STRĂMOŞII

Conştiinţa românească a voit să dea celui mai mare poet al ei o obîrşie fabuloasă. Dar pentru că misticismul genealogic a devenit din ce în ce mai prudent, nimeni nu se gîndeşte ca, asemeni lui Virgiliu, care descindea pe August din miticul Aeneas, să tragă pe Eminescu din sîngele balaurului din poveste, dintr-un zmeu sau măcar din Buddha. De asemeni, lipsind otice veşti scrise din recea noapte scitică, rămîne oricum hotărît că poetul nostru nu poate coborî din Brig-Belu sau nebunul Boerebist, precum nici din Zamolxe, nici din Baba Dochia. Sîngele său subţire cere însă o origine aleasă, străveche şi îndepărtată, fiind îndoială că un căminar moldovean şl o fată de stolnic ar fi putut da fiinţă întristatului contemplator al Luceafărului.

întîia bănuială, dar, este că strămoşul său ar fi fost *turc*. Emin Efendi, neguţător turc, pripăşit prin ţară, s-ar fi aşezat după unii la Vatra-Dornei, după alţii la Suceava şi mai apoi la Botoşani, s-ar fi botezat creştineşte schimbîndu-şi numele în Eminovici şi, însurat cu o româncă, ar fi pus temelia ilustrei familii (152). Ciudăţenia numelui a sprijinit această geneză; prietenii ziceau poetului în glumă «turcule » (99), şi el însuşi, în epoca rătăcirii, lăsîndu-se în voia unei amare fantezii, se declara urmaş al lui Utungi Emin Aga (68). Chipul său senin-meditativ ducea gîndul spre Orient. Cînd pentru întîia oară Slavici îl văzu la Viena, pe sălile Universităţii, îl crezu un *albane^* sau un *persan* (210). Dar dacă Asia îşi dispută onoarea de a fi dat obîrşie poetului lui Buddha Sakya-Muni, Septentrionul re-

veridică şi el cinstea de a fi sălăşluit pe strămoşii celui care a cîntat diamantul ascuns în Marea Nordului. După unii, deci, Eminescu este, prin origine, *suede^*. El ar fi fost nepot de fiu al unui ofiţer de cavalerie invalid din oastea lui Carol al XH-lea, stabilit după bătălia de la Pultava la Suceava, pe lîngă familia baronului Mustaţă (58, 152, 159). După mamă, Eminescu pare însă, indiscutabil, rus. Căci moşul acesteia era un muscal, de nu cumva cazac, anume Alexa Potlov, fugit din Rusia pentru pricini politice şi aşezat pe malul Şiretului, în apropiere de satul Sarafineşti, unde, în straie ţărăneşti şi sub numele de Donţu, se îndeletnicea cu prisaca. Mama poetului, Raluca, ţinea pe soţul ei de *rutean,* şi aceasta devine credibil cînd aflăm că urmaşii, în viaţă încă, ai lui Eminescu, vorbesc ruteneşte (159). Adversarii contemporani îl socoteau *bulgar* (150). Unul din ei scria (244):

«Acei cari cunosc de aproape pe d-1 Eminovici — cetiţi *Eminescu,* vă rog — vor recunoaşte acest portret. Adeseori privirile trecătorului sînt atrase de un individ cu un ciudat cap în patru muchi, astfel cum bucureştenii vor fi văzut uneori la lucrătorii bulgari (cu ocazia canalizării Dîmboviţei este dat fiecăruia să constate acest fapt). . . băiatul are oarecare imaginaţie, şi într-o bună dimineaţă, părăsind fructuoasa meserie a pastramagiilor (o industrie foarte răspîndită în Botoşani, dar din păcate e toată în mîinile bulgarilor), şi-a pus în minte să ajungă om mare...»

Dacă ştirea dată de un francez că Eminescu ar fi de origine *sirbă (Dacoromania,* II, 871) e o simplă extravaganţă, mai nouă şi mai măgulitoare este ipoteza unei descendenţe *pelone.* O familie Eminowicz din Polonia, care numără doi poeţi (Ludwig Eminowicz şi Roman Eminowicz, m. oct. 1920), şi-a alcătuit nu demult arborele genealogic. Ea a descoperit că se trage din Murad Eminowicz, negustor armean şi cetăţean al Liovului, după cum glăsuieşte un manuscris din 1646, aflat în Biblioteca Ossolinski. Acesta era cel mai bogat din colonia celor 82 de familii armene din Liov, iar casa sa străjuia mîndrâ între acelea ale familiilor Gluszkiewicz şi Domozyski din uliţa armeană. Trădare a sîngelui! în anul 1874, Eminescu trecea prin Cracovia, reşedinţă a ilustrei sale rude dr. Vichentie Eminowicz, consilier comunal, şi păşea şi în Lemberg. Dacă instinctul său atavic ar fi fost mai viu, poetul ,.ar fi dus pe uliţa armeană şi ar fi contemplat îndelung, între casele Gluszkiewicz şi Domozyski, mîndra casă a străbunului său Murad Eminowicz. El însă umbla să scoată fotografie a bisericii Movileştilor şi de pe portretul unui urmaş din Ţara Românească, ajuns mare cancelar al Poloniei (192).

Şi cînd propria ta viaţă singur n-o ştii pe de rost,
O să-şi bată alţii capul s-o pătrunză cum a fost?

Iată, noi ni-1 batem 1 Noi aflăm, mai tîrziu, pe urmaşii bogatului armean înnobilaţi. O linie principală Eminowicz-Dolenga stăruie în Polonia, o alta laterală Eminowicz-Emberg apare în Podolia. Un oarecare membru al familiei ar fi emigrat acolo şi s-ar fi legat prin căsătorie cu casa Emberg din Silezia, căci un Petru Eminowicz din Podolia se legitima la 1802, în faţa comisiei nobililor, ca descinzînd din sus-numita casă sileziană. Ramura aceasta îşi întinde crengile pînă prin Bucovina şi Basarabia, în faţa Mohilăului, unde urmaşi ai ei ar fi avut, zice-se, averi. Din ea se trage, fără îndoială, Mihai Eminescu, ridicînd la trei numărul poeţilor daţi omenirii de nobila şleahtă polacă (146). Cei care sprijină această înrudire au băgat de seamă, cu multă perspicacitate, că cei mai mulţi din Eminowiczenii bucovineni şi basarabeni se cheamă tot Mihai. Ergo! (131)

Cineva însă, bizuindu-se pe această spiţă, a rămas uimit de un alt adevăr. Dacă numita familie polonă se izvodeşte din armeanul Murad Eminowicz, atunci şi Mihai Eminescu este *armean (222).* Şi iată-ne întorşi pe lîngă Marea Caspică în enigmatica Asie. Acela care în numele unei străvechi românimi se înspuma de indignare împotriva traianomaniei unor elemente, pe care, exagerînd, le declara străine:

Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman,

năpăstuit de legendă şi de ştiinţa biografică, este întins de zece naţii deodată, spre a fi rînd pe rînd *turc, albane^, persan, sueaeir, rus, bulgar, strb, rutean, polon, armean.*

în vreme ce biografii caută strămoşi de-ai poetului între Marea Baltică şi Marea Caspică, într-un sat din Bu-

covina, jud. Suceava, zis Călineştii lui Cuparencu, trăiau pînă deunăzi şi mai trăiesc încă rude ţărăneşti ale lui Mihai Eminescu. Satul, românesc, era prin secolul al XVIII-lea jumătate al familiei Cuparencu, jumătate al boierului Cîrstea. Satul exista cu mult înainte de ocupaţia austriacă (1775) şi fiindcă Petrea Eminovici, întîiul cu acest nume pe care îl găsim prin scripte şi amintiri, mergînd îndărăt în vreme, se născuse cu probabilitate între 1732 şi 1736, e lucru hotărît că Eminoviceni au trăit şi înainte de 1736, fie în satul Călineşti, fie pe moşia boierului Cîrstea de la Costîna. înrîurirea galiţiană nu începuse a se arăta cu putere, deoarece vorbeau încă limba lor moldovenească. Feciorul lui Petrea se chema Vasile Iminovici, s-a născut prin 1780 şi a murit la 20 februarie 1844. Era ţăran şi el, ca şi părintele său. Ştia puţină carte şi, avînd darul cîntării, boierul îl orînduise *dascăl.* Tot boierul i-a dat patru fălci de pămînt, către sfîrşitul veacului. Devenită slobodă, familia capătă stare şi trecere în sat. Răzăşia este prin ea însăşi o nobleţe, şi tatăl poetului trecea, fără săritură, în boieria măruntă (78, 79).

Vasile are patru fete şi trei feciori. Cel mai mare, Gheorghe (n. 10. II. 1812), tatăl lui Mihai Eminescu, părăseşte casa părintească. Al doilea, Ioan (n. 14. III. 1816 — m. 21. II. 1877), rămîne la glie, se însoară cu Măria Mareei, ruteancă sau romîncă rutenizată, are copii şi trăieşte ţărăneşte. La curtea lui Gheorghe Eminovici din Ipoteşti veni odată un frate al boierului, îmbrăcat ca la ţară. Copiii îl auziră vorbind româneşte, dar şi ruteneşte, voind să tăinuiască vreun lucru. Mezinul, Ştefan (n. 24. I. 1819), se duce de acasă, fără urme. Ar fi plecat în Moldova, s-ar fi călugărit şi ar fi murit de holeră pe undeva (63).

Ioan a avut o fată, dată după un Ioan Florea, cu care face un băiat, Vasile Petrea, nu demult smintit, rătăcitor pe uliţele satului. Un fecior al său, Gheorghe, are la rîndu-i o fată, Xenia, căsătorită cu Nicolai al lui Vasile, a cărui mamă, Chita (Evdochia) Huţan, vorbeşte numai limba ruteană. După altă ipoteză, probabil tot prin anchetă, Vasile Petrea ar înfăţişa doi copii, Vasile şi Petrea, Vasile avînd într-adevăr un fecior Gheorghe, însă Chita Huţan ar fi din linia Măriei Iminovici, o fată a lui Vasile Iminovici şi soră cu Gheorghe, tatăl poetului. Fata Măriei, Evdochia, s-ar fi căsătorit cu Vasile Huţan. Arborele rămîne încă în ceaţă, dar rădăcina e găsită. Cum se face că această familie, cu înfăţişare şi nume româneşti, vorbeşte de la o vreme ruteneşte, se lămureşte de către cei care au cercetat satul astfel: Măria Mareei, nevasta lui Ioan, de fel din Şerbăuţi (n. 1819 — m. 22 dec. 1897), era ruteancă. Fiind mai în vîrstă decît bărbatul şi mai cu tărie în casă asupra copiilor, ca îndeobşte în familiile ţărăneşti de peste munţi, ea face pe toţi ai casei să vorbească ruteneşte şi chiar pe bărbatul ei, Ioan, care însă mînuieşte rău această limbă şi nu e slobod la vorbă decît pe moldovenie, ca fraţii şi părinţii săi (78, 79). Eminescu însuşi, fără să cunoască de aproape familia, nici din vedere, nici din documente, nu se îndoia că se trage din răzeşi moldoveni, rutenizaţi abia în vremea din urmă, fiindcă tată-său fusese dat la carte românească în Suceava (63).

A crede acum că între urmaşii ţăranului Petrea Eminovici şi aceia ai lui Murad Eminowicz poate fi vreo legătură afară de aceea întîmplătoare a potrivirii sunetelor, că Michael von Eminowicz, Kriminal-Akzessist în 1819 la tribunalul din Vijniţa, este pe de o parte polon, pentru că adaugă din orgoliu de şleahtă un *von* înaintea numelui, iar pe de alta rudă cu dascălul de ţară Vasile, opincar din moşi-strămoşi, ce nici visează la mîndra spiţă leşească şi la curţile boiereşti din Lemberg, Silezia şi Podolia; că aflarea numelui Mihai la pretinsele rude nobile e un semn de rudenie, cînd nici cei din Călineştii lui Cuparencu, nici cei de la Ipoteşti nu ştiu de asta şi-şi numesc copiii Petre, Ioan, Vasile, Gheorghe, Ştefan, Niculae, Şerban, Matei şi numai o dată Mihai — este totuna cu a se pierde în legendă, cu a socoti pe Eminescu născut din zmeu şi din Baba Dochia (80).

Judecind în lumina însăşi a documentelor putem spune că nici un scriitor român nu-şi poate afirma mai cu putere ca Eminescu însuşirea de poet ce aparţine poporului român şi nu-şi poate număra ca el strămoşii moldoveni pe degete, vreme de două veacuri. încît, îndreptăţit să ia biciul împotriva celor care, străini ei înşişi de origine, îl învinovăţeau a fi străin, el putea fi iertat să răspundă adversarului cu aceste cuvinte de foc (143):

« . . .eu nu mă supăr de loc de modul cum se reflectă persoana mea în ochii d-tale, căci de la aşa oglindă nici

nu mă pot aştepta la alt reflex. Dar acest reflex nu schimbă de loc realitatea; el nu mă opreşte de-a fi dintr-o familie nu numai română, ci şi nobilă neam de neamul ei — să nu vă fie cu supărare — încît vă asigur că între strămoşii din ţara de sus a Moldovei, de cari nu mi-e ruşine să vorbesc, s-or fi aflînd poate ţărani liberi, dar. . . păzitori de temniţă măcar nici unul.»

GHEORGHE EMINOVICI

Fecior mai mare al lui Vasile, dascălul din Călineşti, tatăl lui Eminescu, Gheorghe Eminovici, Iminovici, sau Gheorghieş Eminovici, cum îi va zice lumea prin ţinutul Botoşanilor, s-a născut la 10 februarie 1812 (78). Fiind băiat de cîntăreţ în strană, adică de om mai cu învăţătură, îl vedem învăţînd carte, vreo trei ani, la dascălul Ioniţă din Suceava (66, 159). La şcoli mai înalte nu se ştie, nici nu e probabil, să fi umblat. Trebuie să fi fost însă ager la minte, în stare să prindă multe, ca atîta lume veche sau fără şcoală, din simpla experienţă, şi de loc doritor să se întoarcă la sapă, deoarece boierul Ioan Ienacaki Cîrstea de la Costîna (lîngă Suceava) îl ia în slujba sa, desigur pentru oarecare treburi căncelăreşti. Avea scriere citeaţă şi condei cult, expresie potrivită pentru abstracţiile administrative. Baronul Jean Mustaţă din Bucovina, luînd cu arendă de la boierul velit Balş moşia Dumbrăveni, aduce pe Gheorghe Eminovici ca scriitoraş. Baronul n-a ţinut multă vreme moşia, căci, fie termenul arendei a expirat fără reînnoire, fie s-au ivit neînţelegeri între el şi proprietar (159), s-a dus de s-a stabilit la Botoşani, unde a murit, îngropat fiind în biserica Vovidenia, de dînsul zidită. Se vede că isteţia scriitoraşului ajunsese la cunoştinţa boierului Balş ca ceva deosebit, de vreme ce Eminovici e oprit mai departe pe moşie. Acest Balş e probabil Alexandru, vistier, fiul lui Iordachi Balş, vistier aşijderi. Acela căpătase în 1785 de la Al. Mavrocordat vv. întărire asupra unui schimb de moşii, prin care devenea proprietar al moşiei Brehueşti, dincolo de Şiret, cam în dreptul Dum-

brăvenilor. Iordachi, la rîndul lui fiu al unui Lupu, mare logofăt, ridicase în iunie 1801 bisericuța din Dumbrăveni, cu cornișe întrerupte și foarte ondulate, de un aspect baroc cvasi maur, cu mici ferestre ogivale fără chenare, însă cu un arc oriental foarte caligrafic deasupra ușii de la intrare. Murind bătrînul Alexandru, fiul acestuia, Constantin, îl face administrator peste Dumbrăveni, dîndu-i toate de trebuință vieții și leafă bună de 250 galbeni pe an (66). Tot Balș îi capătă probabil de la vodă titlul de sulger. De va mai fi fost și alt administrator (Năstase Enacovici) nu e sigur (159), dar ceea ce rămîne neîndoios este că Gheorghe Eminovici devenise mîna dreaptă a boierului Costache Balș, făcînd și dregînd pe moșie, după cum ne dovedesc scrisorile și rapoartele ce încă din 1839 le scria, în nemțește sau în moldovenește, mai ceremonios ori mai pripit, boierului Costache și secretarului acestuia, serdarului Alexander von Bizay de Holdmesisch, la Galbena și la Kișinău, unde era atunci reședința «milostivului stăpîn» (mss. G. E.).

Astfel, venind în 1841 o comisiune alcătuită din spătarul Iancul Kogălniceanu, vornicul Ioan Costachi și postelnicul Asachi, cu scopul de a stinge unele pricini de încălcări de moșie și a ridica un plan topografic, și cerînd cinstita comisiune vechilului nostru să vină la zi hotărîtă cu documentele de proprietate ori să cheme în grabă pe boier, Iminovici răspunde dîrz că « eu nu am altă instrucție de la dumnealui boieriul Balș decît să păzesc hotarele moșielor supt numi di Dumbrăveni, pi sămnile pîn acum păzite, și să caut interesul gospodăriei, din care înțăleg că dumnealui boieriul Balș, știind că nimica nu stăpînește cu ră-credință, pornind din țară afară, nu i-au cerut trebuință ca să-ș lesă documentele moșielor sale în mînule mele, pi care cinst[ita] comisie le ceri de la mine așa di aspru ca să le înfățoșez». Balș era boier mare. Neputînd s-o scoată la capătîi cu vechilul, comisia lăsă lucrurile baltă (153).

Agonisind oarecare stare, tînărul Eminovici se însura în primăvara anului 1840. Avea 28 de ani. S-a socotit destul de subțire ca să ceară stolnicului Jurașcu din Joldești pe fata sa Ralu, cu vreo patru ani mai tînără decît dînsul. Socrul i-a dat zestre bunicică. Pe lîngă scule și alte de-ale casei, i-a dat înainte de nuntă 1.500 de galbeni, iar în ziua cununiei, la 20 iunie anul 1840, i-a numărat în mînă bani buni încă 1.500 galbeni, în total 3.000 galbeni. Ba mai mult. Soția se vede a fi avînd și o moșie Orășanii, din vînzarea căreia soțul ia în arendă moșia Dornești, mai primind pe deasupra zestrei 1.400 galbeni tot de la soție «spre a pute spicularisă» pămînturile ce le are (31).

La așa stare, îmboldit poate de soția sa Ralii, care avea ușoare fumuri nobilitare, îi trebuia lui Gh. Eminovici o urcare pe treapta boierească. Și iată-1 cerînd și căpătînd, fără îndoială cu bani, de la vodă Mihail Grigore Sturza, la 12 mai 1841, decretul de căminar (159):

« Cu mila lui Dumnezeu, Noi Mihail Grigoriu Sturza Vv., Domn Țării Moldovii.

Dumisale Slugerului Gheorghie Eminovici.

Luănd în băgare di samă slujbile ce ai săvârșit patrii în osăbite vremi, dar mai ales supt vremelniceasca cârmuire, noi găsim de cuviință aț face cuvinita răsplătire și dar după prerogativa ce avem iată prin acest al Nostru Domnesc Decret îț hărăzim rangu de [. . .] Căminar dănduț dreptate a te iscăli și a fi obștești cunoscut cu acest rang pentru care poruncim și sfatului ca să te treacă prin acturile cârmuirii cu rang de căminar.

(ss) *Mihail Gr. Sturza Vv.*

1841 mai 12 zile »

Cu hirtia în buzunar, Eminovici se duse să se înfățișeze, după obicei, lui vodă.

« — Ei, ce-i? 1-a întâmpinat acesta, văzîndu-1.

— Să trăiești, măria-ta, am venit să mulțumesc pentru boieriei

— Prin ce crîșme te-i tăvăli de-acu înainte?»

Și cu asta audiența luă sfîrșit (159). Gheorghe Eminovici era trecut acum printre boierii cu moșii în ținutul Botoșanilor, cu drept de a fi aleși și alegători pentru Obșteasca Adunare a Moldovei (153).

încă aproape un deceniu mai stă Eminovici la moșie, după căsătorie, peste anii pe care îi va fi petrecut înainte. Gîndul de a lăsa «blestemata și gre slujbă», pe care 1-a nutrit o vreme (1839), sub cuvîntul unei boli de piept, poate fi pus în legătură cu unele nemulțumiri trecătoare (mss. G. E.). Din viețuirea la această curte nu avea decît si folosească dinspre partea culturii. Familia Balș era una

dintre cele mai cu vază şi mai vechi din Moldova. Arborele său genealogic, confecţionat mai tîrziu, întinzîndu-se negru şi stufos înspre evul mediu, arată rădăcini, probabil fanteziste, fie în seniorii Baux din Provenţa, emigraţi la Napoli şi deveniţi del Balzo, fie în Bale, fiul lui Sas-voievod, fiul lui Dragoş. Trăiau domneşte ca marii feudali, Dumbrăvenii fiind întinşi ca un principat, cuprinzînd acareturi, arături, pădure şi patrusprezece sate şi cătune. Curtea avea personal numeros, camerdiner, doctor de casă (Schwartzenberg), preceptor pentru copilul Mufi (Demetriu), căsătorit mai tîrziu cu Zoe Sturdza şi mort nebun, paisprezece slujbaşi de administraţie. Conacul insă, care, judecind după marele aparat feudal, ne-am aştepta să fie un somptuos castel, nu era decît o casă gospodărească, în felul aceleia a lui Ion Ghica de la Ghergani. Au fost fără îndoială ziduri împrejmuitoare şi porţi. Casa, rectificată, are profilul neoclasic rusesc al începutului veacului al XlX-lea, cu restaurări mai recente. Intrarea principală dinspre parc, care era imens, constă, după urcarea cîtorva trepte, dintr-o zidărie văruită. De o parte şi de alta, despărţită de cite un fals pilastru, cîte două ferestre cu grilaje de fier în toate. E mai mult ca sigur că «personalul» şedea în mizerabile bordeie. Satul însuşi, în mijlocul unei vegetaţii în care abundă sălciile şi salcîmii, era sărăcăcios, casele acoperite cu draniţă şi cu paie. Cînd seara, familia boierească, împreună cele mai adese cu invitaţii boieri de prin împrejurimi, se aşeza la masă în marele salon, întocmai ca la Versailles, cei paisprezece slujbaşi asistau nemişcaţi, tăcuţi, către uşă, ca numeroasele luminări aprinse în candelabre, făcînd curtea lor pînă spre miezul nopţii acestui mic rege-soare (54), care, scurt, gros — poreclit pentru aceea Tăbîltoc — conducea mai gălăgios decît toţi discuţia, tronînd în jilţul său pe trei perini de catifea. Ce putea auzi de la boierii mari căminarul Gheorghe din colţul său, unde răsărea înalt, voinic, cu ochi albaştri, barbă castanie şi unde Balş îi arunca, desigur, din cînd în cînd, cîte o vorbă? Boierii adunaţi în somptuosul salon erau foarte culţi, de cultură străină, se înţelege, îndeobşte franceză, dar şi de nuanţă germană la aceia din Bucovina. Anexarea Bucovinei (1775) şi evenimentele din 1812 aruncă boierimea Moldovei-de-Sus peste două graniţe. Recunoscuţi şi botezaţi cu titluri nouă de nobleţă (Hurmuzăkeştii, Petrinii erau baroni, Costachi Balş, căsătorit cu Ana Biberstein, era nadvornîi sovetnik în Basarabia (153), ca şi fratele său George), duc, mulţumită averilor lor uneori imense, o viaţă de lux, între metropolele occidentale şi moşiile lor. Trăgînd dar din lungile ciubuce, făceau ideologie, aducînd vorba despre cei mai de seamă gînditori (Malebranche, Voltaire, Diderot, Rousseau, Spinoza, Locke, Leibniz), scormonind îndeosebi însă raţionalismul secolului al XVIII-lea. Ar fi luat parte la aceste dispute Balş, Alexandru Sturza Miclăuşanul, Constantin Hurmuzaki, Ştefan Dunca de Sajo, Vîrnav şi Miclescu, ultimii doi tari în istoria religiunilor vechi, dr. Schwartzenberg, plin de Kant şi de Spinoza, şi, probabil, preceptorul. Erau şi de aceia care ascultau cu ochii holbaţi. Vechilul nostru nu era om pregătit să urmărească asemenea speculaţiuni înalte, dar avea memorie extraordinară şi minte dornică de cunoştinţe. Prindea fapte memorabile, date istorice, genealogice, ajungînd să cunoască pe degete rosturile boierilor mari şi mici din Moldova, cine a cui fată este şi a cui nepoată, şi mai ales îşi lustruia vorbirea. învăţase binişor, din convieţuirea cu Balş, franţuzeşte şi nemţeşte (în această din urmă limbă scriind cu totul curgător şi cu slovă gotică citeaţă, ceea ce ne face să bănuim că o ştiuse într-o măsură şi mai înainte) şi mai ştia pe deasupra ruteneşte, leşeşte, ruseşte şi evreieşte cu accent (63). Prinsese gust la citit şi cumpăra cărţi, traduceri din franţuzeşte, mai tîrziu desigur cronicile, în sfîrşit tipăriturile vremii. Răftuite în nişte dulapuri şi însemnate pe măsura cumpărăturii într-un catastih, ele alcătuiau, într-o odaie închisă, ferită de copii, desfătarea zilelor fără lucru, de iarnă. îl ştia lumea ca pe un om cu cărţi. însuşi boierul Balş i-ar fi cerut cu împrumut unele cărţi, toate traduceri din franţuzeşte, dar lista pare falsificată, pentru că nu reiese de nicăieri că boierul ar fi avut gustul filologic de a compara stilul lui Voltaire cu al tălmăcitorului său G. Sion (124*).

Gheorghe Eminovici căpătase într-acestea copii, patru băieţi şi două fete, veniţi pe lume cam la un an unul: Şerban (1841), Nicolae (1843), George (1844). Ruxandra (1845), Ilie (1846), Măria (1848—1849) şi care umpleau o casă lungă, scundă, ascunsă de arborii imensului parc al Dumbrăvenilor şi privind în grădină prin şase ferestre. Pe acolo, jucîndu-se, copiii boierilor descoperiră în goana după fluturi

pe copiii din casă, urmărindu-i din ochi cu tristeţe, fiindcă n-aveau voie să intre în parc. Mama născuse, pare-se, o fetiţă, pe Măria, şi copiii boiereşti veniră s-o boteze cu fluturi şi flori. Cine se poate bizui pe amintirea fragedă a unui copil? Prin ceaţa aducerii-aminte a Constanţăi Dunca, unul din copii, se desluşeşte înaintea noastră un interior posibil: «o odaie mică, joasă, sclipitoare de curăţenie, apoi o alta mai mare. Aci iarăş pereţii albi, văruiţi, dar şi perdele albe, dese, slobozite. Miros mare de sulcină, podele uscate, gălbii, proaspăt ur*se cu* lutişor galben. La dreapta două divanuri cu macaturi şi saltele de lînă roşii şi verzi, ţesătură de casă. între ferestre o masă de cărţi închisă. Pe dînsa o lampă mare cu sfeşnice de argint şi un serviciu de cafea neagră, porcelan frumos — toate prezente de Anul nou de la boierul proprietar şi stăpîn.» (54)

Avînd copii mulţi, e firesc ca Eminovici să fi căutat să facă avere şi pe altă cale decît prin slujba de vechil. Astfel, într-o vreme, ia cu arendă moşia Dorneşti, pe malul Prutului (în 1842 o avea), şi în antrepriză, împreună cu un evreu, Nusăm Cucoş, accizul băuturilor spirtoase din Botoşani, devenind prin contract din 23 decembrie 1843 «otcupgiul iratului băuturilor», iar la 8 decembrie 1844 cumpără de la un Zeilicovici o crişmă «de veci» în Tîrgul vitelor, alergînd, prin urmare, veşnic după treburi, de la o moşie la alta şi de acolo în oraş. Cu banii agonisiţi de la aceste întreprinderi îşi făcu case în Botoşani, unde acum mama cu copiii şedea mai bucuros, fiind aproape de părinţii ei.

în sfîrşit, prin 1849—1850, după naşterea celui de-al şaselea copil, cumpără jumătate din moşia răzăşească Ipoteştii, la 8 km depărtare de oraşul Botoşani, cealaltă jumătate stăpînind-o fraţii Isăcescu şi sîrbul Gheorghe Ciofu. Avea acum 288 fălci moldoveneşti de arătură şi pădure şi era bun stăpîn pe avutul lui, iar nu slugă, ca la Dumbrăveni, de unde plecase la moartea lui Balş. Pentru a plăti cei 4.000 de galbeni cît costa moşia, îşi vîndu «altă casă» din Botoşani şi se împrumută. Opt sute de galbeni luă de la maica Fevronia, sora nevestii, 200 de la altă soră, Măria Mavrodin (159), şi-1 mai vedem dator cu încă 10 galbeni olandezi către un grec supus englez, Nicolai Macri, pe care în 1853 nu şi-i plătise încă. Pentru ca să poată face faţă, arendează Ipoteştii cu toate acareturile pe şase ani £jg51__1857) bănesei Măria Mavrodin, cu cîte 350 galbeni pe an (M.E., I, 2, 3). Ar urma de aci că în toată această vreme familia Eminovici n-a mai locuit la Ipoteşti. Aceasta însă nu s-a întîmplat, căci ar fi în contrazicere cu toate amintirile copilăriei lui Eminescu. Ea a rămas, printr-un fel sau altul, în casa de la ţară. Dacă, după cum pare dovedit, băneasa Măria Mavrodin este însăşi sora Raliţei, care a împrumutat pe Eminovici cu 200 de galbeni, atunci lucrurile se explică. Arendaşa n-avea vreun interes să locuiască în casele cumnatului, care poate a continuat să se ocupe de moşie, ci s-a acoperit numai de banii împrumutaţi, dînd acestuia un venit sigur pentru stingerea datoriilor.

Gh. Eminovici îşi face la moşie casă bună, gospodărească, deşi de paiantă, în locul alteia vechi ce o găsise, sădeşte tei în grădină, ba soţia, Raluca, mai evlavioasă, cumpără, zice-se, de la o rudă a fostului stăpîn, Teodor Murguleţ, o bisericuţă fără turlă, cu clopotniţă de lemn, şi duc împreună trai îmbelşugat, invitîndu-şi şi ospătîndu-şi rudele la zile mari. întărit într-ale vieţii şi împăcat cu Dumnezeu, Eminovici îşi sporeşte cu rîvnă familia. încă cinci copii (Mihai, Aglaia, Henrieta, Matei, Vasile) măresc întinsa familie, care ar fi numărat pe acea vreme unsprezece copii, dacă doi n-ar fi murit foarte de mici (159).

Avut-a Gheorghe Eminovici destulă avere pentru a-şi creşte bine copiii? Fără îndoială. Căminarul era un om cuprins. Poate că proiectele sale pedagogice să-i fi întrecut mijloacele băneşti, el însă ar fi putut să-şi căpătuiască toţi copiii în chip onorabil, departe de orice umbră de mizerie. Titu Maiorescu aflase că bătrînul mai avea, spre sfîrşitul vieţii, 18.000 franci capital mobil (31, 33), după ce în 1878 îşi vînduse Ipoteştii cu 8.200 galbeni austrieci, spre a plăti dota fetei sale Aglae, de 2.000 galbeni (159). «Bunii şi străbunii noştri — zice Henrieta Eminovici — au fost oameni foarte bogaţi, şi chiar părinţii noştri n-au fost săraci, şi nu pot roşi c-a pierdut vreunul averea în vînt, ci numai In urma multor nenorociri.» (61) Viaţa chinuită a o parte din copii se datoreşte unor cauze de ordin psihologic, dintr-o parte şi dintr-alta.

Gheorghe Eminovici era un om de modă veche. înalt, voinic mai mult decît gras, «munte de om», de o putere herculeană, trup sănătos, minte sănătoasă, el ne priveşte

din fotografie cu un cap masiv, acoperit cu păr trainic şi învăluit în barba castanie, tunsă cu foarfecele, spre împăcarea tradiţiei cu civilizaţia, cu nas prădalnic şi ochi albaştri-verzui, care trec, dispreţuitori, dincolo dc lucruri, cu falca de jos uşor obstinată şi plină de sine. înfăţişarea trădează pc omul de muncă, răzbătător şi cu voinţa de avere, în acel stadiu de înaltă linişte a omului care şi-a agonisit totul prin sine şi, fără slăbiciuni, e oricînd gata s-o ia de la început. Un astfel de om este într-o privinţă superior şi intr-alta inferior individului obişnuit. El e mai bine înarmat în lupta pentru existenţă a speţei, dar e lipsit de acel dezechilibru interior între gîndire şi putere, care face nobleţea vieţii morale. Căminarul avea un mănunchi mic de principii sănătoase şi nici o subtilitate ori complicaţie sufletească. Slugă de tînăr la boieri mai mari, el era pătruns dc ierarhia lumii, împărţită de la Dumnezeu pînă la prostime în trepte nemişcătoare, şi de principiul de superioritate ce derivă din ele. De aceea postea posturile, iar duminica şi sărbătorile asculta cu evlavie şi cap descoperit sfinta liturghie, de la început pînă la sfîrşit, tot aşa cum în colţul salonului de la Dumbrăveni urmărea cu smerenie mişcarea şi vorbirea boierilor. La rîndu-i, însă, aplica acelaşi postulat al autorităţii în propria familie şi faţă de subalterni, alergînd cu harapnicul călare, vociferînd, bătînd straşnic la nevoie, ca pe evreii de pe Cătămăreşti, care îi oprise vitele, proferînd înjurături răcoritoare şi patriarhale. El nu putea avea pe acele vremuri faţă de femeie, afară de respect, cine ştie ce gingăşii. Cu cît o societate este mai rafinată, cu atît — în ciuda instinctului de conservare a speţei — erotica se disociază de efectele ei fiziologice, dă un precipitat psihic, superior, femeia devine simbol, iar natalitatea — cînd rafinamentul e dus pînă la gratuitate — scade. Cultivat la Biblie şi la tradiţie, Gh. Eminovici vedea în femeie un tovarăş inferior şi util, ursit să procreeze şi să îngrijească de gospodărie şi care, exclusă de la orice viaţă spirituală, n-avea nevoie de învăţătură, în răgazurile pe care i le lăsau treburile grele de la cîmp, el făcea amoruri fructuoase, transformînd pe căminărească într-o eternă cloşcă cu pui, închisă în casă, într-o vreme, aproape în fiece an, nouă luni din douăsprezece. Asemeni unor fiinţe gregare, ca de pildă furnicile, care trăiesc ca speţă şi înving duşmanul prin înmulţire, lumea de ţară de-atunci n-avea adesea respectul individualităţii, nici mila. Dintr-un simţ aprig al conservării colective, moartea era aşteptată şi primită cu indiferenţă, într-o preocupare crîncenă de păstrare şi sporire a bunurilor sociale. O viziune politică de acest fel — poate mai blinda — asupra familiei sale, trebuie să fi avut şi Eminovici. Pe măsură ce odăile se umpleau cu paturi şi masa cu tacîmuri, mintea sa în funcţie de speţă rumina ridicarea şi conservarea familiei. Ţăran, boiernaş slujbaş, boiernaş liber şi proprietar, visa pentru copiii săi o treaptă socială mai înaltă, un copac genealogic care se înalţă spre cer, în umbra căruia — el, respectuos de genealogii — să-şi sfirşească bătrîneţea. în chip cu totul absolut el îşi puse în aplicare puţinele şi «sănătoasele» principii pedagogice: fetelor nici o instrucţie spirituală, rostul lor fiind casnic, dar zestre bună; băieţilor nici o avere, ei putîndu-şi-o agonisi singuri, dar cultură temeinică. Fetele rămaseră acasă (Henrieta învăţase numai abecedarul). Băieţii fură trimişi Ia Cernăuţi, la carte bună, nemţească. Tatăl îi tratează cu o severitate metodică. Atunci cînd un copil fuge de la şcoală, face un scandal straşnic, ia biciul în mînă, pune oameni călări să prindă pe fugar şi cu multă autoritate îl duce pe sus înapoi la şcoală, fără să se întrebe ce cauze externe sau lăuntrice au putut pricinui asemenea faptă. înrîurirea casei lui Balş şi inteligenţa nativă dăduse, ce e drept, în privinţa culturii, lui Eminovici, idei foarte înaintate. El alege pentru copiii săi cariere care aduc bani mulţi şi onoare omului activ, şi cu multă abnegaţie şi bun-simţ trimite pe băieţi la şcoli înalte în străinătate. Şerban studiază medicina la Viena şi la Erlangen, Nicolae dreptul la Sibiu, Iorgu ştiinţele militare în Prusia, Ilie medicina în şcoala doctorului Davila din Bucureşti, iar Matei urmează politehnicul din Praga. După cum se vede, tot meserii practice (159).

Spiritele contemplative, înclinate către activitatea aparent gratuită a spiritului, repugnau lui Gh. Eminovici. Cînd îşi bănuia copiii căzuţi în această suferinţă, îi pişcă cu vorba, îi cicălea, pînă ce-i făcea să se ascundă care încotro. Avînd obiceiul a recita versuri, Mihai era zeflemisiţ cu vorba «poetul», aşa încît, înghimpat adesea cu aluzii răutăcioase despre nulitatea sa, sfîrşi prin a evita casa părintească, aşezîndu-se pe vacanţă în vreo casă de ţăran sau petreeîndu-şi toată vara cu ciobanii la stînă (152).

Tatăl înţelegea, ca multă lume respectuoasă de cultură, să-şi pedepsească progenitura cînd nu învăţa poeziile din cartea de şcoală, dar ca însăşi odrasla sa să ajungă a face poezii, asta n-o înţelegea I Un băiat trebuie să-şi facă viitorul, «să se chivernisească»!

«Dacă nu ţi-am scris pînă-acum — spune poetul tatălui într-o scrisoare de la Berlin — cauza a fost neîncrederea cu care întîmpini orice voinţă proprie a oricărui din fiii dumitale, neîncredere augmentată de privirea formalistă ce-o ai despre lume, după care orice om care nu caută numaidecît a se chivernisi, după cum o numeşti d-ta, trebuie să fie un om de nimic. Eşti un părinte nenorocit — adevărat [se poate]. Dar eşti nenorocit mai mult pentru că vrei ca fiecare să trăiască şi să-şi măsure paşii după cum doreşti d-ta.» (Ms. 2258, f. 169.)

Multă vreme părintele a refuzat să creadă că e ceva dc capul fiului său Mihai, pînă cînd, uimit de consideraţia ce i se da, se lasă biruit.

Altcum, căminarul era o fire veselă şi la vreme bună, şi la vreme rea. Ceremonios, îi plăceau ziafeturile cu măsură, dădea ospeţe de Paşti sau de Sfîntul Gheorghe, cînd îşi serba ziua numelui. Cititor de cărţi privitoare mai cu seamă la trecutul ţării şi înzestrat cu memorie mare, îi plăcea să povestească. Se indigna împotriva grecilor şi contrafăcea cu mult umor vocea şi mersul inşilor, pe cepelegi, pe gîngavi şi pe boierii cu tabieturi. Călătorea, ca un om luminat, în străinătate. La 30 august 1860 cerea paşaport pentru toate provinciile Austriei. La 29 iunie 1870 Raluca şi Aglae treceau graniţa, urmate la 30 august şi de Gh. Eminovici. în 1874 îşi căuta la Praga fetele bolnave plecate din Teplitz (192). O fotografie a Ralucăi Eminovici e făcută acolo. Henrieta fusese la Viena într-un sanatoriu (61), băieţii mai toţi prin străinătăţi.

Fiul Mihai îl socotea plin de vanitate şi în stare să se ruineze spre a părea mai generos decît putea fi:

«Nu ştii ce tată am — scrie cuiva (c. 1870). Sărac şi împovorat de o familie grea (şapte copii) — e cu toate astea înzestrat c-o deşertăciune atît de mare, încît ar putea servi de prototip pentru acest viciu, după părerea mea cel mai nesuferit din lume.

Măritîndu-se soră-mea, el i-a promis o zestre de două mii de galbeni. Este ridicul cînd un om promite înscris ceea ce nici are, nici poate realiza, dar obligaţiunea faţă de cumnatu-meu este pozitivă, şi bătrînul meu e ca şi ruinat.. .

Am fraţi mai mari şi [mai] mici decît mine, fără poziţiune-n lume, şi asta nu din cauza lor, ci numai din a deşertului, care voia a face din fiecare din ei om mare şi sfîrşind prin a-i lăsa cu studii neisprăvite, risipiţi prin străinătate, fără subsistenţă, la voia sorţii lor.

O familie grea, îngreuiată încă prin deşertăciunea îndărătnicului bătrîn — şi întristarea mea cea mare este că eu ajut de a-ngreuia prin nefolositoarea mea existenţă. (18; ms. 2255, f. 294.)

Că bătrînul n-a avut bani spre a întreţine cum se cade pe copiii săi, acolo unde îi trimisese nobilele sale intenţii, aceasta este probabil. El însă nu era om să înţeleagă dezolarea unui tînăr pentru aşa ceva. O dată puşi pe drum, copiii trebuiau să dea din mîini, să-şi cîştige dreptul la existenţă, aşa cum el, feciorul dascălului Vasile, şi-1 cîştigase.

Activ pînă la sfîrşitul vieţii (la 18 octombrie 1876 e numit membru al Consiliului general — 169), Gh. Eminovici se ocupă în 1881 tot cu agricultura, deoarece fiul său Niculae îi dădea într-o scrisoare lămuriri despre recoltă şi arăta că prinsese pe 3 vagoane de păpuşoi bani în numerar 2.620 franci (ms. 2255, f. 342—44). Se afla atunci (19 iunie 1881) la Bucureşti, la fiu] său Mihai, în strada Biserica Enei nr. 1. Caragiale îl văzuse: «Era un om bătrîn foarte drăguţ, glumeţ şi original. Făcuse o bună afacere şi venise să-i cumpere fiului haine şi ceasornic şi să-i deie din viaţă o sută de galbeni, partea lui de moştenire din averea părintească.» (42)

După ce-şi văzu aproape toată familia măcinată de moaite şi de boală (soţia şi şase copii morţi, Mihai, Nicolae, Henrieta bolnavi), urîndu-i-se cu viaţa, dar cu acel calm ce e aproape indiferenţă, caracteristic sufletelor sănătoase şi patriarhale, moare subit «eri ora unsprizăci din noapte», după actul de deces din 9 ianuarie 1884 st. v. «ora zeci dimineaţa», şi e înmormîntat lîngă bisericuţa din «cotuna» Ipoteşti, comuna Cucorăni (61, 63).

RALUCA EMINOVICI ŞI COPIII

Pe lîngă un bărbat aşa de întărîtat în ideile lui şi cu atita violenţă autoritar, femeia nu putea fi decît o fiinţă supusă şi blîndă, mîngîindu-se cu copiii şi îngenunchind pe la icoane. Şi, într-adevăr, amintirile ne-o arată astfel. Ralii, Raluca sau Raliţa Eminovici — cu adevăratul nume Rareşa — era, cum am văzut, a patra fiică a stolnicului Vasile Juraşcu din Joldeşti şi a Paraschivei Donţu. La Joldeşti a fost lupta între Ştefan cel mare şi Aron-vodă. Dacă pulberea luptelor trecute nu intră în sîngele urmaşilor spre a le răscoli instinctele, amintirea trebuie să fi dat totuşi lui Eminescu un fior de mîndrie nobilitară. Jurăsceştii erau de fel din Hotin, unde un strămoş s-ar fi fost aflînd cîndva pîrcălab. Raluca era foarte mîndră de străbunii ei, pe care-i pretindea boieri de rangul întîi. In vrajbele amicale ce se iscau pe această temă între soţi, Eminovici, om muşcător, consimţea liniştit, dar îşi da cu părerea, ironic, că la o adică Donţu fusese şi mai boier decît Jurăsceştii. Donţu era rusul de pripas prin Moldova, Alexa Potlov, tată al Paraschivei Juraşcu, mama Ralucăi. Muscal sau cazac, se credea că era un refugiat din motive politice. Se aşezase pe malul Şiretului, nu departe de satul Sarafineşti, într-un loc numit şi azi Vadul Donţului, şi trăia ţărăneşte cu o ţiitoare, Catrina, fata ţăranului Ion Brehuescu. Fata, care mai apoi a murit de holeră, era bunica Raliţei. Donţu îşi dăduse fiica după stolnicul Vasile Juraşcu şi era în părerea lumii că rusul, bogat, îl umpluse pe ginere de bani. Potlov fusese om cult, căci vorbea nemţeşte, franţuzeşte şi leşeştc. Mama poetului il văzuse sau auzise povestindu-se de el. Purta barbă şi plete, era alb ca neaua de bătrîn, iar vara şedea numai în cămaşă de borangic la umbra unui plop, pe malul Şiretului, în apropierea prisăcii lui, cu care se îndeletnicea (58, 159).

De la Donţu sau nu fi-va avut stolnicul Juraşcu averea, el dădu fetei zestre bună, după cum urmează (89):

«Isvodul di zăstri ci dau fiicei meii Ralu cu blagoslovenie şi sănătăţi. Din anul 1840 mai 26:

Una icoană Maica Domnului, fericată în argint. — Una candelă tij de argint. — Patru ineli cu diamant. — Una părechi cercei cu mărgean. — Un fermual. — Două braţele de aur. — Una părechi de cercei cu coletul lor. — Una alesidă de aur. — 12 linguri. — 12 cuţite. — 12 furculiţe. — 12 linguriţe. — 1 lingură mare. — Un paneraş lucrat în ajur. — Una ladă mare. — Şasă tingiri de aramă. — Două tablale de Lipţca. — 6 sfeşnice. — Un lighian. — Un ibric de alamă. — Un salop de atlas. — 7 rochii de mătasă. — 1 rochie de alibet. — 8 straie de cit. — 2 măsuţi de cărţi. — 3 tacîmuri de masă. — Pînză de fabrică. — 4 tacîmuri. — Pînză de casă. — 24 bucăţi, cămeşi şi fuste. — 4 bucăţi scorţuri. — 2 scrinuri. — 2 salteli. — 2 oghealuri. — 3 rînduri prostiri. — 8 perini cu trei rînduri de feţi. — 3 capcli. — 7 şaluri şi unul turcesc. — 2 mindiri de lină. — 8 prosoape. — 1 gardirop. — 10 părechi scarpe de tot soiul. — 12 părechi colţuni. — Sticlării şi farfurii. — Bani în numărătoare înaintea cununiei # 1.500. — Bani în numărătoare în ziua cununiei la 29 iunie anul 1840, rest 4+ 1.500. — Adică în bani # 3.000 [galbeni] şi zestre în haine şi obiecte 576 #.

(ss) *Stolnicul Juraşcu*
întocmai am primit
(ss) *Gheorghe Eminovici*
(ss) *Ra/u Eminovici.*»

Alesida de aur despre care pomeneşte foaia de zestre fusese a Paraschivei Juraşcu, căreia i-o dăruise, cînd cu venirea ruşilor la 1828, un general de intendenţă, Jeltuhin. Un portret în ulei, din chiar anul nunţii, 1840, ne-o înfăţişează pe Raluca cu alesida de aur masiv, învîrtită de trei ori în jurul gîtului. E o femeie tînără (se născuse în 1816), cu trăsături nobile, fin conturate, cu ochi întunecaţi, pătrun-

zători şi gură senzuală, neted tăiată, totul într-o faţă slabă, oblongă, de o blîndeţe suavă, imperceptibil zîmbitoare. Spre bătrîneţe, însă, se accentuează masivitatea stîncoasă a feţei, eminesciana buză groasă, care dacă la poet dă acea astrală adulmecare în infinit, la femei (Raluca, Henrieta) este de o supărătoare, androgină ambiguitate de eunuc. Raluca poartă în portret părul împărţit cu romantică eleganţă în două zone netede printr-o cărare la mijloc şi un veşmînt somptuos de atlas sau velur, lăsînd umerii goi străjuiţi de dantele, ale cărui cute largi, ca în picturile Renaşterii, se lasă de pe piept şi de pe mîneci, în raze centripete, spre talie, pentru a se desface, probabil, în jos, într-o unduitoare, rotată crinolină. Mîinile sale albe sînt împreunate spre a expune inelele cu pietre mari prevăzute în foaia de zestre. De statură era mică, dar robustă. Umbla tăcută prin casă, cu un aer de resemnare: ochii negri aveau o orientare îndepărtată, visătoare, iar colţul gurii, un zîmbet dureros. Era plină de bunătate, statornică în iubire, ca şi în ură şi, ca mai toate fiinţele slabe şi pasive, cu ieşiri, uneori, de sarcasm. Existenţa Ralucăi Eminovici s-a scurs, fără îndoială, obscură şi trudită, într-o casă plină de copii, în grija continuă de ei, într-o hărnicie casnică necesară pentru a menţine o familie atît de numeroasă. La desele supărări ce se vor fi ivit din pricina firii violente a lui Eminovici şi a pedagogiei sale sumare, s-a adăugat pierderea unora din copii şi mai ales a doi din cei mai mari (Şerban şi Iorgu), morţi în plină vigoare bărbătească, aproape unul după altul. Aceasta trebuie să fie şi pricina boalei sale (cancerul) şi a morţii întîmplate curînd după moartea băiatului mai mare, Şerban (13 august 1876). Copiii o iubeau mai mult decît pe tată, pentru că, blîndă şi miloasă, îi apăra şi îi ascundea de vajnica mînie pedagogică a acestuia. Este înmormîntată împreună cu Gh. Eminovici lîngă bisericuţa din Ipoteşti, sub chiar ferestrele ei, într-o mică împrejmuire, precum arată inscripţia: «Colea zace rămăşiţele robilor lui Dumnezeu Gheorghe şi Raliţa Eminovici, în somnul cel de veci». Cîţiva salcîmi umbresc mormîntul şi uşa bisericuţei — biserică de lemn, văruită pe dinafară, pleoştită, joasă şi cu ochiuri mici de fereastră ca orice casă de ţară (159). Acoperişul de tablă veche şi ierburile cotropitoare fac şi mai melancolică dezolata chemare eminesciană:

O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi;
Deasupra criptei negre a sfintului mormînt
Se scutură salcîmii de toamnă şi de vînt,
Se bat încet din ramuri, ingînă glasul tău . . .
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.

Despre fraţii şi surorile lui Eminescu avem ştiri puţine şi nesigure. Această familie ciudată, asupra căreia a apăsat o soartă tragică, începe să fie mistuită de legendă. Opinia unei familii originale şi nevropate, în care copiii se împuşcă din senin după ce dau dovezi de sclipitoare inteligenţă, aerul de tristeţă fatală indicibilă, în care aceştia erau înfăţişaţi de către unii, se dovedesc, la lumina documentelor, falsă literatură. Fraţii erau oameni normali, cu o varietate de atitudini psihologice care îi depărtau unul de altul, unii din ei poate cu o sensibilitate prea acută, care la o izbitură morală prea mare putea să le aducă zdruncinarea sufletului. Despre vreo manifestaţiune patologică hotărîtă nu avem însă, după cum vom vedea, nici un indiciu serios.

Şerban, întîiul copil, născut în 1841, oacheş, slăbuţ, tăcut, seamănă, aşadar, mai mult cu mamă-sa. Nu ştim nimic din copilăria sa, petrecută în parte şi la Dumbrăveni, decît că **a** urmat liceul la Cernăuţi, unde şi-au făcut studiile toţi fraţii. Trăsătură comună copiilor, Şerban se împacă şi el destul de greu cu şcoala, rămînînd repetent şi recurgînd probabil la examene particulare pentru a recîştiga anii pierduţi. Cauza nu poate fi inaptitudinea la studii, căci îi vedem deosebit de aplicaţi în şcolile mai înalte, ci o recalcitranţă la ordine, o turbulenţă care îi făcea chiar bătăuşi şi greu de ţinut laolaltă, derivat al unei copilării zvăpăiate, la cîmp şi la pădure. Intrat în lumina cercetărilor biografice printr-o întîmplare a soartei pentru care nu se pregătise, Serban pluteşte într-o ceaţă enigmatică, din care se desluşesc vagi contururi. Gh. Eminovici a trimis pe acest întîi vlăstar al său să studieze medicina la Viena şi apoi la Erlangen (Bavaria) (159). La ce vîrstă? Părăsise liceul fără să-1 sfirşească pe la 18 ani (1852—1853, cl. I; 1853—1854, cl. a II-**a;** 1854—1855, repetent cl. all-a;

1855—185(5, cl. a III-a, medie rea; 1850—1857, lipsă; 1857—1858, cl. a V-a; 1858—1859, cl. a Vl-a, medic rea, **retras)** (185). Dacă la 1870, pe primăvară, cînd ar fi adus pe Eminescu bolnav la Ipotești, se întorcea de la studii, înseamnă că le sfirșise destul de tîrziu, la 29 de ani. Lăsat, ca de obicei, de către tată fără suficiente mijloace bănești, el a trebuit să ducă, după cîțiva ani de flămînzire pe Ia gazdele din Cernăuți, o studenție amarnică, nevoit adesea, la Vicna, din lipsă de luminare, să studieze la lumina felinarelor (159). Supărase cu ceva pe morocănosul bătrin, cu care, de asemenea, **era** înăsprit, căci Eminescu apăra față de Gh. Eminovici pe acest «fiu nenorocit, care desigur a greșit mai mult printr-o înnăscută slăbiciune de caracter, căruia natura nu-i dăduse nici o energie și nici o putere»: «Șerban a fost un om slab, iar nu om rău, asta a fost părerea mea despre el întotdeauna, și desigur că a fost mai nenorocit de cum merita să fie. El n-a avut pentru nimenea ură în lume, n-a avut nici o patimă urîtâ, și dac-a greșit, nu din răutate, ci dintr-o nemărginită slăbiciune **a** greșit. El **era** un copil bătrîn și astfel ar fi trebuit tratat.» (33) Fusese, de altfel, un student strălucit și ținuse la Viena, o vreme, de casa unui medic vestit, Opolzc. Era un chirurg remarcabil și savant.

Șerban se îmbolnăvește de tuberculoză și se duce la Berlin să se caute, ori pentru a-și continua studiile, pe care Eminescu însuși nu știa de și le-a isprăvit. Henrieta, care și ea are hemoptizii și moare de o boală de piept, pretinde că tuberculoza **e** o boală ereditară în familie, negreșit dinspre partea mamei (61). în 1873 și 1874, cind Eminescu era la Berlin, se **afla,** dar, și fratele Șerban. Firea sa deosebită și boala îl făcuseră rece, sumbru și disimulat, și-1 țineau departe de fratele mai mic. «Pe Șerban îl văd rar, căci șade foarte departe de mine. Dacă vorbesc cu el despre afacerile lui, el nu mă clarifică niciodată într-atîta ca să știu ce are de gînd să facă. Ceea **ce** știți d-voastră despre el știu și eu . . . și nici cred ca să-i fi descoperit el vrunui om din lume tot ce gîndește. Astfel, el o duce destul de pasabil; are amici, cunoștințe cu doctori germani și societatea lui e foarte căutată. El e și membru la o societate științifică-medicală. Ce sunt românii cari învață medicina aicea, pe lîngă el? Pot să zic că dispar... Și, cu toate acestea. . . Eu o spun curat: nu-l înțeleg, și pace.

Eu gîndesc că n-ar avea decît să se prezinte aici la Universitate, pentru ca să-1 facă de trei ori doctor,dacă nu este încă. Aici în Berlin poartă acest titlu fără ca cineva să i-1 contesteze, scrie rețete, face chiar vizite, căci după legile prusiane-i este permis aceasta, se-nțelege că sub responsabilitatea sa personală. Dar presupunem c-ar tămînea chiar aici, ce viitor îl poate aștepta în mijlocul unui oraș unde sunt atîția alții!"» (193).

Viitorul ce-1 aștepta e acesta. în toamna anului 1874 boala se agrava, și Șerban, zdruncinat sufletește, dădea semne de alienație. Internat în spitalul «Charite», pentru «Brustkrankheit» cu semne «von Geistesaberratiou», murea la 29 noiembrie 1874 «um zwei ein halb Uhr» (Sterbe-Urkunde, nr. 458 din 30 noiembrie*j2* decembrie în cimitirul «Charite»), în vreme ce Eminescu implora pe bătrîn să plătească întreținerea (33). Șerban datora bani la feluriți, între care și gazdei, d-ra Lange, în Albrechtstrasse 6, și abia în iulie 1876 Gh. Eminovici expedie sus-numitei domnișoare corespondentul a 99 mărci, 9 pfennigi, autorizînd-o să vîndă în folosul ei lucrurile rămase.

Niculae, născut la 2 februarie 1843, urmează și el școala la Cernăuți, o dată cu Șerban, deși mai tînăr, rămînînd și el repetent și corijent (1852—1853, cl. I; 1853—1854, cl. a Il-a; 1854—1855, repetă cl. a Il-a; 1855—1856, cl. a IlI-a, corijent; 1856—1857, cl. a IV-a; 1857—1858, cl. a V-a; 1858—1859, cl. a Vl-a, corijent; 1859—1860, cl. a VH-a, medie rea) (185). După aceea a studiat dreptul la Sibiu și s-a așezat în urmă la Timișoara, unde se afla prin 1867, ca scriitor al avocatului Emerich Christiani (159, 198; ms. 2287, f. 38). Era blînd, binecrescut și foarte simțitor, încît atunci cînd tată-său îl certa se închidea în odaia lui și ședea tot timpul abătut (159). De aceea, probabil, îi ziceau «Neculai cel prost» (ms. 2255, f. 333). Prin 1881 îl găsim întors acasă și ocupîndu-se pe lîngă tată-său cu trebile agriculturii. Nenorocul a făcut să se îmbolnăvească și el de o gravă boală venerică (61). Bătrînul, văzînd că și acest băiat, care nu se chivernisise, îi cade pe cap, scrie iritat în 1883 lui Mihai: «Mi s-a urît viața. . . fă ce faci și vino de-1 ia, ca să-1 duci în vreo casă de sănătate», într-adevăr, Eminescu, săritor pentru frații lui, ia cu împrumut de pe unde poate 2.000 de lei cu gîndul de a i-i trimite (210). înainte de Paști 1883, Niculae aștepta

cu nerăbdare banii, într-o scrisoare ce arată un om cu desăvîrşire sănătos la minte. Dar în curînd se întîmplă boala lui Eminescu (vara 1883) şi nu mult după aceea moartea bătrînului (8 ianuarie 1884). Nu este de trebuinţă nici o cauză patologică pentru a explica ceea ce a urmat. Bătrînul n-a lăsat băieţilor nici un ban de pe vînzarea moşiei. O parte din capital 1-a încredinţat ca depozit Henrietei, cealaltă o va fi dat — după concepţiile sale — Aglaiei. Fără nici un sprijin, bolnav, în neputinţă de a-şi cîştiga existenţa, Niculae moare «prin împuşcare de sine însuşi» la 7 martie 1884, la Ipoteşti, unde a şi fost înmormîntat (159).

A treia victimă a soartei, *lorgu* (George), născut în 1844 (1), îşi are şi el mica sa legendă. «L-am întîlnit — zice Caragiale— . . .pe Eminescu cu un frate al lui, ofiţer. Plecau amîndoi în străinătate, el la Viena, celălalt la Berlin.

Militarul era frate mai mare; tot aşa de frumos, de blînd şi de ciudat — o izbitoare asemănare în toate.

Acela a mers la Berlin; în cîteva luni a speriat Academia militară cu talentele-i şi a dat un examen care 1-a făcut pe mareşalul Moltke să se intereseze foarte de aproape de soarta lui, hotărît să-1 ia pe lîngă dînsul. Ca să-şi încoroneze succesul, militarul s-a dus acasă şi, fără să lase măcar o vorbă, s-a împuşcat.» (42)

Adevărat din aceasta este că, după ce urmase tîrîş-grăpiş cîteva clase secundare la Cernăuţi (1854—1855, cl. I, particular; 1855—1856, cl. a Il-a; 1856—1857, lipsă; 1857—1858, cl. a IV-a; 1858—1859, cl. a V-a, medie rea; 1859—1860, repetă cl. a V-a; 1860—1861, cl. a Vl-a, retras 4 ian. 1861) (185), a studiat ştiinţele militare în Prusia. Intrînd în armată, fu trimis în 1869 la Berlin, într-o misiune din care făceau parte colonelul Mânu, maiorul Cantili, locot. Oteteleşanu şi alţii. Iorgu era însărcinat în mod deosebit să ducă o corespondenţă a regelui către Bismarck sau către un membru al familiei regelui şi autorizat să asiste la manevrele germane în Brandenburg. în urma unei răceli contractate la acele manevre sau a unei căderi de pe cal, s-a îmbolnăvit, şi după vreo trei ani, la 21 septembrie 1873, muri, în vîrstă de 29 ani, fiind înmormîntat la Ipoteşti. Se prea poate totuşi să fi fost atins de ftizie. Acest frate înalt, negricios, asemănător mamei, era o fire tot aşa de întunecată ca şi Şerban. «Cînd rîdea, se schimba vremea.»

După *Ruxandra,* născută la 5 mai 1845 şi moartă de copil (89), urma *Uie.* Mai aproape prin vîrstă de Eminescu (născut 1 iulie 1846), el a fost fără îndoială tovarăşul de joc al acestuia, la Ipoteşti. Era şi mai vesel, de altfel, semănînd într-aceasta cu tată-său, ai cărui ochi îi avea. El este negreşit fratele mort «în streinătate», pe care îl plîngea Eminescu într-o încercare de poezie, pentru că el avea ochi albaştri (27):

Mort e al meu frate.
Nimene ochii-i n-a închis
în streinătate,
Poate-s deschişi şi-n groapă.
Dar ades într-al meu vis
Ochii mari albaştri
Luminează un surîs
Din doi vineţi aştri.

La Cernăuţi, Ilie a urmat numai trei clase, rămînînd, fireşte, corijent şi repetent (1857—1858, cl. I; 1858—1859, cl. a n-a; 1859—1860, cl. a IlI-a, medie rea, retras) (185). Urmînd apoi medicina la şcoala lui Davila din Bucureşti, se îmbolnăveşte de tifos, luîndu-I de la soldaţii bolnavi din spitalul militar, şi moare în iarna anului 1862 sau 1863 (159).

Al şaselea copil, *Măria* (Marghioala), a murit de 7 ani şi jumătate (n. 1848—1849, m. 1855—1856) (137). *Mihai* era al şaptelea. După el urmează *Aglae* (n. 7 mai 1852—m. 30 iulie 1900), născută la Ipoteşti (63). într-o fotografie o vedem, adolescentă — bucălată şi graţioasă. Mai tîrziu, însă, liniile se aspresc şi se usucă (159). Era conştientă de frumuseţea ei, dar foarte solitară. Fusese măritată de tînără, la vreo 18 ani (7 ianuarie 1871), cu Ioan Drogli, profesor la şcoala normală de învăţători, care între 1875—1882, fiind inspector districtual pentru judeţele Suceava şi Cîmpulung, locuia la Suceava. Cu Drogli, Aglae a avut doi băieţi, Ioan şi George. Cel din urmă a fost prilej de consideraţiuni romantico-medicale, dat fiind că, infectat cu lues, şi-a purtat o parte din viaţă prin ospicii, apăsat de *paranoia.* Fusese căpitan auditor. Se mai vorbeşte Şl de o fată, moartă de difterie. Murind Drogli (22 noiem-

brie 1887), Aglae se recăsătoreşte în 1890 cu un căpitan austriac Heinrich Gareiss von Dollizsturm, trecînd la catolicism. Morbul lui Basedow, care i-a pricinuit sfîrşitul, poate fi iarăşi prilej de lungi dizertaţii în jurul eredităţii (82, 159).

«Mai am o soră — zice Eminescu — un geniu în felul ei, cu o memorie ca a lui Napoleon I şi c-o înţelepciune naturală cum rar se află. Dar ea-i pe jumătate moartă, căci [e] lovită de apoplexie» (ms. 2255, f. 294, 311).

Infirmitatea acestei ilustre de acum femei numite *Henrieta* sau Harieta (n. poate la 1854) (63) s-ar fi datorat faptului că dormise, copil de cinci ani, în casele ude pe care le zidea Gh. Eminovici la Ipoteşti. Fără nici o cultură — studiase doar abecedarul — izbutise să poată exprima idei destul de complicate într-un stil cult. Compunea chiar versuri şi avea un anume umor crud. E, de altfel, în felul ei de a fi ceva din bizareria şi febrilitatea culturală a autodidacţilor, împreunate cu o notă de mizantropie şi cu evidente reminiscenţe eminesciene. Iată o cugetare filozofică (61):

«Sunt momente în care nu mă pricep eu pe mine însumi . . . cînd, nemulţumită de mine şi de lume, aş vrea să nu mai fiu. Oare de ce te supăr cu astfel de reflecţiuni? Cînd sunt convinsă că nenorocitul şi fericitul are tot aceeaşi venire şi trecere în repauzul de veci. Cînd soarele apune, cînd stelele pic, îmi vine a crede că totul e nimic.

Lumea întreagă nu-şi poate da cont de ce a venit în lume şi pentru ce dispare fără un scop altul decît instinctul de a trăi, şi cu cît pătrunzi durerile morale şi fizice, vezi că eşti martirul, fără a putea pătrunde cauza.»

Iată şi versurile, furate din C. Negruzzi, într-o scrisoare către d-ra Cornelia Emilian:

« Scumpă sorioară,

O puternică plecare ce nu rabdă-mpotrivire
Mă-ncieamnă să-ţi scriu astăzi acea tînără simţire
Ce numai în singurătate îşi are locaşul său,
Dar ceresc trimis în lume din sînul lui D-zeu.
Fie ca aceste scrisori ce curînd vor fi uitate
Să-ţi aducă alinare unor zile întristate
Şi, resfirînd pe a lor cale nişte nemernice flori,
Să-ţi împrăştie necazul şi-al supărărilor nori.

Acuma, surioară, nu ştiu ce vei crede de prostiile mele, de cari sunt convinsă că sunt greşite în ortografie, rimă etc.' însă în totul, în lume se sacrifică ideia pentru rimă, şi în viaţa oamenilor inima pentru situaţia socială. Pentru asta sunt de scuzat, cum n-am învăţat decît abecedarul şi din cauza boalei îmi lipseşte chiar şi aceea ce aş fi putut cîştiga umblînd în societate cu persoane culte, adecă, cum zice românul, m-aş fi ros cu oarecare ştiinţă. Mai la urmă, şi dacă aş fi cultă, ce folos aş aduce societăţii sau ştiinţei? Din nimic rămîne tot nimic. In prezent îmi rămîne cel puţin regretul că nu-s ceva, însă avînd cultura aş cunoaşte şi mai mult răul şi poate atunci m-aş simţi moral şi mai zdrobită decît cum sunt.

Să las filosofia deoparte, căci nu-i de samă, şi să vin **la** o veste nouă ce voiesc să-ţi scriu şi de care poate eşti încă străină. Te-am intitulat sorioară, aceasta provine dintr-o schimbare ce s-a făcut între mine şi mama matale, de cînd ai părăsit Patria şi te-ai dus în lumea mare. Mama matale, rămîind fără mata, s-a hotărît să mai aibă o fiică din poveste:

Vineri m-a făcut,
Sîmbătă am crescut,
Duminică m-a botezat,
Luni de fiică m-a închinat,
Şi de atunci fiică imi scrie mereu,
Dragă sufletului meu,
Iar eu mamă o numesc
Cu simţ dumnezeiesc,
De care mă simt legată
Pe viaţa-mi toată.»

Henrieta ştia puţin şi nemţeşte, din auzite, din timpul cît şezuse în clinica d-rului Bilroth, la Viena. Era pătrunsă de «ce însemnează Eminescu pentru cultura românească» şi numea cu umor, pe cine credea că sînt duşmani ai poetului, «bonjurişti». Pe Veronica Miele o poreclise «bălăuca» şi «berecheta». Trăia la Botoşani din venitul a cîtorva mii de lei lăsaţi de bătrînul Eminovici (61).

Devotamentul arătat de această nefericită soră faţă de Eminescu bolnav, în 1887—1888, este vrednic de laudă. **Ea a** vegheat cu trudă un om pierdut la minte, obstinat în tăcere, deşi picioarele i se mişcau greu, cu ajutorul unor

«maşini. . . în greutate de 5 oca de fier». Chemată adesea peste noapte de bolnav, se tîra pe brînci pînă la patul lui ca să-1 ajute. Paralitică, poate şi ftizică, Henrieta fu rănită în amorul propriu de plecarea lui Eminescu cu Veronica Miele în Bucureşti şi doborîtă de moartea poetului (61). Cîteva luni după aceea (14 octombrie 1889), se stingea uitată de toţi şi, pusă într-un coşciug ordinar de brad, era dusă la cimitir, într-o birjă cu un cal a lui Cristea N. Suceveanu din Botoşani. Bitjarul şi un zugrav Florian Cotuf declarau moartea la ofiţerul stării civile. Cele citeva lucruri rămase pe urmă-i, o canapea, vreo două sofale şi cîteva cărţi, fură vîndute la mezat pe strada Teatrului din Botoşani (159).

Al zecelea copil, *Matei* (n. 20 noiembrie 1856), fost elev al Institutului politehnic din Praga şi căpitan în armata română, căsătorit de trei ori (întîia oară în 1880), şi avînd din prima căsătorie un băiat şi din a doua patru copii, doi băieţi şi două fete — singuri urmaşi cu acest nume ai familiei Eminovici — pare a semăna prin longevitate şi frigiditate faţă de familie cu tatăl său (137). în noiembrie 1892 era citat de tribunalul Buzău în calitate de căpitan în Regimentul Mircea nr. 32 (staţionat în urbea Mizil), iar acum cu domiciliul necunoscut, în procesul de divorţ cu a doua sa soţie (întîia fusese Matilda Ilian, profesoară), Ana Condeescu, care se pronunţa în favoarea ei abia în iulie 1898. Căpitan «în demisie», era numit, la 29 octombrie 1892, subprefect al plăşii Afumaţi, spre a fi destituit la 4 aprilie 1894 şi numit în aceeaşi calitate la plasa Bistriţa-de-Jos, din jud. Bacău, la 10 decembrie 1894. De la 1 aprilie 1899 primea, ca militar, pensie de lei 185, bani 65 brutto. Absent în vremea boalei poetului — spre mirarea lui Maiorescu — apare deodată, în 1889, ca să ne dea cîteva ştiri utile despre familia sa, dar şi multe greşite, şi ca să împiedice — pe nedrept — ediţiile de poezii eminesciene, puse la cale de Maiorescu (221), declarînd, în 1894, «că voi urmări şi sechestra oriunde voi găsi asemenea ediţii», iar în 1895 înregistra firma «Matei Eminescu şi Stavri Dimitriu», «în scop de a culege, clasifica, edita şi a da publicităţii toate scrierile poetului Eminescu». în decembrie 1913, avea gradul de maior şi era preşedintele delegaţiei judeţene de Mehedinţi şi prezidentul biroului. Trăia în 1923 la Turnu-Severin (str. G-ral Mânu 8), căsătorit cu Silvia Maieru (63), dar şi-a petrecut ultimii ani la Bistriţa, murind acolo la 12 decembrie 1929 (I.I.L.F.).

Ultimul copil, *Vasile,* a încetat din viaţă la vîrstă fragedă de un an şi jumătate, năseîndu-se şi murind nu se ştie cînd (159).

Spre deosebire de animale, omul îşi conservă speţa pe cale fiziologică, dar şi morală, aceste principii fiind în multe privinţe chiar ostile. Ei bine, ironia firii a făcut ca lunga sîrguinţă paternă să fie înghiţită de moarte şi să fie salvată prin spiritualitatea neprocreatoare a poetului Eminescu, fără de care uitarea ar fi şters numele de pe crucile tuturor.

NAŞTEREA ŞI COPILĂRIA LUI MIHAI EMINESCU
(1850-1858)

Ca şi în privinţa strămoşilor, biografii au arătat în jurul naşterii lui Eminescu o înclinare către fabulos şi controversă. Dacă ar fi lipsit orice indicaţie, închipuirea putea născoci lucruri frumoase — *exempli gratia* — o aeriană naştere mitologică în patru cetăţi deodată, pentru a simboliza întreaga conştiinţă românească. Din nefericire, există documente îndoielnice, care dau prilej numai la discuţiuni prozaice.

Pe cînd trăia încă Eminescu, un conferenţiar putea spune publicului la Ateneu (31 martie 1889) că poetul e născut la *Soleni,* sat în Moldova (44). Junimiştii ştiau însă, din registrul societăţii în care se înscrisese şi poetul, că e născut la Botoşani, la 20 decembrie 1849 (95). Eminescu deţinea, fără îndoială, această dată de la părinţi, dar nu era sigur. In 1883, scăzînd 1849, anul naşterii, din anul curgător şi obţinînd vîrstă de 34 ani, făcea următoarea reflecţie: «78 de ani viaţa mea întreagă, atîta am să trăiesc. Bătrînul tot astfel. Asta este mărimea constantă de timp a vieţii unui individ din rasa noastră. Vor fi urcări şt scăderi pe această scară, va fi o oscilaţie, născută din coadaptarea cu împrejurările, dar în fine un constant rămîne constant. Cînd s-a născut bătrînul? 34. Cînd am văzut eu pe Leda şi mi-a plăcut? 34 de ani. Să întreb foarte exact — căci e de cel mai mare interes». (Ms. 2258, f. 347.) Rudele sale nu cunoşteau mai bine lucrurile. La şcoala primară, comunicaseră probabil ele data dc 6 decembrie 1850 (Botoşani), în gimnaziu era înscris, însă, ca fiind născut la 14 decembrie 1849 (185). Aglae, într-o scrisoare către Maiorescu, admitea data de 20 decembrie 1849, dar socotea Ipoteştii ca loc de naştere (224, V). Matei susţine la început o dată fantastică (8 noiembrie 1848) şi, ca localitate, Dumbrăvenii (57). După aceea, însă, revine cu o alta. Găsise anume o Psaltite veche, pe scoarţele căreia bătrînul Gh. Eminovici însemnase naşterea tuturor copiilor şi unde sta scris (58):

«Astăzi, 20 decembrie, anul 1849, la patru ceasuri şi cincisprezece minute evropieneşti, s-au născut fiul nostru Mihai.»

Cu aceasta problema ar fi părut închisă. Fetiţa care luase parte la botezul cu fluturi al unui copil de-al lui Eminovici, la Dumbrăveni, devenită cu vremea d-na Constanţa de Dunca-Schiau, ţine morţiş că pruncul era Mihai şi că naşterea s-a petrecut la 21 mai 1849, fapt aflat şi de principesa Ghica (n. Balş) din registrele bisericii din Dumbrăveni (54, 53). Lucrul este într-adevăr miraculos şi vrednic de minunatele vremi cu zîne, căci şi la Botoşani s-a găsit registrul de naşteri şi botez pe anul 1850, unde este trecut şi Eminescu în acest fel (29, 159):

Iscăliturile : a Preotului, a Nasului și a Părinților		Es[B3]j[BUţ]ujţ!3 ŢDIAOUIUII EOnjB^J (SS) j[«Ul]uiEO piAOUIUIţ ·g (ss) 4cu jsoj ras 'DIUJOJS no^Bjnf SJŢSBA (ss) UIOUODJ; uBOţ (ss)
Numele și Pronumele Nașului sau a Naș/i		Dl. Vasile Jurașcu, stolnic
Politica sau Satul unde s-au născut Pruncul		H'ESoqocj jnÅEJO uj
~§ «-§ -5 -3 & ş ts h K £ » 1 £ 3 ^ 1 1 < -S, ^ CL,		i.TEjnudoad 'nprg BS Bţjos no i[eui]tuţp pjAouruij ţqSaosqg -JQ
Nume/e carele s-au dat pruncului la Boteț		§
s	·§	
	îs	
1	g îs	UBU3q£)
·s	s3 N	Bun ţi psz-BnoQ
c t	3	UBusiţg
	§ N	
% 8			

Ceea ce este sigur din toate acestea este că Mihai a fost botezat în ziua de 21 ianuarie 1850, la Botoșani. Un bătrîn popă, Ion Stamate de la biserica Uspenia (Adormirea Maicii Domnului), ajutat de fiul său, Dimitrie, diacon, l-a vîrît în cristelniță, pe vreme de iarnă, citindu-i cele de cuviință (159):

L-au spălatu-1, pieptănatu-1,
La botez l-au dus pe micul,
La icoane 1-a-nchinatu-l,
Un diac citi tipicul.
Cînd pe cl veni botezul
îi trecu auzul, văzul,
Nici că-i pasă lui, săracul,
Că nănașa spune crezul
Și se leapădă de dracul.

(Miron si frumoasa fără corp)

în afară de părinți și dc stolnicul Vasile Jurașcu, naș, mai era de față și maica Fevronia Jurașcu dc la schitul Agafton, soră cu mama (83).

Dacă lăsăm la o parte versiunile nașterii la Dumbrăveni, Soleni, în mai, noiembrie sau 5 și 14 decembrie, ca fiind cu totul absurde, rămîn două ipoteze dîrze în vrajbă și acum: 15 ianuarie 1850, conform actului oficial (95), 20 decembrie 1849, după însemnările de familie (171). Problema localității o lăsăm pe al doilea plan. Argumentele pro și contra se nasc pe întrecute și se ucid unele pe altele fără nici o victorie. Dacă susținem că data de 15 ianuarie nu e admisibilă, fiindcă ar veni prea devreme și nimeni n-avea de ce să se grăbească, răspundem că e obiceiul să se boteze mai cutînd cîteodată copiii, ca să nu moară păgîni, că familia Eminovici putea să se teamă de acest lucru și chiar botezase pe fetița Ruxandra, dacă nu și pe alții, la cinci zile după naștere. Atunci ni se răspunde că Gh. Eminovici știa mai bine decît popa cînd i se născuseră copiii, că ținea răboj de ei și însemnase negru pe alb, zicînd *astăzi,* ziua, ceasul și minutele nașterii. Va să zică popa, care era bătrîn, scrisese o dată greșită în mitrică. Dar tatăl, mama, nașul — care semnaseră — erau orbi? Nu văzuse că data nașterii era greșită? Răspunsul îl avem gata: vreme de iarnă, frig în biserică, lumea grăbită să ducă acasă copilul. Au iscălit la repezeală, fără să se mai uite, și, poate, chiar în alb, urmînd ca pe urmă părintele

econom să completeze formularul (scrisul Raluchii e în chip suspect aidoma cu al lui Gheorghe Eminovici). Dar a doua zi a uitat ziua naşterii, pe care o auzise de la părinţi, şi a pus una la întîmplare, cum i s-a părut mai potrivit. Dacă însă admitem că preasfinţia-sa a putut uita într-o îndeletnicire ce-i era profesională, de ce n-am admite că şi Gh. Eminovici uitase, cînd însemnase pe scoarţa Psaltirii? Aci replica ce ni se poate da este că Eminovici avea o memorie extraordinară şi că însemnarea o făcuse *astăzi,* adică chiar în ziua naşterii. Nu ne îndoim de memoria familiei Eminovici, ea însă pare a fi avut altă aplicare decît aceea a datelor de familie, aşa de încurcat transmise. Cît despre expresia *astăzi,* ea nu spune mult, fiind o formulă patriarhală echivalentă cele mai adese cu locuţiunea *în %iua de.* însemnările diurne trebuiau să dea iluzia actualităţii, şi de aceea, chiar scrise mai tîrziu, erau readuse la prezent. Cînd toate însemnările sînt începute cu *astăzi,* este greu cronicarului să strice simetria punînd *ieri,* numai pentru că n-a avut în ziua respectivă răgaz de scris. Mai avem şi un alt argument. Copilul se născuse la Botoşani. Deşi Eminovici vînduse o casă, mai avea alta, şi apoi putea să se tragă în casele socrului (95). întrebarea pe care o punem este de unde luase tatăl Psaltirea cu pomelnicul copiilor, pe care e de la sine înţeles că o ţinea în biblioteca lui de la Ipoteşti? A luat-o cu sine numai şi numai ca să însemne în ea data naşterii? Ar fi fost o ciudăţenie. Atunci copilul s-a născut la Ipoteşti. De ce atunci în toate însemnările se pomeneşte de Botoşani? Atîta lucru putea fi sigur în familie. Şi cu toate acestea, fapt deconcertant, acel *patru ceasuri fi cincisprezece minute evropienesti* sună prea de tot a fapt adevărat. Pare că vezi pe voinicul căminar, străbătînd odaia în lung şi lat, în aşteptarea evenimentului. O uşă se deschide, cineva din familie aduce vestea. Tatăl scoate ceasul din buzunar, moaie peana în călimară şi înseamnă în Psaltire sau într-altă parte, transcriind apoi în Psaltire. Ipoteza este într-adevăr foarte atrăgătoare, dar numai în baza datelor ce le avem nu ne vom putea niciodată hotărî pentru o dată sau pentru alta. în afară dc aceasta, este o împrejurare ce face susţinerea exclusivă a datei de 20 decembrie dificilă. însemnarea lui Gh. Eminovici o cunoaştem indirect, din spusele lui Matei Eminovici. Psaltirea n-a văzut-o însă nimeni, şi deşi chestiunea

era arzătoare, fratele nu s-a simţit obligat s-o arate, s-o comunice în facsimil şi nici măcar să dea vreo lămurire în privinţa ei. Şi, de altminteri, la 21 decembrie 1849 Gh. Eminovici era la Iaşi, unde întocmea o procură avocatului său Panaite Cristea, iar la 23 era de faţă la legalizare (254). Neexistînd dar decît un document sigur, însuşi actul de naştere, bunul-simţ cere să păstrăm ca dată a naşterii ziua de 15 ianuarie 1850, cu observarea în privinţa locului că totid fiind cu putinţă pe această lume, n-ar fi exclus ca pruncul să se fi născut la Ipoteşti, fiind apoi adus şi botezat la Botoşani. De altfel, cînd e vorba de un mare poet, puţină mitologie nu strică.

Deşi ursitoarele n-au avut, se vede, grijă să însemne cum trebuie ziua şi locul unde micul Mihai a văzut lumina zilei, spre bucuria iubitorilor de «cercetări ştiinţifice», ele au avut bunăvoinţa de a-1 deosebi de ceilalţi oameni, ursindu-i cam astfel:

Dragă,
Ai să aibi o minte-ntreagă,
Căci isteţ vei fi cu duhul,
Ca şi luna şi văzduhul.

(Ursitoarele)

He-i dat ca totdeauna
El să simtă adine într-insul
Dorul după ce-i mai mare
'N astă lume trecătoare,
După ce-i desăvîrşit
Şi să-şi vadă la picioare
Acest dar nepreţuit.

(Miroti si frumoasa fără corp)

Nu trebuie să vedem însă în copilăria celui care avea să devină cel mai mare poet al ţării lui ceva miraculos şi oarecum prevestitor. Este copilăria firească a unui băiat crescut la ţară, fără truda ce apucă degrabă pe un fiu de ţăran şi cu libertatea pe care o fac cu putinţă o familie numeroasă şi cu un părinte mereu ocupat pe aiurea.

Ipoteştii, sat sărăcăcios, sînt aşezaţi într-o vale închisă de dealuri, odată împădurite, pe după care stau ascunse alte sate mai mari, ca Dumbrăveni, Cocoreni, Călineşti,

risipite într-o privelişte dezolată de clisă şi cocioabe. Aci, la conacul ridicat de Gh. Eminovici, şi-a petrecut Eminescu copilăria, pînă a nu fi trimis la şcoală la Cernăuţi, şi de atunci încolo pe vremea vacanţelor. Locuinţa părintească nu era palat boieresc, ci o casă modestă de ţară, dar încăpătoare şi gospodărească, nu lipsită de anume eleganţă rustică. Era o construcţie geometrică, puţin ridicată asupra solului, cu cîte două ferestre mari în laturi. Un pridvor înalt în faţă, la care suiai pe vreo şapte trepte de lemn, un acoperămînt al tindei, în chip de fronton grec sprijinit pe două coloane zvelte, dădeau albei clădiri acoperite cu tablă un vag stil neoclasic. De o parte şi de alta a largului pridvor, doi tei străjuiau rămuroşi. Ca la orice gospodărie de ţară, se vedeau în apropiere odăi pentru argaţi şi slugi, şopruri şi hambare, iar în fund o livadă cu pomi fructiferi şi cîţiva butuci de vie. Dindărătul unor uluci din seînduri bătute în lungime una peste alta în nişte pari de lemn, pe sub umbra a doi tei imenşi, se înălţa o clopotniţă paralelipipedică, de asemenea din seînduri, aşezate vertical, cu înfăţişare de coteţ de porumbei. Pari lungi proptiţi în toate laturile împiedică năruirea acestui sacru şopru, în vecinătatea căruia se ridică, nu prea sus deasupra aceloraşi uluci, căciula de tablă a vechii bisericuţe de lemn.

înlăuntrul casei, o odaie pe dreapta, cu o fereastră în faţă şi două laterale, dînd cu uşa înspre sală, alcătuia camera de meditaţie şi de lucru a lui Gh. Eminovici, iar în zilele mari salonul de primire a musafirilor. La perete erau dulapuri cu cărţi — al căror număr nu trebuie să-1 exagerăm — în mijloc o masă cu două sfeşnice, o călimară şi o scrumelniţă, cîteva scaune împrejur, pe pereţi unele chipuri de domnitori făcute de un neamţ bătrîn, anume Antoni Zigri, pripăşit pe la moşia lui Balş şi care zugrăvise şi pe Raluca cu destulă măiestrie. în această odaie, închisă cu cheia pentru ca copiii să nu intre, Eminovici se tăinuia cîteodată spre a-şi face socotelile ori a frunzări prin cronici (124)*. Familia era dintre cele cu greutăţi, banii mergeau pe la şcolile unde învăţau copiii, pe îmbrăcăminte, n-avea aşadar mijloace să-şi cumpere mobile luxoase complicate. Cealaltă odaie, de dormit, era fără îndoială mobilată cu lucrurile aduse de Raluca drept zestre. în afară de necesarele crivaturi, se aflau acolo două scrinuri conţinînd multa, meticuloasa rufărie mirosind a sulfină şi levănţică, un «gardirop» de cele masive, de nuc, aşa cum romantismul de la 1840 a mai uitat prin casa vreunei babe cu bonet, pe vreun dulăpior xm lighean şi un ibric de alamă şi, mai cu seamă, icoana ferecată în argint a Maicii Domnului, sub care ardea necontenit, cu subite eclipse, o candelă de asemenea de argint, menită peste noapte să vegheze ca un opaiţ somnul casei.

Ne închipuim că o altă odaie dindărăt va fi servit de dormitor copiilor, avînd aspectu^ nud al unei săli de internat, cu lucruri puţine şi tari. Copiii mulţi nu erau însă acasă decît în vacanţă, deoarece umblau pe la şcoli, iar diferenţa dc vîrstă face ca nici în epoca cea mai fragedă să nu se fi întîlnit laolaltă.

Acesta este, dar, întîiul univers restrîns al copilului Mihai. în afară de odaia de musafiri, copiii alergau oriunde. Şi cum întîiul joc al copiilor — exerciţiu al investigării cosmosului — este cotrobăitul şi ascunsul, copiii se ascundeau. Vedem îndată unde, din faptele lui Iorgu, eroul unei proiectate nuvele: «Adesea se ascundea în cîte-un saltar de scrin, ca să nu ştie nimeni unde-i, or în vro ladă veche cu luminări de seu, din care ieşea uns ca dracul» (ms. 2255, f. 163). Lăzi de straie avea Raluca negreşit, căci una o căpătase de zestre. Din casă jocul trecea apoi prin ogradă, unde se transforma în conflict cu păsările domestice. «Duşmănia lui cu gînsacii şi cu gîştele cu pui — zice Eminescu despre acelaşi Iorgu — amicia intimă cu Şoltuz, cinele de la stînă, pe care îmbla şi călare, pui de gîscă mici pe care-i închidea în cuşcă, ca să vadă de-or cînta cum canarii, în fine stima ce o avea pentru moş Miron prisăcarul, care-i spunea poveşti şi-1 ţinea pe genunchi, sunt mărturisiri neinteresante.» în privinţa asta rudele sau cîte un om mai bătrîn îşi amintesc pozne ciudate, greu de crezut. Eminescu, fiind de şase ani, ar fi prins şi tăiat un cîrd de gîşte din curtea lui Balş Dumbrăveanu, făcîndu-1 purcoi în mijlocul ogrăzii, faptă pentru care a fost răsplătit cu o straşnică bătaie. Am comite o greşeală dacă, bizuiţi pe vanitatea de informator a unui frate sau pe limbuţia unui moş, stimulat cu rachiu şi mirat de interesul pe care i-1 arată boierii de la oraş, am crede în toate minunăţiile cîte se pun pe socoteala copilului. De prindea Şerpi şi-i punea într-o scorbură de nuc ori dc prevestea —

cl ori alt frate — o ploaie ce avea să vie, împicdicind ieşirea la treierat, acestea nu sînt cine ştie ce isprăvi mari, orice copil de ţăran fiind în stare să facă acelaşi lucru (159). Adevărul din aceasta este că Mihai trăia ţărăneşte (63).

Ocolind pe fraţii săi — care, mai mari, se plimbau călări pe moşie — şi chiar pe copiii de ţărani, el bătea bucuros satele, lipsind uneori, spre supărarea părinţilor, cîte o săptămînă de acasă, căci pretutindenea în opera sa adie aerul de ţară (159). Adesea, izgonit dc cicălelile lui Gh. Eminovici, se refugia pe vacanţă într-un bordei de ţăran, a cărui icoană îi rămăsese întipărită în minte (152):

Cu băiatu-n bordei intră. Şi pe capctu-unei laiţi
Lumina mucos şi negru intr-un hirb un roş opaiţ.
Se coceau pe vatra sură două turte in cenuşă,
Un papuc e intr-o grindă, celălalt e după uşă.
Prin gunoi se primbla iute legănată o răţuşcă
Şi pc-un ţol orăcăieşte un cocoş, închis in cuşcă,
într-un colţ e colbăită noduros rîşniţa veche,
în cotlon toarce motanul pieptănindu-şi o ureche;
Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac
Arde-n candelă-o lumină cît un simbure de mac.
Pc-a icoanei policioară busuioc uscat şi mimă
Umplu casa de mireasmă pipărată şi prea sfintă.
O beşică-n loc de sticlă e lipită-n ferestruic.
Printre care trece-o dungă mohorită şi gălbuie.
Cofa-i albă cu flori negre şi a brad miroase apa.
De lut plină, ruginită stă pe coada ei o sapă.

(Câiin-Ncbiiuul)

Se împrietenise cu vreun moş bătrîn sau cu vreo babă care-i spunea «poveşti fantastice despre zîne îmbrăcate în aur şi lumini» *(Geniu pustiu)*, snoave, ghicitori, născociri populare, care au urmărit toată viaţa pe poet şi de care îşi aducea aminte cu părere de rău:

Trecut-au anii ca nori lungi pe şesuri
Şi niciodată n-or să vie iară,
Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mişcară
Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri,

Ce fruntea-mi de copil o-nseninară,
Abia-nţelese, pline de-nţelesuri.

(Trecut-^tt atiii. • .)

«E mult de atunci, Harietă — ofta el — de cînd eram mici de tot şi ne spuneau moşnegii poveşti. Poveşti sunt toate în lumea asta.» (33)

Neastîmpărat din fire, Eminescu nu era copil dintre aceia să stea multă vreme lîngă vatră să deseneze purceluşi cu cărbune, ca micul Călin din poveste. Pădurile erau pe aproape. Cu o carte şi doi-trei covrigi, el dispărea de acasă înfundîndu-se prin codrii din împrejurimile Ipoteştilor (159) şi înnoptînd pe unde putea (ms. 2259, f. 33):

Fiind băiet, păduri cutreieram
Şi mă culcam ades lingă izvor,
Iar braţul drept sub cap eu mi-1 puneam
S-ascult cum apa sună-ncetişor;

Un freamăt lin trecea din ram în ram
Şi un miros venea adormitor;
Astfel ades eu nopţi întregi am mas,
Blind îngînat de-al valurilor glas.

Adesea se urca pînă la stîni. Amintiri despre aceste hoinăriri nu ne-au rămas, afară de vreo vagă reminiscenţă a unei stareţe de la schitul Agafton, care «copchilărise» cu Mihai pe acele locuri (61). Ecoul lor răsună însă în poezie. Aci:

Vede turmele de oi
Cu ciobanii dinapoi,
Cu fluiere şi cimpoi.

(Muşatin si codrul)

aci:

. . .izvoare zdrumicate peste prund alunecind
Şi sărind în bulgări fluizi pe pietrişul din răstoace
în cuibar rotit de ape, peste care luna zace.

(Călin-Nebunul)

O voluptate de a se întinde pe iarbă sub un copac vine, în unele versuri, ca o adiere din copilărie:

Şi sub un tei el de pe cal se dete,
Se-ntinse leneş, jos pe iarba moale.
Din tei se scutur flori in a lui plete

Şi mai ca-i vine să nu se mai scoale,
Şi calu-i paşte, flori purtind în spete,
Presunul lui şi şeaua cu paftale,
în valea de miros, de rîuri plină,
în umbra dulce bine-i de odihnă.

(Pata în grădina de aur)

Codrul, izvoarele, satul din vale intraseră aşa de mult în sufletul lui Eminescu, încît, fiind pe la Cernăuţi sau în altă parte, prin ţară, se socotea «în străinătate» şi visa o căsuţă în satul lui «natal»:

Aş vrea să văd acuma natala mea vîlcioară
Scăldată în cristalul pinului de-argint,
Să văd ce eu atîta iubeam odinioară,
A codrului tenebră, poetic labirint;

Să mai salut o dată colibele din vale,
Dorminde cu un aer de pace, liniştiri,
Ce respirau în taină plăceri mai naturale,
Visări misterioase, poetice şeptiri.

Aş vrea sa am o casă tăcută, mitutîcă
în valea mea natală ce unduia în flori,
Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică,
Pierzîndu-şi a sa frunte în negură şi nori.

Să mai privesc o data cîmpia-nfloritoare,
Ce 2ilelc-mi copile şi albe Ie-a ţesut,
Ce auzi odată copila-mi murmurare,
Ce jocurile-mi june, zburdarea mi-a văzut.

(Din străinătate)

Dintre toţi fraţii, tovarăş de joacă nu-i putea fl cu adevărat decît cel mai puţin depărtat prin vîrstă,şi acesta era II ie, mai mare cu vreo trei ani şi ceva decît Mihai. Cînd cel din urmă era în vremea zburdălniciei, adică de vreo zece ani, Şerban, fratele cel mare, era «domnişor» meditativ de 19 ani, iar ceilalţi erau îndeajuns de vlăjgani pentru a nu se coborî la joacă cu un copilandru. Nu cu ei dar se juca Mihai, făcînd car cu boi din coji de nucă şi melci, turnuri din cărţi de joc, sau de-a împăratul în lupta cu broaştele. Tovarăşul de joacă era fratele cu ochi albaştri, copil şi el încă (27):

Copii eram noi amîndoi
Frate-meu şi cu mine,
Din coji de nucă car cu boi
Făceam *şi* înhămam la cl
Culbeci bătrîni cu coarne.

Şi el citea pe Robinson,
Mi-l povestea şi mie;
Eu zideam Turnul Vavilon
Din cărţi de joc şi mai spuneam
Şi eu cîte-o prostie.

Adesea la scăldat mergeam
în ochiul dc pădure,
La balta mare ajungeam
Şi-ntr-al ei mijloc . . .
La insula cea verde.

Din lut acolo am zidit,
Din stuful des şi verde,
Cetate mîndră la privit
Cu turnuri mari de tinichea,
Cu zid înconjurată.

Şi frate-meu ca împărat
Mi-a dat mie solie
Să merg la broaşte sufiecat
Să-i chem la băcălîe
Să vedem cine-i mai tare.

Şi împăratul broaştelor
C-un orcaaă de fală
Primi, porunci oştilor
Ca balta s-o răscoale
Şi am pornit război.

Ei umpleau astfel lumea de chiot şi poveste. Pentru isprăvile făcute în bătălie, împăratul (Ilie) numea pe Mihai «rege-n miazănoapte, peste popoare indiane». în basme **sc** dă voinicului, pe lîngă jumătate din împărăţie, şi fata

împăiatului de nevastă. Mihai îşi primi, dar, răsplata întreagă:

Şi împăratul milostiv
Mi-a dat şi de soţie
Pe fiica lui cu ris lasciv
Şi ţapănâ, nurlie,
Pc Flantagu-caputli.

Am mulţumit c-un umil stmn,
Drept manta o prostire,
M-am dus 1-amanta mea de lemn
în sfînta mînăstire
într-un cotlon de sobă.

Aruncînd apoi prostirea şi punînd, pentru motiv de frigiditate, iubita pe foc, vitejii părăseau elementul lacustru şi transportau războiul pe uscat, la munte, reprezentat prin şura de paie din ogradă:

Şi pe şură ne primblam
Peste stuf şi paie
Şi pe munţi ne-nchipuiam
Că facem bătaie.
Mărşăluiam alături I

Şi pe cap mi se umfla
Casca de hîrtie,
O batistă într-un băţ
Steag de bătălie.
Cintam: Trararah!

(ms. 2259, f. 279)

Un copil care urlă trarara prin curte, bătînd pasul prusian, cu chivără pe cap, spre panica coteţelor, care se urcă pe şură şi se ascunde în casă prin rafturile de la scrin şi lăzile cu luminări, care încalecă pe cîine şi atacă gîştele, care se bălăceşte toată ziua în iaz, îndeletnicindu-se cu capturarea verdelui neam al batracienilor, care fuge deacasă cu zilele răscolind pădurile şi stînele sau scapă dc la şcoală venind pe jos şi trebuie să fie alergat călare pentru a fi prins, nu e nici un descreierat precoce, nici un palid trubadur solitar, ci o haimana sănătoasă, din zburdălnicia căreia talentul şi imaginaţia vor scoate mai tîrziu un mare poet al naturii.

Cînd băiatul se făcu mai mare, fu cuprins deodată de timpurii instincte bărbăteşti. Fusese la Cernăuţi la şcoală şi se hrănise cu lecturi romanţioase, care dezlănţuiră în el un sentimentalism vaporos. Acum nu mai sta cu chivără pe cap, nici nu mai prindea broaşte. Preumblarea prin păduri trebuie să-i fi devenit un mijloc de analiză sentimentală, de construcţie în singurătate a unei lumi fantastice. Frumos, romanţios de grav în ridicarea tîmplelor şi a ochilor, el răni inima vreunei fete de ţară, cu care jucă — pierzîndu-se în misteruri naive şi solemne jurăminte — întîia dragoste. Se întîlneau, se vede, pe deal sub un salcîm, pe înserate, cînd se întorc vitele de la păşune şi oamenii de la coasă, şi făceau trunchiul copacului martor şoptitelor lor confidenţe:

Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-1 urc, stele le scapără-n cale,
Apele plîng clar isvorînd în fîntîne;
Sub un salcim, dragă, m-aştepţi tu pe mine.

Luna pe cer trece-aşa sfîntă şi clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară,
Stelele nasc umezi pe bolta senină,
Pieptul de dor, fruntea de gînduri ţi-e plină.

Nourii curg, raze-a lor şiruri despică,
Streşine vechi casele-n lună ridică,
Scîrţie-n vînt cumpăna de la fîntînă,
Valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.

Şi osteniţi oameni cu coasa-n spinare
Vin de la cîmp; toaca răsună mai tare,
Clopotul vechi împle cu glasul lui sara,
Sufletul meu arde-n iubire ca para.

Ah! in curînd satul în vale-amuţeşte;
Ah I in curînd pasu-mi spre tine grăbeşte:
Lîngă salcîm sta-vom noi noaptea întreagă,
Ore întregi spune-ţi-voi cît îmi eşti dragă.

Ne-om răzima capetele-unul de altul
Şi surizînd vom adormi sub înaltul,
Vechiul salcîm. — Astfel de noapte bogată,
Cine pe ea n-ar da viaţa lui toată?

(Sara pe deal)

Iubita avea «ochi mari şi părul negru-n coade» (M.E., I, 3). Şedeau nu numai noaptea sub salcîm, ci cutreierau desculţi, sentîmentalizînd şi jurîndu-şi unul altuia dragoste pînă la mormînt. t-ăra îndoială, fata a murit tînără ca *Silvia* lui Leopardi, pentru că cele mai multe versuri de tinereţe vorbesc de o iubită moarta. Tîrziu, poetul şi-aduce cu regret aminte de ea:

O, dulce înger blînd
Cu ochi uimiţi de mari,
La ce mai reapari
Să-ngreui al meu gînd?

Părea că te-am uitat,
Că-n veci nu-i mai veni
Să-mi aminteşti o zi
Din viaţa mea de sat.

Mai poţi să-ţi aminteşti
Cum noi umblam discuiţi
Şi tu stăteai s-asculţi
Duioasele-mi poveşti?

Spuneam cum au umblat
Frumos fecior de crai
în lume nouă ai
Iubita de-au aflat.

Ca şi cum te-ai mira
Tu ochii mari făceai,
Deşi nu pricepeai
C-o spun în pilda ta.

Ş-apoi, cînd te rugam
Să-mi spui de mă iubeşti
Prindeai ca să şopteşti
Cu buzele abia

Şi-mi răspundeaî cu dor:
« Tu nu mă vei uita?
în veci rămîn a ta,
Căci drag îmi eşti de mor.

Uitaşi al tău cuvînt.
Nu m-ai chemat să viu
Alături în sicriu
La straja ta-n mormînt.

Dar azi cînd pfeste] fire
Ca-n veci eu te-am uitat,
Tu iar te-ai arătat
Ca-n tinereţea mea,

Suflarea ta uşor
Pe faţa mea trecînd
Şi încet reîntorcînd
întîiul meu amor.

(ms. 2262, f. 33)

în multe rînduri cîntă moartea iubitei:

Surîsul ei sfielnic şi ochiul ei cuminte
Sunt duse fără urme de pe acest pămînt.
S-a stins.

(Un roman)

Şi te-ai dus, dulce minune,
Şi-a murit iubirea noastră. . .

(Floare albastra)

Chiar *Mortua est* (intitulată la început *Hiena)* arată a fi o meditaţie asupra aceleiaşi morţi (ms. 2259, f. 1-2).

Cuprinzînd partea cea mai frumoasă din existenţa sa — întîia iubire — Ipoteştii trebuie să fi fost scumpi lui Eminescu, care, toată viaţa, s-a temut ca bătrînul să nu-i înstrăineze. Cîţiva ani mai tîrziu (1873—1874), el destăinuia cuiva această slăbiciune (ms. 2255, f. 311):

«Nu am prejudiţii, şi cu toate astea mi-ar părea rău daca ţerîna aceea, unde zace ce-am avut mai scump în lume, ar încăpefa] în mîini străine. Iartă că devin sentimental — e o nerozie, dar n-am ce-i face, fiecare om îşi are pe ale sale...»

Mamă-sa, singura la care ţinea în chip deosebit, moare abia în 1876. Mai scumpă în lume îi fusese negreşit iubita cu ochi mari.

ŞCOLAR LA CERNĂUŢI

(1858-1863)

Unde va fi făcut Eminescu clasele întîia şi a doua primară nu ştim, dar clasele a treia şi a patra le-a urmat sigur la Cernăuţi, la «National-Hauptschule», cum se numea pe atunci şcoala greco-orientală. în august 1857, cerînd paşaport pentru fiii săi, Eminovici trecea printre ei şi pe Mihai, «în vîrstă de 7 ani», «părul negru, ochii negri, nasul potrivit, faţa smolită». Gh. Eminovici avea planuri măreţe pentru copiii săi şi preţuia pe nemţi cu deosebire. De aceea şi-a dat pe toţi băieţii la carte nemţească la Cernăuţi şi se zice că ar fi ţinut şi în casă profesor de această limbă, pe un anume Scarlat Woiacek de Voinski (159), de la care Mihai nu folosise cine ştie cît, deoarece primul învăţător al lui Eminescu la Cernăuţi, Iancu Litviniuc, nu era prea mulţumit de cunoştinţele sale de limba germană (185). Şerban, Niculae, Iorgu sînt pomeniţi în 1852 ca învăţînd la «pansionul» Ladislaw Ferderber din Botoşani, însă la 23 august Şerban şi Niculae căpătau paşaport spre a merge la Cernăuţi (254).

Iată-l, dar, pe Eminescu într-un oraş care împăca aşa de bine rusticitatea Moldovei-de-Sus cu aparenţa de civilizaţie occidentală a Austriei meridionale. Se simţea ca şi acasă, căci nu departe mişunau satele româneşti, ai căror ţărani treceau cu căruţa cu boi prin oraş, şi nu prea departe de Putna lui Ştefan cel Mare şi de Călineşti, satul de naştere al părintelui său. Codrul şi rîul nu fugiseră în faţa oraşului. în jurul lui şedeau înălţimile păduroase, coastele înflorite dinspre Mînăstrisca, Clocucica şi Caliceanca, iar puţin mai încolo de dumbrava de la Horecea curgea leneş Prutul. Liniştea cîmpenească a împrejurimilor, verdea şi mirositoarea umbră din Volksgarten, marile porţi de zid cu grădini îndărăt şi uliţele largi, ca un drum de ţară în care un copac răsărea deodată împingeau satul pînă către inima tîrgului. Peste această patriarhalitate se aşezase un burg de provincie austriacă, înăsprind liniile. Gravurile vremii ne păstrează înfăţişarea Cernăuţilor de altădată. Iată imensul, dreptunghiularul Ringplatz, aşa de neted fleşterit. Nimic gotic nicăieri. Austria trăia din arta italiană settecentescă, prefăcută pentru înţelegerea şi nevoile ei. Imensele, monotonele masivuri geometrice de zidărie se prefac în Austria în cazărmi fumurii şi triste închisori. Ceva din îmbătrînita clasicitate a Lombardiei se vede şi în arhitectura cazematei cu turn din această piaţă şi a caselor celorlalte, afară de vreun coperiş de ţiglă ce cade mai repede.

Pe drum, lumea împestriţată a Bucovinei. Largul chervan cu coviltir se întîlneşte cu landoul baronial, în care o prea distinsă pereche se preumblă păzită la spate de un rece lacheu. Ţărani români, ruteni, tîrgoveţi trec pe lîngă evrei cu caftan şi undrofiţiri austrieceşti. Pe larga Hauptstrasse se opresc trei călăreţi în faţa unei cazărmi cu gherete vărgate pentru sentinele, iar poştalionul aleargă răscolind colbul, tras de patru perechi de cai, biciuiţi aprig de surugii. O umbră din tristeţea imensităţii provinciale cezaro-crăieşti strică vioiciunea verdelui peisaj. O oficialitate de pripas s-a năpustit asupra nodurilor de sate din provinciile de peste munţi, creînd oraşe artificiale. Cazarme nesfîrşite, şcoli şi instituţiuni oficiale gigantice răsar astfel fără raţiune în mijlocul maidanelor ce nu pot fi umplute, dînd o falsă impresie de civilizaţie. în această năvălire de zidărie germanică, bisericuţa de lemn, învelită cu şindrilă, mai sta ca un semn al simplităţii pămîntului, pînă ce şi aceea fu strămutată mai către margine, în Clocucica (M. E., I—II, passim).

Aci îşi petrece Eminescu aproape şapte ani din copilăria sa, cunoscînd unul din aspectele asupririi culturale, care-l va durea mai mult.

Cele două clase primare (a III-a şi a IV-a), pe care sîntem siguri că le-a urmat acolo (1858—1859, 1859—1860), le-a trecut cu bine. Director al şcoalei era Wassilie Illasiewicz, catihet Porfir Dimitrovici, iar învăţători — în anul

întîi, Ioan Litviniuc, şi într-al doilea, Ioan Zybaczynski. Domnii învăţători, cu nume aşa de rebarbative, erau mulţumiţi de băiat, mai ales că se dedase şi la limba germană, în anul şcolar 1858 — 1859 Eminescu se clasifică al 15-lea printre 72 de colegi. Elevul era silitor, avea purtări bune şi aplecare la învăţătură, socotea mulţumitor şi scria aşijderi, nu era slab la religie, dar mai ales era straşnic la limba română. Credem şi noii Cînd după al doilea an de carte, în iulie 1860, venind vara, Mihai se găti să plece la Ipoteşti, să se bată cu broaştele sau să se suie pe şură, onorata direcţiune i-a dat certificat cu *Vorzug*, adică bine, clasificîndu-1 al 5-lea printre 82 de şcolari (185, 32).

Se vede, totuşi, că încă de pe acum şcoala nu-i pria lui Eminescu, căci se zice că ar fi fugit acasă. L-au adus, fireşte, înapoi, după ce Gh. Eminovici i-a aplicat la spate usturătoarele sale metode pedagogice (57,159).

în toamna anului 1860, fu desigur tot Gh. Eminovici cel care aduse pe băiat să-1 înscrie la « K. K. Ober-Gymnazium», în clasa I. Şcoala era o lungă cutie cu etaj, un fel de ospiciu mohorît, formînd un istm de zidărie plană, neornamentată, în imensitatea unui scuar, ale cărui limbi de verdeaţă se întindeau pînă lîngă înaltul porton al clădirii. Turnul lui Ringplatz stăpînea fundalul perspectivei (M.E., I—III). Profesorii şcoalei cunoşteau bine pe Eminovici. Patru fraţi mai mari, Şerban, Niculae, Gheorghe şi Ilie, şezuseră pe băncile gimnaziului ani de zile. Şerban urmase şase ani, lipsind unul, ca să repare efectele repetenţiei şi, pe cînd Mihai isprăvea clasa a treia primară, sfîrşea şi el pe a şasea liceală. Niculae, deşi mai mic, era în aceeaşi generaţie şcolară, dar urmă şi clasa a VH-a în anul şcolar 1859—1860, cînd Eminescu era în clasa a patra primară. Tot atunci sfîrşea cu rău clasa a III-a secundară Ilie. Şerban, Niculae şi Ilie nu mai figurează în scriptele şcoalei în anul cînd Mihai vine să se înscrie. Numai Gheorghe (Iorgu) avea să mai urmeze pînă la Crăciun clasa a VI-a, ca să se retragă şi el (185). Aşadar, Eminescu era singurul Eminovici care frecventa acum gimnaziul. Se poate însă ca ceilalţi fraţi să fi rămas în Cernăuţi, aşa cum va face mai tîrziu şi Mihai, spre a se pregăti în particular. Cînd, dar, d-1 director Ştefan Wolff a văzut păşind în cancelarie şi pe Mihai, a exclamat, mirat de marea prăsilă şi speriat de isprăvile celorlalţi fraţi: « Şi acesta e tot un Eminovici 1» (159)

După ce tată-său 1-a înscris, a umblat desigur să-1 pună undeva «în cost». Cît fusese în şcoala primară, Mihai şezuse, pare-se, la Aron Pumnul, unde se aflau atunci (c. 1856—1858) şi ceilalţi fraţi (185). Profesorii aveau pe acea vreme obiceiul să ţină copii în gazdă, pe plată sau în schimbul unor mici servicii. Nu numai Pumnul, dar şi părintele călugăr Veniamin Iliuţ făcea la fel. Acesta din urmă avea în gazdă, fără plată, vreo 27 de băieţi de ţărani săraci, care dormeau pe jos într-o odaie şi o bucătărie, «ca scrumbiile într-un poloboc». Ori fiind cam bătăuşi, ori simţindu-se mai mari, fraţii nu se aflau bine cu Mihai, încît de aceea Eminovici umblă să-1 aşeze la altă gazdă (159).

Noua locuinţă fu aflată la unul Nicolai Ţirţec, rutean de naţie, precum îl arată numele, şi de meserie birjar. Ţinea însă şi copii în gazdă. La început Ţirţec şedea pe strada Şcoalei nr. 799 (Schulgasse), mai apoi însă se mută în strada Sfintei Treimi nr. 1.309 (Dreifaltigkeitsgasse) (185). Cum era întîia locuinţă nu mai ştim. Poate chiar că ruteanul s-a mutat repede de acolo, iar declaraţia adresei la şcoală, de la începutul anului, a rămas aşa, fără să se fi comunicat mutarea. Colegii de pe atunci ai lui Eminescu îşi mai aminteau însă de cealaltă locuinţă. Casa se afla peste drum de bisericuţa de lemn Sf. Treime şi era a bisericii. Odăile ei slujiseră ca chilii pentru călugări şi erau, dar, foarte bune pentru a ţine lume în gazdă, mai ales că o mare grădină cu plopi şi pomi roditori o înconjura. Uluci năpădite de viţă-de-vie despărţeau grădina cu plopi de locul unei fierării. Azi toate acestea au dispărut, şi pe aproape trece strada ce s-a numit apoi *'Eminescu*. Şi-ar fi închipuit oare Ţirţec şi micii săi clienţi că acel băieţaş fricos avea să dea numele uliţii lor? Tovarăşii de pensiune ai lui Eminescu erau doi fraţi Ştefanovici, care locuiau într-o cameră deosebită, doi fraţi Daşchevici, băieţi de popă, şi unul Ion Şahin. Odaia în care şedea Mihai — nici vorbă împreună cu alţii — dădea în grădină şi avea la fereastră gratii de fier. Lăsat aci de Gh. Eminovici, cu amintirea recomandaţiilor duioase ale mamei, care îi dăduse un şal turcesc să nu răcească peste iarnă, Eminescu îşi începu activitatea de licean. în clasă mai erau români (B. Missir, viitor ministru, trei Manea, doi fraţi Goilav, Ilie Luţia ş.a.), iar în bancă şedea într-un an cu Arthur Hyneck din Botoşani, mai tîrziu doctor. Micul Eminovici se înfăţişă

colegilor săi ca un băieţel mărunt şi îndesat, pîrlit la faţă de aerul de ţară şi foarte curăţel. Părul mare dat peste ceafă, fruntea lată şi ochii mari, umerii obrajilor puţin ieşiţi îi dăduse încă dc pe atunci acel aer tipic al *poetului* (159).

Cît despre şcoală, disciplina era foarte strînsă. Elevii n-aveau voie să umble prin cafenele şi restaurante, să fumeze sau să poarte bastonaşe şi erau pedepsiţi cînd nu mergeau la biserică, constrîngeri din care deducem ce dulci trebuie să fi fost ispitele. Profesorii erau bine pregătiţi. Mişcările de la 1848 se sfîrşiseră cu o serie de relegaţiuni şi, Bucovina fiind socotită ca o margine de ţară, mulţi profesori distinşi din Austria se pomeniră în Cernăuţi, în afară de d-1 Wolff, directorul cu mustăţi tarasbulbiene, mai cu trecere în corpul profesoral era preasfinţia-sa părintele catihet Veniamin Iliuţ, om trecut, înalt, frumos, căruia copiii îi ziceau mai pe scurt: «popa». Popa catehisea pe toţi elevii români, în fiece duminică, într-o sală mare a liceului, ţinîndu-le nişte predici *videlicet* « exhortae». Avînd însă obiceiul de a striga catalogul şi a nota cu notă rea la purtare pe cei care lipseau prea des, «popa» «pîrlea» pe mulţi. Cu toate astea, băieţii fugeau atunci cînd părintele îi pornea in corpore — cum făcea după fiecare predică — la catedrală. Popa era, de altfel, un personaj cu deosebire pitoresc. Ţinea — precum am văzut — copii în gazdă. Stînd în fruntea unei mese lungi, părintele împărţea ziua băieţilor cafea şi citea romane franţuzeşti. Seara însă lăsa cărţile lumeşti şi lua în mîini *Acatistul* sau *Vieţile Sfinţilor*. Cînd era în ape bune, părintele devenea generos. Astfel, într-o zi, venind Eminescu şi Şahin la un coleg al lor Hodovansky, în gazdă la popa Veniamin, acesta dă să le împartă faguri de miere cu lingura, dar, ca să nu le dea prea mult, se făcea că citeşte *Acatistul*. Hodovansky luă un polonic, îi taie coada şi-1 înmînă părintelui, care însă, simţindu-1 greu, îl aruncă furios înspre înşelător, lovind pe Eminescu (159, 214).

Alt profesor era Aron Pumnul, autorul faimosului *L.epturariu*. Pumnul era foarte iubit de copiii români, pentru blîndeţea şi răbdarea lui (strîngea uneori pe băieţi şi bătea chiar mingea cu ei), dar mai ales pentru acel patriotism preacucernic pe care îl insufla tinerilor. în casa lui avea un fel de bibliotecă română clandestină, din care împrumuta cărţi şcolarilor, îndeosebi pe Alecsandri. La şcoală însă venea rar din cauza boalei ce avea să-1 ducă în curînd la mormînt. Copiii îl primeau sărbătoreşte, căci Pumnul, care preda limba română şi puţină istorie naţională, vorbea în chip foarte atrăgător. Din păcate, durerea care-i dădea acel chip trist, veşnic nezîmbitor, îl silea adesea să părăsească clasa înainte de vreme. Băieţii îl petreceau pînă la trăsură şi-i ajutau să se urce în ea, ba Eminescu îl ducea pînă acasă (214).

în locul lui Pumnul, venea de la o vreme Mihai Călinescu şi apoi Ion Sbiera (185). Pe ceilalţi profesori îi cunoaştem puţin. Lewinski, de istorie, era un dascăl strălucit şi curînd a şi trecut la «Theresianum» din Viena (159); Neubauer, tot de istorie, era mai molatec, deşi sever, şi se arăta bucuros să nu explice lecţia; părintele Kalinowski (Călinescu), catihet şi el, era tot aşa de îndîrjit împotriva celor ce nu veneau la biserică (185); Vyslouzil era cam nervos (214); pe alţii, Caspary, Limberger, Kraska, Kermavner, Hayduk, nu-i ştim decît cu numele (15). Am comite o ingratitudine dacă am fura posterităţii şi pe servitorul Onufri, iubit de copii, fiindcă îi împrumuta cu bani ca să-şi cumpere mere şi covrigi (214).

Spirit inegal, incapabil să se supună unei discipline prea aspre, Eminescu nu e în liceu un şcolar strălucit, sau mai bine zis nu e unul din acei întîi în clasă, care fac deliciile profesorilor şi sînt puşi monitori. El are preferinţe la studiu, iubeşte lectura, nu însă şi şcoala. Nu-i plăcea să-şi înveţe lecţiile şi de aceea lua note rele. De dragi ce-i erau, uneori, ca să şi le pregătească, se suia pe casă. în primul rînd nu se împăca cu matematicile şi de aceea se învoise cu Const. Ştefanovici, care a şi devenit profesor dc matematici, ca acesta să-i facă temele, iar el să-i spună poveşti (159): «Eu ştiu chinul ce l-am avut însumi—-spunea mai tîrziu poetul — cu matematicile în copilărie, din cauza modului rău în care mi se propunea, deşi în de altfel eram unul din capetele cele mai deştepte. N-ajunsesem nici la vrîsta de douăzeci de ani să ştiu tabla pitagoreică, tocmai pentru că [nu] se pusese în joc judecata, ci memoria. Şi deşi aveam o memorie fenomenală, numere nu puteam învăţa de loc pe de rost, încît îmi intrase-n cap ideea că matematicile sunt ştiinţele cele mai grele de pe faţa pămîntului.» (60) în afară de matematici, nici un alt studiu n-avea de ce să displacă lui Eminescu, încît dacă

la ştiinţele naturale avea abia nota «satisfăcător», iar profesorul de latineşte era de-a dreptul nemulţumit, deşi aceste studii îi vor fi cu deosebire scumpe lui Eminescu mai tîrziu, asta se datoreşte, fără îndoială, zburdălniciei şi lipsei de simpatie pentru respectivii domni profesori. în schimb, la limba română şi la istorie era tare. Fiindcă n-aveau cărţi, învăţau gramatica şi celelalte după dictat. Eminescu căpătase de la Pumnul însemnările de lecţiuni şi le împrumuta şi la colegi, cu condiţia de a nu îndoi şi murdări filele, dar temeiul cunoştinţelor sale era lectura (214). Lăsînd în plata Domnului problemele de aritmetică, citea pe înfundate, închis în casă, cărţi din biblioteca şcoalei, sau de la Pumnul (unde îl aflai mai întotdeauna, duminicile şi sărbătorile), hrănindu-se cu compuneri romantico-fantastice ca *Povestirile* lui Hoffmann, *Bianca Capello* şi literatura română cîtă îi cădea în mîini (159).

Cît despre istorie, dulapurile cu cărţi ale lui Gh. Eminovici îşi găsiseră un nou cititor. Eminescu ştia de acasă slova chirilică, iar lecţiile nu şi le învăţa după manuale, ci de-a dreptul din cărţi mai vechi — negreşit cronici — pe care le avea de la Ipoteşti sau din biblioteca lui Pumnul.

De pe acum istoria antică îl atrăgea. într-o *Istorie universală (Weltgeschichte)* de Weller, carte plină de atracţii, pe care o purta cu sine şi la plimbare, şi într-o *Mitologie* de G. Reinbeck *(Mythologie fur Nichtstudierende),* Eminescu găsea mai multe cunoştinţe despre lumea antică, despre babiloneni, asirieni, perşi, inzi, egipteni, greci, romani, de cîte putea afla la şcoală. Ajutîndu-1 memoria, ştia aşa de bine la istorie, încît profesorul, vorbind în clasa a Il-a B despre tinereţile regelui Cyrus, spuse în chip de mustrare că în secţiunea A era un elev Eminovici care îi bătea pe toţi. A pricinuit mirare mare în tot gimnaziul faptul că Neubauer, profesorul de istorie, om foarte sever, i-a dat cea mai bună notă, ceea ce pînă atunci nu se mai întîmplase (200). De altfel, atît Pumnul, cît şi Lewinski, profesor şi el de istorie, îl iubeau (214, 159).

Nici religia nu era pe placul micului Mihai. Părinţii lui, mai ales mama, erau oameni bisericoşi şi în afară de aceasta în familie erau multe feţe călugăreşti. Doi dintre fraţii şi trei dintre surorile Ralucăi (Calinic, Iachift, Fevronia, Olimpiada, Sofia), precum şi o nepoată de soră (Xenia, fata Saftei Juraşcu) erau călugări. Olimpiada fusese stariţă la Mînăstirea Agafton din jud. Botoşani şi tot acolo se găseau şi celelalte surori călugăriţe (195). Cu toate acestea, Mihai n-avea nici o tragere de inimă pentru « exhortele» popii şi lipsea de la ele des, ori se făcea nevăzut cînd erau minaţi spre biserică, drept care sfinţia-sa îl «pîrli» (214), însemnîndu-1 la conduită cu vorbele: *«tadelnswerth wegen Versäumniss der Exorten»,* adică, mai pe româneşte: «ticălos, fuge de la predică» (185).

încolo, Eminescu era foarte vioi şi chiar vorbăreţ, dar pe dată ce profesorul îi făcea vreo observaţie se potolea numaidecît, păstrînd cea mai adîncă tăcere (185). Un zîmbet statornic în colţul gurii, care dispărea numai cînd nu ştia lecţia, îi cîştigase simpatiile colegilor, ceea ce nu înlătura însă înghiontirile şi bătăile. în asemenea pugilate, pletele date pe spate ale lui Mihai alcătuiau o puternică ispită pentru mîinile combatanţilor (214).

Mai dragă, nici vorbă, decît şcoala îi era lui Eminescu joaca. Din strada Cuciur-Mare, în dosul grădinii publice, se întindea un mare maidan numit *toloacă (Puberttim),* unde «studenţii», ucenicii şi calfele de meseriaşi îşi făcuseră loc pentru bătut mingea. între studenţi şi calfe se iscă în curînd un război crîncen pentru exclusivitatea folosirii locului, război în lege, la care cei mici luau parte în chip de furnizori de armament. Sub streaşină casei unde locuia colegul Stefanelli, peste drum de toloacă, băieţii de şcoală făcuseră un depozit de beţe şi nuiele cu care alimentau pe studenţi pe dată ce începeau ostilităţile. Eminescu, focos goliard toată viaţa, era unul din cei mai zeloşi purtători de muniţii, şi n-a lipsit mult odată ca să fie bătut măr de «duşmani». Campaniile militare dezvoltă spiritul de solidaritate. întîmplîndu-se ca tovarăşul de aprovizionare cu arme, Stefanelli, să fie pedepsit de nervosul Vyslouzil cu o oră de *carcer* în clasă, pentru că înaintea vacanţei Paştilor (1863), la ieşirea din sală, strigase: «petrecere bună, domnilor!», Eminescu, cîştigînd complicitatea temnicerului, *recte* a lui Onufri, care închisese pe deţinut în clasă, i-aduce covrigi şi petrece cu el ora de detenţiune după care se duc într-un suflet pe toloacă (214). Alte jocuri ale copiilor erau — cum se întîmplă — imitarea mijloacelor de locomoţiune înaintate, ca datul pe gheaţă, iarna, joc la care Mihai căzu odată aşa de rău, încît leşină, sau « de-a poşta», pe care o văzuseră pe uliţele Cernăuţilor. Doi băieţi erau

înaintași, doi rotași și unul surugiu. Poștalionul, construit de băieții în gazdă la Burlă, tatăl profesorului din Iași, era din seînduri, cu oiște în cruce și hamuri de sfoară petrecute prin gura «cailor». Cursa pornea pe Franzensgasse sau spre Dealul viilor (Weinberg). Mihai, care era numai cal rotaș, vru într-o zi să fie vizitiu în locul lui Șahin. Dar caii fiind nărăvași, răsturnară la o întorsătură pe mîndrul surugiu, care poate se visa — după cartea de istorie — pe o quadrigă romană, zburdînd pe hipodrom. Devenind mai mare, Eminescu disprețui aceste jocuri copilărești și începu să frecventeze pe ascuns redutele, adică balurile mascate, și în cele din urmă teatrul (159).

închipuie-și oricine ce infern trebuie să fi fost la gazda unde ședeau atîți copii 1 Culcarea se petrecea cu zarva ce o fac găinile pînă se așază în coteț. își istoriseau isprăvile de peste zi și-și plănuiau unul altuia farse peste noapte. Cum Eminescu avea obiceiul să stea acasă să citească și era bun povestitor, tovarășii îl puneau să le istorisească ce citise sau basme, ceea ce el făcea mai de voie bună, mai de nevoie, căci în caz de opunere era bătut cu pernele. Peste noapte se strecurau în grădină și furau mere din pom sau, prinși de Țirțec, îl chemau urlînd peste noapte ca din pivniță, ca să se răzbune: «pani Țirțec, pani Țirțec I», pînă ce-1 scoteau buimăcit din casă, apoi fugeau. Născociră o sperietoare lugubră, cu care vîrau în toate spaimele mai ales pe Eminescu, care era fricos din fire și nu ședea bucuros singur. Frații Ștefanovici, vrînd să vîndă cu orice chip lui Mihai o carte {*Biblische Geschichte Altes Testament)* și acesta refuzînd, băieții îl îmbiară să doarmă cu ei într-o chilie, unde-i spuseră că s-ar fi spînzurat un călugăr. Peste noapte, cu o sfoară legată din vreme, începură să zgîlțîie geamul, în vreme ce unul, vorbind într-o cofă goală, ca un strigoi, zicea: *«Emi>tou'ic%, Emitwwic^ warum kaufst du nicht Biblische Geschichte?»* (Eminovici, de ce nu cumperi cartea?). Apoi îi puseră plapuma în cap și-1 loviră cu sfeșnicul, pînă ce acesta, tremurînd de spaimă, făgădui. Eminescu, înspăimîntat, se plînse lui Țirțec că odaia e bîntuită de stafii, și birjarul se hotărî să nu doarmă într-o noapte, spre a da de rost duhurilor necurate. își aprinse ciubucul cel lung și se puse să vegheze. Dar curînd ațipi. Copiii pregătiseră dinainte un pepene găurit în chip de cap de mort, cu luminare înăuntru, și un cearceaf mare. Cînd sforăiturile bătrînului erau mai sonore, un zornăit lugubru cutremură ferestrele deschise pe jumătate și legate cu sfoară și o stafie albă cu ochi de foc și dinți clănțănitori, înfășurată în giulgiuri fîlfiitoare, ieși dintr-un scrin ce se afla în cameră. Țirțec sări în picioare. Ca din depărtare, un glas înăbușit (un băiat vorbea într-un pahar apăsat pe buze) se auzi zicînd: « Țirțec, iapa-ți piere-n grajd». Ținînd ciubucul în mînă, Țirțec dădu năvală afară cu ochii pustii să vadă ce-i, cînd, dintr-un pom din grădină, sări unul, care furase mere. Cela zdup peste gard, Țirțec după el, pînă ce căzu în gura unor cîini (159).

Acestea sînt numai unele din năzbîtiile copiilor de la gazdă. Frații Ștefanovici prindeau păsări, ciocănitori și le țineau în colivie (159). Eminescu se cuibărise ca vulturul într-un pom din grădină, iar toamna culegea mere rămase din scuturătură. Pe pereții «căsuței din grădină» făcuse o «galerie de tablouri» cu ilustrațiuni din jurnale, pentru vederea căreia trebuia să se plătească «intrarea». Cu un coleg, probabil, poreclit Armanul, cu care sta în odaia din pod, jucau teatru, și bănuiala este că piesele reprezentate sînt *Landhaus an der Heerstrasse* și *Eiebelei am Fenster,* cea dintîi în chip sigur, cea de-a doua cu probabilitate, de A. von Kotzebue. Cînd învățau la științele naturale despre maimuțe, se cățărau în nuc spre a le pricepe mai bine mișcările (ms. 2291, f. 35). Prietenii îl dedară să joace cărți, chiar cărți pe bani: «ferber cu șantel și fără». Mînați de unul Lozinschi, se duceau în beciul unui crîșmar din Ulița Jidovească, cu firma «La cocoșul roșu», fiindcă Țirțec îi prinsese acasă. Aci, într-o hrubă fără ferestre, așezați pe un poloboc răsturnat, jucau cărți la lumina unei luminări de seu înfipte într-un cartof mare. Lozinschi, înțeles cu crîșmarul, le lua bani, straie, cărți vechi. Aci pierdu Eminescu șalul turcesc pe care mamă-sa i-1 dăduse ca să nu răcească (159).

Fiind mai delicat, se înțelege că cele mai multe farse erau făcute pe socoteala sa. De spaimă, Eminescu dădu în friguri. La acest neajuns se mai adăuga și hrana proastă. Țirțec era un speculant netrebnic. Pentru ca să nu facă focul, ghemuise, iarna, pe toți copiii într-o chilie, iar seara nu le da de mîncare decît porumb fiert în lapte (159). De aceea copiii, înfometați, furau mere și făceau chisăliță și

povidlă din poame (ms. 2291, f. 35). Unii băieţi se şi mutaseră de la Ţirţec (mai 1862), dar Eminescu nu putu face acelaşi lucru pentru că, neplătindu-i-se *costul,* gazda îl oprise zălog (159). Nemaiputînd răbda şi fiindu-i urîtă — credem — şi şcoala, unde căpăta note rele (cl. a Il-a, 1861—1862), după ce în anul întîi, 1860—1861, învăţase binişor (185, 32), Mihai se hotărî să fugă din nou. Obişnuit să bată drumurile, o luă deci pe jos pînă la Mihăileni, pe unde, neavînd bilet de liberă circulaţie, trecu graniţa pitit în dosul unei harabale de marfă. Apoi se aşternu drumului pînă la Ipoteşti. Ajuns în sat, îi fu frică să meargă de-a dreptul pe acasă, ci dădea tîrcoale unui păr din ograda megieşului Isăcescu, pus tocmai pe o coastă, drept în faţa conacului părintesc. Maica Fevronia, care se afla la moşie, privind spre deal, zise mamei: «IraI Ian te uită, Ralucă, cum samănă băietul cela cu Mihai.» N-apucă să zică, şi iată şi o babă Prodăneasa din sat cu vestea că e chiar el. Au pus pe un vizitiu, Vasile Rusu, să-1 prinză. Văzîndu-se încolţit, Mihai dădu să fugă ţipînd, dar fu luat pe sus şi dat în primire mamei, care îl ţinu tăinuit pînă seara, cînd, întorcîndu-se Gh. Eminovici, îi spuse întîmplarea pe ocolite. Tată-său, supărat foc, i-a făcut o morală aspră însoţită de numeroase demonstraţiuni contondente, şi a încheiat cu necaz: «Atîta treabă am, Ralucă, şi acum trebuie să plec la Cernăuţi, să duc pe tîlharul ista la şcoală». A doua zi, « tîlharul» încercă iar să fugă, luînd-o la deal, pe şoseaua naţională ce duce la Botoşani. Prinzînd de veste, Eminovici trimise după el oameni călări. «Haide îndărăt, cuconaşule — îi ziseră oamenii cînd îl prinseră — haide la boier acasă, să te dea tot la Cernăuţi, că nu-i chip altfel.» «La ce să mă dea la Cernăuţi — ţipa zbătîndu-se Mihai — că eu sunt învăţat şi fără Cernăuţi.» După ce 1-a ţinut o zi legat, în opinteli, căci copilul striga: «De ce mă legi degeaba, căci eu ştiu să mă dezleg», Eminovici 1-a dus pe sus la Cernăuţi, unde directorul Wolff, sătul de năzdrăvăniile Eminovicenilor, nu 1-a primit încîntat (159).

Rămînînd repetent în anul şcolar următor, 1862—1863, Eminescu frecventează tot clasa a Il-a. Acum nu mai locuia la Ţirţec, ci la un profesor de limba franceză, Victor Blanchin, în strada Domnească-de-Jos, în urmă Iancu Zotta 23, care ţinea cu chirie casele lui Samuil Morariu, mai apoi mitropolit al Bucovinei. Se vede treaba că tată-său gîndea că Mihai, stînd în casă cu un franţuz, s-ar fi deprins să vorbească, fără să vrea, în această limbă. Blanchin era însă un beţiv, venea acasă pe două cărări şi făcea gălăgie, sfădindu-se cu nevasta. Afară de aceasta, odaia în care locuia Eminescu era nesănătoasă şi din această pricină băiatul căpătă o boală de urechi (33, 124).

Nici n-a stat mult. începînd cu 16 aprilie 1863, dată cînd cădea prima zi de şcoală după vacanţa Paştilor, Eminescu nu mai apare prin cataloage (185). Gh. Eminovici se încredinţase, desigur, că nici lui Mihai nu-i pria şcoala nemţească şi-1 lăsase să se descurce singur, ca pregătit în particular.

PRIVATIST LA CERNĂUŢI. FUGAR CU TRUPA TARDINI

(1864-1866)

Ce-a făcut Eminescu toată vara şi iarna 1863—1864, unde a stat, ce rosturi a avut, se poate numai bănui, de ştiut cu certitudine este însă greu. Pentru ca băiatul să părăsească şcoala nitam-nisam, cu puţin înainte de a termina clasa a Il-a, pe care, repetînd-o, era sigur c-o va trece, trebuie să se fi întîmplat ceva deosebit, altfel Gh. Eminovici l-ar fi minat iarăşi înapoi cu biciul dindărăt. O bănuială începe să prindă temei. Eminovici n-avea încredere în aptitudinile la învăţătură ale lui Mihai, şi ca orice părinte cu copii mulţi, se obişnuise cu ideca să dea acest băiat dacă nu la meşteşug, la o îndeletnicire mai pe puterile lui, căci cum altfel decît renunţare la învăţătură se poate numi intrarea ca impiegat într-o instituţie publică, lucru ce se va întîmpla în curînd? Tatăl visase să vadă pe Mihai nu om de nimic cu plete, compunînd poezii, ci *doctor* măcar, aşa cum se vede în declaraţia făcută la şcoală, la repetarea clasei a doua (185). Dar şi alte cauze vor fi fost la mijloc, dintre care cea mai plauzibilă este lipsa de mijloace de a plăti «costul», într-o vreme cînd ceilalţi fraţi, făcîndu-se mari şi terminînd probabil liceul, cereau întreţinerea în şcoli mai înalte din străinătate. Cam în această vreme (1862—1863) se întîmpla şi o nenorocire în familie: moartea la Bucureşti a lui Ilie, elev la Şcoala de medicină a d-rului Davila din Bucureşti (159). Toate acestea au schimbat direcţia pedagogiei lui Eminovici, făcînd cu putinţă întreruperea cursurilor. Mai cuminte deocamdată e să ne închipuim ceea ce este mai firesc, că Mihai s-a întors la Ipoteşti şi a început să citească în toată libertatea, cu gîndul de a se prezenta ca pregătit în particular, nu fără a da o raită văilor şi dealurilor şi a cutreiera pădurile, poate chiar cu aceea cu care avea să joace copilăreşte întîia iubire. Şi dacă peste vară n-avea ce căuta în Cernăuţi, cu atît mai puţin probabil este să se fi dus iarna, pe care va fi petrecut-o citind în casă cărţile lui tată-său şi umblînd prin casele din sat cu bătrîni care ştiau să povestească. Examenul îi şedea însă la inimă şi nu-1 putea da fiindcă n-avea bani. La Botoşani n-ar fi putut urma din aceleaşi motive, şi nici nu se află înscris, cum pretindeau unii. De aceea s-a gîndit să ceară o bursă de la Ministerul Instrucţiunii, dîndu-s:: drept elev în clasa a Il-a la gimnaziul din Botoşani. Aceasta pe la începutul anului 1864. Cum însă directorul răspunde ministerului, la întrebarea asupra purtării elevului (din 21. II. 1864), că nu are nici un şcolar cu acest nume, Eminescu trimite la minister un certificat de bună purtare şi învăţătură, desigur din partea gimnaziului din Cernăuţi. Dar, din nefericire, onoratul minister, înapoind certificatul, informează prin gimnaziul botoşănean pe solicitantul de subvenţie că deocamdată n-are nici un loc vacant de bursier (21 martie 1864) (178). Ce era să facă acum? Se duce iar la Cernăuţi, spre a încerca să-şi dea examenele. Amintirile foştilor colegi fiind confuze, nu ştim în chip hotărît la cine a tras Eminescu, dar e lesne de închipuit că s-a refugiat la Pumnul, om iubitor de şcolari români, care ţinea copii în gazdă, cum am văzut, şi pe cîte unul chiar gratuit, ca bibliotecar. La Cernăuţi, însă, Eminescu n-a stat mult, şi iată de ce:

în acea primăvară descălecase, pentru întîia oară în Cernăuţi, trupa teatrală a Ştefaniei Tardini, primită cu însufleţire mare de români, căci teatru nemţesc, polonez şi chiar italienesc mai putuseră vedea pînă atunci, dar limba românească nu mai răsunase pe scenele locale. Trupa Tardini-Vlădicescu, obişnuită de altfel a trece munţii, la Braşov (34), fusese chemată în Bucovina de fraţii Costin şi alţi boieri locali (167) şi-şi dădea reprezentaţiunile în sala «Hotelului de Moldavie», lîngă biserica Sf. Paraschiva, pe strada, aşa-numită atunci, a Lembergului. Principalii actori ai companiei erau, pe lîngă Fanny Tardini şi doi fraţi Vlădiceşti, un comic Comino, actorii Evolschi, Lacea, Chirimescu, Sachelari, Constantinescu, Romanescu şi d-nele Dimitreasca şi Albească. Piesele jucate de trupă

la Cernăuţi, în primăvara anului 1864, au fost: *Radu Calonfirescu,* vodevil naţional în 5 acte, *Baba Hirea,* vodevil naţional in 2 acte de M. Millo, *Un trtntor cit stfee,* comedie-vodevil într-un act, *Chiriţa in Iaşi,* comedie-vodevil in 3 acte de V. Alecsandri, *Cimpoiu Dracului,* vodevil naţional în 2 acte, *Hoţul şi fanaragiu,* comedie într-un act, *Iaşii în Carnaval,* tablou în 3 acte de Alecsandri, *lancu jiauu, căpitan de haiduci,* melodramă naţională în 4 acte de I. Anestin, *Doi morţi vii,* vodevil naţional in 2 acte de V. Alecsandri, *Fala cojocarului,* vodevil într-un act de D. Miclescu, *Herşcu Boccegiu,* canţonetă de V. Alecsandri, *Gabrina sau camera leagănului,* dramă în 3 acte, tradusă din franţuzeşte, *Învierea babii Hîrcei,* dramă-vodevil naţional în 4 acte de M. Pascali, *Soldaţii şi plăieşu,* vodevil naţional cu cîntece în 2 acte de Porfiriu, *Scara miţei,* comedie într-un act de V. Alecsandri, *Cine vrea poate,* vodevil naţional în 2 acte tradus *(sic)* din franţuzeşte, *Munieanu,* canţonetă de Carada, *Omul care îşi ""de femeia,* vodevil in 2 acte de Pop, *Corbul român,* vodevil naţional într-un act de V. Alecsandri, *Urîta satului,* vodevil în 2 acte de Carada, *Doi pricopsiţi,* comedie într-un act tradusă din franţuzeşte, *Doi soldaţi români,* comedie naţională într-un act de Mihăilescu, *Onoarea franceză sau Jorj şi Măria,* dramă în 6 acte tradusă din franţuzeşte, *Bogdan-vodă,* dramă naţională cu cîntece războinice în 5 acte cu tablouri de Ioan Lacea, după Pelimon, *Idiotul sau Suteranele de Elsberg,* dramă în 5 acte şi 3 tablouri de Mihălescul, *Fătu-Haiducu,* comedie naţională de Panescu, *Piatra din casă,* comedie într-un act de V. Alecsandri, *Tufţu Calicu,* vodevil naţional în 2 acte de M. Millo, *Săracul cinstit,* comedie naţională în 3 acte de Halepliu, *Viitorul României,* monolog naţional de M. Pascali, *însurăţeii,* vodevil naţional în 2 acte de M. Millo, *Bărbierul din Sivila,* comedie vodevilă în 4 acte etc (M.E., III, 9; IV, 11; V, 12.)

Bogat repertoriu, precum vedem, şi mai ales naţional 1 Bucuria publicului fu indescriptibilă, fără ca, de altfel, să se ignoreze însemnătatea politico-culturală a acestui eveniment. «D e m u I t nu am avut — scria A. Hurmuzachi — cu privire la propăşirea vieţii culturale la noi, a însemna o ivire mai mulţumitoare decît aceea, pe care ne-o aduse, cam pe neaşteptate, anul trecut, şi de care ne bucurăm acum de-a doua oară. Singurul acest fapt, singura existenţă a teatrului cotnari aici în Bucovina... c de mare însemnătate sub mai multe punturi de vedete, Mai întîi pentru că prin aceasta s-a arătat că publicul . . . iubeşte artele . . . îmbrăţişind|u-lcj cu căldură şi simpatie. Astă singură împrejurare e destul motiv de bucurie, pentru oricare» spectator «bine cugetător, drept dovadă că tot publicul nostru a presimţit îndată cît de bună şi puternică înrîurire poate şi trebuie să aibă arta dramatică, teatrul adică, asupra culturei naţionale şi, sprijinindu-1 dară, publicul şi-a cîştigat un merit pe care mai înainte de toate ne place de a-1 constata aici». (M. E., I, 3.)

Răsunetul venirii trupei Tardini a mers pînă la Viena, căci iată în ce chip exprimă V. Bumbac «simţămintele studenţilor români din Viena. . . teatrului român din Cernăuţi» (M. E., I, 1):

Astăzi muzele romane din Parnasul mamei tale,
Sub stindardul lui Apoîo, şi-au luat zeiescul zbor,
De la Istru la Carpaţi;

A lor flamură splendidă, a lor corturi virginale
P-al tău braţ se aşezară salutînd al tău popor,
Salutate d-ai lor fraţi.

Fireşte că Eminescu era nelipsit de la reprezentaţiunile date sub semnul «fiului Latonei», cum zice mai departe Bumbac. Comitetul teatral împărţea prin Sbiera un număr de bilete gratuite şcolarilor (185). Cei care nu căpătau bilete aşteptau pe afară pînă se sfîrşea actul întîi, apoi se strecurau în pauză printre public. Aşa de mare era încîntarea cetăţenilor, încît unii mai cu dare de mînă, văzînd pe băieţi aştcptînd pe afară, le plăteau intrarea la toţi, ca să se bucure şi ei de această sărbătoare (214), la care lua parte adesea chiar episcopul împreună cu tot clerul (167). Piesele erau cu cîntece şi jocuri şi, în sfîrşit, aveau acea aromă a limbii, de care cetăţenii se simţiră îmbătaţi şi cutremuraţi. Cei mai înflăcăraţi însă erau tinerii. Mulţi se îmbulziră la biblioteca Pumnului să citească piesele jucate şi alte lucrări de V. Alecsandri, C. Negrvizzi, Matei Millo şi unii începură chiar a scrie versuri şi piese de teatru şi a le citi unui altuia. Acuma trebuie să fi încolţit întîiele îndemnuri lirice în sufletul Iui Eminescu şi, de altfel, mărturisise colegilor că scrisese poezii şi o piesă de teatru,

fără ca totuşi să vrea să le arate. In anul viitor însă, în 1865, el era hotărît — încă inedit, ce-i dreptul — un poet (214).

La reprezentaţiuni Eminescu era numai ochi şi urechi. Nemişcat, pironit cu ochii asupra actorilor, nu aplauda, nu vorbea, ci numai sorbea fiecare cuvînt şi fiece melodie, făcea haz mare de comicul Comino şi se supăra grozav cînd vreun coleg îl întreba ceva sau lumea aplauda, fiindcă asta îl făcea să piardă şirul frazelor. Cînd cortina cădea, el se ridica plin de replicile şi de melodiile piesei, pe care o trăise cu intensitate. Colegii îşi mai aduceau aminte cum într-o zi, la ieşirea de la reprezentaţie, Eminescu, fredonînd una din melodiile auzite în acea seară, se opri într-o poziţie melodramatică în faţa unui prieten şi cu glas declamator îi zise: «Ah, eşti un laş şi te voi pălmui». Prietenul, căruia îi scăpase această exclamaţie din chiar piesa jucată, rămase o clipă uluit de ameninţare. «Mă — îi zise atunci Eminescu rîzînd, în hazul tuturor — tu nici nu ştii ce s-a jucat pe scenă.» (214)

Trupa Tardini-Vlădicescu şi-a început spectacolele în ziua de 1 /13 martie şi a dat reprezentaţiunea de adio în ziua de 15 /27 mai, fiind invitată să vie şi pentru stagiunea de iarnă 1864—1865. Actorii îşi strîng deci laurii şi recuzita şi o pornesc la drum prin Moldova, luînd-o prin pasul Buzăului spre Braşov, unde un comitet compus din membrii a vreo 130 familii le asigură venitul pe trei luni. în luna iunie, la 14/26, trupa sosi în Braşov şi jucă toată vara, poate în sala gimnaziului român, pînă prin septembrie (25 aug./13 sept.), cînd se pregăteşte să se întoarcă la Cernăuţi, petrecută la drum de saluturile frenetice ale îneînţaţilor braşoveni (M.E., I. 3).

« . . . Fie — zicea *Galeta Transilvaniei* — ca succesele tale să se încunune cu cele mai salutare rezultate pentru înălţarea spiritelor şi a mîndriei naţionale I Adio ! La revedere.»

O dată cu plecarea actorilor români din Cernăuţi dispare şi Eminescu (214). Trupa sosise prin Botoşani şi se întorcea tot pe acolo. Venise oare Eminescu numai de hatîrul teatrului şi se întorcea iarăşi, pe urmele companiei, la Ipoteşti? Sau se lua după actori, şi — primit în cele din urmă de ei cu gîndul de a-i folosi isteţia la ceva — mergea şi el pînă la Braşov? Bănuielile multora sînt că s-ar fi dus cu actorii (128) şi, într-adevăr, în sprijinul acestei presupuneri stă şi afirmaţia lui Iacob Negruzzi (152) că Mihai ar fi fost cîndva la Braşov, precum şi unele consideraţii de ordin psihologic, întoarcerea fără rost a lui Mihai acasă era din orice punct de vedere o acţiune riscată. Dacă fugise la Cernăuţi după trupă şi se întorcea acum, îl aştepta bătaia, dacă se dusese acolo pentru examene şi venea înapoi fără să şi le fi dat, îl păştea o vară de cicăleli şi mustrări paterne. Ideea unui an întreg fără nici o încercare dc examen (primv. 1863 — primv. 1864), spre a căpăta diploma de clasa a doua, clasă pe care o urmase totuşi bine în parte, şi fără sforţarea de a cîştiga şi anul al treilea, pare absurdă. Un element nou ne dă o orientaţie. Cînd mai tîrziu, în 1866, Eminescu apare la Blaj, umbla zvonul printre tineri că venise un student cu 3 clase gimnaziale. Ba ceva mai mult. La moartea poetului, o parte din hîrtii rămînînd la un domn Tălăşescu, redactorii revistei *Fintîna Blandu^iei,* întemeiată de Eminescu, găsiră printre ele şi un certificat şcolar din care reieşea că Eminescu făcuse clasa a treia gimnazială în gimnaziul catolic din Sibiu şi obţinuse ca notă generală «prima clasă», adică ceva corespunzător — zicea informatorul — notei 6 din liceele noastre (67). Acelaşi certificat îl văzuse şi Slavici (207). O tentativă de mistificate, cîteva luni de la moartea poetului, cînd nimeni nu era îndîrjit să scrie «biografii ştiinţifice» şi nu se produsese nici o discuţie care să facă necesară dovedirea studiilor lui Eminescu, ni se pare lipsită de probabilitate. Aşadar, nu este cu neputinţă ca într-adevăr Eminescu să fi trecut cele două clase sau numai a treia la Sibiu, ca pregătit'în particular, în 1864 sau în 1865. Pe vremea aceea se afla acolo, ca student jurist, fratele său Nicolac. Cum trupa ajungea la Braşov de obicei prin iunie, şi in 1865 chiar pe la începutul lunii, Eminescu, venit cu ea, ar fi putut să se repeadă la Sibiu, la fratele său, şi să-şi dea examenele. Oricum se va fi îiitîmplat, la începutul lui octombrie 1864, cu o lună înainte de reînceperea reprezentaţiunilor Tardini la Cernăuţi, Eminescu se întorsese acasă şi era pe cale să-şi găsească o slujbă. Sosit ori nu cu trupa la Botoşani, aceasta dovedeşte că Eminovici n-avea bani să mai ţină pe Mihai în şcoală şi că încerca să statornicească băiatul la Botoşani, pentru că nu e de închipuit — fără oprelişte deosebită — cum Eminescu nu s-a dus după trupă la Cernăuţi în aceleaşi condiţii şi cu acelaşi pretext al examenului. Socotind dar slujba ca un stăvilat de sălcii pus să întărească malul rîului, ni se înfăţişează tot

mai puternică legenda ştiută a rătăcirilor lui Mihai cu trupa de actori a Ştefaniei Tardini. De altfel, ce altceva decît un sentiment de veche «colegialitate» îi îndemna pe aceşti bravi actori, cu vreo 20 de ani mai tîrziu, să ajute pe poetul bolnav la Botoşani, printr-o reprezentaţie în beneficiu? Şi dacă Eminescu a plecat cîndva cu trupa, urmînd-o, cum e probabil, şi în primăvara anului 1865, atunci cu siguranţă el a fost cu aceeaşi trupă şi în 1864, pentru că nu e de crezut că în 1865 Eminescu ar fi fugit să prindă încă pe actori la Cernăuţi, dacă de mai înainte nu era în legături mai apropiate cu ei.

Slujba de care vorbeam este aceea de practicant la Tribunalul din Botoşani, către care junele Mihai înainta o petiţiune scrisă în cei mai pompoşi termeni şi cu ortografia cea mai distinsă (159):

« Domnule Preşedinte,

Avend dorinţia de a servi în cancelaria onorabilului tribunal la care Domnia-voastră prestdaţi, ve rog să bine-voiţi a me prenumera întrc practicanţii.

Crcclendu, domnule Preşedinte, că' mi veţi approba cererea mea, ve rogu să bine-voiţi a primi assigurarea profundului meu respectă.

Mi bai Eminovici

864, Octombrie iu 4 gi/ie»

Cererea fu aprobată, şi Eminescu cunoscu pentru întiia oară colbul dosarelor şi pe pletosul trubadur Grigore Lazu, care lucra la aceeaşi masă cu el şi de care începu a-şi rîde, zicînd că talentul lui poetic stă mai mult în plete (159). Frumoasa caligrafie şi concepţie a tînărului practicant nu trecu neobservată şi, în scurt timp, fu numit copist la Comitetul permanent al judeţului Botoşani, cu leafa de 250 lei lunar, în schimbul cărora conţepistul nostru înavuţi arhiva prefecturii cu multiple şi inutile scripte oficiale. Cineva, care a trăit în apropierea lui în acea vreme, îşi aminteşte un Eminescu voinic şi gras, harnic şi zîmbitor, vorbind de bine pe secretarul prefecturii, care era evreu botezat, şi citind pe Eliade Rădulescu, de *Tamlaliada* căruia îndeosebi făcea marc haz (233). Tot cam în această vreme umblă vorba că s-ar ii dus cu frate-său Matei pe la Dumbrăveni, unde ar fi aflat povestea unei nepoate a Băluşoaiei (născută Biberstein, şi care fusese înainte cîntăreaţă la Teatrul Imperial din Viena): cum adică nepoata ex-eîntăreţei se îndrăgostise de un fecior frumos nevoie mare al lui Gheorghe Hodoroabă din Vereşti, cum fata, furînd 300 de galbeni de la mătuşi-sa, a fugit călare la Vereşti să se întîlnească cu feciorul lîngă apa Sucevii şi cum, în sfîrşit, dînd drumul calului, acesta s-ar fi întors înapoi la Dumbrăveni, nechezînd la poarta castelului. Din această legendă ar fi ieşit poezia *Făt-frumos din tei,* din care o strofă ar fi fost scrisă cu cretă de poet, chiar pe poarta cu pricina (64):

T.a castel în poartă calul
Stă a doua zi in spume,
Dar frumoasa lui stăpină
A rămas pierdută-n lume.

într-acestea, începînd din 2/14 noiembrie 1864, compania teatrală Tardini-Vlădicescu dădea într-una reprezentaţiuni la Cernăuţi, cu acelaşi viu succes ca în primăvară (M.E., IV, 11). Eminescu şedea pe ghimpi. în repetate rînduri trebuie să fi încercat a îndupleca pe Gh. Eminovici să-i îngăduie să plece la Cernăuţi, spre a-şi da examenele, pînă ce în sfîrşit sosi fratele Şerban, pe atunci student în anul II la Erlangen, care mustră pe părinţi că lasă un astfel de băiat să mucezească printre registrele de intrare şi ieşire ale prefecturii. Rămase, dar, ca Eminescu să-şi dea demisia şi cu banii din leafă să-şi vadă de carte. Ortografia cu care îşi scrie demna demisiune trădează lectura lui Eliade Rădulescu (159):

« Domnule Preşedinte,

Avend dorinţia de a urma studiile collcgiale lagymnasiul plenariu din Bucovina, me ved constrins de a abdica îndătorirelor qucrute de la personalul postului de scriitorii!, que Fam occupat pană acum la cancelaria dirigeată de Dmv.

Pe asemenea considerente, ve rog, Domnule Preşedinte, a'mi aceorda demissia şi a regula şi eliberarea salariului cuvenit mie pe luna Februare în suma de doă sute cinci deci Ici cursul tesauruluî, quăci preved necessitatea aquesta din mai multe punte de vedere, quare essercită o mare influenţă asupra interesselor melle şi quare negligeate nu me vor putea feri de ore quare consequente relle.

Fiţî bunî, ve rog ancă o dată, Domnule Preşedinte, de a regula de urgenţă îndeplinirea quererei melle şi de a

primi şi la aquestă occasio assigurarea profundului respect, que ve conserv şi ve voiu conserva pentru perpetuitate.

*M. G. Er/ iinovic^*

1865, Mart In 5 di/ts.

D-neei-salle

D-lui President all Comitetului permanent al consiliului judeţean de Botoşani.»

Eminescu n-a mai avut răbdare să aştepte rezoluţia, şi făcînd o nouă suplică în ziua de 7, precum « quo circonstanţiele nu-mi permită de a mai îndelunga presenţa mea în România» şi în care cerea ca salariul pe luna februarie să se plătească fratelui său Şerban — ceea ce s-a şi făcut — şi-a luat straiţele şi s-a dus într-un suflet la Cernăuţi. (Cererea de paşaport « pentru străinătate spre a-şi continua studiile» este din 9 martie.) Acolo reprczentaţiunile române erau pe sfîrşite sau chiar sfîrşite şi trupa se gătea de plecare (9/21 martie 1865; M.E., V, 12). Nici n-au apucat colegii şi prietenii să-1 vadă, şi Mihai, o dată cu plecarea trupei, s-a mistuit şi el. Unde s-a dus? Părerea obştească este că s-a luat după actori, şi această opinie — cu toată lipsa de dovezi — pare a avea temeinicie (128). Oricum, Eminescu a hoinărit. Să fi rămas la Cernăuţi mai multă vreme, l-ar fi văzut colegii, s-ar fi prezentat la examene, ar fi lăsat, într-un cuvînt, o amintire oricît de slabă despre existenţa lui în acea vreme. Că s-ar fi întors aşa curînd la Ipoteşti, fără a-şi fi dat nici un examen, nu este de închipuit, căci ce rost avea atunci grabnica demisiune şi cum l-ar fi primit tată-său? Dar la 23 aprilie 1865, în ziua de Sf. Gheorghe, un oarecine dedică din Botoşani fotografia sa «Tenerellului Michaell Eminenu, Elev în Gymnasiu din Cernăuţi». Asta pare să însemne că Mihai fusese de ziua tatălui său la Botoşani şi, deci, şi la Ipoteşti, însă poate să mai însemne că prietenul i-a trimis fotografia pe unde se afla, ori că Eminescu a trecut numai prin Botoşani fără ştirea tatălui (71). Cum rămîne iarăşi cu examenul de clasa a 111-a gimnazială, dat la Sibiu, nu mai tîrziu de 1865? O compunere a tînărului poet din 1865 (ms. 2259, f. 37), *Din străinătate,* întăreşte ipoteza rătăcirii. Ori în ce parte a anului va fi scris Eminescu această poezie, chiar în toamnă, reîntors în Bucovina, el n-a compus-o după o şedere mai lungă în Cernăuţi sau acasă, căci în ea se tînguie că se află printre străini, departe de « a patriei dulci plaiuri», trist în mijlocul unei lumi fără griji:

Cind tot se-nveseleşte, cind toţi aci sc-ncîntă,
Cînd toţi îşi au plăcere şi zile fără nori,
Un suflet numai plînge, în doru-i se avîntă
1-a patriei dulci plaiuri, la cimpii-i rîzători.

Şi inima aceea, ce geme de durere,
Şi sufletul acela ce cîntă amorţit,
E inima mea tristă ce n-are mîngiiere,
E suflctu-mi ce arde de dor nemărginit.

Pentru ca lui Eminescu sâ-i fie atîta dor — cum zice mai departe — de « vălcioara natală», de «a codrului tenebră», de «colibele din vale» ale satului şi să dorească liniştea unei case de ţară în « valea natală», trebuie neapărat să fi stat multă vreme îndepărtat de casă şi chiar să fi simţit întoarcerea ca o primejdie. Nu la Cernăuţi, va să zică, unde era mai aproape de cămin şi avea prieteni, putea să i se facă dor de Ipoteşti. Eminescu a plecat, dar, în martie 1865 sau cu Fanny Tardini la Braşov, sau la Sibiu, la frate-său, să-şi dea examenul de clasa a III-a, sau — consecutiv — şi într-o parte şi-ntr-alta.

La 3/15 iunie, Fanny Tardini se şi afla cu trupa la Braşov, salutată astfel de *Telegraful român* (Sibiu, 3/15 iunie 1865, an. XIII), care o îmbia să vină la Sibiu (156):

« D-na Fani Tardini cu trupa sa teatrală iar se află la Braşov, pentru a da un şir de representaţiuni în limba română. Fericităm şi invidiam pe fraţii brasioveni pentru această norocire rară; ne place a spera că barem pe tempul dietei, cînd lîngă familiele române din Sibiu se mai alătură doar încă pe atîtea dinafară, vom fi norociţi a vedea şi aici un teatru românesc.»

La Braşov actorii au jucat cam aceleaşi piese cu cîntece româneşti de Millo şi Alecsandri şi, se înţelege, melodrame traduse din fraţuzeşte. Ştefania Tardini avea în genere creaţiuni mai de seamă în *Concina* de V. Alecsandri, *Măria Tudor* de Victor Hugo, *Nebuna de la Şapte Turnuri, Angelo Malipieri, îngerul morţii, Două orfeline, Caterina Hoivard, Corabia Salamandra, Don Juan [de Marana]* şi altele (34).

în toamna aceluiaşi an 1865, tînărul de vreo 15—16 ani, Eminescu apărea din nou pe uliţele Cernăuţilor, hotărît de

astă dată — zicea el prietenilor întîlniţi — să se supună «unui examen pentru a fi primit ca elev public» (214). Din această vreme se pare că băiatul este în legături cu familia, care îl urmăreşte din ochi în peregrinările lui şi-i trimite bani de existenţă, ceea ce dovedeşte că fusese mai înainte la Ipoteşti şi se împăcase cu bătrînul. Pentru ca tatăl să vrea a-1 trimite iarăşi cu cheltuială la Cernăuţi, e neapărată nevoie să credem că Eminescu trecuse şi clasa a doua şi chiar a treia, altcum trei ani pierduţi pentru o o singură clasă nu justificau hotărîrea de a continua studiile.

Băiatul dovedise cu certificatul că nu hoinărise degeaba şi era în stare să urmeze carte mai departe. Numai astfel înduplecat, bătrînul ar fi consimţit să-1 răpească nobilei cariere de conţepist pentru a încerca drumuri mai ocolite. La Ipoteşti, Eminescu a fost atras nu numai de dorinţa de a revedea satul şi pădurea, dar şi de «iubita cu ochi mari». Dacă compunerea *Un roman* este din vremea aceasta (1865), cum indică o însemnare (ms. 2285, f. 108), atunci se poate ca fata să fi murit de curînd:

Surîsul ei sfielnic şi ochiul ei cuminte
Sunt duse fără urme dc pe acest pămint.

S-a stins.

Eminescu aleargă s-o revadă sau să se oprească o clipă la mormîntul ei, şi cuprins de o subită, bărbătească melancolie în faţa întîiei mari dureri, plecă sumbru şi hotărît la Cernăuţi, să-şi creeze un viitor. Epoca aceasta este stăpînită de ideea morţii unei fiinţe scumpe. *Mortua est,* la început *Hiena* (acesta fiind poate numele fetei), datată de poet cu octombrie 1866, dar poate şi mai veche, este aşa de străbătută de spaima morţii, încît, înlăturînd gîndul unei simple teme, trebuie să o socotim ca un ecou al unei proaspete şi apropiate suferinţe (ms. 2259, f. 1—2):

Văd sufletu-ţi candid prin spaţiu cum trece;
Privesc apoi lutul rămas. . . alb şi rece,
Cu haina Iui lungă culcat în sicriu,
Privesc la surîsu-ţi rămas încă viu —

Şi-ntreb al meu suflet rănit de-ndoială:
De ce-ai murit, înger cu faţa cea pală?
Au nu ai fost jună, n-ai fost tu frumoasă?
Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?

La Cernăuţi Mihai trase la început la bunul Aton Pumnul, bolnav de moarte acum, şi se aşeză acolo ca bibliotecar. Pumnul avea case proprii, mai spre marginea oraşului. Intr-o curte cu portiţă de lemn, înecată în verdeaţă, se aflau o casă mai mare cu cerdac, pe dreapta, unde locuia Pumnul, şi alta mai joasă, unde locuiau şcolarii ţinuţi în gazdă şi se adăpostea şi aşa-zisa «bibliotecă a gimnaziştilor români», înregistrată într-un «cunsemnăciunar». Biblioteca aceasta, alcătuită din cîteva dulapuri uc autori români, broşuri, foi răzleţe, calendare, oarecare opuri de istorie naţională şi, printre ele, şi *Letopiseţele* editate de Kogălniceanu, în sfîrşit, din cîte cărţi româneşti putuse aduna atunci un profesor din cumpărături şi daruri, era un mic focar de cultivare a graiului literar, căci legile şcolare interziceau elevilor de a întreţine biblioteci. Dată ca fiind proprietatea lui Pumnul şi ascunsă privirilor celorlalţi profesori străini, mica bibliotecă scăpase de o sigură confiscaţie. Bibliotecarul, ales printre «studenţi», adică şcolari, locuia în chiar odaia cu cărţile. Aci îşi trînti deci Eminescu straiţele şi începu să trăiască, să doarmă şi să viseze printre cărţi. între el şi dulapuri se stabilise o prietenie strînsă. Cînd cineva cerca lui Eminescu o carte, el mergea, după o scurtă deliberaţie, de-a dreptul la dulap, şi o înmîna cititorului cu calmul satisfăcut al competenţei (214). Luase va să zică în mîini fiecare carte, citise — cum ziceau speriaţi, mai tîrziu, tinerii din Blaj — întreaga bibliotecă gimnazială (166). Junele bibliotecar nu se mărgineşte la îndeletnicirea de pîndar al tomurilor, ci ni se înfăţişează şi ca donator. Trei dintre cărţile dăruite de cl bibliotecii în 1865 *(Theodor Korners vermischte Gedichte tmd Hr^ahlungen. . .*, Wien, 1815; *Lecturariti latintt pentru a două clase gimnasiale după Al. Scbinnagl* de I. M. Moldovanu, Blasiu, 1864 [M. E., I, l] şi *Myihologie jur Nicbts-studierende* von G. Reinbeck, Wien), poartă, pe lîngă an şi numărul de ordine, următoarea inscripţie scrisă cu cea mai frumoasă caligrafie: «daruitoe bibliotecei gymnasiaştilor Români de'n Cernăuţi de M. G. Eminoviciu» (214). Ce putea să facă Eminescu, de capul lui, între dulapurile unei biblioteci? Citea pe nerăsuflate, mai mult pentru sine decît pentru examene şi. . . făcea poezii, O împrejurare neaşteptată revelă prietenilor pe tînărul poet şi-1 făcu să debuteze mai curînd decît se aştepta însuşi. Răpus de o

boală îndelungată, Aron Pumnul închise ochii în ziua de 12/24 ianuarie 1866, spre consternarea şi jalea şcolarilor români. Colegul Stefanelli alergă într-un suflet la casa bietului profesor şi intră în odaia lui Eminescu. Povestind ultimele clipe ale lui Pumnul, acesta plîngea. Către seară, venind din nou, Stefanelli găsi pe Eminescu aplecat asupra unei foi scrise, la care ştergea şi îndrepta. Deşi contrariat de a fi surprins, Eminescu citi prietenului compunerea, destinată a fi publicată intr-o broşură comemorativă: *ILaecrimioarele învaeţaeceilor gimnaesiaşti de'n Cernaeuţi la mormîntul prea iubitului lor profesoriu Arune Pumnul raepaeusat într'a 12/24 ianuarib 1866,* şi care se începea astfel (214):

îmbracă-te in doliu, frumoasă Bucovină,
Cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta;
C-acuma din pleiada-ţi auroasă şi senină
Se stinse-o dalbă stea!

Metalica, vibrinda a clopotelor jale
Vuieşte in cadenţă şi sună întristat;
Căci, ah I geniul mare al deşteptării tale
Păşi, se dusc-acuma pe-a nemuririi cale
Şi-n urmă-i ne-a lăsat!

Lui Eminescu, care semna *M. Hminovici'i,* privatist, nu-i plăcea versul «Aletalica, vibrînda a clopotelor jale», dar n-avea vreme să mai îndrepte, fiindcă Sbiera cerea grabnic manuscrisul.

O altă amintire găseşte pe Eminescu stînd, cam prin această epocă, în Eeldgasse şi primind printr-un băiat mîncare de la Vasile Morariu, fiul mitropolitului Silvestru (M. E., II, 4). Să fie oare aceasta în 1866, cînd Eminescu ar fi fost silit să se mute de la Pumnul? Soţia profesorului răposat era «muiere» rea. Ea scurtase — zicea lumea —• şi mîncase zilele bărbatului ei, pe care-1 ţinuse ca pe « Pegas in jug»; n-ar mai fi suferit, fireşte, străini în casă (M. E., II, 4). Asta este însă de puţină însemnătate. Se întîmpla un alt eveniment care avea să pecetluiască destinele tînărului. I se publicau întîiele versuri. încă din toamna anului 1865 potrivise pe hîrtie în odăiţa bibliotecii cîteva poezii, ce înfăţişau fără îndoială ultima formă a unei îndelungi exercitări tăinuite. în septembrie compusese o mică poezioară săltăreaţă, în stilul dulceag al lui Alecsandri, în care visa o idilă cu «şoapte de amor» (ms. 2259, f. 20):

De-aş avea şi eu o floare
Mîndră, dulce, răpitoare
Ca şi florile din mai,
Fiice dulce a unui plai,

Plai rizînd cu iarbă verde,
Ce se leagănă, se pierde,
Undoind încetişor,
Şoptind şoapte de amor;

I-aş cînta doina, doinita,
I-aş cinta-o-ncetişor,
Şoptînd şoapte dc amor.
(De-aş avea. . .)

Tot cam de pe atunci trebuie să fie *O călărire în %pri,* deşi datată [186] 6 (ms. 2259, f. 35 urm.), ecou tropotitor şi vaporos al liricii lui Bolintineanu:

A nopţii gigantică umbră uşoară,
Purtată de vînt,
Se-ncovoie tainic, se leagănă, zboară,
Din aripi bătînd.

în afară de aceasta scrisese, cum am văzut, *Din străinătate* şi *Un roman,* cîntînd în ele dorul de patrie. Eminescu îşi aşternu pe curat poeziile ce i se părură mai desăvîrşite, cu gîndul să le trimeată la vreo revistă. Dintre cele ce se aflau în Biblioteca gimnaziaştilor, *Familia* lui Iosif Vulcan din Pesta trezea mai mult curaj. Era o foaie familiară, cum voia să arate chiar frontonul, pe care era înfăţişată o familie, ai cărei membri profesează, într-o odaie burgheză, toate artele liberale. Tatăl citeşte jurnalul, mama şi fiica brodează, un tînăr pictează, o fată cîntă la pian. Se publicau în această revistă articole folositoare, ca biografii de oameni iluştri, relaţiuni de călătorie, articole morale, modele de broderie, şarade, probleme de şah şi, pe deasupra, şi literatură, în alegerea căreia directorul se arăta foarte benign. Dacă mai adăugăm că magazinul avea şi o « Poştă a redacţiunei», în care un porumbel cu un plic sigilat în cioc aducea în fiece număr răspunsuri blînde debutanţilor, în-

ţelegem de ce tînărul Mihai Eminovici a ales această revistă pentru a-şi încerca norocul. în scrisoarea cu care a însoţit versurile, trimise prin luna februarie, Eminescu, în fraze pe care le ghicim pompos obsecvioase şi pierite de modestie, destăinuia că c un june de 16 ani, ademenit de Muze, şi se oferea — ca să prevină refuzul versurilor — să trimită corespondenţă din Bucovina. Vulcan, poet greoi, moralisto-romantic el însuşi, fu îneîntat de sprinteneala stihurilor junelui de 16 ani. El îi publică numaidecît, în numărul din 25 febr./9 martie 1866, *De-as avea,* prezentînd într-o notă pe debutant.

«Mi-aduc şi acum aminte — scrie Vulcan — cum într-o dimineaţă de februarie primii o scrisoare din Bucovina, în care un tînăr — după cum scria — de 16 ani îmi trimitea nişte încercări literare. Era tînărul Mihai *Eminovici.* Armonia versurilor şi figurile-i plastice, considerînd starea noastră literară de atunci şi îndeosebi etatea tînără a autorului, mă surprinseră şi deschisei cu plăcere coloanele mele acestui nou talent şi poet cu viitor.

în entusiasmul meu, grăbii să prezint în numărul cel mai de aproape publicului cetitor pe *Eminescu,* cu următoarea notă redacţională: „Deschidem cu bucurie coloanele foii noastre acestui june numai de 16 ani, care cu primele sale încercări poetice ne-a surprins plăcut..."» (159)

Ceea ce nu-i plăcu însă lui Vulcan fu numele cu terminaţiune în *ici.* Fără să mai întrebe pe autor îl schimbă în *Eminescu,* dînd astfel, fără să-şi dea seama, numele celui mai mare poet român.

E lesne de închipuit emoţia lui Eminescu, atunci cînd, deschizînd nr. 6 al revistei, îşi văzu poezia şi nota şi citi la «Poşta redacţiunei» aceste rînduri: «Cernăuţi. M. E. Şi corespondenţă am primi cu bucurie.» Acceptă fără cîrtire noul nume, care şi lui i se păru mai firesc, şi, mulţumind, întrebă pe redactor dacă mai putea trimite lucrări, în numărul 8 al revistei (15 */21* martie 1866) apăru răspunsul la întrebare: «Cernăuţi. M. E. Vom primi toate cu bucurie, numai te rugăm ca, încît se poate, să scrii după ortografia ce o urmăm şi noi.» O corespondenţă se stabilise între poet şi redactor, căci în nr. 10 (5/17 aprilie 1866), «Poşta redacţiunei» glăsuia: «Cernăuţi. M. E. Ţi-am trimis epistolă privată.» Curînd după aceea, în 15/27 mai, se tipărea în revistă *O călărire în !(pri.* Eminescu lucra acum la traducerea unei nuvele «svediane» de Onkel Adam, *Lanţul de aur,* primită şi aceea de revistă şi publicată tocmai pe toamnă. « Poşta redacţiunei» răspunde iarăşi în nr. 17 din 15/27 iunie: «*Lanţul de aur* aşişdere va ieşi. N-ai primit epistola noastră? De ce nu ni mai trimiţi nescaripoesii?» (173) Din chiar această notiţă, în care lipseşte localitatea, Cernăuţi, se deduce că Eminescu vestise înainte pe Vulcan că în curînd va părăsi oraşul. De ce n-a mai stat în Cernăuţi? E cu putinţă ca trecerea examenelor să-i fi fost primejduită de pretenţiile vreunui profesor sever, acum mai cu seamă că murise Pumnul. Ca să nu se expună unei căderi sigure, hotărî să plece, cu învoirea părinţilor, spre a-şi da examenele în Meca şcoalelor române din Ardeal, la Blaj. Copilăria sa se sfîrşise. Plecînd la drumuri necunoscute, inima îi fu cuprinsă de părerea de rău de a părăsi această Bucovină înverzită, Cernăuţii în care trăise atîţia ani, Prutul şi toloaca, Volksgartenul şi casa înederată a lui Pumnul, chiar grădina cu meri din jurul chiliilor lui Ţirţec şi sumbra cutie-cazarmă a gimnaziului german, într-un avînt de înduioşare, compuse, în chip de adio, poezia *La Bucovina:*

N-oi uita vreodată, dulce Bucovină,
Geniu-ţi romantic, munţii in lumină,
Văile in flori,
Rîuri resăltînde printre stince nante,
Apele lucinde-n dalbe diamante
Peste cîmpii-n zori.

Ale sorţii mele plingeri şi surise,
îngînate-n ciuturi, ingînate-n vise,
Tainic şi uşor,
Toate-mi trec prin gindu-mi, trec pe dinainte,
Inima mi-o fură şi cu dulci cuvinte
îmi şoptesc de dor.

Numai lingă sinu-ţi geniile rele,
Care imi deseîntă firul vieţii mele,
Parcă dormita;
Mă lăsară-n pace, ca să cînt în lume,
Să-mi visez o soartă mîndră de-al meu nume
Şi dc steaua mea.

LA BLAJ

(1866)

Eminescu îşi luă ca orice drumeţ de ţară un băţ, petrecu după el un straiţ şi, cînd căldura verii începu să dogoare, o porni la drum îndelungat, fără de nimic altceva decît mîndria de a fi poet, care îi umfla mai tare pieptul, şi un carneţel spre a-şi însemna impresii şi cuvinte.

« Intr-o zi frumoasă de vară — zice poetul, personificat într-un erou din *Geniu pustiu*—• îmi făcui legăturica, o pusei în vîrful băţului şi o luai la picior pe drumul cel mare împărătesc. Holdele miroseau şi se coceau de arşiţa soarelui... eu îmi pusesem pălăria în vîrful capului, astfel încît fruntea rămînea liberă şi goală, şi fluieram alene un cîntec monoton, şi numai lucii şi mari picături de sudoare îmi curgeau de pe frunte de-a lungul obrazului.

Zi de vară pîn-în seară am tot mers, fără să stau de fel. Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreau că adorm din freamătul lor lung — de-a lungul drumului de ţeară oamenii se-ntorceau de la lucrul cîmpului, cu coasele de-a spinarea, fetele cu oale şi doniţe în amîndouă mîinile, boii trăgeau încet în jug şi carul scîrţîia, iar românul ce mergea alături cu ei şi pocnea din bici îşi ţipa eternul său hăis ho I. . . Ascuns în maluri, dormea Mureşul, pe el troznea de căruţe podul de luntri, pe care-1 trecui şi eu . . . De departe se vedeau munţii mei natali, uriaşi bătrîni cu frunţile de piatră spărgînd nourii şi luminînd ţepeni, suri şi slabi asupra lor.»

Pe unde s-a coborît tînărul în Ardeal şi cîtă vreme a drumeţit, rămîne încă nelămurit. Fie că s-a abătut pe la Ipoteşti, fie că nu, e mai puţin probabil că a trecut prin Cheile Bicazului şi mai posibil să fi trecut ptin Vatra-Dornei, pe valea Bistriţei, dar mai ales a Dornei. Cine poate şti iarăşi prin ce tîrguri a păşit? Eminescu pare un bun cunoscător al Bucovinei, pe care o va mai călca şi în alte împrejurări. într-o încercare de nuvelă, ne descrie, nu-i vorbă, într-un fel prea generic şi fantastic, Suceava (ms. 2255, f. 1—5):

« Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta Uliţa Jidovească a Sucevei în lună. Şiruri de case sărace, petecite, cînd uniforme ca legile Pentateuchului, cînd pestriţe şi mestecate ca hainele rupte şi lucrurile vechi din desacul unui jidov, în fereşti, bucăţi de sticlă colorată lipite cu hîrtii sfîşiete din *Gemara*. Perdele de atlasuri înşirate pe un fir de aţă, şi singurul spectator, luna, privind cînd într-o casă, cînd într-aka, în toate deodată şi pe rînd. El văzu cărţi vechi în dulapuri vechi, sfeşnice de alamă, copii ce dormeau la pămînt, caftane de atlas şi caftane sărace... * ş.a.m.d.

Ceea ce este aproape sigur e că la un moment dat Eminescu s-a lăsat pe Mureş la vale şi a luat-o după cursul său pînă la Tîrgul-Mureşului. O astfel de călătorie făcută pe jos presupune popasuri multe şi îndelungi, opriri prin satele ardelene cu case albastre din drugi de lemn, văcăluite şi cu acoperişuri lunguieţe de şindrilă, cîte-o odihnă în vreo casă milostivă de ţăran pe un pat înalt umplut cu otavă, într-o odaie cu grinzi afumate de care atîrnă chindeuri, blidurí şi ulcele; presupune tîrcoale în jurul bisericilor puse pe un vîrf de deal, cu progradia ţepoasă de cruci într-o rînă, mai ales a acelor vechi bisericuţe de lemn, cu tutlă scurtă ca o sondă, înlăuntrul cărora, dacă treci pragul înalt cît un pîrleaz, rămîi uluit de policromia zugrăvelii întinse ca un gudron pe pereţii unei corăbii; presupune, fără îndoială, ascultarea la vatră, sub înaltul, funinginosul coperiş, de care atîrnă cîrlige de alun pentru afumătură, a unor convorbiri vesperale care au pătruns apoi în limba poetului în chip de expresii dialectale *(ferdelă, fele, am vă%t* etc). Acţiunea din *Geniu pustiu* se desfăşură în parte într-un sat de munte: «Trecui prin mijlocul lui — zice un erou — pe lîngă mica bisericuţă de lemn, şi tocmai la capătul satului mă oprii lîngă bordeiul cel înfundat şi sărac al tatălui meu. Prin ochiul de sticlă se vedea lumină. Trăsei zăvorul de lemn de la uşa uscată şi intrai înăuntru. Pe vatră mai ardeaju] vro doi tăciuni subţiri de nuiele, tata

dormea pe un pat de seînduri nalt ca vatra. După cuptor era încă patul mamei acoperit c-un lăicer...»

Mureşul, cu podurile şi morile lui, rămase întipărit în mintea drumeţului, fiindcă era luat ca fundal pentru roman: «Pe Mureş plutea o moară a unui sas, de la care noi obicinuiam a ne aproviziona cu făină, ceea ce-l făcuse pe sas să tacă faţă cu patraulele maghiare ce cutreierau ţinutul. Moara se legăna liniştit pe Mureş, cu roţile ei asurzitoare ce se rostogoleau ca doi balauri negri, scăldîndu-şi oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a rîului.»

Cînd Eminescu sosea la Mureş-Oşorhei (T.-Mureşului), dinspre Bicaz veneau cu trăsura doi tineri seminarişti: Ion Cotta şi Teodor Cojocariu, îmbrăcaţi în straie naţionale. Trecuseră pe sub munţii Gurghiului, prin Reghin, prin Petelea, şi acum se îndreptau înspre Blaj, cu scopul de a urma cursul de teologie. în vreme ce şedeau la masă într-o odaie a otelului «La calul alb», unde trăseseră, intră pe uşă un june ars de soare la faţă, în haine sărăcuţe şi colbăite, cu două surtuce negre unul peste altul, unul mai scurt, de vară, şi unul mai lung, de iarnă, şi recomandîndu-se «Eminescu» se aşeză la masa lor. Le zise, cînd intrară mai în vorbă, că era mînat de «dorul fierbinte de a putea vedea Blajul, de unde a răsărit soarele românismului», şi le povesti necazurile şi lipsurile îndurate în lunga călătorie de la Cernăuţi pînă la T.-Mureşului. După ce se înzdrăveni bînd un pahar de vin, Eminescu, reluîndu-şi nobilele sale îndeletniciri de observator folclorist, îşi scoase carneţelul şi notă de zor ce i se păru mai deosebit în vorbirea comesenilor. Fiindcă plecau tot spre Blaj, tinerii poftiră pe Eminescu în trăsură şi-i făgăduiră, după ce aflară starea economică în care se găsea, şi de-ale mîncării. Ba luînd cunoştinţă că fumează («Fumaţi, d-le Eminescu?— Aş fuma, dar nu dispun de parale.»), Cotta, generos, i-a oferit atunci un fiorin. De la Mureş-Oşorhei, călătorii au părăsit Mureşul şi s-au lăsat pe Tîrnava-Micâ spre Dicio-Sînmartin. Pe tot timpul mersului, Eminescu s-a arătat — cum se cuvine de altfel unui poet, fie şi vagabond — foarte laconic şi a umplut mereu carneţelul cu însemnări. La Dicio-Sînmartin, stînd împreună cu seminariştii la masă, le-a declarat, în sfirşit, fără afectare: «Domnilor, eu sunt poet şi vreau să-mi adun material», spre marca mirare a acestora, care, cu ochii, căutau să împace purtarea drumeţului cu hainele sale.

Urmîndu-şi călătoria, ajunseră în cele din urmă în vîrful Hulei, de unde se vede Blajul. Eminescu, ridicindu-se, strigă atunci emfatic, cu carnetul într-o mînă şi cu pălăria într-alta: «Te salut din inimă, Roma-mică. îţi mulţumesc, Dumnezeule, că m-ai ajutat s-o pot vedea 1» (49)

Din păcate, mica Romă nu fu nici ea cine ştie ce prielnică scopurilor pentru care o căutase Eminescu. Călătorii traseră cu toţii la baciul Văsălică Bugncriu (vlădicul), unde se mai aflau în cvartir fraţii Uilacan, teologi şi ei (228). Numaidecît după masă, Eminescu plecă prin tîrg, abătîndu-se pe la seminar şi gimnaziu şi răscolind atîtea locuri, că nu se mai arătă pînă în seară. Printre şcolari se risipi iute zvonul respectuos că venise un student de la Cernăuţi care citise întreaga bibliotecă gimnazială şi publica poezii în *Familia* (166). în imensa piaţă din faţa gimnaziului, « studenţimea» forfotea: «E aici Eminescu — şopteau — e aici Eminescu!» (35). Junele poet se înfăţişă într-adevăr şi intră în vorbă cu unii din ei. Oricît de ciudată le va fi părut şcolarilor ţinuta «poetului», căciula soioasă de oaie înfundată pe cap, deşi era începutul verii (mai-iunie), surtucul de peruvian negru, scurt în mîneci şi ros în coate, pantalonii scurţi de i se vedeau ciubotele şi în aşa hal încît amintirea le atribuie culorile curcubeului, ghetele scîlciate şi prăfuite, totuşi chipul zîmbitor şi luminos, părul dat pe spate preoţeşte in şuviţe lungi, statura, în sfîrşit, zdravănă şi demnă a tînărului de 16—17 ani trebuie să le fi inspirat respect (35). De aceea se şi întrec care mai de care să-1 ajute. Vreo săptămînă Eminescu a stat la Cotta, care 1-a hrănit, apoi a plecat, aşa de recunoscător — ceea ce denota starea de lipsă în care se afla — încît sărută mîna binefăcătorului seminarist. De aci trecu probabil la Ştefan Cacovean, «student» şi el în preajma bacalaureatului, care îl poftise la sine. Cacovean şedea pe uliţa Otelului, care duce din piaţă cătră Sîncel, la o văduvă, Laura lui Gozsi, zisă Jensoaie, între casa unei Mănfoaie şi a crîsnicului Raţiu Papăgol, unde, în casa dinspre uliţă, era o odaie mică cu două paturi, în care dormeau cîte doi băieţi, Georgiu Bucşa, Teodor Totu, Cacovean şi un nepot al său de şase ani, Ioan Paul. Lui Eminescu îi făceau acum

in iiecare seară pat deosebit, punîndu-i de bună seamă un străjac umplut cu otavă şi o velinţă. Erau dar cinci inşi înghesuiţi într-o odăiţă, şi tînătului poet nu putea să-i placă să se amestece în hîrjoanele şi convorbirile zgomotoase dintre tovarăşii de odaie (35).

Eminescu, cititor înfocat, se vîra, de cu ziua, cu capul în cărţi, şi citea, pe nerăsuflate, orice carte îi pica în mînă, fie de şcoală, de literatură, ori de ştiinţă, pe care le împrumuta de la colegi sau din biblioteca prepositului I. M. Aloldovan. Tinerii «studenţi» se mirau că poetul nu bea, nu fumează, nu joacă cărţi, ceea ce înseamnă că ei le făceau pe toate acestea. Este în romanul *Geniu pustiu* un pasaj care s-ar potrivi şi vieţii şcolare de la Cernăuţi, dar care credem că e născut îndeosebi din amintirea mai proaspătă a traiului laolaltă cu şcolarii blăjeni la văduva Jensoaie:

« între cei patru păreţi galbeni a[i] unei mansarde scunde şi lungăreţe, osîndite de-a sta în veci nemăturată, locuiam cinci inşi în dezordinea cea mai deplină şi mai pacifică. Lîngă mica fereastră stetea o masă numai cu două picioare, căci cu partea opusă se răzima de perete. Vro trei paturi, care de care mai şchioape, unul cu trei picioare, altul cu două la un capăt, iar celălalt aşezat pe pămînt astfel încît te culcai pe el pieziş, un scaun de paie la mijloc cu o gaură gigantică, nişte sfeşnice de lut cu luminări de seu, o lampă veche, cu genealogie, directă de la lampele filosofilor greci ajlej căror studii puţeau a untdelemn, mormane de cărţi risipite pe masă, pe sub paturi, pe fereastră şi printre grinzile cele lungi şi afumate a[le] tavanului, ce erau de coloarea cea mohorîtă-roşie |a] lemnului pîrlit. Pe paturi era [u] saltele de paie şi cergi de lînă, la pămînt o rogojină, pe care se tologeau colegii mei şi jucau cărţi, fumînd din nişte lulele puturoase un tutun ce făcea nesuferită atmosfera, ş-aşa atît de mărginită, a mansardei... Pe cînd colegii jucau cărţi, rîdeau, beau şi povesteau anecdote care de care mai frivole şi mai de rîs, de Pepelea, de ţigani, de popi, eu îmi mînam viaţa cu capul aşezat în mîini, cu coatele rezemate de marginea mesei, neascultînd la ei şi citind romanţe fioroase şi fantastice, care-mi iritau creierii.»

Această privelişte se potriveşte cu probabila viaţă a şcolarilor blăjeni. Băieţii erau toţi săraci şi-şi aduceau de mîncare în straiţcle cu dungi albastre: pită neagră ce se păstrează pînă la două săptămîni, slănină, mălai, un burduf dc brînză, mîncări ce trebuiau să le ajungă pentru multe zile, căci bani n-aveau. Ba poate nici gazda nu era plătită părăleşte, ci cu cîteva ferdele de bucate. Din această merinde a şcolarilor se înfrupta şi Eminescu, cu sfiala pe care o dă nevoia de a sta pe capul altuia. Era voinic, sănătos ca piatra, mînca bine fără să aleagă, dormea dus şi ds aceea e de ghicit că parcimonia alimentară la care îl sileau şi sobrietatea firească a colegilor ardeleni, şi lipsa, trebuie să-1 fi chinuit adesea pînă la deznădejde. Atunci — aducîndu-şi aminte de merele lui Ţirţec — ieşea în piaţa Blajului, unde, cumpărînd poame, prune, struguri de la cofăriţe, îşi umplea căciula şi buzunarele rosului său kaiserroc şi se aşeza apoi deoparte, mîncînd şi privind ştrengăriilc şcolarilor, fără a se amesteca însă cu ei (35). Se pretinde că bătrînul Eminovici i-ar fi trimis bani (160). Mulţi şi de multe ori nu i-a trimis el, de bună seamă. Băieţii aflaseră că Eminescu, căpătînd de acasă 5 galbeni, cumpărase un sac de grîu, îl dusese la moară la măcinat şi dăduse să-i facă un cuptor întreg de pîine (166). Oricît ar părea semnul unei flămînzeli de basm, lucrul este totuşi firesc. Eminescu, vrînd să scape de grija mîncării, se adaptase mediului rural transilvan, şi este ştiut că acolo pîinea se face o dată pentru o săptămînă, două. Viaţa pe care o duce junele poet la Blaj este vrednică de aceea a lui Francois Villon sau a lui Arthur Rimbaud. Culcîndu-se adesea îmbrăcat, se scula de dimineaţă, plin de sus pînă jos de fulgi sau de fin, după natura locului unde dormise, impurităţi pe care nu căuta să le înlăture cu peria, ci numai le alunga într-o doară, lovind de cîteva ori cu palma peste roc. Cu cîţiva stropi de apă aruncaţi numai c-o mînă pe faţă şi cu trecerea degetelor în chip de greblă prin păr, de la frunte spre ceafă, termina plina de zădărnicie grijă pentru lutul omenesc, întrecînd în aceasta pe cei mai sobri stoici (160). Cînd un prieten vru odată să-i dea pieptenele, Eminescu ii zise cu simplitate: «Chiar bine, frate, că eu parcă am scăpat din focul de la Troia, n-am astfel de sculă ». Apoi ieşea în piaţă şi se preumbla încet, ţinînd căciula în mîna stingă şi cîte un fruct în dreapta şi muşcînd din cel din urmă. Evita pe cunoscuţi, căutînd singurătatea, şi e mai mult ca sigur că ieşea la cîmp să citească toată ziua. Dar îndeletnicirea de căpetenie era la rîu. Blajul se află nu departe de locul

unde Tîrnava Mare se împreună cu cea Mică, înainte de a se vărsa în Mureş. Balta mare din pădurea de la Ipoteşti şi Prutul de la Cernăuţi făcuseră din Mihai un bun înotător, cu voluptăţi tritonice. După ce îmbuca dar din merindea cea dintr-un sac de grîu, se ducea să se scalde în Tîrnava, lîngă moară, din jos de roate, şi acolo se bălăcea în apă ceasuri întregi, stînd mai la o parte de ceilalţi băieţi, care îl găseau şi îl lăsau în rîu. El făcea fel de fel de isteţii nautice, intrînd în apă într-un loc şi ieşind tîrziu unde nu te aşteptai, spre admiraţia chiar a celor mai buni înotători din Blaj (35). Eminescu era dar, după cum se vede, un tînăr deprins cu elementele naturii, un rustic sănătos şi primitiv, pe care îl încurcau chiar uneltele cele mai banale ale civilizaţiei orăşeneşti, ca peria, pieptenele, dar in care inteligenţa se ridica cu mult asupra unui om al pădurii, al lacului şi chiar al tîrgului. Deşi înclinat către solitudine, el nu fugea de prietenie, ci de anume fel de prieteni, care nu se puteau adapta firii sale peripatetice şi dialectice. Un prieten de singurătate pare să fi avut la Blaj, şi acesta era Filimon Ilia, pe care îl întîlnim mai tîrziu (1882) prin Bucureşti publicînd cărţi juridice *(Dreptul civil).* Cu el Eminescu se preumbla de-a lungul Tîrnavei, discutînd cu gravitate juvenilă asupra acelor banale, eterne probleme ale vieţii, puse într-un chip romantic şi declamatoriu, ca Dumnezeirea, Fiinţa, Adevărul, probleme cu atît mai tulburătoare cu cît, proaspeţi filozofi, tinerii nu le înţelegeau decît într-un mod cu totul superficial şi erau ei înşişi bîntuiţi de întîiele adversităţi ale soartei, Mihai îndeosebi întristat poate de moartea iubitei. Poetul îşi aducea aminte cu regret aceste plimbări într-o poezie, *Amicului F[ilimon]. I[lia],* scrisă încă din toamna aceluiaşi an (noicmbr. 1866), puţină vreme dar de la părăsirea Blajului (ms. 2259, f. 7 v. — 9 v.):

Tîrnava prinsă-n galbine maluri
Şoptea prin unde gindirea sa,
Pe cînd plimbarea ni rătăcea
Visări, speranţe pe frunţi de valuri.

Ţii minte oare cînd te-ntrebai
Ce este omul? Ce-i omenirea?
Ce-i adevărul? Dumnezeirea?
Şi tu la nouri imi arătai?

Dar credeam ambii în adevăr,
Sorbeam din aer ca din dreptate,
Priveam in soare ca-n libertate,
A fi credeam că-i un drept dc fier.

Un an de lacrimi... şi tot s-a stins.
Nu trec la oameni astfel de glume,
Visuri sunt visuri, lumea e lume
Şi cu ea cată să te deprinzi.

Dar tot, amice, nu voi uita
Acele doruri tainice, sfinte.
Farmecul vieţii il ţii tu minte?
Cum şoptea dulce, deşi minţea.

Seara însă, în odaia prietenilor, Eminescu părăsea rezerva ori de cîte ori se încingea vreo discuţie, ceea ce se întîmpla adeseori. Tinerii «studenţi » blăjeni erau sextani, septimani, octavani sau maturizanţi, aveau, care va să zică, studii înaintate şi erau din această pricină cam scorţoşi, unii purtînd chiar barbă şi mustăţi, ca orice om mare. Eminescu, hărţăgos, vehement în susţinerea ideilor lui şi chiar dispreţuitor cînd cineva îi cînta într-una vreo inepţie, împrejurare în care avea obiceiul să se scuture cu un «lasă-mă, frate, lasă-mă-n pace », trebuie să fi părut la început blăjenilor ciudat de îndrăzneţ să stea el, absolvent de 2—3 clase gimnaziale, împotriva unor atari studenţi. Curînd însă se dădură bătuţi (35). Gimnaziastul era tare de tot în literatură, cunoscind pe degete pe poeţii români, şi era neîntrecut in istorie. Ştia pe dinafară strofe întregi din Alecsandri, poetul lui favorit, şi din alţii şi declama emfatic, *cantabile,* cum auzise la trupa Tardini, de pildă:

Dane, băiete, copil de lele
Ce umbli noaptea la stele,

din Baronzi, sau versuri săltăreţe, onomatopeice, de Bolintineanu (35):

Mihnea încalecă, calul său tropotă,
    Fuge ca vintul.
Sună pădurile, fişic frunzele,
    Cleme pămînnil,

sau, în sfîrşit (228):

Cine trece-n Valea-Seacă
Cu hamgerul fără teacă
Şi cu pieptul dizvălit?
Andrii-Popa cel vestit!

Blăjenii însă, dintr-un amor propriu regional, se mirau că Eminescu nu declama şi din Mureşanu. El însă, deşi în *Epigonii* avea să exalte, din alt punct de vedere, pe naivul poet, precedînd cu douăzeci de ani pe Titu Maiorescu, arăta dispreţ pentru poezia lui: «Lasă, frate — zicea lui Cacovean — nu mai sta înainte cu Mureşanul vostru, căci el nici a fost poet, ci un simplu versificator. Alecsandri este poet adevărat. » (228)

în afară de aceste cunoştinţe literare, de faptul apoi că vorbea perfect nemţeşte şi avea oarecare elemente şi de gramatică franceză, fără să mai pomenim de frumoasa limbă românească ce-o vorbea faţă de aceea barbară de latinisme a blăjenilor, Eminescu stîrnea colegilor admiraţie prin zvonul că era poet — *Familia,* revistă populară, venea negreşit la Blaj — şi unii şcolari îl cunoşteau pe poet încă dinainte, din nume. Pe timpul verii i se mai publicaseră alte poezii: *Din străinătate* (17/29 iulie 1866), *Ea Bucovina* (14/26 august 1866), *Speranţa* (11/23 septembrie 1866), iar pe toamnă începe publicarea nuvelei traduse după Onkel Adam, *Lanţul de aur.* Vulcan, care ştia că e la Blaj, îl îndemna la «Poşta redacţiunei» (16/28 oct. 1866; 173): «Blaj. M. E. Nu e încă gata novela despre care mi-ai scris? Dacă e gata, trimite-mi-o dc loc, căci acum s-ar putea publica. » Tinerimea blăjană, care, nu mai e îndoială, judecind după aceeaşi «Poştă a redacţiunei », încerca şi ea în taină lira, nu putea fi decît plină de consideraţiune faţă de un colaborator aşa de solicitat al unei mari reviste. Nu tot aşa de impresionat pare a se arăta în schimb onoratul corp profesoral. Pentru ce clasă venise să dea examen Eminescu? Nimeni nu ştia precis, ceea ce înseamnă că el ascundea adevărul prin evaziune la răspunsuri ca să nu se desconsidere. Unii aflară că avea două clase gimnaziale (35) şi voia să dea examen de a Vll-a (!), alţii că avea trei şi voia să cîştige deodată clasele a IV-a şi a V-a, ceea ce nu-i fu adrris sau nu izbuti să realizeze (228). Dacă certificatul absolvirii clasei a III-a la Sibiu a existat într-adevăr, apoi versiunea din urmă e mai adevărată. Eminescu umbla într-adevăr cu nişte manuale de fizică şi matematici, care îi erau foarte nesuferite, dar de înscris la şcoală nu se înscrisese şi nici pe profesori nu-i căuta spre a intra în bunele lor graţii. Povestea spune că ar fi încercat totuşi, pare-se, în septembrie, să depună examen, dar i s-a înfundat la proba de limba elenă. D-l profesor Alimpiu Blajan •— al cărui nume sună limpede ca un rîu din străvechea Eladă — îl încuie cu tema la lucrarea scrisă într-o clasă şi se depărta pentru o oră, două. Cînd descuie uşa găsi pe candidat cu capul în palme deasupra unei foi goale, ude de lacrimi, fiindcă Eminescu spunea pe dinafară pe *A-r.drei Popa,* dar nu ştia greceşte. în numele Greciei antice, al lui Horncr şi celorlalţi cîntăreţi antici dispreţuiţi, nobilul Alimpiu — cu nume aşa de dulce curgător — rămase neînduplecat. Iar candidatul se scîrbi de examene şi de Blaj şi-şi puse in gînd să-şi ia lumea in cap (160).

în vremea aceasta Eminescu îşi schimbase domiciliul, dacă e cazul să-1 numim astfel. Cacovean, dindu-şi bacalaureatul, plecă la 15 iulie în satul său, care trebuie să fie Cacova, nu departe de Sibiu, între Săcel şi Orlat. El vru să ia cu sine şi pe Eminescu, dar acesta refuză, pentru că — zicea el — aştepta bani de acasă (35). Peste vacanţă mai rămîneau unii şcolari, care erau găzduiţi într-o odăiţă a seminarului teologic. Acolo i se îngădui şi lui Eminescu să stea împreună cu Iacob Onea, Ion Gorun şi G. Dragoş, care era credenţier la masa profesorilor, sau cu un altul, căci, lucru curios, acesta nu-şi aduce aminte să fi locuit într-o odaie cu poetul. De altfel, Eminescu dormea pe unde apuca, sub straşina mînăstirii, pe cîmp, afară din Blaj, lîngă lacul numit Chereteu, dar mai ales în podul grajdului de la seminar (166). Plecarea şcolarilor pe la casele lor îi era acum penibilă, căci fără bani de acasă îi era mai greu să-şi găsească de-ale mîncării. G. Dragoş, credenţierul, îi dădea ce rămînea şi cînd rămînea ceva de la masa teologilor. Era pe vremea strugurilor. Eminescu îşi petrecea zilele ca şi mai înainte, dar mai sumbru şi mai lamentabil (166). Pline de praf şi de paie, hainele se destrămară, părul îi era mai încîlcit, iar picioarele goale — căci ghetele i se rupsese — îi dădeau aerul unui adevărat vagabond. Un teolog îi dărui de milă o pereche dc ţjhete.

Continua totuşi să se plimbe mîncînd poame în piaţa Blajului şi se aprindea în vreo discuţie istorică cu Ioan Gorun, care, deşi elev într-a şaptea liceală, se da bătut (160). Ca şi la Ipoteşti, Eminescu îşi căuta prietenii printre moşnegii sfătoşi care povesteau, în lumea simplă de pe urma căreia îşi putea îmbogăţi «materialul» adunat în carneţel, într-o vreme se afla la seminar un măgărar, adică un om care căra apă dinafară de oraş cu ajutorul unui măgar, un ţăran isteţ, deşi fără ştiinţă de carte, anume Nicolae Mihu, poreclit Chenderi, din Veza, şi care, bun povestaş, spunea teologilor, seara, în dormitor, basme şi snoave pînă ce adormeau toţi. El sau altul va fi fost în slujba seminarului în vara anului 1866, Eminescu însă îşi aduce aminte de la Blaj îndeosebi de un măgărar. Doi ani mai tîrziu, Cacovean îl întrebă pe poet la Bucureşti (35):

«— Ce zici de Blaj? Cum ţi-a plăcut?

— Mi-a plăcut de măgărarul dc la seminar.

— Şi de ce tocmai de măgărar?

— Spunea poveşti minunate şi-1 ascultam cu multă plăcere! »

La 27—28 august 1866 s-a ţinut la Alba-Iulia adunarea generală a «Asociaţiunii ». Un seminarist 1-a văzut acolo — se putea altfel? — şi pe Eminescu. Intrase în biserica unde se ţinea şedinţa şi asculta cucernic dezbaterile. Seara s-a culcat pe o rogojină întinsă jos pe podeaua unei odăi de crîşmă. De la Alba-Iulia a trecut Mureşul cu brudina, s-a abătut prin Bucerdea-Grînoasă, satul de obîrşie al lui Maiorescu, a dormit şi acolo într-o casă de ţară, la un coleg, şi după ce s-a dat în vorbă cu copiii satului, tot pentru chestiuni folcloristice, nici vorbă, a dispărut

(50) - „

Răzbit de foame şi de mizerie, fără nici o speranţă să-şi mai dea examenele sau să primească ceva bani de acasă, pe toamnă, probabil prin octombrie, Eminescu se hotărăşte să plece. Culme a ironiei, Gh. Eminovici, care îi trimisese niscaiva bani, se pomenise cu gropul înapoi (62). înainte de a pleca, Mihai dărui lui G. Dragoş, în semn de mulţumire pentru bunăvoinţa cu care acesta îl ajutase, o carte: *Lebrbucb dsr Poetik fur bobere XJnterrichts-Anstalten, mie auch %um Vrivatgebraucbe* von Dr. Friedrich Beck, Mijnchen, 1862, carte pe care, aproape plîngînd, scrise în chip de dedicaţie aceste versuri (166):

Dedica (ie

Spre suvenire fratelui Gregoriu Dragosiu

Al. G. Eminescu
din Ipoteşti

1. Dacă vreodată in lunga-ţi cale
Te-i simţi, frate, nenorocit,
Pieptul în chinuri, inima-n jale,
Viaţa-ţi de lacrimi o tristă vale,
Ochii-ţi in plingeri de dor răpit;

2. Cînd fără soarte, fără de nume,
Tc-i vede singur. . . despreţuit,
Un singur suflet nu-i ave-n lume,
Luptînd cu-a vieţii valuri in spume,
Un suflet care te-ar fi iubit;

3. Cînd fug amicii de lîngă tine,
Cind plîngi de soartă-ţi trist părăsit,
Gîndeşte atuncea şi tu la mine,
Nici eu in lume n-o duc mai bine,
Şi eu sunt, frate, nenorocit!

Drumul pînă la Sibiu, căci într-acolo porneşte, 1-a făcut de bună seamă mai pe jos, mai în căruţa vreunui ţăran. La Sibiu nu-1 mai aştepta fratele Nicolae, căci acesta probabil îşi terminase studiile şi plecase aiurea, poate în Timişoara, unde-l găsim peste un an. Eminescu venise cu scopul de a trece mai departe, şi dacă făcuse aci examenul de clasa a IlI-a în 1864 sau 1865, oraşul nu-i era necunoscut şi putea să se aştepte la vreo mînă de ajutor, într-adevăr, îşi găseşte cunoscuţi, şi cineva îl prezintă lui N. Densuşianu, care îl ştia din versurile publicate în *Familia.* Poetul face asupra acestuia o impresie penibilă: «. . .un fior rece mă cuprinse, un fior pentru primul moment neexplicabil, cînd am văzut pe acest tînăr scriitor îmbrăcat într-un costum cu totul singular. O spun nu în dezonoarea acestui om, ci pentru cunoaşterea crudei sale sorţi, că în adevăratul înţeles al cuvîntului curgeau zdrenţele de pe el. Abia se mai vedea pe la gît un mic rest de cămaşă neagră, iar pieptul de sus pînă jos era gol, şi cu mare necaz cerca bietul om să-şi acopere pielea cu o jachetă

ruptă în toate părţile, zdrenţuită de la mîneci pînă la coate, cu nişte simpli pantaloni zdrenţuiţi din sus şi zdrenţuiţi din j o s . . . » Densuşianu îl ia acasă, îl îmbracă din cap pînă în picioare şi îl ţine la sine vreo trei zile, după care, poetul vrînd să treacă frontiera fără paşaport, îi dă o scrisoare către Popa Bratu, om de vază din Răşinari, şi, întîmplare a soartei, bunic dinspre mamă al altui poet român, Octavian Goga. Eminescu a plecat deci către lanţul albastru al munţilor de graniţă, pe sub poalele cărora sclipesc satele mărginenilor, şi, ajutat de un ţăran, a trecut pe potecile Răşinarilor pe lîngă Vama-Cucului, dincolo, unde îl aşteptau noi şi întunecate destine (166).

PRIBEAG ŞI SUFLEUR

(1866-1869)

O scurtă eclipsă de un an ascunde privirilor noastre o parte din traiectoria vieţii tinereşti a lui Eminescu, dar spiritul acestei vieţi, unic scop al unei biografii, ne este de pe acum prezent, în ciuda datelor enigmatice, care se pot spulbera sau întări la orice nouă descoperire.

Trecînd munţii, Eminescu a năzuit, nici vorbă, să vină la Bucureşti, în căutarea unei trupe de teatru, gîndind poate să se alăture iar de compania Fanny Tardini-Vlădicescu. Că aşa a făcut ne-o dovedeşte o însemnare pentru vreun proiect de proză care sună astfel: «Urmărirea din partea mea a acelei fete de boieri în Cişmigiu — cînd am venit din Blasiu. Figura — Coriolano » (ms. 2257, f. 183), de unde se vede că tînărul avea neîncetat nevoie de exerciţii pasionale. E cu putinţă ca la Bucureşti să se fi aflat atunci şi fratele său Iorgu, ofiţerul, cu care prin 1869 ştim că se întîlnea (36). Că s-ar fi dus cu tot dinadinsul să stea la el nu ne vine să credem, căci familia încerca cu orice chip să-1 readucă acasă, în vreme ce Eminescu, după cum vom vedea, are alte lucruri în cap. Nici întîlnirea cu celălalt frate, Nicolae, scriitor la un avocat în Timişoara, n-o putem deocamdată susţine cu nimic (198). încă din octombrie 1866, insă, tînărul vagabond trăia în atmosfera scenei, deoarece într-o poezie, *La o artistă,* compusă, după arătarea manuscriselor, în acea lună, se mărturisea răpit de glasul unei actriţe (ms. 2259, f. 4):

Ca a nopţii poezie,
Cu-ntunericul talar,

Cind sc-mbină, se-nmlâdie
C-un glas tainic, lin, am;*r,
Tu cintare Întrupată!
De-al aplauzelor Hor,
Apârind divinizată,
Răpişi suflctu-mi in dor.

E greu de ghicit cine era diva. Putea fi o actriţă română, pentru că piesele de atunci—mai toate vodeviluri — cereau însuşiri muzicale, dar şi o cîntăreaţă de operă italiană, ştiut fiind că spectacolele de dramă românească alternau la Teatrul Naţional cu audiţiuni de operă italiană (ms. 2259, f. 26):

Cum lebăda ştie că glasul ce iese din luciul adine
Sunr inimi de lebede stinse ce-n valuri eterne se plîng,
Astfel România ea ştie că glasul tău dulce divin
Italia, sora ei, numai putut-a să-1 aibe in sin.

Mai tîrziu, poetul trimiţînd revistei *Familia* compunerea, a putut s-o întrebuinţeze pentru o nouă împrejurare — cum îi va fi adesea obiceiul — dînd a înţelege noii iubite că a compus-o dintr-adins pentru dînsa. în toată această iarnă Eminescu a fost statornic şi, orişicît, fără prea mari grijuri, încît a fost în stare să pună pe hîrtie o mulţime de compuneri: în octombrie *La o artistă, Mortua est,* o lungă compoziţie romantică *Ondina,* în noiembrie *Amicului F, I.,* în decembrie *Junii corupţi* şi tot cam prin lunile acestea *La Heliade* (ms. 2259, f. 3—11 v., 39), ca să nu mai vorbim de multiple proiecte de drame, ce-şi au originea chiar în această epocă. Din anul acesta turbure din cauza lipsei de ştiri, pe de-o parte, şi a întunecării memoriei contemporanilor, pe de alta, se desprind totuşi unele date certe. I. L. Caragiale, tînăr şi el pe atunci, aflase ceva de la un «actor » (42):

«Sunt peste douăzeci de ani de-atunci.

Locuiam într-o casă unde trăsese în gazdă un actor, vara director în provincie. Stagiunea migrării actorilor se sfîrşise: era toamnă, şi aceste păsări călătoare se-ntorceau pe la cuiburile lor.

Văzîndu-mă că citeam într-una, actorul îmi zise cu un fel de mîndrie:

— îţi place să te ocupi cu literatura. Am şi eu un băiat în trupă care citeşte mult, este foarte învăţat, ştie nemţeşte şi are mare talent; face poezii; ne-a făcut cîteva cuplete minunate. Eu cred că ţi-ar face plăcere să-1 cunoşti.

Şi-mi povesti cum găsise într-un otel din Giurgiu pe acel băiat — care slujea în curte şi la grajd-- culcat m fin şi citind în gura mare pe Schiller.

în ieslele grajdului, la o parte, era un geamantan — biblioteca băiatului — plin cu cărţi nemţeşti.

Băiatul era foarte blînd, de treabă, nu avea nici un viţiu. Era străin, zicea el, dar nu voia să spună de unde. Se vedea bine a fi copil de oameni, ajuns aci din cine ştie ce împrejurare.

Actorul îi propuse să-1 ia sufler cu şapte galbeni pe lună, şi băiatul primi cu bucurie. îşi luase biblioteca şi acuma se afla în Bucureşti.»

Scăzînd *peste* 20 de ani din data de 18 iunie 1889, cînd este scris articolul, şi ţinînd seamă de faptul că în primăvara următoare — după spusele lui Caragiale — Eminescu a plecat cu o trupă în Moldova, ceea ce nu s-a întîmplat decît în 1869, reiese ca !dată a intîlnirii lui Caragiale cu Eminescu toamna anului 1868. Cine era «actorul » cu care vorbise autorul *Scrisoarei pierdute?* Fără îndoială Pascali, căci acesta avea atunci în trupă ca sufler pe Eminescu. Dacă într-adevăr Pascali descoperise pe poet la Giurgiu, aceasta nu se întîmplase decît în vara anului 1867, pentru că de la începutul lui mai şi pînă în septembrie 1868 umblase în turneu prin Ardeal şi Banat, împreună şi cu Eminescu, iar în iarna 1867—1868 n-ar fi avut ce căuta în Giurgiu, potrivit obiceiului trupelor ambulante, care cutreierau numai vara. Un fost actor din trupa lui Iorgu Caragiale, Găvănescu, îşi amintea însă că, prin 1866 —1867 (deci tot în 1867, căci în 1866 Eminescu era la Blaj), aflîndu-se în turneu la Giurgiu şi rămînînd fără sufleur, directorul 1-a trimis în port să caute pe cineva cu ştiinţă de carte. Găvănescu 1-a găsit pe Eminescu: «Sta cu răzătoarea de fier în mînă şi rădea baniţele pline. în picioare avea numai nişte pantaloni de dril albaştri, iar pe corp un sacou scurt de materie ordinară. Nici cămaşă, nici ciorapi, nimic. » Directorul 1-a tocmit sufleur cu 60 de bani pe zi (230). Oricît această versiune contrazice pe cea de sus, un element este negreşit adevărat în ea, şi anume, că înainte de-a face parte din trupa Pascali, Eminescu a aparţinut aceleia a lui Iorgu Caragiale, după cum arată mânu-

scrisele pieselor copiate pe curat pentru această trupă de poetul-sufleur (AI. E., II, 5). De aceea adevărul iese din impăcatea celor două versiuni, şi anume, într-acest chip: Eminescu a fost angajat de Iorgu Caragiale şi trecut apoi lui Pascali. Acesta clin urmă ştia povestea poetului de la Caragiale — cu care chiar jucase împreună — şi o spunea in aşa fel încît a putut da naştere opiniei că el însuşi a găsit pe Eminescu. Cînd însă vom afla mişcarea şi compoziţia trupelor din acei ani, vom fi mai bine lămuriţi asupra cauzelor şi întinderii unor atari confuzii. Nelămurită mai rămîne totuşi apariţia lui Eminescu la Giurgiu. Oricît ne-am sili să credem că tînărul a intrat de-a dreptul în trupa lui Caragiale, chiar dc ia sosirea în ţaţă, legenda găsirii lui la Giurgiu, susţinută din două părţi, este încă prea puternică. Dacă însă Eminescu a fost angajat la Giurgiu, atunci înseamnă că peste iarnă n-a avut legături cu nici un teatru, ci numai le-a frecventat, ceea ce întăreşte bănuiala că s-a adăpostit pe la vreun cunoscut în Bucureşti sau chiar la frate-său, de unde insă, ameninţat să fie prins de cei de acasă, a fugit in primăvară la Giurgiu, pe unde ştia că o să treacă trupa teatrală.

Fie că era hamal în port, fie grăjdar la hotel, fie amindouă, felul de viaţă al lui Eminescu aci este întru totul plauzibil întrucît este o prelungire a existenţei de la Blaj. Tînărul romantic învăţase să trăiască pe drumuri şi să găsească o plăcere amară într-acest fel de viaţă. Dormea prin şuri, în paie, mînca pe unde şi ce putea, gîtuise în sine orice izbucnite a instinctelor burgheze, pentru ca să poată primi fără ruşine să rază baniţele sau să rînească grajdul,şi mai cu seamă plutea într-o lume de năzuinţi şi de vise care-i dădeau puterea — impreună cu tinereţea — să dispreţuiască amărăciunile prezente. El avea acum, bănuim, iluzia că putinţa de a publica versuri într-o revistă (două poezii noi apăru;ă iar în *Familia)* îi deschidea un viitor strălucit, că părinţii, în îngustimea lor, ar fi izbutit să-1 arunce din nou în joasa burghezie a funcţiilor liniştite şi că mizeria îndurată într-ascuns era cel mai nimerit mijloc de a înlesni chemarea sa. De aceea plănuia şi scria mereu, dar mai ales citea. Geamantanul plin cu cărţi, citirea cu glas tare a lui Schiller, într-o şură, nu sînt legende, pentru că de acum înainte, oriunde întîlnim pe Eminescu, îl vedem cu mormane de cărţi, iar pe Schiller îl cultiva în chip deosebit pe atunci, fiindcă in aprilie 1867 traducea din cl ceea ce se potrivea mai bine propriei sale soarte (ms. 2259, f. 12 v. —14 v.):

Şi eu născui in sinul Arcadiei, şi mie
Natura mi-a jurat
La leagănu-mi dc aur să-mi deie bucurie.
Şi cu născui în sinul Arcadiei, dar mie
O scurtă primăvară dureri numai mi-a dat. . .

(Rrsigtlaţiiwe)

Cu Iorgu Caragiale, Eminescu a colindat în vara 1867 oraşele în care acesta avea obiceiul să joace şi pe care le vom cunoaşte cînd se va cetecta itinerariul turneului său. Caragiale umbla mai ales prin Muntenia, fusese la Ploieşti, la Giurgiu, la Brăila şi deci şi la Galaţi, şi e de bănuit şi într-alte oraşe. Spre toamnă se întoarse la Bucureşti, unde peste iarnă avea «teatru de vodevil » în tovărăşie cu Drăgulici, în fosta sală «Cornescu ». Cu el, dar, a sosit în Bucureşti şi Eminescu, exercitindu-şi mai departe funcţiunea de sufleur, combinată cu aceea de copist. între altele va fi «suflat » la 7 noiembrie o piesă grecească, *Resboiul de la Sjakia.* Cînd nu «sufla », copia piese de teatru, cu o caligrafie meticuloasă şi citeaţă, contrasemnînd cu parafă fiecare manuscris. Din aceste copii aflăm, pe lîngă numele actorilor, o parte din repertoriul trupei, şi anume: 1. *Smeul nopţii.* Comedie într-un act, de Hyppolite Lucas, tradusă de G. I. Georgescu [sau *Un dulce sărutat].* 2. *Margo contesa.* Vodevil într-un act, tradus din franţuzeşte de T. Profiriu. 3. O *palmă seau voinicos dar fricos.* Comedie într-un act, tradusă de Profiriu. (De la teatrul francez Palais Royal.)

Dintre actorii în mijlocul cărora trăia acum sufleurul — Iorgu şi Elena Caragiali, Leoveanu, Mincu, Alexandrescu, Brătianu, Solomonescu, G. German, Drăgulici, El[ena?], Cicilia (?), d-ra Dimitreasca, d-na Alexandrescu (M. E., II, 5) — se întîmpla să cunoaştem mai de aproape pe unii, graţie amintirilor lui I. L. Caragiale.

Iorgu Caragiale, frate mai mic al lui Costache Caragiale (director de teatru alături de Costache Mihăileanu), frecventase şcoala de muzică a cadeţilor, de unde fusese dat afară, şi era cunoscut ca un mare farsor. El este acela care, întrebat la şcoala de muzică de către profesor (fost popă de regiment muscal, caterisit) în cîte feluri se duce

o notă ţinută, răspunse după multe dibuiri: *«crescendo, crescendo* . . . şi *răs...* şi *ris.* . . şi (la ameninţarea popii) şi *răs-popă.* 1», fapt pentru care fusese eliminat.

El îmboldise într-o seară cu un ac înfipt într-o nuieluşă, pitit în dosul fundalului, pe Mihăileanu, directorul, în vreme ce acesta juca pe cavalerul rătăcitor, omorît de vrăjmaşi şi întins pe catafalc:

«—• S-a stins sufletul cel mai generos, s-a oprit din bătăile ei inima cea mai fidelă I Se văita amanta dezolată.

Iorgu îi trage cîteva bolduri; răposatul şopteşte:

— Ce-i asta, bre? Cine-i acolo?

— S-a pierdut floarea cavalerismului 1 s-a frînt spada cea mai nobilă a mîndrei Burgundii I adăugă un frate de arme.

Iorgu repetă cruda jucărie; Mihăileanu, fierbînd:

— Eşti nebun?. . . Cine-i ăla?. . . Vrei să mă scol acum de-aici?»

Pentru palmele mîncate de la Mihăileanu în această împrejurare, Iorgu s-a răzbunat mai tîrziu, dîndu-i să rnănînce un cocoloş de luminare de seu cu fitil cu tot, tăvălit în răzătură de săpun şi acoperit cu praf de tibişir, în loc de brînză, pe cînd acela juca pe un «grande d'Espana» fudul şi flămînd, care trebuia să muşte din caşul unui ţăran. Mai tîrziu, Iorgu, retras din teatru, devenise comisar comunal la hala din Piaţa Amzei, decădere pe care o deplîngea în rime. Eminescu se afla, aşadar, sub o direcţie veselă — şi unde-i veselie este şi îngăduinţă. Alexandrescu poate că este Ghiţă Alexandrescu, acela care «cînta minunat». Drăgulici nu era nici el mai încruntat. Odată trase salteaua pe care trebuia să cadă în culise, în chip de muscal străpuns de un georgian, actorul Mincu. Altă dată îl gîdilă pe acelaşi cu degetul, cînd trebuia să cînte o parte dificilă. Despre Mincu ştim că era poreclit *Ţaţa Miţa* şi avea veleităţi muzicale, sau — cum zicea el — îşi *mâncase* vocaţia de tenor. Era unul din elementele predilecte ale turneului lui Millo. Solomonescu, fiind şi cîntăreţ la Biserica Dintr-o Zi, declama cam pe nas şi pronunţa îmbăiat numele proprii şi neologismele:

«Odată juca Ştefan Mihăileanu pe Olliwer Cromwell în *Muşchetarii* lui Dumas, şi Solomonescu pe un ofiţer de gardă în tabără. Ofiţerul intră grăbit în cortul protectorului şi strigă:

— Gen'rale ! Gen'rale 1 a sosit *bastamentul!*

Publicul pufneşte. Generalul se ridică de pe scaun indignat, ca să dea o lecţie incultului:

— Mizerabile ! vorbeşte frumos ! uiţi că te afli in faţa generalului *Croncovelh)* (42)

în această societate veselă şi mizeră a mai stat Eminescu, după turneul de vară, încă o iarnă (1867—1868), la Bucureşti. Apoi a trecut la Pascali, care se pregătea pentru un mare turneu în Ardeal. Atmosfera trupei lui Pascali trebuie să ne-o închipuim mult mai serioasă, pentru că Pascali juca la Teatrul Naţional, era şi autor, iar trecerea în Ardeal presupune de la sine curajul unei întreprinderi pline de răspunderi morale. De altfel, el trecea drept actor mare, cu sentimente naţionale pe care ştia să le dezlănţuie şi în alţii, cînd interpreta pe Mihai Viteazul, de pildă. Era, cu alte cuvinte, un sol al românismului şi, oricît de simpatic ar fi fost Iorgu Caragiale, el nefiind decît un cabotin, Eminescu, fire adîncă şi patriotică, fu atras cu toată fiinţa către cel dintîi.

Pornită spre Predeal pe la începutul lui mai, caravana Societăţii dramatice a artiştilor superiori din Bucureşti, compusă din 12 persoane (7 bărbaţi şi 5 femei), era sosită în Braşov în ziua de 4/16 mai. Actorii (M. Pascali, I. Gestianu, S. Bălănescu, P. Velescu, V. Fraiwald, I. Sapeanu, M. Eminescu, Matilda Pascali, Catinca Dimitreasca, Măria Gestianu şi Mariţa Vasilescu şi poate încă o actriţă) fură primiţi cu entuziasm (226).

«Celebrul nostru artist teatral din Bucureşti, d-1 M. Pascali — zice corespondentul din Braşov al *Familiei* (4/16 mai) — a sosit în mijlocul nostru spre a deschide templul Thaliei române şi între murii acestui vechi oraş românesc.

îndată ce se răspîndi această ştire între noi, bucuria noastră ajunse la culme şi, în decurs de cîteva zile, fură ocupate toate locurile de şezut, şi astfel subzistenţa trupei teatrale fu asigurată numaidecît într-un mod splendid.»

Fireşte că dacă toate «locurile de şezut» erau ocupate chiar din prima zi, trupa n-avea decît să aştepte voioasă ridicarea cortinei, şi Eminescu la fel, cu textul înainte. Piesele pe care avea să le sufle Eminescu nu erau însă strălucite: melodrame cele mai multe, traduse sau adaptate din franţuzeşte, lucrări leşinate de repertoriu provin-

cial, după cum arată chiar titlurile publicate de gazetă, şi anume: *Idiotul, Prizonierul din Bastilia, Sărmanul muzicant, Ea este nebună, Dalila, Martirul familiei, Fericirea in nebunie, Tala-mostt, Cerşetorul, Copilul Greciei, Visul unui roman murind, Nevasta trebuie să-şi urmeze bărbatul, Un pahar de ceai, Ştrengarul din Paris, Femeile care pling, Femeile limbute, Bărbatul văduvei, Uită-te, dar nu te atinge, Nu e fum fără foc, Procopsiţii, Noaptea unei stele, Boala romanţelor* şi altele cu titluri foarte relative şi ocazionale, din care Pascali a jucat ceea ce a văzut că are mai mult succes. Reprezentaţia de deschidere a fost duminică 5/17 mai, cînd s-a jucat *Orbul şi nebuna,* dramă în 5 acte, tradusă din franţuzeşte de M. Millo şi M. Pascali. Apoi au urmat marţi, 7 /19 mai, *Gărgăunii sau necredinţa bărbaţilor,* comedie în 3 acte, tradusă din franţuzeşte de Pascali, joi 9/21 mai, *Ştrengarul din Paris,* comedie franţuzească în 2 acte, şi *Femeile care plîng,* comedie într-un act, şi aşa mai departe, pînă la 3/15 iunie, cînd s-a dat reprezentaţia de adio în beneficiul şcoalelor române din Braşov. Deşi publicul braşovean, «precumpănitor numai românesc», ar fi dorit lucruri mai naţionale, ca, de pildă, *Kăzyan şi Vidra* a lui B. P. Hasdeu, el era totuşi încântat de jocul artiştilor şi mai ales de «frumuseţea sonorităţii *limbii române* din vocea delicată şi pronunciaţiunea cea curgătoare a d-nilor actori, proprietatea limbii acesteia divine» şi credea că soţii Pascali pot rivaliza cu actorii scenelor celor mai mari din Europa. Vîlva cea mare a stîrnit-o însă reprezentarea singurei drame naţionale, *Mihai Viteazul după bătălia de la Călugăreai* de D. Bolintineanu, în care actorii jucau în costumele româneşti ale epocii, spre admiraţia spectatorilor. Anunţînd acest spectacol împreună cu *Doi profesori procopsiţi* de Scribe, in beneficiul lui Pascali, cronicarul *Gazetei Transilvaniei* adăoga: «Credem că sala va fi prea mică, fiindcă piesa e naţională». Aşa a şi fost, de bună seamă, judecind după succesul ce această piesă l-a avut în tot decursul turneului. înainte de a pleca, Pascali, om inteligent, face o vizită la redacţia *Gazetei,* trimiţînd publicului «un adio plin de graţie şi de părere de rău» şi promiţînd că va reveni să joace piese naţionale. Dacă Eminescu fusese în 1864 şi 1865 cu trupa Fanny Tardini-Vlădicescu, oraşul acesta, strîns în jurul sumbrei Biserici Negre şi al ţeposului turn de la Rathaus, la poalele Tîmpei, cu mireasmă de conifere, îi era bine cunoscut şi-l părăsea acum, în ziua de 16 sau 17 iunie st. n., ca un vechi prieten. Pornind la drum, trupa se îndreptă către Sibiu, unde trase în cea mai mare parte, inclusiv Eminescu, la «Hotel Bucureşti». Şi acest oraş era cunoscut lui Eminescu, fiindcă cu doi ani înainte trecuse prin el în drum spre ţară şi fiindcă poate şezuse aici la fratele său Nicolae şi-şi dăduse vreun examen. Trebuie să fi revăzut cu plăcere uliţele pitoreşti şi casele colorate în verde sau roşcat, cu obloane la ferestre, firmele de fier bătut întinse spre uliţă ca nişte flamuri, piaţa barocă din care se zăresc largile curţi interioare, stil Renaştere, ale Palatului Cavalerilor de Brukenthal, turnul cu orologiu din apropiere şi cele şase frontoane gotice ale imensei catedrale reformate, trebuie să fi alergat în sfîrşit în Jungerwaldul din margine, în dumbrava de stejari din care lanţul violaceu al munţilor pare aşa de apropiat.

Dacă braşovenii au primit cu atîta căldură pe artiştii români, ei, care mai văzuseră teatru românesc, închipuie-şi oricine bucuria sibienilor la prilejul ce li se da de a auzi întiia oară pe scenă limba românească. Sala teatrului fu oferită gratuit, cu condiţia ca o reprezentaţie să fie dată în folosul săracilor. Piesele jucate (8/20 iunie, *Este nebună, Nevasta trebuie să-şi urmeze bărbatul;* 9/21 iunie, *Ştrengarul din Paris, Femeile care pling;* 13/25 iunie, *Gărgăunii; 15/27* iunie, *Voinicosul şi fricosul;* 16/28 iunie, *Mihai Viteazul* şi *Doi procopsiţi* etc.) nu numai entuziasmară pe români, dar satisfăcură şi publicul german. La *Ştrengarul* şi *Femeile* asistă şi comandantul feldmareşal Freiherr von Rammung. *Hermannstädter Zeitung* lăuda costumele româneşti din *Mihai Viteazul* şi găsea drăguţă pe Vasileasca. Ultima reprezentaţie s-a dat în ziua de 18/30 iunie cu *Sărmanul muzicant* şi *Un poet romantic* de Millo (226). Cu o zi înainte, într-o vineri, societatea românească din Sibiu, în semn de mulţumire, dădu un banchet în onoarea lui Mihai Pascali, în sala hotelului «împăratul romanilor», sub preşedinţia lui Iacob Bologa, consilier aulic pensionar, la care luară parte vreo sută cincizeci de persoane, printre care şi cîţiva tineri «studenţi» (10).

Banchetul a urmat într-o animaţie indescriptibilă, ajunsă la culme cînd directorul Pascali ţinu un toast cu oarecare aluziuni discret politice. După ce s-au potolit discursurile,

lumea s-a ridicat de la masă formînd grupe şi convorbind. De grupa tinerilor în care se afla Ieronim Bariţiu şi fără îndoială şi N. Densuşianu, care făcea cronica teatrală în revista *Familia* şi care cunoştea, după cum ştim, pe Eminescu, se apropie «un tînăr ce semăna a fi şi el actor din trupa lui Pascali, cu părul lung şi de coloare neagră foarte frumoasă, cu nişte ochi mari de tăietura migdalelor, plini de o veselie melancolică, nişte ochi expresivi, vorbitori şi totodată misterioşi. Erau nişte ochi din ce în ce mai periculoşi pentru inimile neexperte de fete, iar pentru femeile experte erau ochii dorului. în capul unei femei frumoase şi tinere acei ochi ţi-ar fi spus de la prima vedere: i-ai văzut şi nu-i vei mai uita niciodată, cum nu uită călătorul undele azure ale Fîntînei Trevi din Roma Veche, în cazul acelui tînăr de statură mijlocie, dar bine legat, ei îţi făceau impresiunea unui om predestinat, unui om fatal. Erau ochii despre cari fericitul Vasile Alecsandri zice că: sunt ochi mari, fără de noroc.» (10)

Tînărul se recomandă studenţilor: Mihail Eminescu. Plini de curiozitate, deoarece nu-1 văzuse jucînd în scenă deschisă, «studenţii» întrebară a doua zi pe un actor ce roluri joacă d-1 Eminescu, şi acela îi lămuri că tînărul nu era actor, ci sufleur, că era poet de talent, dar foarte nefericit (10).

Cu toate acestea, Eminescu trebuie să fi avut unele atribuţii şi de actor, cum se obişnuieşte în trupele ambulante, în piesele istorice cu figuraţie întinsă, în rolurile reduse la o replică, două, în glasurile din culise, sufleurul, gata îmbrăcat, va fi părăsit cuşca sau culisele pentru a apărea pe scenă.

«Adeseori — îşi aduce aminte un altul — sufla din cuşca lui îmbrăcat în diferite costume speciale trupelor provinciale, compuse din cîte o haină Louis [XJIV, pantaloni bufanţi Henric IV şi chivere de carton aurit â la *Misterele Incbisi/iilor* sau din *Don Juan de Marana,* căci trupa era totdeauna restrînsă în artişti, aşa că nu numai sufleurul era chemat să ia şi el parte între personagiile piesei, dar de multe ori se făcea apel pînă şi la bărbierii trupei — uneori chiar la pompieri — spre a-i transforma în cine ştie ce lorzi sau baroni din piesele romantice...» (13)

Din Sibiu trupa trecu tocmai în Lugoj, avînd în vedere, desigur, că acesta c un centru pur românesc. în 22 iunie/4 iulie se aflau acolo, primiţi cu bucurie de lugojeni şi găzduiţi în casele celor mai de frunte. La prima reprezentaţie, teatrul fu aşa de plin, încît unii trebuiră să se întoarcă acasă. Lumea aştepta cu bătăi de inimă ridicarea cortinei. Cînd d-na Pascali apăru pe scenă, i se aruncară buchete şi cununi de flori şi o cunună cu cordele naţionale pe care era scris: «Junimea română. Doamnei M. Pascali. Pentru arta română. Lugoj, 1868.» Clipe de frenezie şi nădejdi naţionale 1 Inima fanatică a junelui sufleur trebuie să fi zvîcnit cu putere în cuşcă! Spectacolele date la început la Lugoj au fost acestea: 1. *Ea este nebună, Nevasta trebuie să-şi urmele bărbatul* (22 iunie/4 iulie?); 2. *Gărgăunii* (23 iunie/5 iulie?); 3. *Voinicos şi fricos* (27 iunie/9 iulie); 4. *Femeile care pling* şi *Nu e fum fără foc* (29 iunie/II iulie); 5. *Mihai Viteazul* şi *Un pahar de ceai* (30 iunie/12 iulie). La această din urmă reprezentaţiune — precum era de aşteptat — sala gemea de lume cum nu se mai întîmplase vreodată în acel orăşel, iar căldura animală, fireşte — era în toiul verii — se făcuse nesuferită. Apariţia lui Pascali în costumul lui Mihai Viteazul fu primită cu chiote de vivat şi aplauze, şi actorul fu năvălit de buchete şi cununi de fiori. Cu toate că actorii vorbeau cam iute şi urechile lugojenilor urmăreau cu greu replicile, limba românească le suna dulce, moale la auz, şi asta-i umplea de îneîntare. Juna Vasileasca răpi şi aci inimile tinerilor: «Domnişoara Vasilescu — zice cronicarul — pronunţă limba cea mai dulce română, cu efect plăcut, şi e o mărgea graţioasă a societăţii dramatice». Cum Eminescu era un ins prin excelenţă inflamabil, nu este exclus ca să fi trimis dinadins atunci poezia *Ea o artistă* revistei *Familia,* unde şi apare, pe cînd poetul se afla încă în turneu, ca să dea naştere opiniei că fusese compusă pentru ea, cu atît mai mult cu cît d-ra Mariţa Vasilescu cînta cu mult brio cîntece naţionale. De aceea şi regretul lugojenilor cînd aflară — de va fi adevărat — că actriţa se întoarce în Bucureşti, sau, după cum glăsuieşte *Familia* (226):

«O lovitură a căpătat societatea cu aceea că domnişoara Mariţa Vasilescu, în urmarea unei cauze extraordinare, a plecat la Bucureşti, şi piesele cu cîntece naţionale au de a suferi.»

Succesul cel mare al spectacolelor determină pe Pascali să mai rămînă în Lugoj, şi astfel trupa continuă repre-

zentaţiile jucind *Frica e din rai,* comedie naţională (4/16 iulie), *Sterian păţitul,* comedie naţională (6/18 iulie), *Ştrengarul din Paris,* comedie (7/19 iulie), *Orbul şi nebuna,* dramă (11 /23 iulie), *Doi profesori procopsiţi, Un amic supărător* şi *Coconul Birsţpi,* comedie naţională (14/26 iulie) (226).

în ziua de 8 /20 iulie peste 60 de români dădură o cină în cinstea actorilor, cu obişnuitele înflăcărări, cuvîntări şi danturi. în zori de zi, junii se strînseră sub ferestrele d-nelor Pascali, Dumitrescu şi Vasilescu şi le onorară «cu muzică de noapte». Trupa intenţiona să mai reprezinte în ziua de 16 /28 iulie *Piatra din casă,* în folosul studenţilor, dar plecarea la Timişoara fiind grăbită, spectacolul din seara de 14/26 iulie fu cel din urmă. La ieşirea din teatru, tinerimea s-a adunat chitind şi cuvîntînd sub fereastra lui Pascali, care răspunse în cîteva cuvinte simţite (226).

La 16/28 iulie trupa dădea prima reprezentaţie în Timişoara, într-o sală înţesată de lume. Nu s-au dat aici decît trei spectacole, şi acelea cu anume schimbări de la programul anunţat, din cauză că d-na Pascali dăduse naştere unui copil, în plină campanie artistică. Piesele au fost acestea: *Ştrengarul din Paris* (16/28 iulie), *Frica e din rai* (18/30 iulie), *Mihai Viteazul* şi *Doi profesori procopsiţi* (19 /31 iulie). După finele actului I al primei reprezentaţiuni, un tînăr bard al Timişoarei, Iulian Grozescu, împărţi în public foi volante cu următoarea poezie ocazională, de care Eminescu sîntem siguri c-a zîmbit (226):

Salutare Taliei române, dedicata societăţii teatrale române a d-'tui director M. Pascali.

Cu ocasiunea primei representari in Timişoara la 28 iulie 1868 :

Steaua mindră maiestoasă
Se arată-n răsălit,
Căci o zînă prea frumoasă
Ici la noi s-a coborit.
înger dulce de plăcere
S-a ivir surizător,
Să ne-aducă mîngiiere
Şi speranţa-n venitor!
Timişana cea bătrînă
Tare c-a întinerit,
Căci azi Talia română
Prima dată a sosit.

A sosit să ni vestească
Că aşa vom mai trăi
Limba dulce românească
Dac-am şti a o iubi. . . ele.

Ca şi aiurea, cînd la a treia reprezentaţie Pascali apăru pe scenă în costumul lui Mihai, cîteva minute n-a putut începe din pricina uralelor frenetice ale publicului (226).

La 20 iulie/1 august trupa dădu prima reprezentaţie în Arad, în edificiul teatrului orăşenesc, cu *Poetul* şi *Doi profesori.* înainte de spectacol, Pascali declamă *Adu-ţi aminte, române,* de At. M. Marienescu, iar scara sfîrşi cu *Balul de la palat,* cîntîndu-se *Astăzi este iţi de sărbătoare, să ne veselim* (226).

Starea d-nci Pascali necesită o rărire a spectacolelor, aşa încît a doua reprezentaţie căzu marţi 23 iulie/4 august, cînd s-a jucat în aplauze frenetice *Frica e din rai,* comedie naţională. în sala care gemea de lume erau şi străini, şi chiar ţărani veniţi din comitatul Zarandului, cale de două zile. Au urmat apoi *Sterian păţitul,* comedie naţională de Pantazi Ghica (sîmbătă 27 iulie /8 august), *Mihai Viteazul, Bărbatul manierat* şi *Nenorocirea cuconului Bir^oi* (marţi, 30 iulie/11 august). îmbolnăvindu-se Pascali şi apoi Gestianu, spectacolele se amînară cu o săptămînă, nu fără schimbări de program (226). Printre românii veniţi dc departe, sosi în aceste zile şi Iosif Vulcan, care voia să meargă la adunarea «Asociaţiunii» de la Gherla, şi apoi la Bucureşti. Entuziast, publicase în *Familia* din 25 iulie /6 august un portret al lui Pascali, însoţit de un articol elogios, şi acum venea să asiste şi el la cît mai multe piese. E foarte probabil ca în *Albina* din 3/15 iulie să fi citit că din trupă făcea parte şi Eminescu, dacă nu cumva chiar poetul îi spusese aceasta trimiţînd poezia *La o artistă,* şi atunci, la dorinţa de a vedea teatrul românesc se adăoga şi curiozitatea de a cunoaşte personal pe tînărul său fin literar. Vulcan vizită aşadar pe Pascali, pe care îl găsi în grădina hotelului, ridicat abia după boală şi înconjurat de mai multe persoane, printre care poate şi Eminescu. Pascali îl primi foarte afabil, îi arătă greutăţile întimpinate de artiştii români şi atinse chestiunea creării unui teatru naţional în imperiu. în *Familia* se făcuse aluzie la putinţa reprezentării comediei într-un act *O glumă,* de Marienescu,

şi a comediei în 3 acte cu cîntece *Nu vătămaţi fetele bătrîne,* de Iosif Vulcan, ceea ce ar fi fost dificil în turneu, pentru că actorii nu aveau răgaz să înveţe rolurile. De aceea, cu mult tact, d-na Pascali făgăduieşte lui Vulcan că va declama *Copila română* din piesa sus-pomenită. Convorbind astfel, se înserase. Fiind ajunul onomasticii împăratului, se auzea banda militară, care cînta pentru public. Oraşul era iluminat, iar străzile forfoteau de gură-cască (237). în seara zilei de marţi 6/18 august, Vulcan s-a dus deci la teatru să se audă recitat. Din cauza boalei lui Gestianu, se jucară două piese mai mici, *Sărmanul muzicant* şi *Femeia trebuie să-ţi urmele bărbatul.* în această seară păşea pentru întîia oară în faţa publicului arădean Matilda Pascali. Cînd se ivi pe scenă îmbrăcată în costumul naţional ce-i venea foarte bine, fiind dînsa « o damă tînără, frumoasă» şi cu «o talie maestetică», sala răpăi de aplauze şi actriţa trebui să aştepte cîteva minute pînă să înceapă declamarea *Copilei române,* întreruptă şi ea de urale la fiece strofă. De trei ori actriţa fu chemată la rampă, iar a patra oară, după cererea publicului, dînsa apăru împreună cu autorul poeziei, în această împrejurare, Iosif Vulcan a putut vedea din culise pe Eminescu. Poetul şedea în cuşca sufleurului numai într-o cămaşă de noapte — din pricina zădufului — şi fuma, în pauză, tihnit, dintr-o pipă (198). A doua zi, miercuri, 7 /19 august, avu loc altă reprezentaţie cu *Nu e fum fără foc* şi *Un pahar de ceai,* vineri, 9 /21 august urmă reprezentaţia de adio, iar pentru sîmbătă, 10 /22 august, a doua zi, gazetele vesteau un banchet la care arădenii aveau să ofere lui Pascali un pocal de argint (226).

Peste o săptămînă, duminică 18 /30 august, românii din Oraviţa aşteptau, nebuni de entuziasm, pe actori la gară cu 12 trăsuri, cîţi inşi ştiau că sînt. O ploaie de flori căzu peste actori cînd, a doua zi, luni, 19/31 august, se ridică cortina spre a reprezenta *Ştrengarul din Paris (Le gamin de Paris,* desigur, al lui Scribe). Răsunetul limbii române îi exalta pe toţi. Şi aci corespondentul *Familiei,* Sofroniu Pascu, scria înflăcărat:

«De pre bina (Biihne) răsuna o limbă dulce ca farmecul, îneîntătoare ca cîntecul de sirenă. Am auzit adese că limba noastră e sonoră, suavă şi armonioasă; am crezut. . . credeam însă cu modestie; acum însă ni-a trecut, trecut toată dubictatea, căci am simţit puterea magică,

am auzit şi văzut ceea ce pînă acum numai cugeta şi ofta am putut, am cunoscut sublimitatea limbii noastre.» (226)

La a doua reprezentaţie de marţi, 20 august /1 sept., dîndu-se *Mihai Viteazul* şi *Doi profesori,* sala era atît de înghesuită, «cît era mai imposibil a face vreo mişcare». Veniseră, ca şi la Arad, ţărani. Matilda Pascali a recoltat şi aci numeroase aplauze şi ghirlande cu declamaţia versurilor lui Vulcan, *Copila română.* Apoi a urmat un banchet cu înaltă temperatură morală, la «Coroana» (226).

Astfel se sfîrşea acest turneu glorios în Transilvania şi Banat, care a fost «întîia mare propagandă artistică şi naţională prin Ardealul amotţit» (18). Obosiţi de drumuri şi emoţii, actorii o porniră, la 21 aug. *j2* sept., prin Baziaş, spre capitala ţării. Eminescu avea răgaz acum, copleşit încă de răpăitul aplauzelor care se spărgeau spre cuşca lui de sufleur, să mediteze la soarta românilor de peste munţi, la întinderea decăderii naţiei, la starea mizeră a limbii şi literaturii la oraşe, la tot ce, într-un cuvînt, va alcătui peste puţin timp la el materialul tenacei sale concepţii patriotice. Din priveliştile de ţară trecute în goană pe dinaintea ochilor, din urletul sălilor de spectacol şi clinchetul tacîmurilor la banchete, din tropotul paşilor de boieri pe scenă, văzuţi dinspre duşumea, se va ivi puternică poezia indignării împotriva epigonilor.

Eminescu sosi în Bucureşti către sfîrşitul lui august st. v., dar pentru cutare prieten se iveşte «tîrziu toamna, cînd dăduse ploi şi vremuri slabe» (36). Aci se întîlneşte cu Ştefan Cacovean, acela care îl găzduise în Blaj, venit cu mulţi alţi studenţi sau numai bacalaureaţi, din Sibiu şi Cluj, la un concurs al Societăţii «Transilvania» (36). Revede şi pe Iosif Vulcan, care de la Gherla mersese la Pesta şi de aci, cu vaporul, călătorise pe Dunăre pînă la Giurgiu, în tovărăşia lui P. P. Carp. în drum, cu diligenta spre Bucureşti, se oprise şi la Călugăreni, cu emoţia încă proaspătă a piesei jucate de Pascali la Arad. Impresiile bucureştene ale lui Vulcan sînt interesante pentru schiţarea atmosferei de atunci a capitalei, în care trăia Eminescu. Directorul revistei din Pesta colindă oraşul în lung şi în lat, bate Podul Mogoşoaiei, intră în vestita grădină «Raşca», în care cînta o muzică militară şi un taraf de lăutari cu naiuri, se urcă pe Dealul Mitropoliei, de unde îl încîntă priveliştea înverzită a cetăţii lui Bucur. Străzile răsunau

de strigătele oltenilor: «Haidi, haidaţi la nuci, l-ale mari şi dulci!»; «Pepene, pepenachi, din grădina lui Costachi»; «Zachie, razachie, struguri de la dea! la Pilaret». Un plăcinta- cu tablaua, în jurul căruia nu se aria nimeni, ţipa de zor: «Staţi, aşteptaţi, nu vă îndesaţi, că pe rînd toţi căpătaţi». Apa de băut se cumpăra de la sacagii, care treceau pe drum strigînd:

Dîmboviţa, apă dulce,
Cine-o bea nu se mai duce!

într-o lună, cit a stat Vulcan la Bucureşti, a vizitat Senatul, pe unii miniştri, pe domnitor şi a asistat şi Ia cîteva reprezentaţii ale lui Pascali, la Teatrul Naţional, unde va fi stat iar de vorbă cu colaboratorul său (234).

Tor acum, poetul face cunoştinţă cu I. L. Caragiale, prin Pascali. Eminescu i-a înşirat aceluia într-o noapte tot ce ştia din literatura germană, i-a declamat poezii de-a-le sale, i-a vorbit despre India antică, despre daci, despre Ştefan cel Mare şi i-a cîntat doina (42). Era îndrăgostit de o tînără actriţă, identificată de unii cu Eufrosina Popescu (E. Marcolini), vestita cîntăreaţă, care trebuie să fi fost însă cu cel puţin zece ani mai în vîrstă decît poetul, şi implora mila «marmurei» în versuri înfricoşătoare:

De ce nu sunt un rege să sfarm cu-a mea durere,
De ce nu sunt Satana, de ce nu-s Dumnezeu,
Să fac să rump-o lume ce sfişie-n tăcere
Zdrobit sunetul meu.

Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere,
Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor,
Căci mic mi-a dat soarta amara mingiiere
O piatră să ador.

(Amorul unei marmure)

Legenda spune că această Eufrosina era o fată de vreo 17 ani, de o rară frumuseţe, şi care, mai mult graţie atracţiilor fizice, izbutise să se facă iubită de public. Actriţă de mîna a doua, ca nu e o vestală, are amanţi care o întreţin şi nu respinge nici dragostea romantică a lui Eminescu. Legăturile poetului cu dînsa trebuiesc puse între toamna 1868 (sosirea din Banat) şi toamna 1869, cînd Eminescu pleacă la Viena. Legenda acestei iubiri îşi găseşte o precizare a contururilor în compunerile din acea vreme ale poetului. Ce este Poesis din *Geniu pustiu* decît o «actriţă de mîna a doua de la un teatru de mîna doua», care «juca subrctte, deşi pasul şi atitudinea arătau pe tragediana?» Poesis este o desfrinată, care ascunde iubitului legăturile ei venale. Cuprinsul poeziei *Venere şi Madonă* nu este altul: poetul văzuse zîmbetul rafaelic al gurii sale, dar ea nu era decît o bacantă, o vînzătoare nedemnă de vălul ideal cu care fusese transfigurată, de unde şi violenţa indignării:

Am văzut faţa ta pală dc o bolnavă beţie,
Buza ta învineţită de-al corupţiei muşcat,
Şi-am zvîrlit asupră-ţi, crudo, vălul alb de poezie
Şi paloarei talc raza inocenţei cu i-am dat.

Dar azi vălul cade, crudo! dismeţit din visuri sece,
Fruntea mea este trezită dc al buzei tale-ngheţ,
Şi privesc la tine, demon, şi amoru-mi stins şi rece
Mă învaţă cum asupră-ţi eu să caut cu dispreţ.

Cu toată amărăciunea poetului, care se crezuse singurul proprietar al frumoasei şi uşuratecei cabotine, el şi-aduce aminte multă vreme de ea cu strîngere de inimă. După o petrecere făcută la Viena, pe vremea studenţiei, plimbîndu-se cu prietenii pe stradă, în revărsatul zorilor, Eminescu deveni expansiv şi sentimental şi, luînd de braţ pe Stefanelli, declamă: «O1 Eufrosina, Eufrosina I».

«Cunoscînd — zice Stefanelli — slăbiciunea lui Eminescu pentru figurile mitologice, credeam că vorbeşte despre una din cele trei graţii, şi-1 întrebai prin ce asociaţiune de idei a ajuns deodată de la cîntare şi declamaţiune la o figură mitologică?

— Vezi că n-a fost figură mitologică, răspunse Eminescu, ci chip aieve Eufrosina mea, Eufrosina Popescu.

Acuma îmi adusei aminte de acest nume uitat de mult şi-1 întrebai de nu cumva această Eufrosina a fost artista din trupa lui Pascali în Cernăuţi?

— Cum, o cunoşti?

— îmi aduc bine aminte de dinsa, era foarte frumuşică.

— Da, răspunse el oftînd, era foarte frumuşel acest drăcuşor împeliţat. Am fost amorezat cuc de dînsa şi nu o pot uita. I-am făcut şi poezii.» (214)

In această toamnă, 1868, Eminescu intră, recomandat dc AI. Pascali drept «un strein, român din Moldova . . . foarte cult, foarte studios, cu cunoştinţe minunate de literatura germană şi română. , . sărac şi pe drumuri», ca sufleur la Teatrul Naţional, cu contract în regulă (29 sept. 1868), prin care se stipulează că d-1 Eminescu «se angajează sufler Il-a şi copist al Teatrului Naţional şi se obligă a sufla şi copia, precum şi a veni regulat la repetiţii şi reprezentaţii ». Din salariul de 450 lei vechi, poetul cere (18 sept. 1868) directorului Grigore Bengescu un acont de zece galbeni, pentru «a putea subsista pînă cînd va fi timpul de a se primi lefurile . . . fiind cu totul străin şi cu totul întrebuinţat», sumă din care i se aprobă numai şapte galbeni. Colegul de cuşcă al lui Eminescu era d-1 Stavrache Paraschivescu, cu care îşi alterna atribuţiile (20). Eminescu sufla o săptămînă seara şi alta ziua, dar munca aceasta nu era extenuantă, pentru că reprezentaţii de dramă erau numai de trei ori pe săptămînă, alte trei zile fiind ale Operei italiene. De la 8 pînă la miezul nopţii, Eminescu sta deci în unele seri în cuşca sa, avînd asupra lumii o viziune foarte subterană. O legendă discutabilă în adevărul ei, dar foarte potrivită cu temperamentul poetului, pretinde că, din pilnia cuştii, Eminescu concepu un amor platonic, dar violent, pentru o doamnă sau domnişoară care venea regulat la teatru în loja de avanscenă. Pe atunci, la Bucureşti, ca şi la Paris, doamnele şedeau numai în loji, şi nicidecum la parter, rezervat numai domnilor. Eminescu îşi urmărea idolul după reprezentaţie şi se pierdea sub ferestrele lui în lungi contemplaţiuni, fără ca adorata să bănuiască ceva, întocmai ca în ştiutul sonet (152):

Iubind in taina am păstrat tăcere,
Gîndind că astfel o să-ţi placă ţie. . .

Actorii erau în parte cunoscuţi lui Eminescu, fiind din trupa lui Pascali *(Matilda Pascali,* Smaranda Merişescu, Eugenia Nini Valeri, Măria Flechtenmacher, Frosa Sarandi, *Măria Vasilescu,* Raliţa Mihăileanu, *Catinca Dumitrescu,* Teodora Pătraşcu, Matei Millo, *Mihai Pascali,* Const. Demetriad, Const. Bălănescu, *Ion M. Gestian,* M. Felbasiad, Ion Cristescu, Ştefan Mihăileanu, *Simeon Bălănescu, Petre Velescu)* (20). Dintre toţi, o deosebită consideraţie avea pentru Millo. Eminescu apare odată chiar pe scenă, în efemerul rol al ciobanului din *Kă^yan-vodă* al lui Hasdeu. Partea sa era aceasta:

în actul al II-lea, ce se petrece în pădure, trebuia să aducă în tabăra lui Răzvan pe boierul Ganea, care voia sprijin de la hoţi spre a prinde pe Vidra, nepoata lui Motoc. Hoţii se cred trădaţi, dar ciobanul îi linişteşte:

Liniştiţi-vă, că doară ne cunoaştem, măi firtaţil
Eu vi-1 aduc pe credinţă: eu vi-s chezaş şi povaţă;
Voi aveţi lipsă de galbeni, el arc lipsă de braţă . . .

Tot el spune cine e boierul:

LasăI ţi-oi spune eu, căpitane.
Din botez Văscan ii zice, iar după poreclă Gane;
Feciorul lui Osip Gane, ce fusese căminar. . .

Cînd Răzvan ameninţă pe boier, ciobanul caută să-1 potolească:

Nu-1 speria, căpitane. . . Boierii sînt slabi la fire:
Braţul, haina, mintea, faţa, inima, totu-i subţire.

Tot ciobanul dă lămuriri despre Vidra, în locul discretului Gane:

Ră-van:

Sărmana ! Dar zestrea-i marc? . . .

Ciobanul:

Avuţii nenumărate !. . .

Răzvan:

Sărmana ! . . . Mori după dinsa?

Ciobanul:

Lingă Nistru patru sare I. . .

Răzvan:

Cum o cheamă pe sărmana?. . . Pe iubita cea bogată?

Ciobanul:

O cheamă Vidra. . . Ştii? A lui Motoc nepoată. . .
Şi cin-oare n-o cunoaşte!

liâ^ran :

Te iubeşte?

Ciobanul:

Aşa! Nu-i ceva uşor!
Yidra-i o fată semeaţă,* bîcsitâ cu fudulie,
Care n-o să bage-n samă nici chiar pe sfintul Ilie!. . .
Să iubească pe jupînul? Deci Să-şi pună pofta-n cui. . .
Boierul ştiu c-o iubeşte, dar nu ea pe dumnealui!. . .

După încă o replică scurtă, Eminescu încheia rolul, părăsind scena cu un «Sănătate, căpitane 1 . . . »

Straiele ţărăneşti îi şedeau tare bine, şi prietenii, întîlnindu-1, il felicitară care mai de care. Miron Pompiliu, prieten bun de pe atunci, glumeţ din fire, prefăcîndu-se nemulţumit, îi zise: «Se vede, măi, că n-ai fost păcurar cum am fost eu, că-mi venea să sar pe scenă, să-ţi iau bîta şi traista din spate, să-ţi arăt eu cum se calcă ciobăneşte, cu bîta şi traista pe umăr». Prietenii propuseră să meargă la teatru să-1 aplaude, dar Eminescu protestă, zicînd că ar ajunge astfel artist «cum a ajuns maimuţa împărat», şi fu de părere că jocul pe scenă nu e jucărie (36).

Viaţa de culise, cu mizeria ei dosnică şi falsa ei strălucire, rămase întipărită în amintirea poetului, încît o dădea drept cadru unei iubiri fictive *(Geniu pustiu) :*

«Pe-o uşă la capăt puteai privi pe scenă, cu toată crasa ei dezordine naintea reprezintării, cu boschetele a căror verde e amestecat cu pete roşii, roze adică, cu bănci ce stau încă trîntite pe scenă, cu fondaluri ce spînzură pe la jumătatea scenei, cu fundul în care vezi încă stînd mobilele grămădite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele-n sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla la perete, scoarţe învălătucite, recvisite aruncate una peste alta, şi-n stînga şi-n dreapta cabinete de seînduri numite garderobe în care se îmbracă şi se spoiesc actorii şi actriţele.»

La Teatrul Naţional, conform contractului, Eminescu trebuia să copieze rolurile în caiete deosebite. Neştiind nemţeşte, Pascali îi dădu chiar să traducă o carte despre arta dramatică de Enric Th. Rotscher, şi poetul se afla încurcat — zicea prietenilor — din cauza termenilor tehnici care îi lipseau în limba română (36). Traducerea a făcut-o totuşi *[slrt(e) a (representărei) represintaţiunei dramatice. Desvoltaiâ ştiinţifice şi în (legătură) cohesiunea ei organică de profesorul dr. Enric Theodor Rotscher. După ediţiunea a doua),* şi numărul cel mare de coaie, umplute cu o scriere măruntă şi rotundă, arată ce mare era ardoarea la lucru a sufleurului-poet (ms. 2254, f. 310 urm.).

Viaţa pe care o duce la Bucureşti Eminescu — acum cind, oricum, avea un venit modest, dar sigur — este de aşa natură, încît, peste împrejurările vremelnice, trebuie să presupunem, ca o cauză a ei, un demon lăuntric şi statornic al boemei.

Locuia la Pascali, în apropierea Teatrului Naţional, la spatele hotelului «Hugues». «în casa unde locuia acest vestit artist dramatic în etajul de sus, după ce treceai printr-un coridor îngust şi întunecos, ajungeai la odaia lui Eminescu, aproape de odaia unui frate al lui Pascali, amploiat în Bucureşti. Odaia lui Eminescu, numai cu o fereastră mică, era în lăţime cam de 4 paşi, în lungime cam de 5 paşi. Cum intrai din coridor în odaie în faţă cu uşa, în fund, era fereastra. Intrînd pe uşă, de-a stînga, în colţul odăii, era un cuptoraş făcut din cărămizi. De două palme de la cuptoraş, de-a lungul păretelui din stînga, o canapea mică, care servea de pat; în el durmea cu picioarele la foc, fără alt aşternut. Canapeaua fusese odinioară roşie, dar acum de tot decolorată. înaintea canapelei era o masă mică de brad, iar lîngă masă, de ceealaltă parte, un scaun de brad, nevăpsit, ca şi masa. Acesta era tot mobilierul din odaie. Cărţile şi le ţinea întinse pe jos, de la fereastră pînă lîngă masă, pe padiment. Vor fi fost pînă la 200 de volume, mai cu samă cărţi vechi, nemţeşti cea mai mare parte. Pe masă erau tot felul de hîrţulii scrise şi nescrise. O maşină mică de tinichea de făcut cafea turcească — ici cafea, colo zahăr pulverizat, de lipsă pentru cafeaua cu caimac, caiete şi cărţi şi alte multe şi mărunte, în odaie nu se ştergea, nu se mătura, pe sus şi prin unghiuri se ţesuse păienjeniş.» (36)

Trăindu-şi copilăria pe la gazde şi pe drumuri, Eminescu şi-a extirpat de mic simţul interiorului organizat. Universul se va împărţi, toată viaţa, pentru el, în lumea ideilor, înfăţişată prin cărţi, şi natura vie. Dacă sub raportul intelectului el reprezintă poate cel mai ales individ al vremii sale, din punct de vedere al culturii simţurilor este, deşi nu totdeauna, geniul fiind prin definiţie locul contra-

dicfici, un om al naturii, o ființă inocentă și sănătoasă. Aceasta și explică prietenia strînsă cu acel bivol de geniu care se numește Ion Creangă. Eminescu se arunca în pat ca-n fînul din grajdul de la Blaj, pe de-a-ntregul îmbrăcat, pentru că, atîta vreme cît haina îl apăra de frig, ea era ca o unghie bătătorită pe trup, fără vreun înțeles social. își băiea, de altfel, capul să inventeze haine și încălțăminte care să nu se mai strice, fiindcă pretindea că noi oamenii sîntem robii trupului și am fi în stare de mult mai multe lucruri dacă trupul n-ar cerc haine și gura de mîncare (36).

Lui Eminescu nu-i trecea prin gînd să măture prin casă ori să arunce apa stătută din doniță. Acestea erau oarecum fenomene naturale și, după cum ar fi nefiresc să cureți iarba din livadă și să primenești apa din iaz, tot astfel i s-ar fi părut inoportun să întrerupă putrefacția gunoaielor prin colțuri, industria păianjenilor sau fermentația acră a rufelor murdare. Cel care umblase cu picioarele goale, împreună cu iubita, la Ipotești, căpătînd astfel un fel de voluptate a clisei încrustate pe degete, nu-și curăța ghetele, dintr-o confuzie intre piciorul organic și încălțămintea inorganică. Lipsa totală a oricărui simț de convenție îl făcea pe Eminescu să asculte de instincte, să doarmă neregulat și pe apucate, să mănînce oticînd și oricum, să-și sufle nasul in șervetul de masă.

Mizeria în care trăiește încă de pe acum Eminescu n-ar fi explicabilă, oricîte cărți ne-am închipui că-și cumpăra din cei 450 lei vechi, dacă nu ne-am da seama că poetul este predispus, din pricina condițiilor sociale în care a fost nevoit să trăiască, către ceea cc idealiștii germani ar fi fost ispitiți a numi o mizerie metafizică, care, de fapt, era la poet o intuiție cosmică a mișcării moleculare, un gest filozofic, iar nu o simplă indigență. La Eminescu lumea sensibilității convenționale este atît de depărtată de aceea ideologică, încît se produce o transcendere a noțiunilor de timp și de spațiu, sau, mai lămurit, mintea cade într-un fel de extaz abstract, iar percepția rămîne intangibilă, etetnă, într-o permanență moartă. De aci acel sentiment de deces, într-un interior putred, de înstrăinare în prezent, comparabil rătăcirii unui defunct deșteptat peste veacuri într-o încăpere calcinată, erborificată, străină pentru memorie, ca și odaia lui Dionis:

«. . .intră intr-o cameră naltă, spațioasă și goală. Pereții erau negri de șiroaiele de ploaie cc curgeau prin pod, și un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi, și gratiile erau rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred. în colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte păianjenii își executau tăcuta și pacinica lor industrie; într-un colț al casei, la pămînt, dormeau una peste alta vro cîteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină; în alt colț, un pat, adică cîteva seînduri pe doi căptiori, acoperite c-un mindir și c-o plapomă roșie. înaintea patului, o masă murdară, al cărui lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și gotice; pe ea hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din cîte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgînească.»

Eminescu și-a glorificat în repetate rînduri sofaua roșie, masa de brad, cum a cîntat codrul sau teii de la Ipotești, socotindu-le nu cadru estetic, ci manifestațiuni ale naturii vii, gîndind poate, în vreme ce sta cu coatele pe masă, la crengile drepte și verzi ale brazilor din pădure și simțind în canapea mirosul de otavă și scîrțîitul greierilor din cîmpurile îndepărtate *(Geniu pustiu):*

«Lîngă cămin era[u] lemne multe și risipite. Le trîntii în sobă și aprinsei un foc cumplit, trăsei o mică *sofa roșie* față cu focul, cu cugetarea decisivă de-a astupa soba nainte de a se potoli focul...»

> Noaptea potolit și vinàt arde focul in cămin.
> Dintr-un colț pe-o *sofa roșă* eu în fața lui privesc,
> Pin" ce mintea îmi adoarme, pin' ce genele-mi clipesc;
> l.umînarea-i stinsă-n casă. . . somnu-i cald, molatic, lin.
>
> *(Noaptea)*

Eminescu era acum un tînăr în preajma bărbăției, de unde și acea liniștire a gesturilor, provenită din încrederea în sine. Printr-un narcisism frecvent la el, înfățișarea lui de atunci o găsim, mai bine decît în amintirea prietenilor, în propriile sale cuvinte: «Era frumos — de-o frumusețe demonică. Asupra feței palide, musculoase, expresive, se ridica o frunte senină și rece ca cugetarea unui filosof. Iar asupra frunței se zburlea cu o genialitate sălbatică părul său negru-strălucit, ce cădea pe niște umeri

compacţi şi bine făcuţi. Ochii săi mari căprii ardeau ca un foc negru sub nişte mari sprincene stufoase şi îmbinate, iar buzele strîns lipite, vinete erau de o asprime rară.» *(Geniu pustiu)*

Intra bucuros prin cafenele, atras de «aroma îmbătătoare a unei cafele turceşti» şi pentru a frunzări ziarele străine la dările de seamă literare şi artistice. Bucureştiul autumnal de pe atunci, cu «stradele nepavate, strimte şi noroioase, ce trec prin noianul de case mici şi rău zidite. . . şi prin bălţile de noroi» *(Sărmanul Dionis),* îi era aşa de cunoscut, că-1 urmărea ca un fond firesc pentru o înmormîntare tristă, săracă. Umbla mult pe străzi şi prin Cişmigiu, fredonînd şi pierdut în gînduri (36), fiindcă îşi urzea atunci cea mai mare parte din temele poetice de mai tîrziu. Aceasta presupune o lectură întinsă, ceea ce este neîndoios că avea, datorită marelui număr de cărţi risipite pe duşumeaua odăiţei sale şi şedinţelor de citire în faţa anticarilor, de la care însă nu cumpăra nimic. Superioritatea sa se vedea în discuţiile cu prietenii, mai cu seamă ardeleni, pe care le începea cînd nu era înnourat la suflet, cum i se întîmpla nu rareori. Patriotismul de mai tîrziu i se deslușise de pe acum în minte şi, cînd i se părea că poporul este ultragiat, se aprindea şi perora, încheind cu un: «Bată-i mînia lui Dumnezeu», sau cu principiul că «pentru răzbunarea neamului e sfînt orice mijloc» (36).

Şi totuşi, dovadă a superiorităţii intelectuale, «naţionalismul» nu-l împiedica să aplice în domeniul artistic principiul critic, să respingă pe Mureşanu, deşi ştia că asta face sînge rău prietenilor ardeleni, să osîndească limba lui Treboniu Laurian şi să îndrăznească a afirma că Alecsandri, poet dulceag şi delicat, nu e în stare a da epopeea literaturii române. Această epopee, în formă narativă sau dramatică, visa probabil, într-ascuns, s-o scrie el. De-atunci este încercarea, părăsită apoi, de a pune în versuri populare povestea lui Arghir şi a Ilenei de Barac. Rampa, în pulberea căreia trăia, îl va fi ispitit încă de pe atunci să facă piese de teatru, în care să glorifice eroismul domnilor români. Dintre toate proiectele de drame istorice, poate că este din acea vreme dorinţa de a face un Macbeth românesc din Alexandru Lăpuşneanu (ms. 2254, f. 301), întrebuinţînd, mai ales în ultimul act, novela lui Negruzzi. Dacă însă n-a scris decît vreo 70 de versuri din

Basmul lui Arghir (36), iar din drame n-au rămas decît însemnări pe hîrtie, este pentru că Eminescu era muncit, ca orice scriitor mare, de problema tehnică a limbii. Carneţelul cu care venise de la Blaj, citirea cronicarilor şi a tuturor poeţilor români pe care îi cunoştea pe degete nu i se păreau un material îndestulător. Ori pe unde găsea, dar, o culegere de poezii populare — şi mulţi tineri ardeleni o aveau — nu se lăsa pînă nu o împrumuta. Cu asemenea disciplină tehnică, se înţelege de ce Eminescu publica atît de puţin. Cu oarecare pedanterie tinerească, debitată însă pe tonul profund, dulce şi rar, ce-i era firesc, el predica astfel prietenilor, uimiţi şi de ştiinţa, şi de dicţiunea sa impecabilă şi curgătoare (36):

«A ieşi în publicitate nu-i glumă. Mai de multe ori îmi pare rău c-am publicat ceea ce-am publicat. Este o zicală din bătrîni: Gura să aibă trei lacăte: în inimă, în gît şi a treia pe buze; cînd îţi va scăpa cuvîntul din inimă, să nu scape de cealaltă, că dacă ai scăpat o dată vorba din gură, n-o mai prinzi nici cu calul, nici cu ogarul, ba nici cu şoimul. Trebuie să cumpeneşti de-o sută de ori o scriere pînă o dai publicităţii.»

Nutrind aceste concepţii, Eminescu s-a alăturat în chip firesc de Societatea «Orientul», care s-a fundat la 1 aprilie 1869 în Bucureşti şi care avea drept scop promovarea culturii prin discuţii, lecturi, conferinţe, dar îndeosebi prin studii de folclor. Din cerc făceau parte Gr. H. Grandea, V. Dumitrescu, I. Bădescu, N. Droc Barcianu, C. Cîrlova, Al. Negroni, Gr. Columbeanu etc. Eminescu n-a vorbit şi n-a luat parte niciodată la discuţiile publice, care se ţineau la început o dată, iar apoi de două ori pe săptămînă, dar se vede că se împrietenise îndeajuns cu colegii de cerc, deoarece un an mai tîrziu se ruga de Negruzzi, din Viena, să nu respingă cu prea mare asprime versurile lui Vasile Dumitrescu, trimise la *Convorbiri literare.* Acesta mai publicase, de altminteri, în *Albina Pindului,* poezii ce nu meritau vreo milă (22).

Ceea ce este de reţinut în legăturile lui Eminescu e că în şedinţa din 29 iunie 1869, numindu-se şapte comisii cu scopul de a face excursii pentru adunare de material folcloristic din diferite părţi ale ţării, Eminescu a fost repartizat, împreună cu Basarab şi V. Dumitrescu, în comisia a V-a, pentru Moldova (21).

Şi într-adevăr poetul s-a dus, ba chiar era plecat, pare-se, în Moldova, dar nu în excursie, ci în turneu, cu trupa Pascali (173). In a treia decadă a lui iunie st. v., Eminescu se afla cu trupa, şi cu Eufrosina Popescu, se-nţelege, la Iaşi, iar în iulie se ţinea ascuns de foştii colegi în Cernăuţi, aşa încît să nu-1 vadă nimeni. Anecdota spune că umblînd şi aici, cum îi era felul, cu haine proaste şi ghete scîlciate, Pascali, la masa căruia de altfel Eminescu mai întrebuinţase o dată, în lipsa batistei, şervetul (36), îi dădu 50 de lei să-şi cumpere aceste articole. Eminescu însă îşi procură operele complete ale lui Goethe şi Heine, lucru care — întîmplarea fiind neverosimilă — dovedeşte reputaţia de germanist de care se bucura (220).

La Cernăuţi, Pascali, din diferite motive, n-a dat decît 9 reprezentaţii, printre care va fi fost şi *Supliciul unei femei* cu *Oda la Eli^a* de V. A. Ureche, dată şi la Iaşi (173). De aci s-a îndreptat spre Botoşani. Acolo aştepta vigiientă mînia părintească a lui Gh. Eminovici. încă de la Bucureşti, fratele ofiţer Iorgu, care îi urmărea mişcările, încercase să-1 readucă la căile voite de părinţi, spte marea indignare a poetului (36):

«Ce au cu mine? zicea. Piinea nu le-o mănînc, pragul nu li-1 calc. Lese-mă să-mi merg calea mea şi să trăiesc din puţinul meu.»

La Botoşani, Eminovici izbuti să pună mina pe fugar şi, mai cu răul, mai cu binele, îl duse la Ipoteşti, unde îl ţinu dezbrăcat pînă ce fu încredinţat că trupa teatrală a plecat (57, 58). Astfel se sfîrşi scurta carieră de sufleur a lui Eminescu, cel mai strălucit literat care a intrat vreodată, înainte dc Caragiale, în cuşca în formă de pîlnie a unui teatru român. Din această epocă îi rămase lui Eminescu un mare tumult de proiecte dramatice, amintirea unei iubiri încă nestinse, dar şi o privelişte largă a întregului sol românesc, precum însuşi zice (42):

«întîmplarea m-a făcut ca, din copilărie încă. să cunosc poporul românesc . . . în cruciş şi-n curmeziş . . . »

STUDENT LA VIENA

(1869-1872)

înfricoşat de ideea că Mihai ar putea să alunece pe calea ruşinoasă a actoriei şi dăscălit, probabil, de băiatul mai mare, Şerban, asupra adevăratelor însuşiri ale tînărului rebel, Gh. Eminovici se hotărî să trimită pe Eminescu la Viena, penttu a studia filozofia, făgăduindu-i un stipendiu de 18 galbeni pe lună. Psiholog sumar, el află poate, acum, trăsături de caracter ale băiatului său pe care nu le cunoştea şi care-1 înduioşară. Unul din scrupulele lui Eminescu — devenit aproape idee fixă — pare să fi fost întotdeauna acela de a nu împovăra pe ai săi cu întreţinerea lui, scrupul naiv, care-1 făcea să sufere mizeria rătăcirilor în chip inutil, căci bătrînul a avut totuşi mijloace de a-şi susţine familia şi nu s-a ruinat nicicînd din această pricină. Eminescu credea însă în şubrezenia averii părinteşti, deoarece scria: «Această trăsătură de caracter, care a aflat-o în urmă de la nişte rude comunicative, l-au mişcat pe bătrînul meu foarte mult, căci oarecare nobleţă de inimă nu i-am putut niciodată disputa, şi el a voit să-mi dea pentru abnegaţiunea mea o satisfacere în înţelesul splendid, trimiţîndu-mă în străinătate pentru cîţiva ani. îmi pare rău c-am primit oferirea lui, căci sunt o greutate nu penttu el, ci pentru familie» (ms. 2255, f. 311).

în toamna anului 1869, cam pe la sfîrşitul lui septembrie, Eminescu pornea spre scaunul cezaro-crăiesc, părăsind pentru totdeauna cuşca de sufleur, pe actori şi pe juna Eufrosina Popescu. Ion Caragiale 1-a văzut înainte de plecare Ia Bucureşti. «...L-am întîlnit — zice — tot aici pe Eminescu, cu un frate al lui, ofiţer. Plecau

amîndoi în străinătate, cl la Viena, celălalt la Berlin.» (42)

Viena era pentru Eminescu o amplificare a Cernăuţilor, cu deosebirea că în locul unei societăţi germanizante aduse din toate părţile imperiului, avea de-a face acolo cu o germanitate autentică şi amabilă. Prutul se transformase în Dunăre şi Volksgartenul în Prater, dar în afară de palate, muzee, biblioteci, de viaţa de mare metropolă, dăinuia aceeaşi burghezie de tipar austriac, civilizată şi simplă, care trebuie să fi apărut lui Eminescu aşa de îndepărtată de mizeria pretenţioasă şi orientală a Bucureştilor. Viena este, de altfel, vestită prin onestitatea gingaşă, plină de veselie, şi blinda frivolitate a cetăţenilor săi, ca şi cînd aceştia n-ar fi ştiut că reprezentau centrul unei mari construcţiuni politice al cărui principiu era forţa. Pe Eminescu îl aşteptau, aşadar, aici pensiunile materne pentru studenţi, corecte şi îngăduitoare, cafenelele civilizate, refugii de iarnă, cu chelneri generoşi care fac credit, birturi economice ai căror patroni au slăbiciune penttu junii lor clienţi, tinere fete de-o facilitate cu totul simplă, o poliţie bonomă, care îngăduie cu zîmbete paterne studenţilor să facă şi să scrie declaraţiuni fulminante, dar mai ales mijloace de a se cultiva, ca biblioteci, muzee, teatre, ediţii ieftine de clasici şi reviste, puse la îndemînă de cafenele, ceea ce lipsea încă în ţară.

La Viena studiau foarte mulţi români din toate provinciile din ţară, din Transilvania, Banat, Mo!dova-de-Sus, aşa încît Eminescu, trăit şi înainte printre tineri şcolari dezrădăcinaţi de solul lor natal, se află din nou în mijlocul unei studenţimi polidialectale şi, în pluralitatea cazurilor, de origine ţărănească. Această tinerime era, dar, principial săracă, ceea ce face ca micile mizerii întîmpinate de Eminescu mai mult din întârzierea subvenţiei paterne decît dintr-o reală indigenţă, să nu ne mai apară ca ceva excepţional, ci ca una din tragi-comediile vieţii de goliard. Ca şi teologii de la Blaj, mulţi studenţi veneau dc acasă încărcaţi cu provizii, numite emfatic *odoare,* care la-ar fi ajuns o vreme considerabilă de n-ar fi fost devorate într-o singură zi de colonia înflămînzită. Studenţii mîncau cu certitudine numai masa de la prînz, asigurindu-şi-o prin abonament în vreo pensiune ieftină. Cina însă era rezultatul unor speculaţiuni economice incerte, în dependenţă totală de hazatd. E de la sine înţeles că, în privinţa locuinţei, şedeau mai mulţi laolaltă, dormind şi cîte doi într-un pat, asociaţi după afinităţi regionale şi spirituale. Eminescu, ca fiu sufletesc al Moldovei superioare, se simte mai bine printre cei aproape o sută de bucovineni cîţi se aflau la Viena, dintre care unii trebuie să-i fi fost mai dinainte cunoscuţi (214). Ştim, de altfel, că regăsise aci pe cîţiva dintre foştii prieteni. Pe Ieronim Bariţiu, cu care se întîlneşte pe scările Universităţii în ziua chiar în care se duce să se înscrie, Eminescu îl cunoscuse la Sibiu, în 1868, cu prilejul turneului Pascali. Petru Uilacan, teologul, îi era cunoscut de la Blaj, clin casa baciului Bugneriu Văsălică, unde trăsese venind dinspre Tg.-Mureş cu seminariştii din Bicaz. Th. Stefanelli, care-1 regăseşte la Viena, îi fusese prieten de şcoală la Cernăuţi. Printre prietenii şi colegii săi români erau în primul rînd moldovenii din Austria Chibici Rîvneanul, zis şi *pasăre turcească* (născut în satul Revna la 13 mai 1847), Samoil şi Arcadie Isopescu, Iancu Cocinski, Onesim Ţurcan, poreclit «Mitropolitul cel mare al plăieşilor», Vasile Morariu (fiul mitropolitului Silvestru Morariu), Ioan şi Ilie Luţă, Vasile Bumbac, Pamfil Dan, pictorul Bucevski, d-rul Vasile Grigorovitza, secretar aulic şi translator de limba română la curtea imperială, Matei Lupu, devenit mai tîrziu din avocat călugăr la Mînăstirea Dragomirna, Ştcfureac; apoi, dintre ceilalţi, Ioan Slavici (sirian), Toader Nica (din Braşov), Ioan Bechnitz (din Sibiu), Ioan Hosan (de pe Mureş), I. Neagoe (blăjean), Stamati (din Moldova), Caragiani (macedonean), Nicolau Oncu (din Zarand), Tancu (din Năsăud), O. Blasian, Vicenţiu Babeş, Th. Micheru, Aurel Mureşan, Vasile Burlă, Moisil, Alex. Ciurcu şi N. Teclu, profesor la Academia tehnică (81, 99, 210).

Este aproape sigur că Eminescu s-a aciuiat încă de ia început pe lîngă moldoveni. După însemnarea lăsată la Universitate, ar fi locuit la început în Alsergrund, Porzellangasse nr. 9 (86). Colegii îşi amintesc însă că locuia de obicei în cartierul Landstrasse, unde se aflau mulţi români, şi anume în str. Radetzki şi apoi în Dianagasse nr. 8, într-o cameră cu Samoil Isopescu şi Iancu Cocinski, aceasta în toamna anului 1870, deşi Samoil Isopescu pretinde că ar fi stat laolaltă cu dînsul din toamna anului 1871 pînă în mai 1872, şi anume, în Landstrasse-Adamsgasse nr. 5,

et. II, ia o doamnă bătrînă (81, 99). în aprilie 1871 şedea — după cum arată un act al poliţiei — în Landstrasse III, Kollergassc nr. 3, I. Stock. în toamna aceluiaşi an dăduse Ia facultate drept adresă vv.'ieden-Schaumbergergasse nr. 5, iar in primăvara anului 1872 arăta că şade în Landstrasse-Gărtncrgasse nr. 5 (86). De aci reiese că îşi schimba adesea locuinţa, rămînînd totuşi în apropierea colegilor români şi că odată a locuit împreună cu cei doi bucovineni mai sus pomeniţi.

în privinţa înscrierii Ia Universitate se ridică o problemă rămasă insolubilă pînă acum din lipsă de documente, şi anume: ce studii avea poetul în toamna anului 1869, dacă isprăvise sau nu liceul. Pentru epoca vieneză rămîne limpede şi irefutabilă presupunerea că Eminescu nu avea bacalaureatul, pentru simplul motiv că la Universitate nu se putea înscrie decît ca *ausserordentlicher Horer,* ca auditor, va să zică, extraordinar, cu drept numai de a audia cursuri şi a i se însemna frecvenţa într-un *Index lectionum,* dar fără drept de a se prezenta la examene. Neavînd obligaţiuni practice, Eminescu frecventează cursurile în toată libertatea, şi documentele arată că nici nu s-a înscris în chip oficial decît pentru trei semestre, şi anume: în semestrul de iarnă 1869—1870, în semestrul de iarnă 1871—1872 şi în semestrul de vară 1872. Un an întreg de zile Eminescu nu a avut deci nici un fel de legătură oficială cu Universitatea, iar în primul şi al treilea an de şedere în Viena a fost student înscris numai cîte o jumătate de an şcolar, ceea ce nu înseamnă însă că nu avea contact cu facultatea şi că nu audia cursuri. Cunoaştem în chip hotărît cursurile ascultate în semestrele în care a fost înscris. în semestrul de iarnă 1869—1870, Eminescu şi-alege prelegeri exclusiv de filozofie, frccventînd pe Robert Zimmermann *(Praktiscbe Philosophie, Geschichte der Philosophie, I. Kitrsus: Altcrtum, Philosophisches Konservatorium),* pe Karl Sigismund Barach-Rappaport *(Philosopbiscbe Prinsjplebre tind historiseb-kritische Einleitung in die Philosophie, Philossphische Vebungen, Eektitre und lirklarung ausgewählter Scbriften von Descartes, Spinoza und Leibniz)* şi pe Theodor Vogt *(Einleitung in die Philosophie mit Zugrundelegung des ersten Buches der Aristotelischen Metapbysik).* în anul şcolar 1871—1872, ultimul an de şedere al lui Eminescu la Viena, filozofia alternează cu dreptul. Poetul frecventează acum, in semestrul dc iarnă 1871—1872, pe Rudolf Ihering *(Instituţional und Geschichte des romischen Recbtes),* pe Heinrich Siegel *(Deutsche Reichs- und Rechlsgeschichte),* pe R. Zimmermann *(Praktiscbe Philosophie, Geschichte der Philosophie, I. Kursus: Das orientalische und klassische Altertum),* pe Th. Vogt *(Allgemcine P'ădagogik),* iar în semestrul de vară 1872 pe Ludwig Ritter von Arndts *(Pandekten, I. Buch, Allgemeine Lehren),* pe Th. Vogt *(Logik)* şi pe R. Zimmermann *(Geschichte der Philosophie, II. Kursus: Mittelalter und neuere Zeit bis auf Kant—86 J.* Materiile alese de Eminescu reprezentau, fătă îndoială, un program minim de examene, pe care avea de gînd să le dea atunci cînd şi-ar fi pus în ordine situaţia şcolară. Poetul mergea însă şi la alte cursuri, la carc-1 mîna un program ieşit din necesităţi interne, şi poate cu mai multă plăcere la acestea din urmă decît Ia acelea la care era înscris. Colegii îl întilneau la prelegerile lui Lorenz Stein de filozofia dreptului, economie politică, ştiinţe financiare şi administrative (210), la cursul dc drept internaţional al lui Louis Neumann şi chiar la prelegeri de medicină. Asista adesea la cursul de medicină legală al d-rului Gatscher, urmărind cu interes disecţiile de cadavre bărbăteşti şi femeieşti, pe care numitul profesor le însoţea de minuţioase examene şi explicări ale tuturor organelor «de la creieri pînă-n tălpi» (214), precum şi la cursul de anatomie al lui Briicke, unde izbutise să atragă şi pe Slavici (210). Preocupările de cultură ştiinţifică au urmărit de aci înainte toată viaţa pe Eminescu, şi însemnările de fizică, de mecanică, întrerupte de oculte ecuaţii, umplu multe din manuscrisele sale. Articolele politice, pe care începe a le publica încă din această epocă, sînt pline de consideraţii de economie politică. Cine nu-şi aduce aminte, în sfîrşit, de relatarea sinuciderii în Iaşi a lui Petru Kuzminski? în articolul publicat în *Curierul de Iaşi* asupra acestui caz se vede o satisfacţie rece, quasi profesională, de a urmări disecţia:

«Ieri, la *9V₂* ore dimineaţă, s-a făcut autopsia cadavrului de către mai mulţi medici militari ruşi. Stiletul cu două ascuţişuri a intrat cam de 5 centimetri în vîrful părţei drepte a inimei şi în direcţie verticală. Lovitura de moarte şi-a dat-o c-o extraordinară răceală şi tărie, căci a sfărîmat coasta a cincea întreagă şi a patra parte din a şasea. Cercetîndu-sc creierul, s-a găsit în partea dreaptă a menen-

ghiei, adecă a membranei ce învăleşte creierii, mai multe corpuscule dure osoase, cari ni lasă să judecăm că toată purtarea sa extravagantă trebuie atribuită şi existenţei unor cauze patologice.»

Eminescu mai era văzut şi la cursul de limbi romanice al renumitului profesor italian A. Mussafia (81, 214), şi nu este exclus să fi urmat şi pe acelea de gramatică şi exercitaţii italiene ale lui Cattanco, pe care le ştersese din caietul de cursuri pentru motive de economie şcolară şi financiară (86), deoarece îl surprindem într-un loc silindu-se, cu mari greşeli, să lege o frază italiană: *«Iu amo la lingua italiana perche ella e la musica di piti grande maestro di monde [sici], la musica di* D/o» (ms. 2262, f. 4), sau, altă dată, transcriind o strofă din *Santa Lucia:*

Sul mare luccica Tastro d'argento,
Placida e l'onda, prospero il vento.
Venite al[i'] agile barchetta mia,
Santa Lucia, Santa Lucia . . .,

(ms. 2285, f. 70)

ca să nu mai pomenim cîteva locuri comune italiene, ce dovedesc totuşi o orientare, ca: *paiazZ°> maestro, in petto, doppia, scrittura,* risipite prin scrierile sale.

în afară de aceasta, Eminescu mai făcea în vremea din urmă însemnări filologice extinse, ca, de pildă, asupra pronunţării sunetelor limbii spaniole (ms. 2276, f. 222—227), preocupări ce sînt o tîrzie aplicare a unor direcţii căpătate în Universitate. Lipsindu-ne indicaţiuni asupra prelegerilor pe care Eminescu ar fi putut să le urmărească în vremea cînd nu avea caiet de cursuri, şi de altfel şi cînd era înscris, nu putem decît bănui că el a trebuit neapărat — dată fiind îndrumarea spiritului său — să caute a merge şi la prelecţiuni de literatură şi istorie. Poezia *Egipetul,* publicată în *Convorbiri literare* la 1 octombrie 1872, fiind compusă mai înainte chiar de această dată, nu poate avea legătură cu cursul de egiptologie al d-rului Lepsius din Berlin, unde Eminescu se înscrisese la Universitate abia în decembrie. Poezia era un detaliu dintr-o vastă compunere inspirată din ideea de caducitate aplicată la culturile antice, în special la istoria Egiptului, datînd din epoca vieneză, dovedind fireşte lecturi istorice, dar neexcluzînd putinţa ca la Universitatea din Viena să fi fost absorbit de conferinţe de istorie antică. Următoarele vestite versuri din *Scrisoarea II,* socotite pînă nu demult o reminiscenţă de la gimnaziul din Cernăuţi:

Vai I tot mai gîndeşti la anii, cînd visam in academii,
Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii,
Ale clipelor cadavre din volume stînd s-adune
Şi-n a lucrurilor peteci căutînd înţelepciune?
Cu murmurele lor blînde, un izvor de *horum-barum,*
Cîştigînd cu clipoceală *mrvum rerum gerendarttm;*
Cu evlavie adîncă ne-nvirteau al minţii scripet,
Legănînd cind o planetă, cînd pe-un rege din Egipet. . . etc.,

sînt cu mai multă probabilitate inspirate din viaţa de student de la Viena, lucru, de altfel, evident din astronomia mistică a dascălului, care crede în ştiinţa lui, din scrisorile dulci pentru Clotilda, date ce nu se potrivesc nici profesorilor de la «K. K. Ober-Gymnasium», nici cu vîrstă crudă a lui Eminescu.

Embrionul acestei scrisori îl găsim într-o compunere fugitivă, în stil de epistolă, către Chibici-Rîvneanul, în care epoca studenţiei vieneze se conturează ca într-un vis (ms. 2268, f. 24, 25):

Unde-i vremea aurită,
Oare cînd s-a fi înturs?
Cînd 1-aceeaşi şcoală naltă
Vizitam acelaşi curs.

Trandafiria Clotilda era «o mamzell Rezi», din vreun magazin sau casă din apropierea Universităţii, pe care o zăreau de sus de pe fereastră, în vreme ce profesorul făcea o lecţie de istorie antică, descriind «pe craiul Rhamses» şi «pe nevasta lui, Rhodope»:

Prin ferestre uliţernici
Noi priveam la madam Maîer
Şi priveam cum mamzell Rezi
Şi un Seppi joacă ştaier.

Prea frumoasă mamzell Rezi,
Amîndoi cum o văzurăm,
într-o clipă — foarte tragic —
Noi de ea ne-amorezarăm.

Şi apoi iar împreună
Ca ştiinţei să sacrifici,
Coaie* lungi* cu-assirologii
Căutai să te edifici.

Eu pe bănci puneam in şiruri
De hirrie titirezii
Şi oftînd 1-a ta ureche
Pronunţam pe mamzcl! Rezi.

însă tu cu străşnicie
Ascultai de regii libiei,
Unde sunt acele vremuri
Te-ntreab' amicul Chibici.

Prea frumoasă, dezastroasă,
Numai nas avea prea mare,
Ş-acel nas prototipistic
Supăra la sărutare.

Izvorul de *horum-harum* era, cum se vede, Universitatea vieneză, singura şcoală de care Eminescu îşi aducea aminte cu părere de rău şi care nu-1 lăsase repetent:

Cu măsurele ei blinde,
Cu isonul: harum-horum,
Ne primea în a ei braţe.
Aîma mater philistrorum.

Cu măsura, cu isonul
Cujus, hujus, harum horum,
Ne primea-n [aj sale braţe
Alma mater philistrorum.

Cu evlavie cumplită
înghiţeam pe regii libiei,
Unde sunt acele vremuri?
Te întreb, amice Chibici.

Adevărata cultură poetul şi-a făcut-o însă nu pe băncile sălilor de facultate, printre colegii de la Litere, numiţi — pare-se—-«mincinoşi», sau printre cei de la Drept, socotiţi «grobiani» (ms. 2268, f. 25), ci de-a dreptul din cărţile pe care le citea la bibliotecă sau acasă. Pe dată ce primea bani din ţară, îşi cumpăra cărţi şi dispărea pentru cîtva

timp din ochii colegilor săi. închis în odaia sa, devora, aşezat la masă sau întins pe pat, cărţile cumpărate, pe care le parcurgea cu repeziciune şi pe care apoi, în momente de criză bănească, le revindea (210). Erau fără îndoială cărţi vechi de pe la anticarii sau numere din *Philipp Reclams jur.. XJnwersal-Bibliothek aller Nationen,* Expedition der Freja, colecţii pe care Eminescu le recomanda mai apoi tinerilor (60). La una din societăţile studenţeşti din care făcea parte, poetul-student era bibliotecar, ptin urmare putea lua cu împrumut cărţi (86). Despre lucrurile mai nouă lua cunoştinţă din reviste, iar pe acestea le consulta de obicei la cafenea. Era adesea văzut într-o astfel de cafenea nebîntuită de lume, în cîte-o după-amiază, scufundat în lectură cu *Literariscbe Blätter* ale lui Rudolf Gottschall în mînă (159). Ca student în filozofie, Eminescu trebuia să prefere în primul rînd lecturile filozofice. Şi, într-adevăr, colegii îl ştiau ca un cunoscător al lui Platon, Spinoza şi Fichte, al doctrinelor orientale, al lui Kant şi Schopenhauer. Citise din *Rămayana* şi *Mahabbarata,* pe *Kalidasa* şi, probabil parţial, *Vedele,* şi vorbea cu aprindere de Buddha Sakya-Muni şi de Nirvana (214). Slavici pretinde că acuma începuse Eminescu şi traducerea *Raţiunii pure* de Kant (210). Adevărul este însă că Eminescu citise ceva *din* sau *despre* această operă chiar din epoca vieneză, deoarece *Sărmanul Dionis,* care presupune o astfel de lectură, datează din această vreme. Nu mai încape îndoială că devora multă literatură, îndeosebi germană sau în traducere germană, că era, prin urmare, familiar cu clasicii. Din felul cum Eminescu utilizează în producţiile sale autori mărunţi, din obiceiul de a face tăieturi din reviste şi **a** le lipi în caiete sau pe foi volante, spre a nu se risipi, deducem că poetul citea mult şi fără prea mare discernărnînt, nerăbdător să aibă repede o perspectivă culturală vastă, deducţie întărită, de altfel, de afirmaţiile foştilor săi colegi. Nu este locul să determinăm aci cîmpul lecturilor lui Eminescu, dar putem fi încredinţaţi că cine la 17 ani declama şi traducea din Schiller nu se mulţumea a citi numai pe Goethe, Lenau, Heine, G. Keller şi cîţiva poeţi minori (Hoffmann von Fallersleben, C. Cerri), ale căror nume şi urme răsar în scriptele sale, ci trebuie să fi avut o cunoştinţă aproape integrală **a** literaturii germane şi o serioasă orientare, pe cale de traduceri la început şi apoi de lecturi în original, în literatura fran-

ceză, din cart citea cu prietenii pe J. J. Rousseau, dar din care este neîndoios că citise ceva din Victor Hugo, din Alfred de Vigny, din Lamartine. Calitatea sa de poet publicat îl determina să nu piardă contactul cu literatura patriei, şi faptul că îşi trimisese versurile spre publicare la *Convorbiri literare* este o dovadă că urmărea revistele româneşti cu atenţie şi cu tainica năzuinţă de a se vedea publicat în ele.

în afară de lectura cărţilor cumpărate de la anticari, a celor împrumutate prin Samoil Isopescu şi alţi colegi de la Biblioteca Universităţii, unde nu era admis, sau a celor consultate la Biblioteca Curţii imperiale, teatrul constituia pentru Eminescu un al doilea mijloc de informaţie literară (81). Cu vechea pasiune a şcolarului de la Cernăuţi şi a fostului sufleur, poetul făcea tot ce-i sta în putinţă spre a nu lipsi de la reprezentaţiile Operei sau ale Burgtheaterului, mai cu seamă cînd se juca o piesă clasică, cum ar fi, de pildă, *Regele Lear* de Shakespeare. Comediile îl făceau să rîdă pînă la lacrimi şi într-un chip cam zgomotos, ceea ce scandaliza pe pedantul său prieten Slavici, cu care mergea uneori la teatru (210). Afirmaţia acestuia din urmă că muzica nu atrăgea pe Eminescu şi că la Operă îl tenta mai mult baletul e contrazisă de alţi prieteni, care vedeau pe poet ducîndu-se la opere clasice, *Fidelio* de Beethoven şi *Faust,* precum şi la Musikverein, cînd căpăta bilete gratuite (99). De altfel, cel care glorifică în versuri glasul divelor şi cîntă însuşi cu multă plăcere din gură nu putea fi un spirit antimuzical, ci numai absorbit prea mult de problemele altor genuri mai cerebrale. La Teatrul Imperial, ce se afla în apropierea intrării Curţii împărăteşti, studenţii cumpărau locuri ieftine nenumerotate, la galerie, pentru cucerirea cărora trebuiau să aştepte din vreme înaintea uşii teatrului. Eminescu, zdravăn din fire şi îndîrjit în agonisirea satisfacţiilor intelectuale, dădea dovezi, în asemenea împrejurări, de o rară perseverenţă. Stefanelli îşi aduce aminte că, mergînd într-o zi de ger cumplit, prin decembrie 1870, încă de la ora patru, spre a căpăta un loc bun la numita galerie, găsiră destulă lume postată dinainte. în seara aceea era anunţată reprezentarea *Regelui Lear*. Un vînt îngheţat sufla cu putere, pătrunzînd pînă ia oase, şi studenţii încercau să se menţină la o temperatură suportabilă bătînd din mîini şi din picioare. După

două ore de tremurătură, Stefanelli, siderat, părăsi cîmpul de lupta şi o rupse la goană pînă acasă. Eminescu însă rămase la post, şi a doua zi rîdea de colegul său, arătîndu-se vesel că găsise un loc «aşa de bun» (214).

în ce chip a izbutit Eminescu să se strecoare în intimitatea unor actori de la Burgtheater rămîne deocamdată o problemă. O dată introdus, însă, frumuseţea sa exotică, uşurinţa cu care vorbea nemţeşte şi cultura-i întinsă, la care se adăoga, nici vorbă, competenţa în tot ce se referă la culise, îl făcuse interesant. Frederica Bognâr, una din cele mai de seamă artiste de la Burgtheater, de unde se retrase nemulţumită de rolurile ce i se dădeau, în 1870, dădea din cînd în cînd recepţii acasă la dînsa în Landstrasse-Hauptstrasse. în salonul ei veneau îndeosebi artişti. Frederica Bognâr avea pe atunci 30 de ani (n. 16 februarie 1840) şi era reputată ca tragediană patetică în cel mai înalt grad (81). «Frederica Bognâr — se zicea — nu rosteşte cuvinte, ci lacrimi.» La Burgtheater crease pe Gretchen, pe Estera, pe Krimhilda, roluri de patos liric, iar de la 1870 apărea în chip excepţional în roluri grave, ca Sappho, Judita, Măria Stuart, Deborah (172). Eminescu era nelipsit prin 1870 —• 1871 de la recepţiile ei, de unde afla intrigi şi anecdote din viaţa actorilor vienezi, pe care apoi le repovestea colegilor. O carte de vizită pe care sta scris *«Bognâr Hofschauspielerin»* invita, spre admiraţia colegilor de odaie, pe poet la reuniune (81). Eminescu se îmbrăca cu hainele sale de seară sau cu ale colegilor (99), spre a aduce o varietate în îmbrăcăminte, şi se înfăţişa în salonul actriţei cu acel aer de corectitudine academică pe care îl vedem în fotografia făcută în acea vreme. Poetul este la această epocă de o frumuseţe de semizeu. Faţa sa de loc efeminată e făcută din linii şi suprafeţe spaţioase, de un geometrism fizionomie antic, iar în penetrabilitatea siderală a ochilor, în voluptatea glacială a buzelor ce zîmbesc **cu** desăvîrşire abstracte, de un hieratism turburător. Privirea, de o grandioasă simplitate, are o elevaţie, o nepăsare de lume asiatice. Cu asemenea înfăţişare fizică n-ar fi de mirare să fi inspirat Fredericăi Bognâr vreun sentiment trecător, cum credeau colegii, dar e mai cuminte să ne închipuim că singura favoare obţinută de la actriţă este admiterea într-un colţ al salonului. Inima poetului este **cu** deosebire sensibilă pentru artiste. O altă actriţă

celebră de la Burgtheater, Augusta Baudius-Wildbrandt, făcea să freamăte lira poetului. Era mai tînără decît Bognâr (n. 1 iunie 1847), debutase pe scena Teatrului Ymperial la 17 ani şi avea fermecători ochi albaştri («Baudius-Auge») (148, 158, 172). Nu se poate şti dacă Eminescu o frecventa — actriţa cunoştea un român, pe P. P. Carp, care devenise erou într-un roman al soţului ei, Wildbrandt — dar o exalta şi-i făcea versuri în nemţeşte, în care o compara cu aştrii de pe cer (224, IV):

Wie Stern' viei Gedanken mild
Jn tiefen Grund,
\\r"ie Mondenrund
Ihr theures bleiches Bild.

Cînd, acum vreo cincizeci de ani, I. Grămadă vizită pe Augusta Baudius, spre a-i răscoli amintirile, zvelta bătrînă de 70 de ani privi cu celebrii ochi albaştri, de acum stinşi, cunoscuta fotografie din tinereţă a lui Eminescu, dar, negăsind în ea nici un chip cunoscut, zise cu admiraţie sinceră: *nein hiibscher Bursch ist er gewesen»* — «frumos tînăr a fost» (148).

Eminescu frecventa şi muzeele şi galeriile de pictură, cele mai adesea cu pictorul Epaminonda Bucevski (99), şi punea în aceste vizite scrupulozitatea şi setea de informaţie de care era în stare, cercetînd totul cu catalogul în mînă. Opera lui are prea puţine elemente de pură informaţie, pentru ca să ne dăm seama ce întindere a putut lua pregătirea sa artistică. Trei din eroii săi — Ioan din *Geniu pustiu,* Francesco şi Ieronim din *Cedară* — sînt pictori. Cîte un detaliu din opera sa ne face să bănuim că a rămas impresionat de pictura Renaşterii italiene, de Rafael, de pildă:

O, cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezee
Cu diadema-i de stele, cu surîsul blînd, vergin. . .

sau de femeile lui Giacomo Palma, care au «nasul fin *$i* bărbia rotundă şi dulce» *(Cedară).*

în cercurile studenţeşti, Eminescu, deşi iubit, ba chiar căutat de străini şi admirat pentru frumuseţea sa, trecea drept un «original», ceea ce se explică prin faptul că, deşi în aparenţă viaţa poetului nu se deosebea în mod apreciabil de a celorlalţi colegi, avea un sens interior ce nu se lăsa uşor dezvăluit. Majoritatea studenţilor români erau băieţi de ţaţă, fără vocaţii excepţionale, dirji în a-şi netezi un drum în viaţă şi pe care nu putea decît să-i mire lipsa unei orientări imediat practice, pe care o constatau la Eminescu. Cel mai cu viitor dintre ei, Slavici, n-avea o mentalitate deosebită. Eminescu 1-a cunoscut în iarna anului 1869, puţin după aşezarea la Viena, printr-un prieten comun, medicinistul Ion Hosanu. Slavici fusese înscris întîi la Facultatea de drept din Pesta, unde nu şezuse decît vreo patru luni, iar acum, angajîndu-se în armată ca voluntar, îşi alesese drept localitate Viena. Locuia la cazarmă şi-i era îngăduit să frecventeze şi cursurile universitare. Un căpitan generos transferă pe student la cazarma «Franz Iosef», a treia casă de la Universitate, care se afla pe Bâckerstrasse. Slavici era fericit. Se simţea bine la cazarmă, unde, însărcinat cu supravegherea dormitorului, dată fiind firea sa grijulie şi ordonată, toată lumea i se părea bună, într-un cuvînt, era ca acasă în această metropolă a imperiului (210). Figura plîngătoare şi iritant de concesivă a lui Slavici, care pare că cere iertare de laşitatea ochilor, explică purtarea de toată viaţa a omului. Patriot onest, în felul său, Slavici simţea şi atunci în cadrul imperiului, încereînd să împace sentimentele sale cu principiile prin definiţii întortocheate şi cazuistice. Teritoriul pe care a fost cu putinţă întîlnirea a două spirite atît de deosebite este preocuparea amîndurora de problemele culturii naţionale şi literare, pasivitatea intelectuală şi culoarea locală a lui Slavici, rezerva studioasă şi a unuia, şi a celuilalt. Dimineaţa mergeau adesea împreună la cursuri, apoi la douăsprezece Eminescu însoţea pe Slavici pînă la cazarmă discutînd, şi nu rareori aştepta în faţa porţii pînă ce colegul îşi termina exerciţiile militare, pentru a o porni apoi, la cinci d.a., din nou împreună, pe străzi sau prin grădina publică apropiată, încordaţi în discuţie. Limba pe care o vorbea Slavici şi simpatia lui pentru Austria produceau iritaţie şi dispreţ în Eminescu, ceea ce nu-1 împiedica să caute societatea peripatetică a studentului-soldat, venind cu cîteva ceasuri mai devreme să aştepte ieşirea de la poligonul de exerciţii a colegului. «El ştia — scrie Slavici — că abia pe la cinci o să scap; cu toate acestea, adeseori, pe la două se ivea pe cheiul canalului, plimbîndu-se în sus şi în jos. Călca rar, îşi ţinea capul plecat şi dat puţin

la stînga, ridica din cînd in cind mîna Ia gură şi sc juca cu buza de din jos, strîngînd-o între degete...» Obişnuit să citească unele cărţi împreună cu prietenii, spre a găsi prilej de discuţie, Eminescu consulta cu Slavici scrieri despre confucianism şi budism, despre Extremul Orient, în genere, şi între altele şi pe Schopenhauer, iar in franţuzeşte, dialogurile lui Platon. îl sfătuise să citească româneşte, îl îndemna să scrie şi-i copia chiar manuscrisele, corectîndu-le şi trimiţindu-le la *Convorbiri literare,* cînd avu legătură cu această revistă (210). Direcţia politică a spiritului lui Slavici, înţelegător faţă de naţiunile conlocuitoare, nu scăpase lui Eminescu, care, parodiind numele prietenului, ce arăta în mod nejustificat o origine străină, îl numea «frakie gye gyncolo» (ms. 2276, f. 13) şi era poreclit la rîndu-i de acesta «Turcule» (99). într-o însemnare găsim această intitulaţie glumeaţă (ms. 2255, f. 307; 85):

«Domino, Domino Schklovaccio, sapientissimo ac doctissimo meo amico convivoque, domo veteri magno cerevisiae consumatori, *Magyarophilo* — Michaelis Eminescus salutem.»

Unui om aşa de meticulos şi etic, firea discretă şi dezordonată a lui Eminescu nu putea părea decît ca o regretabilă, penibilă ciudăţenie, cu atît mai mult cu cît stipendiul de 18—20 galbeni, sau după unii de trei napoleoni, adică 28 fiorini (99, 210), trimis poetului de acasă, trecea în ochii studenţilor şi mai săraci drept o bursă considerabilă. Din nefericire, Eminescu nu primea la vreme aceşti bani, şi nevoile sale depăşeau veniturile. Pe dată ce-i soseau acei 18 galbeni, îşi plătea datoriile şi-şi cumpăra cărţi, precum şi cafea şi tutun. Cu restul trăia cîteva zile de delicii, după care urma o lungă asceză. în acest timp îşi revindea cărţile, îşi amaneta hainele, consuma în baza creditului deschis de chelneri şi făcea datorii pe la prieteni, la Teclu, la Moisil, Pop, Ciurcu, Mureşan, Nica, Bariţ, Slavici, Bumbac, Oncu, şi caietele sale se umpleau de socoteli de felul acesta: «25 [fi.] locfuinţa] pe două luni, 25 prînzul pe 2 luni, 12 lui Oncu, 15 Ia Ovreiu, 12 la cafenea, 6 f. 35 datorii» etc. (ms. 2257, f 27, 77 v.), care arătau debitul şi creditul, căci poetul era foarte onest şi îşi plătea întotdeauna datoriile. Fiind cu totul distrat şi nepăsător de grijile obişnuite ale vieţii, colegii îl sileau, cînd

primea banii de acasă, să-şi asigure prin abonament masa de la prînz, pe care o lua odată într-o pensiune particulară din Riemerstrasse.

în aceste răstimpuri de criză, Eminescu umbla cu faţa îngîndurată şi sinistră, nervos şi necomunicativ, căutînd cu împrumut pe la prieteni cîte o *piţulă* (10 creiţari), pe care o cerea cu o mişcare a mîinii constînd din frecarea enumerativă a degetului mare de arătător şi-şi definea situaţia cu multă filozofie prin ocara abreviată «. . . tu-i neamul nevoii». Totdeodată alcătuia telegrame disperate pentru acasă (ms. 2257, f. 103 v.):

«Eminovici, Botoşani.

N-am răspuns, căci aşteptam la zi întîi scrisoare. Cînd îmi trimiteţi banii lunari? Răspundeţi telegrafic.

Mi baiI«

Cînd soseau banii devenea iarăşi vesel, plătea datoriile, îşi reconstituia depozitul de cafea, cumpăra cărţi, venea tîrziu acasă, pentru că se ducea probabil la teatru şi, în sfîrşit, se făcea comunicativ. Aceste fericiri însă durau puţin, lipsurile începeau din nou şi poetul bătea iarăşi telegramă acasă (ms. 2291, f. 39):

«G. E[minovici], Botoşani.

Pînă azi n-am primit banii lunei curente. Am necesitate. Rog trimiteţi la moment. Răspundeţi telegrafic.

Aii baiu»

Observaţiile asupra exteriorului poetului în acea vreme sînt alterate în mare parte de s-ubiectivitatea colegilor, dintre care unii vedeau dezordine acolo unde era numai economie, şi alţii căutare în decenţă. Sigur este însă că Eminescu nu avea decît un costum de vară şi altul pentru iarnă, pe care le purta pînă la ultima eroziune şi le amaneta alternativ. în reuniuni cu caracter de solemnitate se prezenta însă corect îmbrăcat, şi pentru asta avea o redingotă. El arăta un dezinteres desăvîrşit pentru orice element de lux, socotind ca atare unele lucruri utile penttu noi, cum ar fi batista, şi, chiar dacă ar fi avut mai multe mijloace băneşti, el şi-ar fi cumpărat în primul rînd cărţi. Nebănuind vigilenţa istoriei literare, Eminescu umbla iarna cu

un palton închis şi cu o căciulă de astrahan, iar mîinile şi le vira în căptuşeala mînecilor din lipsă de mănuşi.

Ceea ce părea mai bizar în purtarea lui Eminescu pentru colegi era dispariţia lui de săptămîni întregi din locurile frecventate de studenţi. Această dispariţie alcătuia însăşi existenţa spitituală a poetului. Pe dată ce-i soseau banii din ţară, îşi cumpăra cafea rîşnită şi spirt denaturat şi, suspendînd relaţiile şi discuţiile, se închidea în odaia sa. Cafeaua cu caimac pe care o fierbea Eminescu la maşina de spirt, şi pentru care renunţa chiar la mîncare, era pentru el şi un aliment subtil, sugerînd calitatea ascetică a existenţei sale, şi o aromă stupefiantă, dînd uşoara iluzie a Orientului. La fel, Sărmanul Dionis, punîndu-şi paltonul ud într-un cuier al cafenelei, se pierde în reverii «la aroma îmbătătoare a unei cafele turceşti». Deoarece Eminescu şedea într-o cameră cu alţi prieteni, nu credem că odaia era ţinută în aşa dezordine încît să nu se poată locui în ea, dar ne putem închipui că în lipsa de acasă a tovarăşilor se pierdea cu totul în preocupările sale pînă acolo încît să denatureze un interior pentru care nu avea simţul «artistic». în *bome-vX* său Eminescu se despovăra de rigiditatea hainelor oficiale şi, contrariu de cum făcea Machiavel, care citea clasicii în haine de sărbătoare, se înfăşură într-un halat uzat, punea în picioare nişte ex-papuci de baie iar în cap un fes lung şi, după natura ocupaţiilor, se trîntea pe canapea sau pe pat, să citească, sau se aşeza Ia masă, spre a scrie, nu fără a măsura în lung şi în lat, uneori, odaia spaţioasă, spre a-şi aţîţa sau potoli imaginaţia (99, 214). în acest timp maşina de spirt clocotea neîntrerupt, iar fumul ţigărilor se amesteca cu aburul de cafea şi alcool denaturat, învelind în ceţuri pe locatar. Asemeni indivizilor cu somnul greoi, care se încleştează cu gemete de visul început şi refuză în convulsiuni să se întoarcă în lumea conştiinţei, poetul cade într-un delir intelectual care-1 distrage cu totul din prezent. El lucrează posedat de fantazie, aruneînd pe hîrtie ideile care-1 îmbulzesc şi lăsîndu-le acolo pînă cînd va putea să le elaboreze printr-o muncă rece. Trăind în acele clipe o viaţă strict intelectuală, el devenea cu desăvîrşire orb pentru circumstanţe, uita de e zi sau noapte, uita să mănînce, dormea îmbrăcat şi veghea în cameră, şi nu suferea să i se întrerupă munca pentru dereticat şi curăţit, cum nu suferă visătorul îndemnul deşteptării, care-i spulberă epica visului. Acest proces extatic, în care viaţa fiziologică era redusă la minim, dăinuia cită vreme dura cafeaua. Poetul se sălbăticea, interiorizîndu-se cu exces, şedea prea mult în aceleaşi rufe şi, enervat de asperitatea feţei, îşi smulgea perii de pe obraz cu briceagul. începea să se manifeste o hipersensibilitate: rostogolirea roţilor dc trăsură pe pavaj, scîrţîiturile sau şuierăturile îl iritau (210), iar vizitele prietenilor îl importunau. Vizitatorul era intimidat brusc cu un «La ce-ai venit?» şi, de altfel, pleca singur, izgonit de zăduful din casă (214). Deoarece în vreme ce medita, plimbîndu-se prin odaie, avea obiceiul să fredoneze încet un cîntec, cîte un prieten îl întreba ce cugetă cînd cîntă: «Măi — îi răspundea el — să ştii, cînd sunt melodiile vesele, gîndesc poezie, iară dacă sunt marşuri, gîndesc istorie» (159). Dar păstra o desăvîrşită discreţie asupra lucrărilor sale, şi colegii aflau ce scrisese numai din *Convorbiri literare*. Slavici însuşi nu ştia nimic de scrierile lui şi comunica lui I. Negruzzi: «Eminescu nu lucrează nimic — e leneş. Cel puţin el zice aşa. Eu însă nu cred; el e şiret.» (224, II)

Lipsurile readuceau pe poet în lumea realităţilor. Sfîrşitul cafelei scotea pe Eminescu în lume în căutarea unei piţule şi îl reda societăţii, cu care el relua discuţiile începute chiar din locul unde le lăsase. Deşi bucuros să stea singur în casă, Eminescu era sociabil cu tovarăşii de cameră, care într-o vreme erau Samoil Isopescu şi Iancu Cocinski, bucovineni amîndoi, fiindcă printre bucovineni se simţea mai bine. Isopescu îi aducea cărţi de la Universitate, pe care Eminescu le citea în timpul zilei, în lipsa tovarăşului sau împreună cu el, noaptea (81). Şi cum lecturile preferate erau mai cu seamă din domeniul religiunilor orientale, o crîncenă discuţie se încingea între Eminescu şi Isopescu, sub conducerea împăciuitoare a lui Cocinski, pînă ce, boicotaţi de acesta din urmă cu producţii muzicale, începeau cu toţi să cînte (214).

Locurile de întîlnire ale studenţilor erau, fireşte, în afară de Universitate şi propriile locuinţe, restaurantele şi cafenelele. Unul din aceste restaurante fu o vreme «Moretti» în Landstrasse, unde luau masa la prînz şi uneori şi seara maî mult bucovinenii, dar şi unii transilvăneni (214). O pensiune în Riemerstrasse, etaj 4, care dădea masa de amiază cu 7,50 fiorini pe lună (99), aduna pe unii din ei. La «Ober-

mayer» se întemeiaseră nişte societăţi de petrecere, «Steluţa» şi «Gorila», a căror activitate era remarcabilă (81 a). In urmă, parte din studenţi se stabilise la «tata Wihl», al cărui restaurant «Zu den drei Tauben» se afla în Marokkanergasse şi-şi merita numele, pentru că atît patronul, cît şi chelnerul făceau cu multă generozitate credit, şi odată, atras cu viclenie într-o petrecere, tata Wihl, turmentat, le oferi chiar o copioasă consumaţie. Cînd însă, către sfîrşitul lunii, prînzul la restaurante devenea un lux, studenţii se refugiau într-o băcănie din apropierea Universităţii, unde pentru cîţiva creiţari consumau un Schusterlabl, adică o franzeluţă mînjită cu unt. «Tata Moritz», cum era numit de studenţi patronul, era indignat că aceştia veneau la dânsul numai *«.»ann der Wind in den Tascben blasen lui»,* adică numai atunci cînd le fluiera vîntul prin buzunare, în această împrejurare îl numeau *«Jupifer /onans»* (214). Tinerii mai veneau acolo şi pentru fata lui Moritz, Fanny, care simpatiza pe români şi s-a şi căsătorit cu Ştefan Dracinski (99). Dar locul principal de întîlnire era cafeneaua «Troidl» pe Wollzeile (11). Aci Eminescu citea revistele după amiază şi se folosea sub formă de cafea şi tutun de creditul pe care i-1 deschidea chelnerul Jean. Deşi în genere rezervat şi expectativ, se întîlnea cu foarte mulţi prieteni — preferind pe cei bătrîni, care plăteau consumaţiile — cu Tancu, Burlă, Onesim Ţurcan, Stefanelli, Grigorovitza (acesta îl ducea la localul «Curtea imperială»), Slavici, Samoil şi Arcadie Isopescu, Moisil şi alţii (81, 99) şi, cînd se întîmpla ca discuţia să fie de ordin filozofic sau mai ales politic, ieşea din rezervă şi intra în viitoarea discuţiei, iritabil la contraziceri şi pierzînd din moderaţia pe care o punea de obicei în susţinerea tezei sale. Astfel, unui coleg care suspecta în zeflemea pătrunderea din partea poetului a operei *liber die vierfache Wur^el des Sat^es vom %oureichenden Grund* a lui Schopenhauer, îi răspunde supărat: «Eşti o secătură şi dacă nu ai înţeles desfăşurarea unei idei cînd l-ai citit pe Schopenhauer, nu mă-i înţelege nici pe mine!» (214) Discuţiile se sfîrşeau nu rareori cu petreceri şi hoinăriri pînă la ziuă, acoperite din expediente ca amanetarea hainelor, hoinăriri care, de altfel, erau inevitabile, pentru că tinerii n-aveau nici cei cîţiva gologani spre a plăti bacşişul portarului, cînd se întîmpla să întîrzie peste ora zece. Eminescu lua bucuros parte la «voroave» şi la petreceri, bea puţin, dar se aprindea repede şi, cînd temperatura era ridicată, cînta. Repertoriul său se compunea mai ales din cîntece naţionale, pe care le executa cu multă simţire. Unul era (99):

Eu sunt Brirbul Lăutarul,
Starostele şi cobzarul,
Ce-am cintat pe la domnii
Şi la mîndre cununii.

înduioşarea pe care i-o pricinuia acest cîntec o rezuma prin exclamaţia: «Of. . . neamul nevoii». Mai zicea, stînd într-o atitudine patetică şi exaltată, şi alte cîntece de lume, precum (214):

Frunză verde de piper,
Cite stele sunt pe cer
Toate pină-n ziuă pier.
Numai luna şi o stea
Ştie de patima mea . . .

ori (18):

Mai turnaţi-mi în pahare —
Voi să beau, căci sunt setos.
Dară nu-mi umpleţi paharul
Decît de la miez in jos.

Prietenii care-şi amintesc tinereţea Iui Eminescu, sub impresia definiţiei de mai tîrziu a operei sale cu formula pesimismului, sau sub aceea a boalei care 1-a răpus, sînt înclinaţi să ne înfăţişeze viaţa poetului într-un ton sumbru şi dezechilibrat. într-aceasta este şi o doză de incultură şi naivitate. într-o zi, Bariţiu primi de la un coleg bucovinean, care se sinucisese, Alcx. Procinkievicz, următorul bilet: «Moriturus te salutat. După cum ţi-am promis. Adio I» Studentul făgăduise că se va împuşca şi, întocmai ca doctorul din *Nora,* îşi vestea acum prietenii. Eminescu primi această ştire aprobativ: «Bine a făcut Procinkievicz. Viaţa e un moft, o ptostie.» Şi de aci discuţie aprinsă despre voinţa oarbă de a trăi şi Nirvana, cu largi referinţe din Schopenhauer din partea lui Eminescu. Bariţiu rămase cu convingerea înfiorată că Eminescu era «pesimist incurabil», ca şi cînd aceasta ar fi fost o boală şi nu o poziţie speculativă a spiritului, fără consecinţe practice (11). Filozofia lui Schopenhauer era sistemul la modă pe atunci, precum

era acum cîteva decenii, în Occident, intuiţionismul lui Bergson, iar Eminescu era prea filozof ca să parodieze o gîndire, ilustrînd-o prin atitudini bombastice. Mizeria lui era relativă şi jovială, zilele petrecute la Viena îi sînt cele mai fericite şi mai active, şi apoi, cum zice Marsilio Ficino în *De vita triplici:* «Toţi oamenii care au fost excepţionali într-o artă majoră au fost melancolici», cu alte cuvinte, nemulţumiţi cu ce-au înfăptuit prin raport la marea operă întrevăzută.

întrucît priveşte viaţa sentimentală a poetului, cu toată discreţia lui în materie erotică, nu mai rămîne îndoială, dată fiind firea sa, că a fost bîntuit, şi aici ca şi în ţară, de cele mai violente pasiuni pentru femei zărite în treacăt sau cunoscute de aproape. O atentă scrutare a hîrtiilor rămase, unde apar aluzii la o primă dragoste senzuală pentru o femeie măritată, la care şedea în gazdă (ms. 2255, f. 259 urm.), cîte un concept de scrisoare nemţească către o Fräulein din Viena ori din Berlin, pe care simte că e o nebunie să o iubească, dar pentru care e cuprins de o simţire cerească şi romantică (ms. 2255, f. 304), revelă o firească agitaţie puberală. Forma obişnuită însă a eroticii eminesciene de acum este o exaltare pasională platonică, nu lipsită de oarecare senzualitate, dar care transfigurează pînă la un punct obiectul iniţial. Compunerile poetului din primul an de şedere la Viena sînt mai toate amoroase. Prin decembrie 1869 îmbărbăta pe o blondă Marta, deprimată de urîţenia ei (ms. 2259, f. 16):

Altele sunt mai frumoase, mult mai mindre, mai bogate,
Dar ca marmura cea rece nu au inimă de fel.
Pe cînd tu 1. . . eşti numai suflet. Eşti ca îngerul fidel,
Ce pe cei care iubeşte ar veghea-n eternitate.

(Marta)

El transcria acum, reîmprospătîndu-şi amintirile, versurile de dragoste compuse în ţară (aprilie 1869), probabil pentru Eufrosina Popescu, pe care se temuse atunci să n-o piardă (ms. 2259, f. 16 v.):

C-o bucurie tristă te ţin acum in braţe,
Privire in ptivire şi sin pe sin trăim.
Şi gura ta m-atrage şi ochii tăi mă-nvaţă
Cînd ţinem fericirea pe sîn cum s-o iubim.

(De-af muri ori de-ai muri)

Alte versuri (iulie 1869) r.e confirmă culpabilitatea sa erotică şi generozitatea adoratei (ms. 2259, f. 31 v.):

Strecor degetele mele printre buclele-ţi de aur,
Raze cari cad in valuri pe un sîn ce n-am văzut,
Căci corsetul ce le-ascunde c o strajă la tezaur,
Tară ochii-ţi, gnrdianii, mă opresc şi mă sumut.

(Locul aripelor)

Nu ştim dacă «tezaurul» a rămas mereu inexpugnabil, dar Eminescu continua să suspine retrospectiv (iulie 1869) pentru «doi aştri / strălucind albaştri / la un înger pal» (ms. 2259, f. 17) şi se pierdea (iulie 1868) in adoraţiuni superlative (ms. 2259, f. 20 v. 1—21):

Nebună copilă, ce-amesteci plăcerea
Cu iacrămi pe care le naşte durerea,
Nebună copilă, cu-arnorul ceresc —
O, cît te iubesc!

(Chid)

Poate că iubita din cunoscuta poezie *Noaptea,* pe care poetul o aştepta stînd în faţa sobei pe un colţ de sofa roşie, este tot actriţa din Bucureşti, judecind după interior. Compunerea însă, datînd din epoca vieneză, palpită de o emoţie recentă:

Cu-alc tale braţe albe, moi, rotunde, parfumate,
Tu grumazul mi-1 înlănţui, pe-al meu piept capul ţi—1 culci;
Ş-apoi ca din vis trezită, cu minute albe, dulci,
De pe fruntea mea cea tristă tu dai viţeie-ntr-o parte.

O întîmplare pe care ne-o povesteşte Stefanelli ne-ar îndreptăţi să credem că am găsit sursa ochilor albaştri din *înger si demon,* dacă ochii albaştri n-ar fi aşa de numeroşi la Viena şi aiurea. Apărînd pe două doamne atacate într-o noapte, după teatru, de nişte derbedei, chiar pe Dianagassc, Eminescu şi Stefanelli fac cunoştinţa a două tinere femei care se lasă conduse acasă de studenţi şi-i invită la ceai în cîteva rînduri. Impresia făcută asupra tinerilor, mai ales de una din ele, Eliza, este fulminantă: «Am fost primiţi numai de Eliza, căci tovarăşa ei suferea de durere de cap. Eliza era plăcut impresionată de atenţiunea noastră şi s-a scuzat că ne primeşte în toaletă de toate zilele şi fără să fie frizată, căci, ne zise ea, se întîrziase frizeza,

dar, auzind de la cameristă că sunt domnii de aseară, nu face etichetă cu apăiătorii ci de ieri, şi ne primeşte ca pe nişte vechi prieteni. Era îmbrăcată într-un admirabil capot lung de mătase albastră deschisă, gătită bogat cu dantele. Mînccile largi lăsau să se vază minunatele ei braţe rotunde şi albe ca marmora, şi abia acum, la lumina ziiei, puturăm admira aceşti ochi mari şi frumoşi, albaştri ca limpezimea cerului, care te fermecau cu privirea lor. Părul era despletit şi atîrnă în bucle blonde, pînă în jos pe şolduri, ţinut după gît numai de o panglică albastră. Cînd se aşeză pe scaun, părul ajungea pînă pe covor şi razele de soare ce îl atingeau il prefăcură într-un lung caier de aur. Eminescu sta înmărmurit fără să zică un cuvînt şi privea cu nesaţ acea ivire fermecătoare şi bogăţia de pâr ce atîrnă ca o manta de aur pe umerii ei rotunzi. Ea observă tăcerea noastră şi, privind în ochii noştri naivi şi plini de admirare, zimbi şi zise:

— Priviţi la părul meu despletit? V-am cerut scuze că v-am primit astfel...»

La ieşirea în stradă tumultul din sufletul lui Eminescu izbucni:

«— Măi — zise el lui Stefanelli — cunoşti tu povestea Ilenei Cosinzene? Aşa mi-o închipuiesc eu cum e această damă. Ai văzut ce ochi frumoşi albaştri, ce păr bogat de aur are şi ce frumoasă e în toate? Paică-i chip tăiat din marmoră. E în stare să-ţi turbure minţile şi să te cuprindă în vraja ei demonică. Nu mă mai duc la dînsa.»

S-a mai dus totuşi să-i facă in chip de joc savante declaraţiuni romantice şi să-şi consolideze probabil o temă poetică cc-1 urmăreşte în vremea aceasta, *Demon şi înger* (214).

De altfel, Eminescu compunea şi copia cu febrilitate poezii şi nuvele, plănuia drame numeroase şi-şi punea la punct poeziile mai vechi cu scopul dc a le publica, toate acestea în cea mai mare taină. în 1870 *Sărmanul Dionis* era terminat, şi în odăiţa lui Isopescu, care locuia la un evreu spaniol Camondo, o discuţie aprinsă se încinse între autor şi V. Burlâ, care şedea şi el într-o cămăruţă apropiată din acelaşi imobil, acesta din urmă combătind scrierea. Disputa deveni peripatetică, întrucit combatanţii înfierbîntaţi o purtară pînă la «Troidl» (81). Notele esenţiale »le acestei literaturi, care oglindeşte psihologia momentului, sînt: un romantism extravagant, senzaţional, problema sufletului şi «naţionalismul». Din cauza lecturilor filozofice şi sub imperiul vîrstei critice, Eminescu este stăpînit, ca otice tinăr, de altfel, de obsesia eternităţii. Toate însemnările şi scrierile din această vreme tratează cu mai multă sau mai puţină filozofie această idee, rezolvată prin palingenezie, metempsihoză, evaziune din timp şi spaţiu, identitatea în absolut, iar moartea care îl cutremură şi-1 urmăreşte în toate poeziile *(Mortua est, De ce să mori tu, De-aş muri ori de-ai muri)* este conjurată, poate chiar de acum, cu astfel de metafizică:

«Moartea este stingerea conştiinţei identităţii numerice. Dar identitatea numerică a unui individ nu este decît o frunză din miile de frunze-n generaţii, pe cari arborul lumii le produce cu fiecare primăvară, astfel că, închipuindu-ne chiar pieirea desăvîrşită a organului omenesc de percepţiune, totuşi această stare probă şi neconştie a universului rămîne faţă cu eternitatea, prin urmare, ca o nesfirşită probabilitate. Dacă acum, peste (subiectiv vorbind) miliarde de ani, acest tip omenesc ar răsări iar, faptul că acest timp nemişcat s-a scurs fără ca el s-o poată şti, căci timp n-a existat în lipsa lui, ar face ca tot acel timp să fie mai puţin decît [o] clipă de adormire, în care el şi-ar fi suspendat funcţiunea. Este nu numai verosimil, ci *sigur* cum că moartea desăvîrşită a intelectului nostru aflîndu-se faţă cu posibilitatea infinită a eternităţii, după un interval nemăsurabil de lung, dar a cărui lungime e indiferentă, va reapare iarăşi cu aceleaşi funcţiuni şi sub aceleaşi condiţii— şi-n aceasta constă nemurirea sa. Căci, dacă ne-nchipuim eternitatea moartă ca o urnă de loterie, în care stau închise toate formele vieţii, e neapărat că în ea se va trage neapărat odată (şi momentul acesta e indiferent oricît de depărtat ar fi) numărul specific al formei omeneşti. Dar totuşi aceasta c cu putinţă numai într-«« caz, dacă mulţimea formelor posibile de viaţă ar fi (oricît de mare ar voi, căci e indiferent), dar totuşi mărginită — îndată însă ce ar fi nemărginită, atuncea probabilitatea ar dispare, căci ar fi ca o loterie ce s-ar trage etern, dar cu numere infinit de multe, astfel încît tocmai numărul formei omeneşti nu s-ar trage *niciodată*. Rămîne a decide dacă numărul formelor, pe care natura le produce, este mărginit.» (Ms. 2255, f. 10.)

Eminescu colecta seara într-un *Fragmenlarium* toate elucubraţiile romantice care-i treceau prin minte sau îi erau sugerate de lectura cărţilor de duzină răscolite peste zi pe la anticari. Spre a ne da seama de visurile care înstrăinau pe poet de lumea colegilor şi pe care le purta pe uliţele de noapte ale Vienei, vom analiza cîteva din paginile de proză, scrise în raza unei epoci al cărei centru îl formează *Sărmanul Dionis,* dar gîndite aproape sigur la Viena, Iată, de pildă, un proiect de nuvelă neterminată (ms. 2255, f. 1 urm.):

Temniţă udă, podită cu cărămizi, gratii înalte de fier la ferestre, prin care priveşte palidă luna. O femeie albă ca varul, rezemată de un stîlp, aiurează în faţa cadavrului unui prunc, invocînd pe un Ştefan, tată al copilului, care poartă coroană. E evreică, suferă pentru Izrail, iar copilul — în rătăcirea ei—este Mesia. Al doilea tablou ne înfăţişează o uliţă din Suceava, la miezul nopţii. într-o casă, bătrînul Levy Canaan şi cu ginerele său Ruben, care a adus un sac plin în spinare, se ceartă asupra sumei cu care au vîndut pe Hagar *creştinului.* Hagar se vede a fi fata lui Levy şi mireasa lui Ruben. Pretinzînd toţi banii, Ruben e ucis de bătrîn, care, îmbrăcînd hainele domneşti aflate în sacul amintit şi, nebun, dorind să strîngă bani spre a merge la Ierusalim, porneşte pe sub zidul cetăţii Suceava, la închisoarea unde se află Hagar. Aceasta, văzînd că nu e Ştefan, îl goneşte. Al treilea tablou este mai lugubru şi mai misterios. Un cavaler călăreşte prin mlaştinile Bugeacului, spre un castel al cărui clopot îl aude din depărtare punînd urechea la pămînt. Trece pe podeţul mişcător, bate cu ciocanul în poartă, intră într-o linişte înfiorătoare, în vreme ce poarta se închide singură după sine. Condus de o flacără aeriană prin coridoare pustii şi sinistre, se trezeşte în faţa unui om grozav, care îl opreşte cu sabia însîngerată. Luînd de la acesta o cheie, pătrunde în sfirşit într-o sală unde, într-un sicriu, doarme o fată frumoasă, păzită de statui de marmură neagră cu săbii în mîini. Statuile ridică săbiile, se strîng în jurul cavalerului, moarta se ridică, viteazul o sărută şi totul se năruie. Cînd se scoală, cavalerul se află pe un pat de catifea, iar alături de el stă o femeie nespus de frumoasă, anume Angela.

O altă lungă povestire tratează un caz de metempsihoză (ms. 2255, f. 92 urm.): Ne aflăm la Memphis în Egipt, într-o noapte de inevitabilă lună. Pe Nil, într-o barcă, se plimbă întristatul tege Tlâ, căruia i-a murit soţia Rhodope, nume ce mai apare şi în citatele versuri către Chibici, în amintirea universităţii, unde profesorul:

> **Îl descriu pe craiul Rhamses,**
> **Pe nevasta lui, Rhodope.**

Regele debarcă pe treptele palatului, se urcă într-o sală mare, de unde are priveliştea nocturnă a metropolei şi, luînd o fiolă dintr-o bucată de ametist, toarnă într-o cupă cu apă sfîntă de Nil trei picături de cerneală. Apa se face pe rînd aurie, roză, albastră, şi el vede în turburarea ei reîncarnările lui viitoare peste 5.000 de ani: un om bătrîn, pleşuv, dormind la umbra unei biserici, în apa aurie, un tînăr frumos în cea roză şi un om sinistru în cea albastră. Invocînd pe Isis, aceasta răspunde: «Pulbere e ceea ce există întotdeauna. Tu nu eşti decît o formă prin care pulberea trece.» Muncit de gîndul eternităţii, Tlâ intră cu o faclă într-o piramidă în fundul căreia se află un lac. Eminescu avea, cum vedem, pasiunea misterelor concentrice şi succesive. în lac se află o insulă acoperită cu o dumbravă. Regele aruncă facla într-o urnă de piatră, fluidul din ea se aprinde şi, la lumina vîlvătaiei, faraonul trece lacul spre insulă, unde pe un piedestal se găsesc două sicrie, într-unui din ele stă întinsă defuncta Rhodope. După ce-i deplînge moartea, regele cade pe pieptul ei şi moare.

Peste cîteva mii de ani, în Spania. Un cerşetor nebun care strigă «cucurigu», gonit cu pietre de copii, adoarme lîngă palatul sfatului negustoresc din Sevilla. Baltazar — acesta-i numele nebunului — visează cum din gălbenuşul unui ou devine cocoş, apoi pierde orice conştiinţă. Crezut mort, e dus la cimitir şi îngropat în pripă în paie şi puţin pămînt, dar la ţîrîitul greierilor bătrînul se deşteaptă sănătos, însă fără memorie. Instinctiv, el se duce la o casă dintr-o ulicioară strimtă, se îmbracă în haine frumoase şi-şi taie barba cu foarfecile şi, astfel intrat în fiinţa unui marchiz, merge la casa unui conte pe a cărui fiică trebuia s-o ia în căsătorie, cu toată împotrivirea fetei. Rugat dc fată, el face un gest nobil: renunţă la căsătorie şi-i dă jumătate din averea sa. Apoi, suindu-se într-o trăsură, iese din oraş şi ajunge la un castel. Aci odăi goale, portrete şterse, uşi ferecate. Cu o luminare în mînă, intră într-o

odaie fără ferestre, de-aci printr-nn perete ce se desface coboară într-o subterană cu statui de cavaleri în piatră. Spărgînd cu spada cămaşa unui vin gros dintr-o bute ce stă pe tălpi de lemn şi bînd din acest vin cu o cupă de argint, cade într-o dulce beţie şi adoarme. A doua zi, trezindu-se, deschide cu o cheie o subterană alăturată, unde se văd mulţime de lăzi cu argint. într-altă hrubă, pe care o deschide, sînt lăzi cu aur, într-alta, in sfîrşit, diamante, rubine, mărgăritare. în anume încăpere, într-un sicriu învelit cu o pînză albă, se găseşte un craniu. în vreme ce misteriosul personaj declamă elogiul aurului, un individ care se cheamă şi se simte marchizul de Bilbao, adică tocmai ce pretindea că este bătrînul prefăcut marchiz, se deşteaptă într-o odaie a casei contelui, unde visase că făcuse ceea ce făcuse celălalt. El e mirat de actul de donaţiune şi de renunţarea la căsătorie, pe care le tăgăduieşte şi le retrage. Mirat, pleacă repede la castelul de ţară, unde servitorii declară că venise încă o dată cu o zi înainte. După o cotrobăire a casei pustii, se opreşte în faţa oglinzii. Cu groază, observă că imaginea din oglindă are o individualitate proprie, stă serioasă cînd el rîde şi nu-i reproduce mişcările. Ca orice spaniol care se respectă, provoacă la duel propria sa imagine, care, ieşind dindărătul oglinzii, îl ucide. Curînd după aceasta, Dona Ana primeşte înapoi actul de donaţie şi scuze. Marchizul, rămas în credinţa că bogăţia este totul, face experienţe erotice la Madrid. Pentru a pune la încercare pe Ella, îi mărturiseşte că nu mai are decît un milion, pe care i-1 şi dă. Ea pare indignată, ţipă dragostea ei dezinteresată, dar, o dată în posesia banilor, fuge. La ştirea ruinei marchizului toţi prietenii îl părăsesc, şi avatarul regelui egiptean Tlâ moare a doua oară.

Al treilea act se petrece în secolul trecut, pe vremea *ţigărilor,* într-o biserică, s-ar părea în Franţa, este expus pe un catafalc cadavrul unui tînăr, pe care-1 deplinge o tînără fată. Un dr. Dreifuss susţine însă că nu e mort, şi într-adevăr, ducîndu-1 acasă, mortul învie lîngă mamă-sa. Legătura dintre tînărul Angelo şi fată este mai mult decît o dragoste. Este instinctul unei afinităţi străvechi. Lui Angelo i se pare că el a fost rege egiptean, iar fata, soţia sa Rhodope; fetei, că el a fost tînăr, apoi nebun; adică au amîndoi amintirea reîncarnărilor. Ceea ce se petrece apoi este foarte tenebros. Un doctor de Lys duce pe Angelo cu ochii legaţi la clubul «Amicii întunericului», pentru a-l convinge de existenţa spiritelor. Sunînd de trei ori dintr-un clopoţel şi strigînd «Abracadabra 1», apare înaintea sa un androgin de o frumuseţe demonică, Cezar sau Cezara. La cerere, demonul invocat schimbă bolta într-un salon, apoi într-o sală de bal. La o reprezentaţie improvizată în care joacă Angelo şi Cezara, cel dintîi se lasă îmbrăţişat de demonica fată, care-1 cheamă în cabină şi-1 desfată cu goliciunea sa. De aci încolo Angelo se lasă cu desăvîrşire dominat, sub o formă de masochism şi chiar flagelantism aşa de violent, încît cităm cîteva rînduri, spre a vedea ce deziderate erotice zbuciumau spiritul lui Eminescu în acea vreme;

« Ea se juca cu el, îl strîngea-n braţe, |i]l desmierda ca pe un copil ori ca pe o pasere, pe care ar omorî-o strîngînd-o şi desmierdînd-o... Şi faţa ei netedă, plină, dulce se alătura de faţa lui, el simţi ca şi cînd i-ar fi şters faţa c-o catifea, gura ei se lipise de urechea lui. . . — Sunt demonul amorului — zicea încet — sunt un drac, s-o ştii, s-o ştii. . . Mă prind de • tine ca iedera de stejar, pînă ce corpul tău se va usca în îmbrăţişările mele, cum stejarul se usucă supt de rădăcinile iederei. Te nimicesc, voi să-ţi beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată. . . îngere I Ea-1 înlănţuia cu braţele şi cu picioarele... îl strîngea tare la piept, ca şi cînd ar fi voit să-1 sfarme, ca şi cind n-ar fi voit ca pieptul ei să se umfle. . .»

După un scurt episod, în care Cezara aruncă în braţele lui Angelo pe Lilla, fată blîndă cu dulcegării burgheze, spre a-i da putinţa să aleagă între două amoruri. . ., între unul ordinar, meschin, şi între durere, pasiune, turbare, între Lilla şi Cezara, nuvela rămîne neterminată, ca o cărare ce se pierde într-o paragină.

Vrednic de notat este că episodul egiptean seamănă aidoma cu cuprinsul poeziei *Egipelul,* care însă a avut şi o întrebuinţare versificată într-o lungă poemă. în afară de metempsihoză îl mai obseda pe Eminescu ideea romantică a devenirii, a caducităţii societăţilor umane, pe care, într-un chip puţin asemănător dialogurilor lui Leopardi, voia s-o demonstreze într-un tablou general al civilizaţiilor, *lempora mutantur, Skepsis* sau *Panorama deşertăciunilor,* cuprinzînd epoca preistorică, Babilonul, Ninive, Iudeea, Egiptul, Grecia, Roma, Dacia, năvălirea

barbarilor. Revoluţia franceză, Napoleon I (ms. 2259, f. 86—104). Chiar în compunerile cu aspect aşa-zis «naţionalist», cum ar fi *Mureşan,* tablou dramatic, poem ce ar fi vrut să fie un fel de *Faust* român, preocuparea filozofică stăpîneşte, şi astfel Mureşan devine Indifcrenţialul, Nirvana, faţă de un geniu al luminii, Iris (ms. 2254, f. 74; ms. 2283, f. 138 v. — 113 v.).

Pe cînd însă mintea lui Eminescu este cotropită de fantezii mirifice, de faraoni egipteni reîncarnaţi, femei demonice, marchizi spanioli, castele misterioase, uşi trainice, bolţi subterane, apariţii terifiante, adică de întreg aparatul romanului romantic senzaţional, precum şi de problema vieţii şi a morţii, rezolvată cu o metafizică mai mult sau mai puţin pretenţioasă, conştiinţa artistică urma însă un drum lent, dar sigur — şi Eminescu arunca una după alta paginile scrise prin sertare şi îşi pregătea cu multă inteligenţă tehnica poetică. Am văzut cum la Bucureşti colecta poezii populare de pe la prieteni, în special de la ardeleni, ceea ce explică mulţimea ardelenismelor în unele scrieri, cum ar fi de pildă *Geniu pustiu.* Eminescu simţea, ca poet adevărat, că nu e cu putinţă o literatură temeinică fătă o limbă flexibilă şi autentică şi-şi mai dădea iarăşi seama că limba literară nu putea fi nici dialectală, dar nici lipsită de seva pămîntului. De aceea, respingînd fraza greoaie a lui Slavici, se indigna în acelaşi timp de limba revistelor şi gazetelor din Bucureşti şi din Iaşi, pe care le primeau şi citeau studenţii, împestriţată cu vorbe franţuzeşti, bulgăreşti, greceşti, turceşti şi în care singurele cuvinte româneşti — zicea el — erau: *ba, da, tu, eu* (81). Eminescu trăgea cu urechea la graiul colegilor care veneau din toate părţile locuite de români, şi îndeosebi al soldaţilor români încorporaţi în Viena, însemna cuvîntul rar şi întreba: «unde se zice aşa?», preocupat de realitatea vorbirii şi dispreţuitor de limba «păsărească», adică de aceea fără substrat etnic. în afară de aceasta făcea, în vederea varietăţilor rimelor, vînătoare de vorbe «rebele», adică vocabule nesupuse regulilor gramaticale, cum ar fi cele cu trei terminaţiuni, ca *scoală, şcoli* şi *scoale,* şi «dezgropa» cuvinte, pentru ca prin rimă să le dea drumul din nou în vorbirea curentă, precum a şi izbutit să facă (210). Versificaţia lui Eminescu era de pe atunci meticuloasă şi savantă şi, o dată tema fixată, compunerea trecea prin lungi şi dificile metamorfoze, pentru ca să fie uneori abandonată ca un (luturi', cate moare abia ieşit din pupă. Marginile paginilor devin un calcul vast, cu o măruntă contabilitate de rime, şi fiecare vers ispiteşte un număr de logodne, ca, spre pildă: *«a naturii iscoadă»,* ce încearcă să se împerecheze cu *coadă, roadă, înnoadă, noadă, şoadă* (ms. 2254, f. 95), sau *gol* în consonanţă cu *rotogol, pistol, obol plrjol, pristol* (ms. 2256, passim.). Toate aceste socoteli formale duc în curînd pe poet la alcătuirea unui *Dicţionar de rime* (mss. 2256, 2271—2274).

Cînd crezu că unele compuneri, după îndelungi dospiri, au înfăţişare onorabilă, le puse într-un plic şi, însoţite de o scrisoare ceremonioasă, le trimise *Convorbirilor literare,* aşa cum făcuse, patru ani mai înainte, cu versurile publicate în revista *Familia.* Junimiştii, care pe cît se vede nu citeau *Familia,* rămaseră surprinşi şi îneîntaţi (152).

«Pe la sfîrşitul lunei februarie sau începutul lunei martie 1870 •— îşi aminteşte Iacob Negruzzi — mă întorceam într-o seară acasă de la o adunare. Plecasem mai devreme decît se obişnuieşte, căci scriind pe atunci idila *Miron şi Florica* eram toată vremea preocupat de poema mea. Ajunsesem la cîntul din urmă şi cugetam pe care din sfîrşiturile ce mi se înfăţişau în închipuire era mai bine să aleg. Acasă mă pusei la gura sobei şi lăsam să-rni treacă pe dinaintea ochilor deosebite imagini din idila mea — petrecere ce are un farmec nespus pentru oricare autor. Aruncînd ochii din întîmplare asupra mesei mele de lucru, văzui o scrisoare nedeschisă, pe care nu o băgasem în seamă. Era adresată „Redactorului *Convorbirilor literare"* şi scrisă cu litere mici şi fine ca de o mînă de femeie. Mi-am zis că trebuie să fie de la una din numeroasele poete tinere din provincie, care voiau să li se tipărească versurile în revista noastră. Deschizînd plicul, găsii o scrisoare, împreună cu o poezie intitulată *Venere şi Madonă,* amîndouă iscălite *M. Eminescu.* Numele Eminescu nu avea aparenţa a fi real, ci îmi păru împrumutat de vreun autor sfiicios, ce nu vrea să se dea pe faţă.

Deprins cu pacheturi întregi de versuri şi proză ce-mi veneau zilnic, mă pusei să citesc cu indiferenţă poezia *Venere şi Madonă,* dar de la a treia strofă, care începea cu versurile:

Rafael pierdut in visuri ca-ntr-o noapte înstelată,
Surlct îmbătat de raze şi d-eterne primăveri. . ,

interesul mi se deştepta şi merse crescind pină la sfîrşit. Foarte impresionat, am cetit poezia dc mai multe ori în şir, iar a doua zi des-dc-dimincaţă m-a ui dus la Maiorescu cu manuscrisul în mîna. . .

— în sfîrşit, am dat de un poet, i-am strigat intrînd în odaie şi arătîndu-i hirtia.

— Ai primit ceva bun? răspunse Maiorescu. Să vedem I

HI luă poezia şi o ceti, apoi o ceti şi a doua oară şi zise:

— Ai dreptate, aci parc a fi un talent adevărat. Cine este acest Eminescu?

— Nu ştiu, poezia e trimisă din Viena.

— Foarte interesant, zise încă o dată Maiorescu, lasă manuscrisul la mine.

Peste cîteva zile, fiind adunarea „Junimii şi Maiorescu cetindu-ne versurile *Venere şi Madonă,* toţi, şi mai ales Pogor, au fost încîntaţi dc acest poet necunoscut.»

La 15 aprilie 1870 poezia *Venere şi Madonă* apărea în *Convorbiri literare,* şi o dată cu ea începea şi reputaţia de poet a lui Eminescu.

Puţin după aceea poetul trimise, încurajat de succes, poezia *Epigonii,* în care, precum se ştie, osîndea noua generaţie blazată, elogiind pe înaintaşi. O corespondenţă se legă între el şi Iacob Negruzzi, caracterizată din partea lui Eminescu printr-o linişte şi o corectitudine exemplare şi o luciditate a gîndirii şi a expresiei de om cu desăvîrşire cult (186). într-o scrisoare se apăra de obiecţiunea probabilă a unei exagerate preţuiri a vechii generaţii (152):

«Poate că *Epigonii* să fie rău scrisă. Ideea fundamentală e comparaţiunea dintre lucrarea încrezută şi naivă a predecesorilor noştri şi lucrarea noastră trezită, rece. Prin operele liricilor români tineri, se manifestă acel aer bolnav, deşi dulce, pe care germanii îl numesc Weltschmerz. Aşa Nicoleanu, aşa Schelitti, aşa Matilda Cugler — e oarecum conştiinţa adevărului trist şi sceptic, învins de către culorile şi formele frumoase, e ruptura între lumea bulgărului şi lumea ideei. Predecesorii noştri credeau în ceea cc scriau, cum Shakespcare credea în fantasmele sale, îndată însă ce conştiinţa vede că imaginile nu sunt decît un joc, atunci, după părerea mea, se naşte neîncrederea sceptică în propriile sale creaţiuni.

Comparaţiunea din poezia mea cade în defavorul generidunii *noi,* şi cred cu dreDt-»

îutimplîndu-se să plece la băi în Austria, Iacob Negruzzi ţinu cu orice chip să cunoască pe miraculosul tînăr şi, în acest scop, se opri la Viena.

«Ajuns în Viena, mă dusei la cafeneaua „Troidl' din Wollzeile, unde ştiam că este locul de adunare al studenţilor români, şi mă aşezai la o masă deoparte, lîngă fereastră, de unde, fără a fi băgat în seamă, puteam observa pe toţi tinerii ce vorbeau înttc dînşii româneşte. Erau mulţi adunaţi în ziua aceea, unii păreau mai inteligenţi, alţii mai puţin, dar toate figurile aveau expresiuni comune, încît îmi zisei că Eminescu nu poate să fie printre dînşii. Deodată se deschide uşa şi văd intrînd un tînăr slab, palid, cu ochii vii şi visători totodată, cu părul negru, lung, ce i se cobora aproape pînă la umeri, cu un zîmbet blind şi melancolic, cu fruntea înaltă şi inteligentă, îmbrăcat în haine negre, vechi şi cam roase. Cum l-am văzut, am avut convingerea că acesta este Eminescu şi fără un moment de îndoială m-am sculat de pe scaun, am mers spre dînsul şi, întinzîndu-i mîna, i-am zis:

— Bună ziua, domnule Eminescu I

Tînărul îmi dădu mîna şi privindu-mă cu surprindere:

— Nu vă cunosc, răspunse el cu un zîmbet blind.

—-Vedeţi ce deosebire între noi, eu v-am cunoscut îndată.

— Poate nu sunteţi din Viena?

— Nu.

— După vorbă sunteţi din Moldova . . . poate din Iaşi?

— Chiar de acolo.

— Poate sunteţi domnul... Iacob Negruzzi? zise el cu sfială.

— Chiar el.

— Vedeţi că şi eu v-am cunoscut.» (152)

Negruzzi a mai stat vreo săptămînă în Viena, petrecind vremea în intimitatea lui Eminescu, discutînd probleme literare şi politice (izbucnise atunci războiul franco-german) şi îmbiindu-1 ca la sfirşitul studiilor să vină să se stabilească la Iaşi (152). Redactorul *Convorbirilor* îi mai dărui, acum sau în altă împrejurare, opera completă a lui Schopenhauer, pe care junimiştii, îndeosebi Maiorescu, o preţuiau tot de atît mult ca şi Eminescu, fără să fie prin aceasta pesimişti.

Şi, de altfel, nimic din purtarea poetului nu arăta blazarea. Cel care blama scepticismul şi răceala *epigonilor* era el însuşi un spirit activ şi ardent, şi aceasta se observa în participarea sa la întrunirile studenţeşti. La Viena existau pe atunci două societăţi studenţeşti, una numită «Societatea studenţească ştiinţifică-socială „România"», din care puteau face parte numai studenţi români, şi un fel de club, deschis oricui, şi intitulat pompos « Societate literară şi ştiinţifică a românilor din Viena». Abia înmatriculat la Universitate (2 oct. 1869), Eminescu se grăbeşte să se înscrie în amindouă societăţile, plătind taxele de înscriere şi rămînînd dator cu restul, şi chiar din prima zi ia parte la o şedinţă a celei din urmă, în care Vasile Bumbac citeşte traducerea unei ode horaţiene. Curînd însă poetul fu nevoit să constate că activitatea celor două asociaţii era neînsemnată, că studenţii români erau destul de dezbinaţi, şi unii nici nu vorbeau cumsecade româneşte. Cînd aşadar, la propunerea zice-se a lui Alecu Hurmuzachi, Aurel Mureşanu sau altcineva aruncă în aer ideea contopirii celor două asociaţii într-un corp mare şi activ sub denumirea de «România Jună», după mazziniana «Giovine Italia» (28), Eminescu, rezervat în chestiuni mărunte, îşi însuşi cu aprindere ideea şi deveni pe dată elocvent (86):

«Domnilor I începu el să argumenteze junelui auditoriu. Un comerciant are un capital de 1.000.000. Firma sa e X 1 Capitalul său nu ar fi acelaşi dacă el s-ar numi Y sau Z? Noi suntem o societate cu un capital de principii şi de inteligenţe — firma noastră e „România" — presupunem că firma noastră ar de fi ex. „Românismul' —fondul nostru, fiinţa noastră morală n-ar fi aceeaşi? Comerciantul de supt firma X presupunem că bancrutează, oare caracterul firmei lui, cu toate că numele a rămas acelaşi, nu se schimbă? Dovadă, dar, cum că firma, numele, nu e lucrul, fiinţa însăşi — cum haina ce-o poartă un om nu-i omul însuşi — cum zdreanţă unui nume obscur poate acoperi un geniu — cum purpura unui nume regal poate învesti pe un idiot.

Cine conspiră, dar, contra legii fundamentale a „României , acela e mai conspirator decît cel care conspiră contra numelui, a hainei, pentru că acea haină e strimtă, şi noi vrem să-i croim tot acestei societăţi o haină mai largă, in care sâ-ncapă toată lumea românească din Viena.»

Ceea ce caracterizează acţiunea lui Eminescu din această vreme este maturitatea gîndirii sale pe atunci revoluţionar-burgheză şi un superior simţ practic în domeniul social, în contrast oarecum cu exaltarea romanţioasă a imaginaţiei poetice. El îşi dădea seama că numai un contact strîns între exponenţii tuturor provinciilor locuite de români putea da acea conştiinţă unitară de afirmarea căreia depindea viitorul politic al românilor din Imperiu şi că studenţimea era în stare să realizeze acel contact. Pricepea iarăşi că piedica cea mare a dezvoltării elementului român o forma principiul dualist al imperiului şi că acesta nu ar fi putut fi năruit decît prin afirmarea solidară a tuturor celorlalte naţiuni conlocuitoare şi asuprite. Cu o limpeziciune şi un curaj remarcabile, publică în gazeta *Federaţiunea* din Pesta, în aprilie 1870, o serie de articole *(Să facem un congres, în unire e tăria, Echilibrul),* semnate cu pseudonimul Varro şi în care, combătînd cu energie dualismul, recomanda un congres general al naţiunii române, care să comunice tronului voinţa ei şi solidaritatea cu celelalte popoare asuprite din Austria. Articolele conţin violenţe şi îndrăzneli nemaipomenite. Despre magnaţi se scrie: «Vina acestei direcţiuni o au descreieraţii lor de magnaţi, a căror vanitate îi făcea să creadă cum că în această ţară, ce e mai mult a noastră decît a lor, ei vor putea maghiariza pînă şi pietrele. Magnaţi, cari şi-ncepeau viaţa cu scrieri fanatice şi exaltate, spre a o sfîrşi în vro casă de nebuni ori în drojdiile viţiilor beţiei şi ale desfrînării; copii bătrîni ce pătează părul lor cel alb cu tot ce e mai degradat, mai obscen, mai teluric, în această natură ce-i zic omenească.»

Austria era, nici mai mult, nici mai puţin, ameninţată cu revoluţia: «Nu, unitatea Austriei nu cere existenţa unei Ungarii, cum este ca astăzi; Ungaria, cum este, nu e o condiţiune a Austriei. Noi am putea uza de drepturile noastre prin propria noastră iniţiativă, am putea proclama autonomia Transilvaniei. . . Austria încă n-a avut o răscoală militară, dar se prea poate ca timpul să nu fie tocmai departe, căci astăzi prin voluntari armata *cugetă,* pre cînd ieri încă era numai o *masă.»*

Nu e de mirare, după asemenea temerităţi, că Eminescu fu citat de procurorul public din Pesta şi ameninţat cu un proces de presă, care însă se pare că n-a mai avut loc. Că pe Eminescu îl preocupă în chip sincer problema deş-

teptării naţiei ne este încă o dovadă proiectul unui ciclu de conferinţe populare, pe care ar fi voit să le ţină în Maramureş, cu următoarele subiecte: 1) *Geniul naţional;* 2) *în favoarea teatrului;* 3) *Studii asupra pronunţiei;* 4) *Patria română;* 5) *Poezia populară* (ms. 2257, f. 88).

întîmplarea a făcut ca în anul 1870 să se împlinească patru sute de ani de la întemeierea Mînăstirii Putna. Deoarece în ziua de Sf. Mărie, la 15/27 august, la hramul bisericii, venea de obicei lume multă, cineva — Slavici pretinde că dr. Aronovici din Botoşani — şi-a dat cu părerea că era nimerită o serbare naţională la mormîntul lui Ştefan cel Mare. Indiferent de originea ideii, Eminescu îmbrăţişa cu aprindere proiectul, găsindu-1 ca prilejul cel mai potrivit pentru un congres al studenţilor români din toate părţile, care să imprime «o singură direcţiune a spiritului» românesc şi să găsească în de comun acord mijloacele pentru aceasta. Cînd I. Negruzzi veni la Viena, îl găsi pe Eminescu înfierbântat de această idee şi nereceptiv pentru orice propunere ce ar fi putut să-1 împiedice de la participarea la congres. Se alcătui un comitet central al tuturor studenţilor din Viena sub preşedinţia lui Teclu, unul din secretari fiind Eminescu, şi în înţelegere cu comitetele *ad-hoc* din *Bucureşti, laşi, Paris, Berlin, Liege, Lipsea* şi alte centre universitare, se stabili în lungi conciliabule de cafenea planul serbării, penttu care din entuziasmul publicului se strînsese peste 5.000 fiorini. Teclu cumpără o urnă votivă de argint, spre a fi aşezată pe mormîntul lui Ştefan, iar restul banilor îi depuse la un bancher, braşovean de origine, Mureşan. în afară de aceasta, femeile din Bucureşti şi cele din Cernăuţi aveau să trimeată cîte un epitaf, delegaţiile toate cîte un steag cu inscripţii votive, iar o doamnă din Oltenia comandase un prapor preţios. Studenţii visau, de asemeni, un portic festiv, arcuri de triumf şi alte asemenea decoraţiuni. Izbucnind însă războiul franco-german, organizatorii trebuiră să recunoască inoportunitatea serbării în acel an, şi în iulie lucrurile se opriră aci, în aşteptarea unei conjuncturi mai favorabile. Slavici plecase pe la sfîrşitul lui mai cu regimentul la manevre în tabăra de la Briick a.d.L., iar Eminescu, după ce mai şezu o vreme, plecă şi el aca»ă la Ipoteşti. Ipoteza că s-ar fi îmbolnăvit acum de o boală venerică şi că frate-său, Şerban, întors de la studii, l-ar fi dus acasă prin aprilic-mai nu are deocamdată nici un temei documentar, pentru că Negruzzi îl găsise pe vremea cînd lumea pleca la băi, adică la sfîrşitul lui iunie sau în iulie, ia Viena, preocupat de pregătirile pentru serbarea de la Putna (86, 57).

Cînd în toamnă Eminescu se reîntoarse la Viena, află o ştire grozavă: bancherul Mureşan pierduse banii comitetului în cărţi şi fugise în America, iar acum comitetul se sfia să mărturisească adevărul. Slavici venise şi cl să-şi dea examenul de ofiţer, dar, obligat a părăsi cazarma, se afla deodată fără mijloace de existenţă. După o scurtă reîntoarcere acasă, Slavici găsi, prin prieteni, o ocupaţiune într-un institut particular, unde avea să prepare doi băieţi maghiari care nu ştiau nemţeşte, precum şi un preceptorat la trei băieţi români din Craiova. Eminescu şi Slavici se plimbau acum numai duminicile şi sărbătorile împreună cu băieţii, prin împrejurimile Vienei, punînd la cale congresul (210). între timp, la 8 aprilie 1871, se făcu fuziunea celor două asociaţii de care am vorbit, sub numirea de « România Jună». Slavici fu ales preşedinte, iar Eminescu — nici nu se putea altfel — reuşi la alegere în calitate de bibliotecar, hotărît să vîneze cu orice chip cărţile împrumutate şi nerestituite. Tot Eminescu a fost acela care a redactat, plin de iluzii, adresa către domnitorul Carol I, prin care studenţii aduceau acestuia la cunoştinţă că fusese numit membru fondator al societăţii, «adine convinşi — scrie Eminescu — cum că oricît de neînsemnate ar fi în forma lor manifestaţiunile de viaţă a generaţiunii ce are pentru ea viitorul, ele totuşi vor fi privite cu oarecare interes de înaltul protector al acelui nume ilustru . . . » (86).

Eminescu arată in toate împrejurările, pentru aspectele şi formele vieţii politice naţionale, un interes de adevărat om politic. în 1870 s-a dus împreună cu alţii să salute pe Cuza la Dobling şi a cerut, altă dată, comerciantului B. Gh. Popovici de pe Fleischmarkt, la care trăsese prinţul Carol, în drum spre Bucureşti, informaţii despre acesta (81).

în martie 1871, comitetul central, convocînd adunarea generală, dădu pe faţă adevărata situaţie economică şi propuse renunţarea la serbare sau amînarea ei. Grupul fanaticilor, din care făceau parte Eminescu şi Slavici, primiră cu indignare această propunere. Slavici vorbi colegilor mai tineri despre mama Roma, despre divul Traian,

Muciu Scevola,[Decebal, Ştefan, despre Rovine, Războieni, Călugăreni şi alte asemenea locuri comune patriotice, iar tinerimea înflăcărată hotărî, delirînd şi aplaudînd, să meargă la Putna cu desagii în spinare, cum s-au dus moţii la Blaj în anul 1848. Atîta aştepta comitetul, care voia să scape de o pacoste. Ironizînd pe cei cu «sacul în spinare», el se retrase, lăsînd pe cine ar vrea — şi nu voia nimeni — să organizeze serbarea. De aci încolo meritul iniţiativei se datoreşte exclusiv avîntului lui Eminescu, lui Slavici şi al citorva moldoveni. Fără grijă de răspundere, ei luară asupra lor conducerea lucrărilor, Slavici ca preşedinte, iar Eminescu ca secretar, şi, fără nici un concurs efectiv din partea societăţii «România Jună» (133, 210), în comitetul căreia se aflau, evitînd pe de o parte să arate că n-aveau legături cu vechiul comitet, începură să strîngă alte fonduri. Ajutaţi şi de un braşovean, Diamandi Manole, făcură din nou apel la publicul şi autorităţile româneşti, mai cu seamă din ţară, cerînd sprijine nouă, deoarece suma strînsă — aceasta era formula — era insuficientă. Cît priveşte pe Eminescu, cel mai activ, încrezător şi modest dintre toţi, el îşi avea planul serbării şi al congresului gata ticluit. Apelul avu un succes neaşteptat. Multe municipii din ţară (Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Brăila, Ploieşti) votară sume importante de bani, aşa încît serbarea fu asigurată. Pentru alegerea celei mai bune cuvîntări festive studenţeşti, Eminescu şi Slavici, emuli ai *Convorbirilor literare,* făcură apel la o comisie compusă din V. Pogor, I. Negruzzi şi Titu Maiorescu (86). Eminescu însuşi plecă în ţară, spre a stărui întru sprijinirea serbării printr-o «campanie in presă», după ce cu cîtăva vreme mai înainte (septembrie, 1870) publicase în *Convorbiri* o notiţă asupra rostului şi cauzelor amînării festivităţii. La 6 august era la Ipoteşti (86). E cu putinţă ca în această împrejurare Eminescu să fi mers la Iaşi, spre a cunoaşte personal cercul «Junimii», pentru că atunci cînd, în vara sau toamna anului 1872, citeşte acolo *Sărmanul Dionis,* el face aceasta ca un vechi cunoscut al societăţii. Era, de altfel, în corespondenţă continuă cu Negruzzi, căruia îi destăinuia proiectele literare: un roman *Naturile catilinare,* ce trebuie să fie *Geniu pustiu,* şi citatul tablou dramatic *Andrei Mureşan* (186). în afară de Negruzzi, mai cunoscuse şi pe P. P. Carp, în trecere prin Viena, care insă îi lăsase o impresie incertă (188).

Cu cîteva săptămîni înainte de data serbării, comitetul se transportă în «Ţara fagilor». Cînd mai erau opt zile, sosi şi Eminescu din Principatele Unite şi, cam în acelaşi timp, şi delegaţiunea studenţilor din Bucureşti, compusă din G. Dem. Teodorescu, Ioan Brătescu şi Gr. Tocilescu. Doi dintre organizatori, Slavici şi Stefanelli, au povestit cu de-amănuntul în *Amintirile* lor acest eveniment, aşa încît ne mulţumim să desprindem numai silueta lui Eminescu în mijlocul acelei adunări. După pregătiri trudnice şi tratative cu autorităţile, după ce ridicară porticul festiv şi arcurile de triumf şi se pregătiră cu căruţe, cuptoare, odăi, să primească, să hrănească şi să ospitalizeze pe participanţi (Eminescu şi un tovarăş mersese la Crasna cu saci de făină la o preoteasă ca să-i coacă cozonaci) (168), lăsînd treburile pe seama altora, Slavici şi Eminescu se retraseră să contemple şi, preumblîndu-se prin apropiatele păduri de brazi, meditară la partea ce-i preocupa mai de aproape, adică la congres. în ziua de 14/26 august începură să pice oaspeţii, mai numeroşi decît se aşteptau la început. Primirea se făcea la arcul de triumf ridicat la hotarul satului Putna, iar găzduirea în chiliile mînăstirii (închise în chip de cetate intre ziduri, în mijlocul văii Putnei, sub păduri de brazi), prin sat pe la ţărani şi într-un mare patul prefăcut în dormitor. Printre personalităţile venite se afla şi M. Kogălniceanu. Serbarea începu a doua zi, 15/27 august, printr-o cuvîntare a lui Slavici în faţa porticului ridicat înaintea mînăstirii. Nu mai este îndoială că multora din cei veniţi din ţaţă vorbirea, cî* şi atitudinea servilă a lui Slavici faţă de autorităţi displăcură, neputînd concepe un patriotism impetial ca al lui Slavici, care însă era sincer şi nu se purta astfel din teamă. Apoi se formă procesiunea către mînăstire, avînd în frunte pe membrii comitetului, care purtau eşarfe late tricolore şi ţineau urna de argint şi două epitafe de catifea roşie şi albastră. Convoiul, alcătuit din cărturari şi ţărani de-a valma, pătrunse în biserică şi depuse urna şi epitafele pe mormînt. Un maior, Boteanu, venit din Franţa, unde luase parte la războiul franco-german, rosti o scurtă cuvîntare, după care, descinzîndu-se, depuse sabia sa pe mormîntul voievodului. Fu momentul cel mai emoţionant, şi Eminescu, care stătuse tăcut şi cu capul plecat alături de Stefanelli, vădit mişcat, făcu semn acestuia să iasă. Imensa masă ce a urmat

apoi, la care 1.600 de tacîmuri n-au fost îndestulătoare, o parte din participanţi trebuind să mai aştepte, a prilejuit multe cuvîntări, multă înflăcărare şi se-nţelege şi nemulţumiri din partea celor neîncăpuţi la ea. Bubuit de treascuri, taraful celor treizeci de lăutari de la Suceava îmbrăcaţi în anterie şi cîntînd marşul lui Mihai Viteazul, mii dc candele şi lampioane aprinse au desăvîrşit fastul acestei sărbători naţionale, sub ochii îngăduitori ai comisarului guvernului, român şi el, care n-avea ce imputa unui ospăţ ce se începea cu «o închinare împăratului» şi se termina cu fumare de ţigări de către doamne. în afara curţii mînăstirii — privelişte de poveste •— patru oameni învîrteau un bou întreg într-o uriaşă frigare sprijinită pe două furci înfipte în pămînt, iar dogoarea jarului era aşa de mare, că Eminescu, minunat de ce vedea, nu se putu apropia. După masă se întinse o horă în faţa porticului festiv.

După ce forfota serbării se mai potoli, delegaţii studenţilor se strînseră în trapeza mînăstirii pentru a face «congresul». Comisarul guvernamental, ghicind sterilitatea discuţiunilor, îi lăsă în pace, iar tinerii, stînd care la masă, care urcaţi pe scaun ori în picioare, înecaţi în fum de tutun, se pierdură în vorbe gălăgioase, fără să ia vreo hotărîre. Două erau mai cu seamă concepţiile ce se izbeau faţă în faţă, şi ele caracterizează cele două lumi deosebite, a românilor din imperiu şi a celor din ţară. Studenţii din Viena — Eminescu şi Slavici în speţă — erau pentru realizarea unităţii culturale fără nici o preocupare de cea politică, aceasta din urmă trebuind să vie de la sine, ba credem că Slavici, leal împăratului, nici n-ar fi dorit dezmembrarea imperiului. Mijloacele propuse erau: conferinţe publice, reviste literare, biblioteci poporale ieftine, propagandă ziaristică, concerte şi reprezentaţiuni teatrale. Studenţii din ţară, în special Grigore Tocilescu, G. Dem. Teodorescu, Iancu Brătescu, C. Istrati şi Dunca, naţionalişti excesivi, preconizau nici mai mult, nici mai puţin decît «uniunea politică» înaintea celei culturale. Şi dacă aceştia din urmă dădură dovadă de obişnuita uşurinţă patriotardă cu care se iritau pînă mai ieri la orice prudenţă politică, în schimb ardelenii îşi manifestară şi ei repulsia faţă de «putreziciunea» claselor dominante de dincoace de munţi, şi un bucovinean, generalizînd, zise înţepat: « că întocmai precum tînărul care suferă de o boală contagioasă are să se lecuiască mai nainte dc a se li căsătorit, România trebuie să se lepede de păcatele ei, fie bizantine, fie pariziane, mai nainte de a se fi ridicat în fruntea neamului românesc ». De aici scandal, duşmănie şi desăvîrşită inconcludenţă a dezbaterilor. într-acestea, voind să se culce şi neavînd unde, toate încăperile mînăstirii fiind ocupate, Eminescu descoperi turnul deasupra porţii mînăstirii plin cu fîn şi, adueîndu-şi aminte de podul de la Blaj, zise: « Dc minune. Fîn proaspăt, aer curat. *Liebcbeu was villst du nocb mebr* .?» şi se urcă in clopotniţă, urmat şi de ceilalţi membri ai comitetului, care se întinseră îmbrăcaţi pe jos. Discuţia din trapeză a urmat toată noaptea în clopotniţă, a fost purtată prin pădure şi readusă în mînăstire, dar nu se votă nici programul de propagandă, nici comitetul care să conducă lucrările şi să convoace un viitor congres. Şi astfel lumea plecă, iar comitetul vechi rămase să lichideze conturile serbării, chinuit de întîrzierea banilor ce trebuia să-i primească. Pentru obţinerea lor, Eminescu fu trimis în ţară, şi într-adevăr, nu mult după plecarea lui, banii începură să sosească, şi orice lucrare fu încheiată. Dacă efecte imediate ale acestui congres n-au fost, el a lăsat totuşi anume dispoziţii în sufletul unora, şi de n-ar fi decît rolul pe care Eminescu 1-a avut în pregătirea lui şi adîncul spirit patriotic pe care 1-a derivat din el, şi ar merita totuşi să umple cîteva pagini din istoria culturii noastre (8, 210, 214).

întors în ţară, Eminescu ar fi avut timp să treacă pe la «Junimea», şi poate că aşa a şi făcut. După Pop-Florantin, prin septembrie al acestui an, ar fi cerut găzduire lui Miron Pompiliu şi altora (la Iaşi?). Poetul făcea declaraţiuni ce păreau excentrice şi care trădează preocupările lui tematice schopenhaueriene şi mitologice, care acum sînt clare, ca, de pildă, de a voi să meargă în India ori să fie înmormîntat în fundul Mării îngheţate spre a nu putrezi (68).

La Viena, unde reveni pe toamnă, îl aştepta furtuna. O parte din studenţi erau furioşi împotriva comitetului improvizat, ce organizase serbarea, şi din simţăminte personale, dar şi dintr-o mentalitate de grup. Studenţimea era divizată în două tabere sub înrîurirea unor discordii politice din ţară. Eminescu, Slavici si mai toţi moldovenii

din Austria, afară dc loniţă Bumbac, erau partizanii *Direcţiei nouă* junimiste, şi profesau ca atare un «naţionalism in limitele adevărului», după definiţia maioresciană, avînd, în fond, oroare dc şovinism. Ardelenii însă erau naţionali în sensul lui Pumnul, Bărnuţiu, Cipariu şi numeau pe ceilalţi cosmopoliţi. Este foarte adevărat că însuşi Eminescu combătuse, în recenziunea unei broşuri a lui D. Petrino, în care era atacat Pumnul şi şcoala sa *(O scriere critică,* în *Albina,* ianuarie 1870), direcţia «Junimii», dar o meditare mai îndelungată şi contactul direct cu unii prieteni de la *Convorbiri literare* îi schimbase nişte păreri ce nici nu se potriveau cu adîncimea inteligenţei sale. «Naţionalii» de la Viena erau aţîţaţi chiar de unele persoane din ţară, care, din ură politică sau în chip sincer, vedeau în junimişti nişte « agenţi ai străinilor . . . întreprinzători ai colonizării ţării cu germani», a căror prezenţă la mormîntul lui Ştefan cel Mare ar fi fost o profanaţiune. înveninaţi, aşadar, de aceste zîzanii, studenţii ardeleni imputară lui Eminescu şi lui Slavici că invitaseră pe Maiorescu, Pogor şi Negruzzi, «cosmopoliţi», să aleagă discursul festiv pronunţat la Putna, lucru care, îi asigurau cei din ţară, produsese o tristă impresie. Credem că şi persoana aleasă, A. D. Xenopol, era o pricină de nemulţumire, dat fiind zvonul originii sale străine, cu toate că omul era de un patriotism impecabil. Atunci cînd prin noiembrie se alese un nou comitet al « României June», în frunte cu loniţă Bumbac, cu Ion Slavici şi Eminescu în birou, preşedintele declară că nu poate prezida un comitet din care fac parte cosmopoliţii Eminescu şi Slavici, ceea ce provocă vociferaţii, conflicte şi demisii. Zadarnic se strădui Eminescu într-o şedinţă următoare, cu multă demnitate în argumentare şi îmbrăţişînd dialectica, să arate că « societatea avînd de scop perfecţionarea reciprocă pe terenul literar-naţional, aceasta. . . presupune o *divergenţă* între individe, căci, dacă am avea fiecare din noi acelaşi cuprins sufletesc, viaţa noastră ar fi repetarea aceleiaşi individualităţi în mai multe exemplare...» şi că «spiritul social nu se dezvoltă, nici se alimentează prin exclusivism faţă cu ideile altuia, ci din contra, ideile cc le aduce fiecare deacasă intră prin socialitate într-un compromis organic, devin o unitate de ordine superioară» şi aşa mai departe, loniţă Bumbac o ţinu morţiş că studenţii cosmopoliţi erau români răi, «asemenea chiar cum trădătorii de patrie», că trebuie să fie cineva prost sau plătit de străini să susţină astfel de principii şi, ca încheiere, declară dezgustat câ *scuipă* în şcoala lui Maiorescu şi-n apărătorii ei (ms. 2257, f. 224 urm.). Se înţelege că, în faţa acestui « neparlamentarism», Eminescu îşi dădu demisia, şi loniţă Bumbac se alese preşedinte, cu alţi membri, avînd ca bibliotecar în locul poetului pe unul Alex. Grama (66). De altfel, loniţă Bumbac, poet şi el şi încă pentru unii mai însemnat ca Eminescu, nu se afla în termeni buni cu poetul — şi aci poate să fie pricina ascunsă a conflictului. Era un tip perorativ şi lung la vorbă şi plictisea pe poet cu discursurile sale. într-o zi, Eminescu, prins în mreaja lui oratorică, pentru a scăpa, trînti căciula sa pe masă lîngă Bumbac şi plecă zicînd: « Acum mai vorbeşte şi căciulii mele I. . .» (214). *înde irael* în cele din urmă, învinse tot fracţiunea «cosmopolită», şi cu prilejul Anului nou, hotărîndu-se să se facă invitaţii la serbare fără deosebire de direcţiuni, convorbitorul căciulii îşi dădu demisia. încolo, activitatea societăţii, şedinţele sociale ce se ţineau prin restaurante, cu ziceri din vioară şi gură, nu atrăgeau pe Eminescu. O singură petrecere îl înveseli. După propunerea lui Stefanelli, începură de la o vreme să se constituiască în glumă în « divan domnesc şi obştească obicinuită adunare», cu domn, mitropolit, boieri veliţi, prostime. Se prefăceau că dau vreunuia o boierie şi-1 supuneau la ispitiri în ştiinţele duhovniceşti şi lumeşti, cît şi cele ostăşeşti şi pîrgăreşti. Apoi îi dădeau carte domnească, scrisă cu slovă şi mireasmă veche, datată la Beciu şi sfîrşită cu obişnuitele afurisenii: «iar de-a fi să fie şi cartea noastră să nu o cinsteşti, şi în seamă să nu o ţii, şi rîs şi batjocură de ca să faci, atunci să fii proclet şi anaftimă şi afurisit de 335 sfinţi părinţi din Nichea, şi buricul iadului înghită-te, şi setea gheenei muncească-te, şi focul dragostei ardă-te, şi vinul în oţet să ţi se prefacă, şi berea în apă să ţi se schimbe, şi să ai parte cu Arie ereticul . . . » Eminescu, asistînd întîia oară la acest fel de joc, zise, îneîntat: «Minunat, aşa înţeleg şi eu. Este viaţă din viaţa noastră romănesacă ce se lipeşte de sufletul nostru. Mă 1 felul acesta de petrecere trebuie să urmeze înainte.» Şi într-adevăr, bun cunoscător al limbii vechi, el începu să alcătuiască cu mult meşteşug cărţi domneşti şi se lăsă chiar boierit (214).

Iarna anului acesta fu chinuitoare pentru Eminescu. Bani de acasă nu soseau, iar fraţii — ironie! — -îi trimiteau scrisori nefrancate. Erninovicenii erau supăraţi cu boala lui Iorgu şi n-aveau vreme să se gîndească la Mihai. Din cauza lipsurilor de tot felul, Eminescu se îmbolnăvi de gălbinare şi «aprindere de maţe» şi zăcu trei săptămîni, îngrijit, din lipsă de bani, numai de colegii de la medicină (33). Tocmai prin februarie se ridică de pe boală: «Astăzi [10 febr. 1872], ies pentru prima oară din casă după o troahiiă îndelungată şi după o desăvîrşită lipsă de apetit, care-a ţinut mai douăzeci de zile. înainte de două zile am început a avea un apetit mai bun, şi acum reintru in obicinuinţele de mai înainte de boală. Mă simt mai tare, şi gălbinarea e ca şi dispărută de pe piele şi din faţă, numai în albul ochilor se mai vede.»

Din rîndurile aceste, pe care le scrie părinţilor, se vede că trăise în izolare:

«Nimeni nu venea la mine, pentru că oprisem pe orişicine de a veni, şi astfel rămăsesem numai în prada cugetelor şi închipuirilor mele, care numai senine nu puteau fi.

Doctorul mi-a spus că principala cauză a boalei mele a fost izolarea deplină în care trăiesc şi încunjurarea societăţii şi a oamenilor. Eu nu cred să fie asta. E drept că nu mă duc decît foarte rar în adunare, însă totuşi mă duc cîteodată." (193)

Pe primăvară, cînd se făcuse mai bine, rămînînd doar cu o durere de urechi, moştenire din casa lui Blanchin, îl chinuia mereu mizeria: «Vă spun drept — se plîngea el părinţilor — că trăiesc cu mare greutate. în momentul în care vă scriu aceste şiruri mă aflu în lipsă deplină de bani, aşa încît voi ttebui ca mîne să împrumut de la cineva, deşi şi împrumutarea e grea, căci cunoscuţii mei, studenţi ca şi mine, n-au nici ei de unde.»

Eminescu era hotărît, pare-se, să urmeze cu tot dinadinsul cursurile universitare, după o părăsire de mai bine de un an, fiindcă acum se înscrisese şi în semestrul de iarnă 1871—1872 şi aştepta numai bani de acasă (opt galbeni), spre a se înscrie şi în cel de vară, cum a şi făcut. în aprilie se simţea foarte bine, dar îl stînjenea lipsa paltonului şi-i era frig numai cu jacheta. I-ar fi trebuit un « pardessus » (193).

Să fie acum epoca în care a cunoscut pe Vcronica Miele, tînăra soţie a bătrînului profesor Miele de la Iaşi: Cineva pretinde că Veronica, venind la Viena să se caute pentru o suferinţă oareşicare, a tras în casa unei doamne Lowenbach, unde cunoscu pe poet (120, 123). însăşi Henrieta ştia că astrala fotografie din epoca studenţiei fusese făcută de Mihai pentru Veronica (61), deşi posesorul fotografiei pretindea, fapt confirmat, că ea ar fi fost executată la Praga, la fotograful J. Tomâs (123). Dacă însă acest lucru s-a întîmplat, atunci anul întîlnirii nu este 1873, cum susţine acel cineva, pentru că Eminescu nu mai era la Viena, ci 1872 sau altul anterior. Şase luni ar fi stat Veronica Miele la Viena, şi în acest timp, timid şi cu privirea în pămînt, ar fi călăuzit-o prin metropola danubiană, povestindu-i întîmplări din viaţa marilor gînditori. Dar Eminescu nu era îndrăgostit acum de o femeie, ci de femeia însăşi în idealitatea ei, şi Veronica nu-i fu decît un prilej de a cunoaşte mai curînd turburărilc lui Eros. Slăbit de boală şi lipsuri, fără nici un folos de ordin practic universitar — urmase în chip oficial doar trei semestre ca auditor — Eminescu părăsi Viena, probabil către vară, cu gîndul de a-şi rezolva situaţia şcolară rămasă fără soluţie şi de a căuta la «Junimea» sprijinul şi îndemnul pe care Gh. Eminovici nu putea sau nu voia să i le dea.

STUDENT LA BERLIN

(1872-1874)

întors in ţară, Eminescu se duse plin de nădejdi la «Junimea» din Iaşi, care, prin Iacob Negruzzi, îi dase şi lui şi lui Slavici mari speranţe de a-şi croi un drum cu ajutorul ei. Publicase pînă acum cinci poezii în *Convorbiri literare,* şi societatea îi era cunoscută mai dinainte, de cînd, cu prilejul congresului, coborîsc în Moldova, peste vară, de două ori. Cunoştea pe Negruzzi, pe Maiorescu, pe Pogor şi pe alţii mai bătrîni, iar din cei tineri pe Samson Bodnărescu, Miron Pompiliu, A.D. Xenopol, şi după toate semnele, venind la Iaşi, trăgea la Miron Pompiliu (prieten mai vechi din Bucureşti) sau la Samson Bodnărescu. Cei care, ca Panu, păşeau acum pentru întîia dată la «Junimea», găsiră un Eminescu familiar în societate, înconjurat chiar de o atenţie ca pentru un membru important şi vechi. El avusese vreme să-şi facă prietenii, dar şi ostilităţi, şi plutea abstract peste volubilitatea tuturor, ca un ins ce-şi dă seama că se află într-o lume cu care orice înţelegere este imposibilă şi zadarnică. Eminescu nu este un închipuit şi nici dintre acei scriitori încruziţi împotriva criticii, şi cu toate acestea el era iritabil la observaţiuni şi a scris strofe ironice împotriva *criticilor*. Aceasta se explică prin conştiinţa netedă a superiorităţii sale, dar mai ales prin cultura sa filozofică, ce-1 făcea, alături de Maiorescu, cel mai de seamă estet literar al vremii. Este foarte firesc ca tînărul filozof de la Viena să fi simţit iritaţie şi dispreţ cînd *caraaida* (aşa se numea o fracţiune spectatoare din cenaclu) repudia o poezie, fiindcă n-o înţelegea, ignorînd caracterul muzical al liricii, sau cerea exactitate pedantă în adevărul istoric unei nuvele filozo-

fice, în această atmosferă, sub ochiul înţelegător al lui Maiorescu, şi-a citit Eminescu nuvela *Sărmanul Dionis,* compusă, nu mai este îndoială, la Viena, unde o mai citise lui Slavici (224, II), şi formă ultimă a unui proiect de compuneri despre rnigraţiunea sufletelor. Această nuvelă, socotită de Maiorescu drept capodoperă, s-a şi publicat apoi în *Convorbiri literare,* puţin după plecarea din nou a poetului la studii. Deşi poate prea rigid ca om, Titu Maiorescu a înţeles întotdeauna critica şi sub forma unei asistenţe materiale eficace, dar acoperite în aparenţe demne. Intuind deci structura intelectuală a firii lui Eminescu, i-a oferit din partea « Junimii» un oarecare ajutor bănesc, un fel de bursă, cu scopul de a-şi urma mai departe la Berlin studiile de filozofie întrerupte, care însă nu era prea mare, fiindcă poetul se bizuia încă pe contribuţia lunară a lui Gh. Eminovici. Că la Iaşi tînărul a reîntîlnit apoi pe Veronica Miele şi că şi-au deschis unul altuia sufletul în chip mai cordial este un fapt pe care îl putem cu certitudine deduce din nevroza sentimentală a poetului la Berlin. Eminescu plecă, dar, cu impresiunea că se sprijină pe opinia unui grup de oameni în ce priveşte viitorul literar, cu o dragoste hotărîtoare în suflet şi cu deciziunea de a-şi sfîrşi studiile universitare şi a-şi croi o existenţă de sine stătătoare. Era acum un tînăr în toată bărbăţia, grav prin studiile făcute, dar vindecat de sfielile primei adolescente, printr-o experienţă erotică pe care trebuie s-o fi căpătat, pentru că prin hîrtiile sale apar de aci înainte oarecare însemnări crude, cîte o obscenitate. înainte de a părăsi ţara, fu văzut la un hotel din Botoşani, petrecînd în tovărăşia violonistului Micheru şi a sorii sale Nataliţa, ţigani amîndoi prin obîrşie, întîiul înzestrat cu un talent deosebit şi fost conservatorist la Viena, deci prieten cu Eminescu (în aprilie 1872, «fratele Micher» era încă în oraşul cezaro-crăiesc şi-i cînta lui Slavici) (224, II), cea de-a doua de-o frumuseţe rară şi de o uşurinţă comună. în vreme ce Micheru « zicea » romanţe răscolitoare, promovînd cu precauţii delicate melodia spre timpanul poetului, acesta nu-şi lua ochii de la juna curtezană, care acompania la ghitară pe frate-său. Apoi Eminescu începu să declame pasionat din versurile sale, ademenind persuasiv, prin priviri stăruitoare, pe fata îneîntată, pînă ce, îmbătîndu-se cu toţii, începură să execute un program muzical mai libertin, în care — spre veselia neprefăcută a tuturor — se distinse tot poetul

(227). Urmarea fu că Eminescu recomandă într-o scrisoare pompoasă din Botoşani (august 1872), pe d. Toma Micher bunăvoinţei lui Titu Maiorescu, în vederea unui concert la Iaşi (224, V).

La sfîrşitul lui noiembrie, Eminescu, plecat din ţară cu cîteva săptămîni înainte, nu se înscrisese încă la Universitatea din Berlin, din lipsa banilor pe care — eternă poveste — îi aştepta de acasă, lucru ce-i atrase observaţiile lui Şerban, aliat acum la Botoşani. Bătrînul era peste cap de încurcat. Avusese de dat bani lui ginere-său, Drogli, cheltuise mult cu boala lui Iorgu, înscrisese în septembrie pe Matei ca intern la liceul din Botoşani, unde plătise 22 galbeni, şi acum nu se ştia de va putea să trimită bani şi lui Eminescu, care — culmea nepăsătii — nu scria decît ca să ceară (ms. 2255, f. 301—302, 310). Poetul se înscrisese la facultate abia la 12 decembrie 1872, de astă dată ca student bun, fiindcă prezentase un certificat de absolvire eliberat de gimnaziul din Botoşani, ce nu se mai găseşte însă printre scriptele Universităţii. Cînd şi-a dat Eminescu examenele, pentru a putea deveni din absolvent dc trei clase gimnaziale bacalaureat, este şi va rămîne, poate totdeauna, o taină. De altfel, nici nu este o problemă aşa de chinuitoare cum şi-o închipuiesc unii. Chestiunea este de a şti dacă Eminescu a fost mai mult un autodidact decît un ins cu studii oficiale, dacă, vrînd să-şi facă o carieră universitară, el ar fi putut aduce titlurile necesare pentru aceasta. Problema este rezolvată favorabil de faptul înscrierii lui ca student la Universitatea din Berlin, în baza sus-pomenitului certificat, ce trebuie să fi fost prezentat, căci altfel nu e de crezut că i s-ar fi eliberat în 1873 un atestat din partea rectoratului, constatator al frecventării cursurilor pe cele două semestre, 1872 şi 1873 (165). Deşi la Viena Eminescu declara la facultate că urmase într-un institut particular din Bucureşti (86), şi cu toată bănuiala unora că i se dăduse un atestat de studii secundare din partea lui Silvestru Morariu, membru pe atunci în consistoriul din Cernăuţi, iar mai apoi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei (85), e mai firesc să ne închipuim că în cele trei toamne, 1870, 1871, 1872, Eminescu şi-a depus la Botoşani examenele cuvenite ca pregătit în particular, ceea ce îi venea foarte uşor, dat fiind nivelul intelectual la care îl ridicase frecventarea universităţii vieneze. Cu situaţia şcoIară limpezită, poetul se înscrie la facultate, decis de astă

dată să-şi vadă serios de carte şi să-şi ia doctoratul. De aceea, abia în posesia caietului de cursuri *Anmeldungsbucb,* se şi prezentă a doua zi la prelegeri, luîndu-şi prima frecvenţă la profesorul Diihring şi urmînd aşa, cu cea mai desăvîrşită punctualitate, pînă la sfîrşitul lor. Cursurile urmate în chip oficial sînt următoarele : în semestrul de iarnă 1872—1873, *Logica şi principiile, filozofiei, Concepţia istoriei la istorici renumiţi* (prof. Diihring); *Istoria generală a filozofiei* (prof. Zeller); *Istoria Egiptului* şi *Monumentele Egiptului* (prof. Le.psius), iar în semestrul de vară 1873: *Istoria modernă* (prof. Droysen), *Obiceiurile şi moravurile egiptenilor* (prof. Lcpsius), *Dezvoltarea şi critica filozofiei hegeliene* (prof. Alihaus) şi *Despre optimismul şi pesimismul filozofic şi politic* (prof. Diihring) (177, 165). înarmat cu nişte blocuri mici şi cu cele trebuitoare la scris, Eminescu începu cu multă hărnicie să-şi fixeze în cîteva linii esenţa prelegerilor, şi aşa se face că găsim în manuscrisele lui notiţe de cursuri pornind din chiar ziua începerii lor. Aşa, de pildă, la 6 ianuarie 1873, începea să ia însemnări de istoria filozofiei, la Zeller, şi continua la 9, la 10 şi mai departe (ms. 2257, f. 11); \? 3 mai aşternea pe hîrtie prima prelegere asupra filozofiei hegeliene a lui Althaus, iar la 5 mai, cursul de istoria modernă, ce se începea cu pacea westfalică şi trata ceva mai încolo despre Iagelloni, Valois, Gustav Adolf, Olanda (ms. 2280 ; ms. 2276 bis passirn.). Cursul lui Diihring asupra *optimismului* şi *pesimismului* atingea şi literatura, şi în speţă pe romantici, căci în notiţe se pomeneşte de pesimism la Byron, la Shelley, la Buckle (ms. 2276 bis, f. 26). încetul cu încetul, avintul iniţial scade, însă, şi însemnările de cursuri încep să fie năpădite de versuri şi alte lucruri profane. După cum vedem, studiile, urmate de Eminescu în acest timp sînt alese exclusiv din domeniul istoriei şi al filozofiei, şi orientarea lor ulterioară ne îndreptăţeşte să credem că poetul se pregătea pentru un doctorat cu caracter istoric, filozofia servind ca metodă de cercetare.

Viaţa pe care o duce Eminescu la Berlin ne apare în linii şterse, din cauza lipsei unor amintiri de felul celor scrise de prietenii de la Viena. Dacă în privinţa studiilor se poate vorbi de mai multă aplicare, în existenţa poetului aci se observă o iritaţiune, o nemulţumire veşnică de tot şi de toate, o neîncredere bolnăvicioasă în sine şi chiar oarecare răutate faţă de oameni, iu sfîrşit, o nevroză cu

caracter abulic, a cărui manifestare este tristeţea hotărî" rilor şi a renunţărilor brusce, iraţionale. Caracterul morocănos, bănuielnic, retractil şi exaltat totdeodată al poetului de mai tîrziu începe a da primii colţi de pe acum. Să fie oare numai o poză spirituală născută din lecturile pesimiste? Eminescu era prea inteligent şi prea sobru în exprcsiunea generală a spiritului ca să se coboare la ieftine lamentaţiuni. Convingerea sa că « n-ar mai fi putut fi fericit pe lume», sila de viaţa studenţească şi de acel Berlin, « metropolă a sfîntului imperiu roman de naţiune germană», în care se căia că venise şi că rămăsese, ne fac să nc gîndim la felurite pricini, dintre care unele — după înseşi vorbele poetului — pot fi inavuabile, « *unaussprechliche»* (177). Una din cauze putem presupune că este aceeaşi lipsă de bani ce-1 chinuia la Viena, mai plictisitoare acum, după atîţia ani de privaţiuni. Şi-ntr-adevăr că şi la Berlin Eminescu bate depeşe urgente în ţară, ca, de pildă, următoarea către A. D. Xenopol, cu privire, probabil, la bursa oferită de «Junimea» (ms. 2290, f. 87):

«Alexander D. Xenopol, Iassy.

Primit-ai scrisorile prin cari ceream bani? Trimite minimum pe o lună. [Mare trebuinţă.] Răspunde dacă binevoieşti telegrafic.»

Cerea însă bani şi de-acasă, şi odată cu anticipaţie pe două luni. Relaţiunile cu familia par din această cauză încordate. Gh. Eminovici nu înţelegea nici o independenţă din partea fiului său, voia să ştie unde se află şi ce face, şi nici vorbă că aştepta cu nerăbdare ca poetul să-şi termine studiile sau s-o încheie într-un fel, pentru a-şi face odată un rost şi a-l scuti de grija trimiterilor de bani. Eminescu îşi găsise, de altfel, o ocupaţie. Th. Rosetti, agentul diplomatic al României la Berlin, luă pe Eminescu, pe care îl cunoştea din cercul «Junimii», la agenţie în calitate de secretar particular, cu o leafă ce se urca în ultima vreme la 10 napoleoni. Aci poetul avea de făcut sau copiat scrisori diplomatice confidenţiale, depeşe cifrate şi alte asemenea treburi biurocraticeşti, plictiseală compensată numai de aceea că atare corespondenţă se făcea mai mult în nemţeşte, şi asta îi folosea ca exerciţiu de stil. Agenţia îi mai da prilejul să facă cunoştinţa multor români de seamă în trecere sau stabiliţi la Berlin, bunăoară a unui locotenent Balş, a unei doamne Ghica, născută Roznovanu, a doamnei Beldiman, născută Calimah, şi soţia lui Alecu Beldiman, a lui Matache Beldiman, văr cu acesta din urmă, mort cam pe atunci la Berlin (192, 194), a lui I. Al. Samurcaş, fireşte, care era secretarul oficial al agenţiei, a fraţilor Nicolae şi Mihai Mândrea şi a altor tineri studenţi români citi se vor fi aflat in metropola prusiana. In privinţa aceasta avem indicii că Eminescu n-a trăit cu totul retras de orice viaţă studenţească, ci şi aci, ca şi la Viena, a încercat să contribuie la organizarea ci după principii de politică culturală. Lipsa însă a problemelor naţionale, ce se puneau în chip firesc la Viena de către cetăţenii români ai imperiului, numărul redus al studenţilor români la Berlin, preocupări practice academice au făcut ca această participare la viaţa goliardică să aibă un caracter sporadic. Dintr-o însemnare rămasă printre hîrtiile poetului, aflăm că el a încercat să strîngă pe tinerii români din Berlin într-o societate numită «Familia», că prezidase şedinţa constituantă, dar că avusese chiar atunci o neînţelegere pe chestiuni formale cu cineva, căruia era gata, revenind asupra faptului, să-i dea satisfacţie «în marginile adevărului» (ms. 2286, f. 81). La Berlin se afla acum şi fratele mai mare al lui Eminescu, Şerban, venit aci nu se ştie precis în ce scop, poate să-şi termine studiile nesfîrşite, poate să se caute. Poetul însă îl vedea rar, şi de la o vreme fără multă plăcere, pentru că Şerban, ruinat pe dinăuntru de tuberculoză, îl primea cu tăceri şi ocoluri la întrebări (193). La gazdă Eminescu locuia aşadar singur, cel puţin o vreme, intr-o totală recluziune studioasă, iar viaţa laborioasă şi mijloacele de trai — orice s-ar spune — mai sigure îl fac ceva mai statornic ca la Viena. în cei doi ani cît a stat la Berlin, nu-i cunoaştem decît două locuinţe, şi ne vine să credem că nici n-a schimbat mai multe. în anul 1873 şedea în Albrechtstrasse nr. 6 (Treppen bei Lange), care este însă chiar casa în care a locuit Şerban, nu departe de Universitatea regală «Friederich Wilhelm», în apropiere deopotrivă şi de apa Spreei şi de Tiergarten. Casa era un mic hotel burghez de mîna a doua, «Bremer Hof», cu birt economic la parter, cu înfăţişare corectă, dar mirosind a pensiune ieftină, una din multele cutii arhitectonice occidentale, care, impunătoare pe dinafară, dezamăgesc în interior prin gunoaiele de pe scară, mirosul combinat de

alimente al apartamentelor şi pestriţa calitate a locatarilor, indicată pe tabelele de la uşi. Hotelul avea două caturi şi o mansardă, şi tocmai acest amănunt din urmă ne face să ne temem că Emincscu a putut să locuiască chiar în vecinătatea acoperişului (165).

Viaţa internă a poetului este mai agitată aci decît la Viena de impulsiuni sentimentale multiple. Eminescu începe să se definească de pe acum ca un temperament erotic, pentru care dragostea este o necesitate spirituală permanentă. Veronica Miele i-ar fi stăpînit gîndurile şi se pretinde că poetul i-a trimis şi versuri.

Nefericirea a făcut ca Emincscu să fie urmărit şi după moarte de «eminescologi», adică de un fel de necrofori în goană după «inedite», care, îndemnaţi, poate, şi de intrigi postume, au scos la iveală, ca nişte cîrtiţe săpătoare pămîntul, o sumă de fragmente de scrisori ciopîrţite, ce se află în «colecţia lor particulară», dar pe care nimeni nu le-a văzut, pagini suspecte scrise într-un stil incult, cu « din fire măşti», «după cum şti» şi cu contradicţii uluitoare. Din aceste scrisori, îa care nu ne putem încrede şi de autenticitatea cărora nu ne putem îndoi totuşi cu suficiente argumente, graţie relei-credinţe sau ignoranţei numiţilor «eminescologi», sîntem siliţi sa extragem cu prudenţă adevărul. Cu cîtă greutate, însă I Pentru epoca de care ne ocupăm, ni se spune că Emincscu a cunoscut pe Veronica în anul 1873 la Viena, an în care însă se afla la Berlin. Intr-o scrisoare din 1874, Eminescu ar fi scris lui Şerban: «Chipul ei nu-mi mai dă răgaz să studiez în pace. E divinitatea Elenei lui Menelaus, coborîtă pe pămînt, ca să mă tortureze. Frate Şerbane, vezi de te interesează dacă nu s-a mutat de acolo unde şedea», iar mai departe: «Un fel de anihilare a voinţei caracterizează eul meu. Ochii deprinşi cu slova veche şi înţeleaptă, azi, refuză să mai urmeze drumul care duce la fericire după unii, la deznodămînt după părerea mea. O, nu te mira, frăfioare, de această schimbare. Vei înţelege, cînd vei afla că Amor, zeul atotputinte, mi-a cuprins inima, şi fără să vreau sunt sclavul lui.» (120*)

în 1873 şi 1874 Şerban era la Berlin, unde a şi murit în toamna anului 1874. Deci scrisoarea nu i-ar fi putut-o scrie Eminescu decît înainte de iunie 1873, cînd avem semne că Şerban se afla în Germania. Dar ce interes avea poetul să afle adresa din ţară a Vcronicăi, ce nu i-ar fi adus nici o alinare? Ne-ar veni să credem că aceste rînduri sînt scrise lui Şerban în timpul şederii la Berlin — locuia foarte departe — şi fac aluzie la o iubire berlineză. Dar fiindcă necroforul eminescolog nu ne dă nici un fel de justificare autografă a rîndurilor de mai sus, noi il putem bănui chiar de fals — pînă la proba contrară — expresiunea «slova veche şi înţeleaptă» părîndu-ni-sc nu o anticipaţie, ci o imitaţie după «limba veche şi înţeleaptă» din *Scrisoarea II* (publ. 1 apr. 1881).

Cu toate aceste greutăţi de ordin documentar, rămîne neîndoielnic că la Berlin Eminescu a cunoscut iubirea în toate înfăţişările ei şi nu s-a gîndit numai la Veronica Miele, cu care, de altfel, la întoarcerea în ţară, nu avea o exagerată familiaritate. Pe marginile caietelor sale apar dulci însemnări ieşite dintr-o pană stăpînită de melodia unui nume, nebunii caligrafice în voia unei reverii: «Clarisse, Bon soir, mon etoil *[sic]* et mon ange I Clarisse . . . Bon soir, bon soir I Chcre amie . . . Clarisse Vernetz . . . Clarisse Vernetz a ta amică . . . Clara Brommer. . . Clarisse Vernetz deine Freundin, Clarisse Vernetz deinc Freundin. (M. E., I, 3) S-ar părea că poetul făcea exerciţii de limbă franceză jucîndu-se în jurul unei teme sentimentale: « . . .il a le meme amour, que vous connaissait *[sic]* . . . il est le m?me charmant gentil» (ms. 2259, f. 145 v., 148). în vremea aceasta îl surprindem într-adevăr studiind franţuzeşte, între două însemnări de prelegeri asupra Egiptului. Pe un fragment de text francez romanţios îşi sublinia cuvintele necunoscute, spre a le transporta apoi jos într-un mic vocabular. Cunoştinţele sale de limba franceză erau destul de reduse, dacă era nevoit să caute în dicţionar: *lueur, tas, ravir, tiede, aise, ntban, incandescent, jauve, oreiller, enivrer, jarret* etc. (ms. 2286, f. 58). înţelegea însă şi citea cu precădere pe Victor Hugo, din care îşi copia *Sacer esto (Les châtiments, 'Livre* IV-e) (ms. 2257, f. 16 v.):

Non, liberti! tion, peuple, il ne faut pas qu'il meurc I
O h1 certes, ce serait trop simple, en verite.
Qu'apres avoir brise les lois, et sorine l'heurc
Ou la sainte pudeur au ciel a remonte;

Qu'apres avoir gagne sa sanglante gageure,
Et vaincu par l'embuche, et le glaive, et le feu;
Qu'apres son guet-apens, ses meurtres, son parjure,
Son faux serment, soufflet sur la face de Dieu;

Qu'apres avoir traine la France, au cceur frappee
Et par Ies pieds, liee, â son immonde char,
Cet infame en ffit quitte avec un coup d'cpee
Au cou comme Pompee, au flanc comme Cdsar!

Poetul avea aci o mică prietenă, Milly, şi ea cu ochi albaştri, o lucrătoare, cusătoreasă sau aşa ceva, dintre acele fete de metropolă, care pentru o neînsemnată consumaţie ori plimbare devin afectuoase cu sinceră bucurie şi desăvîrşită discreţie. Făcea cîte o nevinovată escapadă cu dînsa, ca, spre pildă, aceea de a merge cu trenul pînă la apropiatul Potsdam, în vreo duminică cu soare, cînd n-avea treburi la agenţie (25):

Din Berlin la Potsdam merge
Dmm-de-fer, precum se ştie,
Dară nu se ştie încă
C-am luat bilet de-a treia.

C-am plecat de dimineaţa
Cu un taler şi doi groşi
Şi de gît cu blinda Milly
C-ocfii albaştri, buze roşi.

Zice Brahma, tata Brahma,
Cum că lumea asta nu e
Decit ardere-unei jertfe
într-o vecinică căţuie.

Am aprins şi eu luleaua
Să jertfesc lui tata Brahma,
Lîngă mine-un şip cu Kiimel
Ş-o bucată de pastrama.

Zice Darwin, tata Darwin,
Cum că omul e-o maimuţă;
Am nume de maimuţoi,
Milly-nsă de pisicuţă.

Şi mă urc în tren cu grabă
Cu o foame de balaur,
între dinţi o pipă lungă,
Subsuori pe Schopenhauer.

Ş-acum şuieră maşina,
Fumul pipei lin miroasă,
Sticla Kiimel mă invită,
Milly-mi ride. Ce-mi mai pasă!
(Ms. 2259, f. 169-169 v.)

Blinda Milly era însă prea burgheză şi prea chibzuită ca să devină idolul romantic al lui Eminescu, care căuta în dragoste « durere, pasiune şi turbare». Poetul este posedat de dorinţi violente, purificate de un sentiment al inaccesibilului, vrea demonicul, întrupat într-o fiinţă strălucitoare, aulică, vrea, într-un cuvînt, o voluptate care să-i cutremure totdeodată de spaimă sufletul, ca prezenţa unei divinităţi venerice, nu dărnicia simplă a unei prozaice Milly, a cărei dragoste este o pensiune ieftină a sentimentalismului. Nutrit la scrierile romantice, Eminescu putea fi înflăcărat în circumstanţele cele mai neprevăzute, şi este de prisos să căutăm a identifica obiectul izbucnirilor sale erotice, deoarece pare evident că punctul de plecare este absurdul, iar agentul lor rezistenţa. Iată-1, dar, pe Eminescu zvîrcolindu-se în pat, cu gîndul la o « copilă demonică», ce-1 respinsese, şi aruneînd pe hîrtie, după zeci de încercări, turburarea sa de *vir* contrariat (ms. 2285, f. 122 v. — 123):

Tu cu cruzime m-ai respins, cînd am voit, copilă,
Să devastez frumseţea ta cea dulce, făr* de milă
Şi totuşi corpul tău e plin de-o coaptă tinereţă,
Tu al amorului duios demonică prasilă.
Eu am plecat purtînd în piept durerea-mi toată scrisă

Precum al primăverii vînt duce-n văzduh o filă.
Dar noaptea cînd am adormit atunci durerea-mi toată
Se ghemuieşte-n inima-mi, o arde ş-o împila.
Părea din somn că m-am trezit şi te-am văzut pe patu-mi
Boţind cerşaful meu cel alb cu mina ta gentilă.

(Gbaţel, 20/12, 873J

Dar unele imaginaţii lascive, care sperie austeritatea notelor de studii, ne lasă să întrevedem procesul sexual ce stă la baza acestui demonism pasional. Ca pe un sfînt Antoniu, goliciunea urmăreşte pe Eminescu, chinuit de o asceză impusă de lipsuri şi sfieli, şi-i dă false beţii solitare,

cu mirajul unei făpturi albe « ca zahărul. . ., rotundă la umeri, cu globurile de zăpadă a sinilor pătate în vîrf cu două alunele dogorite, cît şi mai jos, unde pîntecele se adună ca sculptat într-un mod concrescut». Decenţa ne obligă să părăsim citatul acolo unde, încumetîndu-se pe drumul «organismului inferior al părului luciu-negru şi abia încreţit, care-i dumbrava centrului, ce constituie izvorul regenerării omeneşti», poetul se îndîrjeşte într-o descindere voluptoasă. Oricît acest zbucium este firesc, îndeosebi pentru vîrsta de atunci a poetului, el e în acelaşi timp unul din elementele constitutive ale crosului eminescian (ms. 2290, f. 16 v.).

Activitatea poetică a lui Eminescu, la Berlin, pare mai înceată şi redusă la simple proiecte. Studiile şi agenţia îl absorbeau, şi conştiinţa artistică mai matură strunea imaginaţia, în *Convorbiri lilerare* apăruseră doar nuvela *Sărmanul Dionis* şi două poezii, *înger fi demon* şi *l/ oare albastră,* care însă fuseseră alcătuite mai înainte. Tot astfel putem presupune că multe compuneri tîrzii au fost în schimb germinate la Berlin, cunoscînd metoda de lucru a poetului, dar e greu de determinat care anume, pentru că vechile caiete de însemnări abandonate au slujit apoi, din lipsă de hîrtie, ca teren de exerciţiu pentru compoziţii noi, iar caligrafia şi cerneala sînt deopotrivă de problematice. Planul unor lucrări inspirate din legenda dacică pare răsărit pe vremea aceasta de audieri ale prelegerilor lui Lepsius. Eminescu se gîndea să scrie un poem sau o dramă în patru cînturi, intitulată *Decebal* (ms. 2286, f. 72). Ideea unei tragedii *Demon şi înger* nu depăşeşte, de asemenea, această epocă. Poezia *Împărat şi proletar,* intitulată la început *Umbre pe pitaţa vremii,* a fost închegată tot aci, pentru că, publicată în decembrie 1874, arată evidente înrîuriri din Victor Hugo, pe care-1 citea acum. Şi tot acum trebuie să fi prins contur în minte *Glossa* şi, din elemente strînse la Viena, *Cedară* (ms. 2276 bis, f. 43 urm., 64). Cine răsfoieşte hîrtiile poetului capătă convingerea că poeziile sale au încolţit toate în minte în cei şase ani de relativă linişte, cuprinşi între 1870 şi 1876, între Viena şi Iaşi, şi că tot ce publică după această dată — adică tot — nu este decît o elaborare şi o reexaminare a vechiului material.

într-acestea, reputaţia lui Eminescu se stabilea în ţară, alimentată din ură mai ales faţă de cercul «Junimii». în 1872,

Titu Alaiorcscu publicase *Direcţiunea nouă* **in** *poeţja şi pro^a română,* articol în care, cu toate rezervele şi jignitoare» alăturare de Bodnărescu, Eminescu era socotit drept cel mai de seamă poet după Vasile Alecsandri, preţuire astăzi mediocră, dar atunci, după credinţa tuturor, superlativă. Curînd după aceasta, în 1873, Maiorescu atacă, în *Beţia de cuvinte, Revista contimporană,* care apărvise la 1 martie al acelui an. în furia de a se apăra, cei atacaţi se năpustiră în primul rînd asupra promoţiei *Direcţiei nouă,* în frunte cu Eminescu. Petre Grădişteanu se arată scandalizat de apropierea dintre Alecsandri şi Eminescu, pe care il numea în batjocură *Emirescu.* Poezia *Ligipetul* a acestuia din urmă i se părea o elucubraţie, rimele forţate, ideaţia simptom de dezechilibru (84). într-o parodie de operetă, *Alinta de la Borta-Rece,* Mihail Zamiirescu înfăţişa şi pe Eminescu sub numele caricaturizat *Minunescu.* In actul I, petrecut în Olimp, zeii beau vin egiptean din Egiptul lui Minunescu. Consultînd *Convorbirile* şi dînd peste versuri de Bodnărescu (Brutnărescu), Jupiter întreabă (239):

Este oare Minunescu
Ce Egipetul a cîntat?

iar satirii îi răspund în cor:

Nu! acesta-i Brutnărescu,
Tot ca el de nesărat.

Cu firea sa abstrasă, Eminescu a rămas probabil nepăsător — şi poate ironic — şi la laudă, şi la injurie, pentru că amîndouâ, atingînd chestiunea neglijenţelor de formă, ignorau vastele sale pregătiri pentru reînnoirea limbii poetice şi caracterul de înaltă experienţă tehnică pe care îl reprezentau rimele sale, imperfecte poate, dar niciodată facile. Acum era absorbit, de altfel, de preocuparea examenelor de doctorat, pe care voia să le dea, nu se ştie pe ce temei, pentru că la Berlin se cerea un trieniu de frecventare a cursurilor. Dar era cu totul piictit.it de viaţa studenţească şi dorea s-o încheie cît mai curînd. « Pe ia finea lui august sau începutul lui septemvrie — scria el la 18 iunie lui Iorgu — gîndesc că mi-oi isprăvi examenele şi m-oi-ntoarce-n ţară. Aştept cu nerăbdare capătul vieţii mele de student, care desigur că pentru mine numai plăcut n-a fost.» (193) Rosetti, agentul diplomatic, nu se afla

ia acest timp la Berlin, incit, parc-se, vreun venit din partea aceasta Eminescu nu mai avea. De aceea, la citeva zile numai, poetul face o nouă scrisoare acasă, cerînd ratele pe iulie şi august cu anticipaţie şi făgăduind să nu mai apeleze pentru taxele de doctorat, avînd oarecare promisiuni din altă parte. Bătrînul era supărat însă cu boala lui Iorgu, ofiţerul, care a şi murit pe toamnă, şi credem că nu numai a trimis cu greutate banii ca cheltuieli de drum, dar a somat pe Mihai să se întoarcă numaidccît acasă. Acesta trebuie să fie motivul pentru care Eminescu a făcut cerere de exmatriculare la rectorat şi a ridicat în ziua de 25 iulie un certificat de audiere a cursurilor în cele două semestre frecventate, la care trebuie să se adaoge speranţa că s-ar fi putut întoarce altă dată să-şi ia doctoratul sau i-ar fi fost cu putinţă să se prezinte la altă universitate cu o lucrare pregătită între timp în ţară. Rosetti însă, întorcîndu-se, opri pe Eminescu şi, pentru ca să-i facă posibilă şederea la Berlin fără ajutoare de acasă, îi spori salariul la 10 napoleoni. în aceste condiţiuni, poetul renunţă la ideea de a se înapoia în ţară şi rămase şi peste vară la Berlin. Spre sfîrşitul anului, Rosetti părăsi postul, fiind numit membru al Curţii de casaţie, iar în locul său veni N. Kreţulescu, care păstră lui Eminescu atribuţia şi salariul. Văzîndu-se pus la adăpost în privinţa existenţei, poetul a trebuit să cugete că cel mai nimerit lucru era să rămînă mai departe la Berlin, spre a-şi pregăti pe îndelete doctoratul. De aceea, la chemările, pe care le ghicim violente, ale lui Gh. Eminovici, Eminescu răspunde într-un tîrziu, justificîndu-se cu oarecare umor (ms. 2258, f. 169):

«N-am putut pleca la moment din Berlin pentru că Rosetti mi-a făcut cu putinţă ca să rămîn. El mi-a ridicat leafa la agenţie la 10 napoleoni pe lună şi, fiindcă era singur aici, neavînd pe nimeni în cancelarie, am crezut de datoria mea să rămîn c-un om la a cărui opinie bună am ţinut şi ţin. El în urmă a fost numit membru al Curţii de casaţie şi, la urmaşul lui, fostul ministru Kreţulescu, am intrat în aceleaşi condiţii, într-o vreme în care eram de neapărată trebuinţă aici. Dacă ţi-aş fi scris asta d-tale, ai fi zis, după cum obicinuieşti, că umblu cu minciuni, că umblu să te-nşel ş.a. N-am voit să mă expun la asemenea laude şi de aceea am tăcut. în sata chiar în care am primit bani din Lipsea prin casa Wertheimer, m-am dus la agenţie ş-am anunţat lui Rosetti plecarea mea şi, dacă n-am plecat, d-ta vei crede că nu-s aşa de nebun să fi stat numai de flori de cuc aici.»

La 6 decembrie 1873, Eminescu se înscrie din nou la Universitate şi urmează foarte serios cursurile celor două semestre, pînă la închiderea lor, la 30 iulie 1874. De astă dată se vede în compunerea programului o orientare înspre ştiinţele juridice. Frecventa acum, în semestrul de iarnă, pe celebrul Bonitz *(Principii de filozofie),* pe Dernberg *(Instituţiile* şi *Istoria şi antichităţile dreptului rumân),* pe Lepsius *(Istoria egipteană)*, iar în semestrul de vară 1874, pe Nitsch *(Istoria romană),* pe Diihring *(Economia naţională),* pe Poggendorf *(Geografie fisţică)* şi pe Munk *(Fiziologia nervilor)* (177, 165). E greu de crezut că poetul, care era aşa de curios în materie de cultură şi a"ît de puţin preocupat de partea practică a activităţii universitare, s-a mărginit la un număr atît de restrîns de cursuri. Ca şi la Viena, el şi-a alcătuit un program oficial, calculînd taxele şi împăcîndu-le cu planul de studii, dar a urmărit şi alte cursuri, într-un caiet al său găsim însemnate toate cursurile dintr-un semestru, care pare să-1 fi interesat, cu arătarea zilelor şi cu un orar alăturat, din care reiese că s-a gîndit serios să le frecventeze. Bănuim că este vorba de semestrul de vară 1874, deoarece apare pe listă cursul de *Geografie fiz>cd* al lui Poggendorf. Nu credem că a păşit vreodată la cursurile juridice notate acolo (Beseier, *Despre dreptul public in oraşele Americii septentrionale;* Gneist, *Dreptul public în Anglia actuală;* Behrend, *Izvoarele dreptului german),* într-atîta îl plictisiseră prelegerile lui Dernberg. A făcut o greşeală însă dacă n-a ascultat pe Du Bois-Reymond *(De mensura temporis in nervorum ei musculorum actionibus).* Ne îndoim iarăşi că a avut vreme să meargă la Dove *(Optices phenomena),* la Bellermann *(Historiam musices aevi medii inde ab initio doctrinae Christianae, usque ad Franconem de Colonia),* la Ermann *(Observationum geographicarum et pbysicarum),* la Kippert *(Geographiam et etnographiam Europae antiquam quatenis horis).* Dar ar părea curios ca poetul, care va încerca să facă un vocabular de limbă sanscrită, să nu meargă, măcar în treacăt, la cursul lui Ebel *(De iusta ratione linguae sanscritae in linguarum comparatione),* la acela al lui Weber *(Kalidasae Malakagnimitra),* la Zeller *(De natura religionis),* la Bastian *(De mitbologia comparativa)*

sau chiar la Petermann *(Grammaticam linguae Chaldaicae)* (ms. 2280, f. 43 v.).

Eminescu se mutase acum în Charlottenburg, pe Orangenstrasse, la vreo văduvă, probabil, care dădea camere mobilate cu chirie şi care nu-1 supăra cu nimic pe domnul student. Casa, proprietate a unui sculptor Wolgast, avea în fund priveliște înspre niște întinse grădini și străjuia cu faţada un parc, înconjurată de liniști rurale ca o casă de ţară. Un tramvai cu cai ducea, trecînd prin Tiergarten, pînă aproape de Universitate, cînd nu voiai s-o iei pe jos pe larga alee cu copaci înalţi (165). Poate la această locuinţă face aluzie poetul într-un început de compunere în proză, care, prin urmare, s-ar referi la epoca berlineză. Autorul își amintește că, pe cînd era încă la Universitate, colinda pe ici-pe colo pe uliţi, pe la anticari şi, răscolind vechiturile, lua cc i se părea mai bizar şi mat fantastic, dueîndu-se apoi acasă, unde, închis în odaia bine încălzită prin astuparea sobei, citea elucubraţiile şi le însemna în *Fragmenlarium.* «Locuiam — declară autorul — într-un sat aproape de oraşul universitar; împrejurimile locuinţei mele [erau] foarte liniștite, căci. . . locuia în acea casă numai moșnegi bătrîni.» (Ms. 2278, f. 14)

Eminescu își vede tihnit de treburile sale, plictisit numai de pedanteria biurocratică a lui N. Kreţulescu, zis şi « Pergament», care îi scăzuse leafa la 30 de taleri şi îl făcea să alerge la poştă pentru a comunica în ţară fel de fel de nimicuri, cînd un fapt nou veni să-i turbure ritmul lent al studiilor. Titu Maiorescu, prevăzînd că avea să vină la Ministerul de Instrucţie, îi propune să-1 numească la catedra de filozofie de la Universitatea din Iaşi, în cazul, firește, cînd el ar fi intrat în minister, cu condiţia ca Eminescu să-şi dea cît mai curînd doctoratul. Acest eveniment revelă la poet o stare de spirit profund originală. Fie sfiala, fie un exagerat simţ al răspunderii, poetul dă răspunsuri evazive şt chiar oarecum ironice şi, mai la urmă, pune chiar condiţii. El scrie lui Maiorescu că îi mulţumeşte pentru perspectiva numirii lui la Universitate, dar crede că e venită prea curînd pentru conştiinţa lui; că o docenţă liberă, cu scopul de a face prelegeri asupra unui domeniu restrîns din filozofie sau de a comenta texte, cum ar fi, spre exemplu, Kant sau Schopenhauer, mai-mai ar primi, dar şi aci i-ar trebui unele cunoştinţe speciale . de ştiinţe naturale şi an-

tropologie, pe care nu le are, pentru că nu prevăzuse putinţa unei catedre universitare. Am greşi dacă am socoti că Eminescu încearcă să respingă propunerea prin evaziune. Expunerea ce urmează, a vicisitudinilor studiilor sale filozofice şi a opiniilor sale metafizice, este o formă timidă de a-şi manifesta îneîntarea şi turburarea, un fel de a dovedi, prin modestie, serioasa sa dispoziţie ştiinţifică. El deplînge aci influenţa nefastă a lui Herbart, prin profesorul vienez Zimmermann. Filozofia lui Herbart, după cum se ştie, are la bază o psihologie bazată pe o realitate simplă şi indestructibilă, a cărei acţiune constă în a se conserva. Reacţiunea împotriva altor existenţe ce vor s-o distrugă este reprezentarea, iar mecanica acestor reprezentări dă cheia sufletului. Cu drept cuvînt se plînge Eminescu: « în această prelucrare a conceptului am prelucrat intelectul meu însumi după conceptul herbartian, pînă la zdrenţuire. Cînd însă, după opinteli şi depanări de luni, Zimmermann ajunse la încheierea că există într-adevăr un suflet, dar că acesta însuşi este un atom, am dat dracului caietele mele şi nu m-am mai dus la prelegeri.» Poetul dădea a înţelege că ar fi fost în stare, întemeindu-se pe filozofia lui Schopenhauer, să aducă o contribuţie proprie, pe care o vedea în introducerea unor antinomii în jurul *intemporalului,* pe baza voinţei de a trăi, ce pune în mişcare intelectul în chip de istorie, drept şi politică, dar în alt sens decît al evoluţiei Ideii hegeliene, unde existenţa şi cugetarea sînt identice. Cugetase în acelaşi timp şi la legile de dezvoltare ale culturii româneşti, pe care voia să le găsească în chip empiric, înlăturînd teoretic importul instituţiilor străine (177).

Maiorescu insistă din nou pe lîngă Eminescu să-şi dea doctoratul la o universitate unde nu se cerea trieniul şi-1 rugă să-i spună cîţi bani şi ce timp i-ar trebui pentru aceasta. Şi mai evaziv, poetul se plînse că « Delă şnuruită» zis şi «Bătrînul pergament», adică N. Kreţulescu, nu-i lasă, cu scriptele lui confidenţiale, destul răgaz de lucru, că se căieşte c-a venit şi c-a rămas la Berlin, că din Berlin nu poate pleca din felurite motive, din care unele «*unaussprecblicbev*>, că, în sfîrşit, cînd e vorba să fie pus în faţa hotărîrii, firea i se dă pe faţă şi devine nefericit. Era el care întreba acum pe Maiorescu cît răgaz şi ce sumă i-ar putea acorda. Se vede din corespondenta ce a urmat că

Eminescu a înţeles de la o vreme că poate începe cursuri la Universitatea din Iaşi la 1 mai, ca docent, fără titlu de doctor, urmînd a se reîntoarce la Berlin prin octombrie, spre a-şi depune examenul. Dar Maiorescu privea altfel lucrurile. Venit în fruntea Ministerului de Instrucţie, el pretinde hotărît lui Emincscu să-şi dea doctoratul spre a putea fi numit în chip corect suplinitor, pînă la un eventual concurs, şi îl întrebă asupra sumei de bani trebuitoare. Poetul se hotărî în sfîrşit să ceată 300 de taleri, promiţînd că va pleca cît mai curînd la lena spre a-şi pregăti şi da doctoratul. Atunci amabilul ministru dădu ordin să i se ordonanţeze numaidecit dintr-o disponibilitate a ministerului 100 de galbeni, care fură trimişi la Berlin, spre a ii nu mult după aceea pricină de atacuri înverşunate din partea liberalilor (177; 224, IV). în vederea cursului ce spera să-1 ţină în curînd la Iaşi, începu probabil Eminescu să traducă *Critica raţiunii pure* a lui Kant, spre a se servi de ea ca text de comentat (ms. 2258).

Purtarea lui Eminescu în această împrejurare fu din cele mai ciudate. O carieră strălucită i se deschidea din senin înainte, şi nici un scrupul că s-ar înşela pe sine luîndu-şi un titlu nemeritat nu-şi avea rostul, dacă îşi lua hotărîrea de a-şi îndeplini datoria, ulterior, ca profesor. Sînt indicii că primise însărcinarea sau sugestia de a face investigaţii ori o lucrare cu caracter istoric, ceva asupra relaţiunilor noastre cu Polonia şi alte ţări învecinate, pe baza documentelor inedite ce le-ar fi putut găsi în arhivele oraşelor din Europa Centrală. Nu sîntem siguri dacă, primind cei 300 de taleri, Eminescu a călătorit pe malurile Rhinului şi la NX'eimar aşa cum ar reieşi dintr-o scrisoare a cărei autenticitate nu ne este încă dovedită (121). Dar este absolut sigur că poetul a plecat într-o lungă « odisee arheologică şi istorică», ce s-a încheiat fără nici un rezultat, întîi se duse la Konigsberg, unde, găzduit de un coleg de universitate, fiu de negustor, luă contact cu directorul arhivei, spre a vedea de putea găsi documente privitoare la Ţările Române, polone de pildă, în afară de cele publicate în *Corpora documentorttm.* Dar cercetarea nu-i fu îngăduită decît cu învoire scrisă de la Berlin, ceea ce, necesitînd intervenţii diplomatice, slăbi rîvna lui Eminescu. El are o cazuistică specială de a justifica renunţările. I se pate, în cazul de faţă, că o cercetare cu autorizaţie oficială e plină de incalculabile răspundeţi, că nu c îndeajuns de pregătit să citească documentele, in sfîrşit, încearcă să ne convingă că renunţarea sa este un scrupul, un act de înaltă demnitate profesională. însă nu trebuie să desconsiderăm şi argumentul lui că, nepregătit în paleografie, n-ar fi putut descifra documentele, dacă nu cumva avea alte motive de a pleca din Berlin.

«E altceva — zice el — a face cercetări pentru sine însuşi, cari greşite chiar fiind nu au nici un caracter oficial, şi altceva cînd, ca reprezentant (cel puţin *ă peu pres)* al unui guvern, cercetezi cu toată responsabilitatea morală documente vechi, de-a căror autenticitate şi analiză arhaică atirnă tranşarea unei cestiuni de politică militantă poate. în sfîrşit, pentru a încerca deschiderea tiselor archivei pe calea mare a relaţiilor internaţionale îmi lipseşte încrederea în mine, nefiind spefialist în descifrarea documentelor şi avînd în această privinţă mai multă rutină şi bunsimţ decît înţelegerea tuturor greutăţilor şi criteriilor, de care chiar scriitorii însemnaţi sunt învinşi. Iată dar preocupaţiunile răzgîndite în două zile de-a rîndul, care m-au decis de a nu încerca—cel puţin nu acum şi nu cu mijloacele mele actuale — cercetări asupra documentelor, care poate să mai află încă nepublicate în archivul din Konigsberg.»

în loc să se întoarcă la Berlin, Eminescu se îndreaptă spre ţară, trecînd prin Cracovia şi Lemberg. în Cracovia constată că documentele ce-i puteau fi utile, de-acolo, începuseră a ii publicate chiar de directorul arhivei. La Lemberg voi să scoată fotografie de pe portretul unui armaş român, ajuns mare cancelar al Poloniei, şi dădu tircoale bisericii Movileştilor (192). Ideea de a-şi da doctoratul acum îl părăseşte cu totul, şi nici vreun ban din cei 300 de taleri trimişi de Maiorescu se pare că nu mai are. Iritat de tirania obligaţiei de a da examenul aşa de repede, ori nemaicutezînd să înceapă din nou viaţa de la Berlin, poate atras şi de dorinţa de a revedea pe Veronica Miele, Eminescu îşi pune în gînd să meargă la Iaşi, să-şi găsească un rost, proiect ce-l muncea de mult şi pe care 1-a dezvăluit odată unui prieten de aproape: «Nevoind nici să împărtăşesc soarta fraţilor mei, risipiţi pria streini, nici să adaog la lipsa lor, am decis să mă întorc în ţară peste cîtăva vreme şi să m-arunc iarăşi în valurile vieţii practice. Mi-e indiferent cum — eu şi aşa nu mai pot fi

fericit în lume; iar muncind nu-mi vor lipsi trebuinţele de toate zilele, precum 'mi lipsesc adeseori azi. îmi venise într-un rînd idei, adică-n anul trecut, ca să cer un ajutor de la „Junimea", dar am fost în Iaşi şi m-am convins în persoană cum că societatea nu are mijloace, iar din sacrificii personale în sensul strict al cuvîntului nu mi-a trecut nici prin minte vodată ca să trăiesc. Am deci o rugă către tine. Ştiu că-i supărătoare, şi numai eu ştiu cît m-a costat pînă m-am decis a lua condeiul ca să-ţi scriu. Caută-mi o ocupaţiune în Iaşi — ea poate fi foarte modestă şi neînsemnată, căci nu sunt pretenţios şi ştiu a trăi cu puţin. De vei găsi ceva, scrie-mi, dar nu spune nimărui. Dacă s-ar putea să trăiesc în Iaşi, să lucrez fără s-o ştie nime, mi-ar părea şi mai bine. De nu vei găsi o ocupaţiune pentru mine, fă-te ca şi cum n-ai fi primit scrisoarea mea, scrie-mi de altele, şi eu voi înţelege şi voi tace. Mă vei întreba poate de ce nu m-am adresat către persoane mai influente decît tine — dar cu cît cineva e mai influent, cu atît trebuie să îmi calc mai mult pe inimă, pentru a mă adresa la el. Ei nu cunosc aceste stări sufleteşti, la ce să te expui la oameni cari chiar prin vorba lor cred că-ţi fac o onoare dacă ţi-o adresează. Voi să reintru în nimicnicia din care am ieşit.» (Ms. 2255, f. 311.)

în vreme ce Maiorescu credea pe poet vîrît pînă-n gît între tomuri, la lena, spre a-şi pregăti o carieră pentru care nu era chemat, acesta, împins de demonul său, sosea pe furiş la Iaşi, ca să împlinească destinul unei vieţi zbuciumate şi nefericite.

BIBLIOTECAR ŞI REVIZOR ŞCOLAR

(1874-1876)

Cu ajutorul sau nu al lui Vasile Pogor, la care ar fi tras în gazdă, Eminescu, « doctorand în filozofie», avu norocul să fie numit la 23 august 1874 director al Bibliotecii centrale din Iaşi, în locul lui Samson Bodnărescu, trecut la direcţia Şcoalei normale de la biserica Trei Ierarhi. în ziua de 30 august, în aula Universităţii, depunea jurămîntul în faţa rectorului Ştefan Miele. Titu Maiorescu, ministru de instrucţie, aflînd de această evaziune de la studii, semnase, se înţelege, numirea, întărită prin decret la 16 octombrie 1874, dîndu-şi seama, pătrunzător cum era, că aripa cea largă a poetului nu putea fi închisă în gratiile strimte ale bunului-simţ obişnuit. Eminescu, la rîndul lui, era îneîntat de postul său, care, plătit cu 200 lei noi, îi deschidea înainte perspectiva rafturilor prăfuite ale sălii de lectură, în umbra cărora avea răgazuri nesfîrşite de a se deda studiilor sale. Numai un om al cărţilor îşi poate da seama de bucuria libertăţii de a putea sta închis între in-folii, făcîndu-şi din chiar exerciţiul voluptos al intelectului un mijloc de trai. «Sunt fericit — ar fi zis Eminescu — că mi-am ales un loc potrivit cu firea mea singuratică şi dornică de cercetare. Ferit de grija zilei de mîine, mă voi cufunda ca un budist în trecut, mai ales în trecutul nostru atît de măreţ în fapte şi oameni. Voi fi obligat moralmente d-lui Pogor, care m-a găzduit şi care mi-a găsit acest culcuş demn pentru iernile noastre friguroase. înţeleg prin ierni schimbarea răutăcioasă a semenilor noştri, cari caută să lovească chiar şi-n acei ce nu se pot apăra. Cunosc năravurile politice de la noi, de aceea mă îngri-

jose, cu toate că trebuie să mă bucur de norocul ce-a dat peste mine.» (Arh. St. Buc, Minist. Instt. pe 1874, dos. 2588) (121*)

De bucurie că scăpase de pribegia înfometată a anilor de studenţie, poetul, naiv, uită să ia în primire biblioteca cu inventar de cărţi şi mobilier în regulă, spre supărarea lui de mai tîrziu. Cu hotărîrca de a avea totdeauna o ocupaţiune «ştiinţifică şi literară», el spera să se pregătească repede, în tihna bibliotecii, pentru doctorat şi să plece apoi în Germania, spre a-1 obţine.

«Pe la mijlocul lui noiembrie mă-ntorc în Germania pentru examene — se-nţelege că *coelesta deorum gratia favente,* nefiind cas împiedicător. Călătoria mea va avea de scop înainte de toate depunerea doctoratului. Pînă atunci mă voi pune însă în corespondenţă cu d-l Hâjdeu, pentru a afla de la el numele dicţionarelor auxiliare (a limbei latine corupte din acel timp şi a prcscuiţărilor usitatc pe atunci), şi toate preservativele critice, pe cari cineva trebuie să le aplice la documente, pentru a afla dacă sunt autentice sau apocrife; căci în critica documentelor nu e permis a visa. înainte de plecarea mea şi înarmat cu toate mijloacele necesarii pentr-o asemenea activitate, vă voi anunţa pentru ca să binevoiţi a mijloci eliberarea actului sus-menţionat, cu permisiunea de a vizita archivele secrete ale statului prusian.» (192)

Scrupulozitatea care destăinuie în Eminescu pe marele poet 1-a lăsat însă în viaţa practică om fără apărare. Pregătirile ce se vede a le fi făcut în vederea documentaţiei — exerciţii de paleoslavă, de gramatică latină, copieri de documente slavo-latino-bizantine — îi măresc mereu sentimentul răspunderii şi-1 îndepărtează de acţiune. Aceeaşi conştiinciozitate îl îndeamnă să pornească la inventarierea tuturor opurilor din bibliotecă, ceea ce nu ştim dc-a izbutit să facă, dar care 1-a împiedicat, fără îndoială, să-şi pregătească lucrarea. Cărţile din rafturi au asediat pe fostul bibliotecar de la Cernăuţi şi de la Viena şi l-au stupefiat cu totul cu mirosul lor de piele şi hîrtie. Eminescu voia să revoluţioneze biblioteca cu tot dinadinsul. Avînd naivitatea să creadă că rostul ei este a de fi o fereastră permanent deschisă spre grădinile culturii actuale, el se porneşte înflăcărat s-o sporească şi s-o facă un instrument util de muncă. în acest scop intră în negocieri cu un librar anticar şi întocmeşte o listă de opere tipărite şi manuscrise ce at fi trebuit să fie cumpărate de stat. Cu un lăudabil simţ de cultură, el îşi dă seama că fără o colecţie de manuscrise o operă serioasă de istorie literară veche nu se poate întreprinde, deoarece producţiunea mireană din secolele XVI, XVII şi XVIII a circulat netipărită, şi nu numai că face un raport în acest sens locurilor în drept (60), dar el insuşi îşi dă ultimul ban ca să-şi procure o hîrţoagă veche cum ar fi *Vedenie ce au văiţttt un schimnic Varlaam de la Mănăstirea Secului din Moldova la anii de la ^idirea lumei 1329, iar de la întruparea Mintuitorului nostru Îs. Cbr.* 1821 (ms. 2307, f. 6 urm.; ms. 2306, f. 42) şi alte multe, relativ atît de multe că filologul Gaster a putut să scoată din ele un material apreciabil pentru a sa *Crestomaţie.* Toate aceste nobile intenţiuni sînt însă întunecate — o, zei 1 — de o crimă oribilă, dezgustătoare 1 Picrzînd intuiţia gardului între ce c al său şi ce e al obştii, Emincscu ar fi sustras din mobilierul bibliotecii două scaune, una masă, un dulap nou şi altul vechi, spre a se servi de ele pentru uzul său personal. Din fericire, lumea de bine a prins de veste repede această ticăloşie şi s-a grăbit — vezi, Doamne 1 — să arate poetului, cum s-a arătat şi lui Oscar Wilde, că geniului nu-i este îngăduit să surpe temeliile morale ale societăţii!

între timp, Eminescu îşi statorniceşte domiciliul intr-o odaie mare, în casele din curtea bisericii Trei Sfetite, unde, prin generozitatea lui Samson Bodnărescu, mai locuia şi iUiron Pompiliu şi, în urmă, cîteva săptămîni chiar Slavici, toţi tineri aiîrmîndu-se în cercul foarte eteroclit al «Junimii». Lipsa de griji, liniştind spiritul, spori puterea de muncă intelectuală a poetului, dar nu-i schimbă firea nepăsătoare pentru regimul fizic al vieţii. El profesa acum un fel de întoarcere la natură gen J.-J. Rousseau, fiindcă îşi găsea în această doctrină îndreptăţirea instinctelor sale silvestre, oroarei sale de complicaţiuni sociale. Pretindea anume că «fiecare lucru trebuie să vină la timpul lui», să corespundă adică unei necesităţi fireşti, pentru a-şi îngădui astfel să doarmă ziua şi să colinde noaptea, să mănince pe apucate şi să răstoarne într-vin cuvînt nişte obiceiuri care pentru noi au devenit natură (210). Omul care dormise pe paie mîrîia cînd cineva venea să i le întoarcă, şedea pe un scaun de lemn alb în faţa unei mese ordinare de brad, ca acelea de la crîşmă, bea apă dintr-o doniţă şi-şi

ţinea hîrţoagele prin lăzi, pe jos, pe după sobă, fiindcă era un animal sănătos, cu simţurile externe foarte indurate, dar cu o singură sensibilitate lăuntrică acută: aceea spirituală. Sila de arhitectonic, dc aulic se dezvăluie la Eminescu în căutarea locuinţelor. Deşi mijloacele sale îi îngăduie un interior modest, dar stilizat, el umblă după surpături de mahala aproape sătească, după zidiri dezolate şi primitive, în sfîrşit, după *bord»,* în lutul căruia pare că-1 atrage un instinct al cătunului. într-un rînd şedea împreună cu Miron Pompiliu şi un alt prieten, mic impiegat, într-o cocioabă de pe Valea Plîngerii (206). Bătea mahalalele şi împrejurimile pînă la miezul nopţii, tîrînd şi pe alţii, pe la Copou, pe la Socola, printre vii, pe valea Bahluiului, şi-i plăcea să se-nfunde prin crîşme şi dughene mărginaşe, în căutare de vin bun, care nu-1 îmbăta, dar îi dădea o euforie caracterizată prin lacrimi de duioşie şi producţiuni muzicale lumeşti. Mînca chiar într-un astfel de birt mic, zis «La cerdac», al unui neamţ Leopold sau Ferdinand, om de inimă şi foarte creditiv, care amintea pe departe dc bunul tată Wihl de la Viena (206). Cei trei tineri necăsătoriţi şi literaţi, în frunte cu Eminescu, duceau astfel de viaţă sub sfintele zidiri ale Trei Ierarhilor, încît căsnicia lor căpătă numirea puţin măgulitoare de balamuc. Dar, sub un anume raport, erau toţi sociabili, căci frecventau nu numai «Junimea», dar şi unele saloane minuscule, cum ar fi acela al d-nei Matilda Cugler, atunci căsătorită cu Burlă, sau al d-nei Miele, poete amîndouă şi dispensatoare de ceaiuri literare (210).

O nouă nefericire familială înceţoşează în această vreme sufletul lui Eminescu şi-1 abate poate de la gîndul unei grabnice reîntoarceri în Germania (224, V). Fratele său Şerban murise într-un spital din Berlin, bolnav de tuberculoză şi către sfirşit cu manifestaţiuni de alienaţie mintală, întreţinerea lui în ospiciu costase bani, şi agentul diplomatic Kreţulescu nu se cădea să-şi ia asupră-şi o atare cheltuială (33). O intervenţie la Ministerul de Instrucţie Publică rămase fără rezultat din lipsă de fonduri. Poetul însuşi n-avea bani: « Ştiţi ce va să zică a trăi într-un oraş românesc cu o sumă ca aceasta [adică cu 200 lei], unde nu există nici un mijloc social pentru confortul amploiatului mic. Aicia trebuie să fii sau în rîndul proletariatului orăşenesc, sau în rînd cu oamenii cari au şi avere privată.» (192) Cu grija de a tăinui mamei sale, Raluca, această veste dureroasă, Eminescu încearcă să convingă pe bătrîn că este obligat de a plăti datoriile răposatului. Gh. Eminovici nu se afla la Botoşani, ci la Praga, în căutarea celor două fete ale sale, îmbolnăvite de tifos la întoarcerea de la băile Teplitz (Boemia), unde cheltuiseră — dovadă de firea nechibzuită a bătrînului — sume considerabile (192). Eminescu se repezise cu puţin înainte la Botoşani, pentru vreo cinci zile, fără să bănuiască vestea care-1 aştepta abia la Iaşi. Cu acest prilej şi-a văzut toate rubedeniile, a fost şi la schitul Agafton, la mătuşa sa Fevronia Juraşcu, unde la o şezătoare de maici ar fi auzit şi însemnat de la o călugăriţă tînără, Zanaida, povestea lui Călin. Asupra bătrînelor mătuşi provinciale poetul n-a făcut o impresie satisfăcătoare. Fie că demnele femei s-au speriat de ocupaţiunea extravagantă pentru ele a poetului, fie că acesta, din maliţie, s-a dedat faţă de dînsele la poze stranii, impresia a fost de acelea ce se exprimă cu clătinări din cap şi ridicări de ochi la cer. O mătuşă surprinse pe poet ptimbîndu-se prin casă în palton şi bătîndu-se cu pumnii în piept. La bănuiala vreunui junghi şi recomandaţia unui tratament adecvat, Eminescu răspunse hamletian: « Eu am fost, sunt şi voi fi». «Ce crezi că citesc eu aici?» — se adresă el către o ţaţă Profiră, cu glas solemn. « Vreo carte de filozofie» — răspunse femeia. Iar Eminescu, cavernos: *«Etichetele curţilor împărăteşti».* (159)

La Iaşi, poetul se afundă în treburi cu optimism, şi numărul hîrtiilor umplute cu poveşti şi însemnări sporeşte în chip vertiginos pe masa de brad şi prin colţurile odăii. Deşi nu putuse merge la Berlin pentru doctorat, nu-1 părăsise cu totul gîndul acesta şi al prelegerilor kantiene, de vreme ce prin martie 1875 mai scria cîteva pagini de traducere din *Critica raţiunii pure.* Era în afară de aceasta în corepondenţă cu editorul Brockhaus din Leipzig, la al cărui *Conversation-Lexicon* colabora, şi lucra la un *Dicţionar al limbii sanscrite,* ceea ce dă de bănuit că voia să devină un indianist, spre a lua contact cu budismul prin textele originale (121; ms. 2255, f. 31).

Tot acum îşi face debutul în învăţămînt la Institutul academic din Iaşi, unde, pe toamnă, Xenopol îl lasă să suplinească cursul de logică. Fusese numit în noiembrie şi într-o comisie examinatoare. Spiritul absolut al lui Emi-

ncscu se trădează şi aci, ca şi în pregătirea doctoratului, ca şi la bibliotecă. înţelegîndu-şi datoria în chipul unei mari răspunderi, cl se plînge pe de o parte de lipsa mijloacelor pedagogice, pe de altă parte face pregătiri excesive în vederea cursului, căutînd să alcătuiască singur un manual de logică ce lipsea (192). De altfel, in afară dc biografiile românilor iluştri, pe care le pregătea pentru enciclopedia lui Brockhaus (ms. 2255, f. 31), strmgca material pentru un manual de lectură ce-i fusese cerut chiar de Maiorescu şi pe care nici vorbă nu 1-a făcut (ms. 2306, f. 1 urm.). Nu mult după aceea, în al doilea semestru al anului şcolar 1874—1875, deci către primăvară, Samson Bodnărescu, care preda limba germană la institut, fiind, se vede, prea ocupat cu altele, lăsă în locu-i pe Eminescu ca profesor de limba germană la cursul superior. Institutul, care avea şcoală primară, gimnaziu, liceu şi internat, se afla în strada Muzelor, în casele ocupate mai tîrziu de Şcoala de fete « Oltea-doamna», şi avea un corp profesoral compus din elemente distinse, în majoritate universitari şi junimişti, ca N. Culiano, P. Poni, Gr. Cobălcescu, St. Vîrgolici, A. D. Xenopol, în frunte cu I. M. Melik, directorul poreclit în « Junimea» şi Mirmiiic. Eminescu, aşa de exigent faţă de el însuşi încît îşi surpa fundaţiunea lucrării pentru a voi s-o sape prea adînc, păşi în clasă cu planul prestabilit de a scoate din elevii săi germanişti desăvîrşiţi. El nu era, cu toate pletele sale date pe spate, un bard declamatoriu şi vanitos, care se lasă linguşit de tineri şi alunecă repede la recitarea propriei opere, la cererea unanimă a clasei. Şcolarii au simţit aceasta numaidecît. Meticulos, sîrguitor, naiv de nepedagogic în credinţa că tinerii ciraci urmăreau în chip sincer să înveţe limba germană, cu încăpăţînarea în lucrurile practice pe care o arătase şi cu prilejul serbării de la Putna, poetul se dovedeşte, spre uimirea băieţilor, un profesor de-o pedanterie barbară. El îşi făcuse într-un caiet un catalog propriu şi urmărea mişcarea cursurilor în dublă contabilitate. în caiet îşi însemna lecţiile pe care avea să le facă în cutare zi (d. p.: «Pentru marţi conjugarea verbului auxiliar *baben;* pentru vineri verbul *sein»),* lecţia din care examinase pe fiecare elev, şi nu numai că distribuise materia în diferite zile ale cursului după un anume program, dar împărţise pe şcolari în serii, după aptitudini, dînd la fiecare serie sau chiar individ altceva de pregătit. Astfel, în clasa I superioară, unde avea ca elevi pe numiţii Albu, Alevra, Antoniade, Apostoleanu, Apostolide, Buiciiu, Cernătescu, Cerne, Cincu, Condopolu, Criste, Desila, Dimitriu, Fotino, Frigator, Ionescu, Lambrino, Miclcscu, Milicescu, Mitache, Nanu, Petrovan, Pilat, Pipi, Schabner, Stamate, Stamatiu, Străjescu, Stroici, Tatovici, Tăutu, Tulbure, Vincler, Vidraşcu, Voinescu, făcea *mărfi:* gramatică şi exerciţii de traducere; *joi:* citire cu îndeletniciri asupra citirii, iar *sîmbătă:* gramatică şi exerciţii din [manualul lui] Ahn. Puţinii elevi din clasă erau urmăriţi cu străşnicie şi, ca să nu uite cumva, Eminescu îşi nota în carnet că într-o joi — de pildă — avea să pretindă: I. Citirea curentă a § 8 întreg; II. Traducerea curentă a §-ului II şi III. învăţarea pe de rost a patru strofe din § 2. în clasa a H-a superioară, unde preda luni şi sîmbătă, avea vreo 25 de băieţi, pe Pîclcanu, Nanu, Istrati, Theodor, Frey, Staţi, Novleanu, Sigmund, Orleanu, Vîrgolici, Milicescu, Negel, Melidonovici, Costinescu, Borisof, Stroici, Motoc, D. Matasaru, Motoc, Vasiliu, Naum, Cincu, Mănescu, Pruncu, Emanoil. Aci îi împărţise în *slabi, mai înaintaţi, şi mai înaintaţi,* dîndu-le la cei slabi şi mai înaintaţi partea 1 din Ahn, iar la ceilalţi, partea a Il-a din Ahn şi traduceri din Schiller. Pîcleanu, bunăoară, traducea din Schiller, Istrati numai din Ahn, I § 93, Emanoil din Ahn, p. II. Anul acesta a tradus pe cît se pare şi actul II din *Wilhelm Jeli.* Eminescu preda şi la cursul inferior în clasa a III-a, în care se aflau printre elevi şi viitorii gazetari şi oameni politici C. Miile şi V. G. Morţun. Cu puţinii şcolari de aci se purta foarte energic şi era nemulţumit de ei. *Marţi* şi *vineri* făcea cu ei gramatică şi traducere, iar *miercuri,* citire şi exerciţii. îi examina des, ţinînd socoteală de lecţiile la care îi ascultase şi notîndu-i după o scară prudentă cu slab, mijlociu, bine (ms. 2269, f. 71—73). După cîtăva vreme de astfel de muncă şi notaţii, şcolarii, în special cei din curs superior, mai toţi dc familii bogate, începură să murmure. Eminescu era şi nervos, pedepsea şi dădea note rele, şi acest fapt poate fi pus în legătură şi cu starea sănătăţii sale. Suferea dc o aprindere la încheietura genunchiului, ce-1 stînjenea în mişcări. Dacă legăm acest accident de paralizia reumatică a mîinii drepte, dc care, cu un an mai înainte, la Berlin, zicea că suferă, de boala suspectă de la Viena, de manifestaţiunile

morbide de aceeaşi natură ce-l vor cuprinde în curînd şi care presupun o cauză veche, ne vine să credem că unul din motivele inavuabile ce împiedicau de la o muncă statornică pe poet este infecţia luetică, întîmplată în cursul acestor ani, poate chiar la Viena. Scînteia revoltei o formă pedepsirea lui V. Dimitriu din clasa a II-a superioară, viitor profesor universitar. După o scurtă conjuraţie, insurgenţii din cursul superior se hotărîră să se pună în grevă. Şi cînd, într-o dimineaţă, la orele 8, Eminescu intră în clasă, nu găsi pe nimeni, deoarece topi elevii, în chip demonstrativ, se baricadase în sala de gimnastică, refuzînd cu hotărîre parlamentărilc. Ei revenîră însă la ora următoare a lui Culianu, spre a arăta direcţia protestului lor. Imitînd pe cei de la cursul superior, elevii din clasa a III-a inferioară făcură şi ei demonstraţii ostile, ieşind unu] cîte unul din clasă la intrarea lui Eminescu, care, livid, uluit, privi defecţiunea cu linişte ironică, totdeodată şi amară. Mirmilic, directorul, şi şeful pedagogilor, Hurjui, umblară să înăbuşe cu asprime revoluţia, dar elevii s-au ţinut dîrzi trei zile. O încercare de a-i decima prin foamete a rămas infructuoasă, pentru că insurgenţii au luat cu asalt mîncarea din mîinile oamenilor de serviciu. Au urmat apoi eliminări, ameninţări, dar totul s-a potolit, cum era şi firesc. Institutul avea nevoie de băieţi-clienţi care să plătească, şi ispăşitorul fu Eminescu. in semestrul următor el fu înlocuit cu P. Paicu, scutind astfel şcoala de prezenţa sa primejdioasă (231). Totuşi, la 18 iunie poetul nu întrevedea acest deznodămînt, fiindcă lui Maiorescu, care-i propunea funcţia de revizor şcolar, îi răspundea că e satisfăcut cu cîştigul de l.n. 367, cît lua de la Institutul academic şi de la Şcoala normală, unde, prin urmare, de asemeni preda lecţiuni (224, V).

Nu trecu mult, şi o nouă vicisitudine amărî sunetul poetului. De curînd se pripăşise la Iaşi D. Petrino, poet pe atît de considerat în unele cercuri pe cît de lipsit de talent, făcînd parte însă din înalta nobleţe bucovineană şi primit din această pricină cu multă atenţie în societatea bună ieşeană. Era un tînăr dezechilibrat, alcoolic, desfrînat, care risipise o avere întreagă în petreceri şi tîra prin saloane doliul — poate chiar sincer — al morţii soţiei sale, cîntat apoi în versuri lugubre şi fade. De curînd familia sa primise de la împărat baronatul, dar tînărul, într-un clan de naţionalism ce acoperea însă şi o disperare economică, hotărî să emigreze în ţară. în acel an, 1875, împlinindu-se o sută de ani de la convenţia ce dădea Austriei Bucovina, stabilirea lui Petrino în ţară luă proporţiile simbolice ale unui protest al nobleţei locale. Discursul vehement ţinut de el la serbarea comemorativă organizată la Iaşi, reputaţia de poet, manierele lui teatrale şi afectate de tînăr blazat, dar mai ales relaţiunile în lumea de sus, la care trebuie să adăogăm şi o mare doză de adulaţie, evidentă în dedicarea poeziilor, făcură din Petrino nu numai un personaj la modă în saloanele moldovene, dar şi un obiect al atenţiunilor oficiale. Pentru a i se da o sinecură, îi fu oferită direcţia Bibliotecii centrale, deţinută de Eminescu, pe care o ceru — zice-se — îndemnat de Andrei Vizanti, liberal îngust şi pătimaş, suplinitor al catedrei de istorie şi literatură română de la Universitatea ieşeană şi duşman înverşunat al lui Titu Maiorescu, din cauza unei notiţe ironice cu prilejul unei dedicaţiuni compuse într-o latinească fantezistă (121). Titu Maiorescu a acceptat această machinaţiune ce trebuia să izbească în «Junimea» şi a numit, drept compensaţie, pe Eminescu, pe ziua de 1 iulie 1875, revizor şcolar pe două judeţe, Iaşi şi Vaslui, în locul lui Naum, scoţîndu-1 dintr-o funcţiune tihnită şi propice studiilor şi dîndu-1 drumurilor de ţară şi incertitudinilor luptei de partide. Petrino se bucura însă de simpatii largi în cercurile ieşene, şi Maiorescu n-a putut face altfel sau a socotit că nu face rău. Petrino nu avea motive să simpatizeze pe Eminescu şi pentru că acesta scrisese cunoscutul articol cu privire la broşura sa *Puţine cuvinte*. . ., şi fiindcă reputaţia creseîndă a acestuia i-o primejduia pe a sa. De aceea, în chip insidios, îşi luă concediu pentru două luni şi rugă pe Eminescu să-1 suplinească în acest timp, pentru ca să pregătească — după cum vom vedea — un motiv de acuzaţie împotriva lui. Această întîmplare a umplut de bună seamă de amărăciune pe Eminescu, şi aşa, prin concepţie şi boală, deschis tuturor deprimărilor. Neputînd să-şi manifeste faţă de lume supărarea, el îşi vărsă focul în odaia lui neorînduită, la masa de brad, unde începu să injurieze cu vehementă sterilă pe Petrino,

într-o stimă dc diatribe versificate, ca (ms, 2261, f. 282):

Petri-Notae

împresurat de creditori, se vede,
Şi neputind plăti cu rele rime,
Te-ai strecurat pe la Cordon, sublime,
Să ne-amăgeşti cu versuri centipede.

Presupunînd că nu te ştie nime,
Că eşti martir ai vrut să faci a crede.
Mai bine masca de paiazzo-ţi şede,
Căci ne-am convins de mult de-a ta mărime. . .

sau acestea în care se face aluzie la baronatul lui Pctrino (Dcmctrius baron dc Trei Sarmale, Le baron de Trois-Etoiles) şi la înrudirea lui cu bogătaşul Petrovici-Armis, care-i lăsase averea pierdută in petreceri (**ins.** 2289, f. 16, 24):

De vreţi să ştiţi, lectori, întreagă spiţa
Din care a ieşit poetul jalnic:
N-a fost scăldat în floare de năvalnic,
Nici lîngă tronuri nu-î sădită viţa.

Poemul legendar nu-i aşa falnic,
Bacalul Petcu s-au numit mlădiţa,
Bulgar armeano-grec din Podgoriţa,
Pe care ruşii I-au făcut nacialnic.

Din Chişinău trecind in Bucovina,
C-un *roti* austrieci-1 suduiră
Şi de l-au mazilit a lui nu-i vina.

Vestite Armis ! faci în lume larmă,
Căci Armis eşti, născut cu spadă-n mină . . .

ori, în sfîrşit (ms. 2268, f. 18):

Cunoaştem noi mai bine cum vin astfel de poame:
Tu te-ai fugit din ţară de creditori şi foame,
în vremea cea din urmă nu ştiu de-ai fost sătul,
Pe cînd trăiai cerşindu-ţi parale pe *Ratt/.*
Şi toată ziua-n colţuri pîndeai pe la Pardini
Să vezi de nu **c** nimeni să-ţi dea doi fiorini **ctc.**

Cu tot scepticismul în privinţa trăiniciei noii slujbe, Eminescu se aşează la lucru cu o străşnicie aşi de lipsită de orice diletantism, cu atita clarviziune pedagogică şi socială şi spirit administrativ, încît acest an reprezintă pe o suprafaţă mică, în istoria învăţămîntului rural înainte de Haret, cel mai ridicat nivel al conştiinţei culturale naţionale. Noul revizor avea atribuţiuni îndoite, administrative şi pedagogice, trebuia, într-un cuvînt, să conducă cancelaria revizoratului şi să facă inspecţiuni la şcoalele dependinţe de circumscripţiile sale din judeţele Iaşi şi Vaslui. Pentru această muncă extinsă, dar nicidecum odioasă unui intelectual, Eminescu era retribuit cu salariul îndoit de c. 500 l.n. (212,50 de fiecare judeţ), sumă considerabilă pe acele vremi. Orice aluzie, aşadar, la mizeria poetului ia această epocă trebuie explicată prin alte pricini, cum at ii incertitudinea, decît prin insuficienţa teoretică a mijloacelor de trai ţl17, 60).

Chiar îa vara aceea — credem — s-au ţinut sub supravegherea lui Eminescu o serie de conferinţe pentru învăţătorii din judeţul Iaşi, conferinţe la care n-au luat parte decît 24 de inşi din 54, ceea ce noul revizor, spirit absolut şi neconcesiv, consemnă cu asprime într-un raport oficial. încă din august el porni pe drumurile de ţară, în trăsură sau căruţă, cum i-a fost la îndemînă, să viziteze şcoalele din judeţul Vaslui, în vederea reorganizării învăţămîntului primar ce se pregătea. Impresia generală pe care i-o făcură aceste şcoli fu rea. Frecvenţa mică a copiilor, abuzurile primarilor, sărăcia şi mortalitatea ţăranului, silit să presteze munci în natură spre a acoperi vechile datorii, toate acestea îl făcură să creadă că şcoala devenise un lucru de prisos. Filozoful social, pregătit între Viena, Berlin şi Putna, avea naivitatea să ridice raportul pe care îl înainta peste vreo lună ministerului la nivelul unei adevărate soluţii sociale, preconizînd schimbarea sistemului de dări şi organizarea unui regim mai liber al muncii. Ceea ce te izbeşte aproape dureros în activitatea de funcţionar public a lui Eminescu este imensa lui bună-credinţă şi destoinicie administrativă, capacitatea lui de muncă inteligentă şi practică totdeodată, bunul-simţ desăvîrşit în toate acţiunile, care ar fi făcut în alte împrejurări din el un mare organizator şi care totuşi ne apar ca şi ridicule de optimism, într-o vreme obscură, ipocrită, împătimată

de politicianism. Dureros de ridicul este, deci, raportul revizorului sociolog, care deplînge în el mortalitatea copiilor de vărsat negru, anghina difterică şi alte boale, după ce însemnase în carnet şi unele leacuri împotriva lor, pe care le-a recomandat probabil ţăranilor, împotriva cămătăriei la ţară şi a proastei economii săteşti, dînd soluţii practice pe care n-avea cine să le citească. Ca un adevărat Pestalozzi rătăcitor, Eminescu străbătu furtunos drumurile judeţene, aspru şi nemulţumit, asemănător într-aceasta mult lui Gh. Eminovici, cu deosebire că acela era domn absolut pe moşiile sale, în vreme ce el comanda călare pe un cal de zăpadă. La Mînjeşti se indignă, găsind un singur ştiutor de carte, care deci costase pe stat 7.737 lei n. învăţătorul epileptic de la Dumeşti, fiind asuprit de primar, e propus spre mutare în comuna Lazu. în Scheia găseşte şcoala închisă, la Zăpodeni, o şcoală neîncăpătoare. La Floreşti admiră frumoasa biserică-mînăstire neisprăvită. Cu trăsura a mers mai departe în Rediul, Brodoc, Bălteni, Rafaila, Deleşti şi altele, dînd instrucţiuni şi musstrări, recomandînd sau permutînd pe învăţători, nemulţumit că găsea bănci numai de formă, şcoli fără orologiu şi fără clopoţel, copii puţini, lefuri neplătite, avertismente neexecutate (ms. 2306, f. 45 v.; 60).

După un scurt popas administrativ în Iaşi, Eminescu porni iarăşi în inspecţiuni, de astă dată în judeţul Iaşi, cu aceleaşi mijloace de locomoţiune şi poposiri în sate, care-i atrăgeau glumele «Junimii* (152):

Eminescule, poete,
Umblai in cabriolete
Luni întregi, din sat in sat,
Şcolile de inspectat.

Ca nalt revizor şcolar,
Stai in gazdă la primar
Şi cu primăriţele
îţi încurcai iţele.

Idilele cu primăriţele sînt, desigur, bîrfeli din partea «caracudei», dar adevărul este totuşi că revizorul rumina în clătinarea brişcei amorurile sale inestinguibile pentru Veronica sau oricare altă femeie, căci între un raport de inspecţie şi o statistică comparativă de cheltuieli

cu întreţinerea şcoalelor, apar în caietul său' de însemnări fugitive versuri de dragoste pentru o femeie cu ochi limpezi:

Să mai pun încă o dată
Mînuţa ta la piept —
Şi-n ochii tăi cei limpezi
Să mă uit lung şi drept.

Apoi pe a ta gură
Să te sărut cu foc
Ş-apoi să plec în lume,
Copil făr' de noroc. . .

pentru una cu ochi verzi:

Uşor este a-ţi spune
Că mult frumoasă eşti
Cu faţa ta de ceară,
Regină din poveşti.

Că cu a ta zîmbire
Mă farmeci şi mă pierzi,
Că-nveninat de-amoru-ţi
Mă uit în ochii verzi. . .

sau, în sfîrşit, pentru o femeie faţă de care, ca un nou Arvers, îşi tăinuise cu voluptate amară iubirea (ms. 2288 f. 2, 4, 6.):

Iubind în taină mi-am impus tăcere,
Gîndind tăcerea că îţi place ţie.

Inspecţiile la şcolile de ţară l-au făcut pe Eminescu să cunoască mai de aproape starea socială a ţăranului, abuzurile arendaşilor şi funcţionarilor administrativi, infiltrarea micilor capitalişti în chip de cîrciumari şi cămătari, să strîngă, prin urmare, un material sociologic, care, în alte condiţiuni de viaţă, ar fi fost punctul de plecare al unei întinse opere de sociologie naţională, iar aşa a fost numai informaţia unor admirabile articole de gazetă şi a unei conferinţe. Ca şi Caragiale, Eminescu a trebuit să vadă că singura cale la îndemîna sa, greoaie, dar sigură, de a corecta răul era propaganda satirică prin teatru. Pe imprimate de ale prefecturii jud. Vaslui, din vremea deci a inspecţiilor, sînt aruncate ideile unei comedii, *Gog»-*

tatii (ms. 2254, f. 262 urm.), care avea să înfăţişeze mediu de ţară cu eroii săi tipici: marele proprietar d-nul Subpapuc, tînărul proprietar Barbu Vultureanu, vătaful hrăpăreţ al celui din urmă, Pavel Intentationem, boieria veche în persoana lui Stratomir Frige-linte, faţă de noua generaţie reprezentată prin Gogu-tatii, Napoleon Pătărlăgică, subprefectul plăşii Dezbrăcătoreni, negustorul Leizer Solzangezind, stăpînul birtului «La birlicul de aur» şi alţii asemenea. Un alt proiect de proză ironiza pe micii noi tirani ai satelor (ms. 2255, f. 188—194): pe popa Ermolachie Chisăliţă, zis şi Melesteu, fiu de porcar, beţiv şi prost, pe dascălul Pintilie Buchilat şi pe palamarul Nicodim Parpalac. Faţă de această lume monstruoasă, produs al unui liberalism nesincer şi pripit, se ridica în închipuirea utopică a revizorului vechea boierie patriarhală, asemeni aceleia în apropierea căreia copilărise la Ipoteşti. într-un sat de pe valea Şiretului, avea să ne descrie — într-o nuvelă — viaţa rurală a bătrînilor boieri Vasile Creangă, Drăgan Ciufă şi a familiilor lor sănătoase, cu moşii întinse, vite, slugi, prisăcar, dădacă-ţigancă, doctor de casă, scritoraş, vechil, sufragiu, întocmai ca la curtea lui Balş, viaţă înapoiată, dar după credinţa lui pe potriva moravurilor ţării, mai prielnică pentru ţăran decît democraţia hrăpăreaţă şi neocrotitoare a statului burghez (ms. 2255, f. 162—167).

în vreme ce dragostea şi meditaţiile sociale ocupau, în trapul cailor, mintea fanatică a lui Eminescu, satul se apropia şi revizorul se afla cu brişcă în faţa realităţilor, în comuna Şipotele, plasa Bahlui, şcoalele erau închise de şase luni sub pretext de lipsă de lemne sau boală a învăţătorului, în localul şcoalei, notarul îşi făcuse locuinţa, zidind uşa tindei şi spărgînd pentru băieţi o alta, de-a dreptul în zidul clasei, în care revizorul găsi, puse la păstrare, varza şi nutreţul pentru vite ale domnului notar, în vreme ce tot bugetul şcoalei era de 1.500 lei, salariul primarului se ridica la 2.400 lei anual. Eminescu propunea cu inocenţă ministrului darea în judecată a învăţătorului şi a primarului. La Ierbiceni (19 noiembrie 1875), era satisfăcut de progresele şcolarilor, la Totoieşti însă răspunsurile i se părură mecanice, fără viaţă. Copiii învăţau pe de rost, fără să priceapă, şi memorau definiţii gramaticale înainte de a face exerciţii de compunere. Şi-ntr-o parte şi-ntr-alta recomandă cărţile de lectură ale lui Creangă, cu care făcuse nu demult cunoştinţă (ms. 2288, f. 1—1 v.). Chiar dacă uneltiri politice de sfere mai înalte n-ar fi zdruncinat pe Eminescu din postul său, în cele din urmă nemulţumirile micilor potentaţi judeţeni l-ar fi prăbuşit. El îşi îngăduie să respingă numirile de învăţători ce i se par nepotrivite, ridicule, ca aceea a unui copilandru, recomandat ca unul ce fusese *energie* în funcţia de monitor, să se plîngă prefecţilor că plătesc un salariu prea mic învăţătorilor sau că nu-1 plătesc de loc, că au îndrăzneala să mute o şcoală fără învoirea sa (60).

în această toamnă, Eminescu făcu o călătorie la Cernăuţi, cu prilejul serbării inaugurării Universităţii germane şi al aniversării de o sută de ani de la «încorporarea» provinciei. Dincoace, la Iaşi, se făcuse o contraserbare la lieilic, la care vorbise D. Petrino. Pe la sfîrşitul lui septembrie, Stefanelli se trezi cu Eminescu în oraşul lui Aron Pumnul. Poetul adusese într-o ladă, sub un vraf de psaltiri, ceasloave şi biblii, un număr însemnat de exemplare dintr-o broşură antiaustriacă, alcătuită pe bază de documente de Mihail Kogălniceanu, cu scopul de a o răspîndi clandestin, ceea ce şi izbuti să facă, trimiţînd-o chiar la căpeteniile serbării. Oraşul era trist. Pe la două după miezul nopţii, Stefanelli şi poetul auziră înfioraţi, în stradă, un cor de voci bărbăteşti cîntînd lent şi jalnic *Un răsunet* al lui A. Mureşanu, pe muzica lui A. Pann. Eminescu îndeosebi fu impresionat: «Niciodată — zise — nu mi-a plăcut cîntecul acesta aşa de mult ca acuma». Patriotismul, ca şi, în genere, filozofia socială a poetului, căpătase o notă de violenţă dureroasă, fanatică. La hotelul « Pajura neagră», unde merseră să mănînce şi unde luau masa în chip obişnuit mulţi români, imperialii se aflau în haine de gală, în vreme ce românii cu hainele de toate zilele evitau orice fraternizare. Cînd un avocat vru să invite pe tinerii judecători români de la masa lui Eminescu la petrecerea comună, acesta dădu semne de iritaţie şi se prefăcu că ia pe numitul avocat, din cauza fracului, drept chelner.

«Eminescu începuse a-şi muşca mustaţa, semn că era iritat. Deodată vedem că ia paharul său golit de bere şi, ridicîndu-1 îndărăt după spate spre faţa advocatului, îi zise fără să se întoarcă la dînsul:

— Kelnerl un pahar de berci*

înainte de a pleca din localitate, poetul dădu o ultimă privire casei lui Pumnul şi odăiţei în care petrecuse o vreme ca bibliotecar (214).

E posibil ca tot acum să se fi repezit la Suceava, la cumnatul său Drogli, pe atunci inspector şcolar districtual pentru judeţele Suceava şi Cîmpulung (82). Eminescu se simţea aci, ca şi la Putna, printre mormintele trecutului. Pe zidurile groase ale cetăţii i se păru că vede umbrele mustrătoare ale falnicilor domni ai ţării, pe Dragoş-vodă:

Dragoş-vodă cel bătrîn
Pe Moldova e stăpîn
Şi domnind cu toată slava
Şade-n scaun la Suceava.
La Suceava lăudată,
Cea cu zid înconjurată,
Zid de piatră nalt şi gros,
Că pe el merg cinci pe jos
Şi au loc cu de prisos,
Că merg trei călări alături
Şi mai au Ioc pe de lături,
Caii mîndri să şi-i joace
Cînd încolo, cînd încoace. . .

(Ms. 2256, f. 20.)

sau pe Istrate Dabija-voievod:

Suisem noaptea la Suceava
Pe ziduri vechi cetatea unde-i,
Cum trece-n lume toată slava,
Trecuşi. Sic transit gloria mundi.

Şi printre ziduri înnegrite
Suspină şoaptele încete,
încord simţirile uimite
Şi-aud un glas zicind: — Mi-e sete.

(Ms. 2261, f. 95.)

La întoarcerea în Iaşi, poetul, contaminat de xenofobia unor junimişti, spumegă de indignare faţă de rărirea elementului românesc în Moldova-de-Sus:

«— Auzi, oraşul Suceava, oraş boieresc, cetate a sfîntului Ştefan cel Mare, cetate care a rezistat la asalturile leşilor şi ungurilor, cuibul zmeilor şi al vulturilor, în prada verminei... I Iar leşul, scaunul lui Lăpuşneanu şi atîtor domni români, de batjocura tuturor străinilor de limbă şi de neam!» (164)

în primăvară (1876), Eminescu face noi inspecţiuni. La 26 martie era la Roman, unde inspecta Şcoala dc fete nr. 1, asistînd la lecţiunile mecanice şi moarte ale unei d-ne Z. Livescu, care, în realitate — descoperă ironic şi, de fapt, nedrept în această privinţă revizorul — se numea Lewici şi aparţinea « unei generaţii bine determinate, bogate în cuvinte şi sterpe de idei». La 26 aprilie inspecta şcoalele urbane din Vaslui. La şcoala de fete, directoarea ocupase cu propria locuinţă 6 camere din 8 şi în clasa a III-a nu era decît o bancă. La 29 aprilie se afla iarăşi pornit spre sate, la Lipova, unde se aflau şcolari puţini din cauza ploilor, iar învăţătorul nu era destul de «strict» la note. Inspecţiunea s-a urmat negreşit şi în alte comune, cu obişnuitele observări serioase, dispoziţiuni şi rapoarte.

Un prim fulger al furtunii ce avea să întunece în curînd cerul apăru sub forma unei întrebări viclene din partea autorităţii superioare: de ce revizorul nu inspectase şcolile rurale din judeţul Iaşi în intervalul de la 15—31 martie. Eminescu răspunde cu o violenţă, cu un sarcasm, admirabile într-un pamflet, primejdioase într-un raport:

«Am fost cu.drept cuvînt surprins de ordinul d-voastră nr. 3.483, prin care sunt invitat de-a arăta: de ce în intervalul de la 15—31 martie a.c. n-am inspectat nici una din şcoalele rurale ale judeţului Iaşi şi ce m-a împiedicat de a-mi îndeplini *auastă datorie ?* Mai întîi am căutat a justifica acest ordin prin vreo greşeală de adresă a organelor de control din acel onorat ministeriu, căci nu ştiu din care articol al legii instrucţiunii s-ar putea deduce regula că revizorul, care împreunează toate activităţile unei cancelarii într-o singură persoană, fiind curier, copist, registrator, administrator, examinator etc, trebuie să fie cu toate acestea şi vecinie în călătorie, încît la fiecare 15 zile să facă şi revizie, şi toate aceste în marginile a cei 212 \\, 1. n. pentru fiecare judeţ. Dacă există un asemenea revizor în ţară, rog a mă informa unde-i acel preţios individ, ca să apelez la vasta sa experienţă şi să aflu în care mod — mai mult sau mai puţin apostolic — îşi îndeplineşte sus-menţionata datorie. Eu, din contra, ştiu că norma de pîn-acuma

este ca revizorul să inspecteze de două ori pe an fiecare şcoală. Considerînd acuma numărul de 152 scoale publice şi private din circumscripţia subsemnatului, împrăştiate pe o suprafaţă de mai multe sute de kilometri pătraţi (1.143.570 m), considerînd minunatele căi de comunicaţie dintre comună şi comună, că amîndouă judeţele nu sunt şese, ci pline de dealuri şi păduri, că pentru inspectarea lor sunt abia şease luni lucrătoare, dacă substragem sărbătorile şi vacanţiile de preste an, considerînd în urmă că într-o zi nu se pot inspecta conştiincios decît două scoale, de vreme ce ziua şcolară are numai 5 ore (ba joia numai 3), veţi vedea, domnule ministru, că sarcina subsemnatului este de a inspecta de două ori 152 şcoli în timpul de 180 de zile, iar pentru lucrarea administrativă şi de cancelarie i-ar rămîne în acest timp 28 de zile. Şi care este lucrul său administrativ? 500—600 de hîrtii intrate, care trebuiesc rezolvite, apoi o mulţime de plîngeri verbale, toate aceste îngreuiate încă prin lipsa de autoritate faţă cu primăriile şi subprefecturile şi prefecturile.

Fiindcă legile timpului şi a[le] spaţiului sunt apriorice şi nu sufăr nici o discuţiune, de aceea vă veţi convinge că îndatorirea de a inspecta şcoalele din 15 în 15 zile este o imposibilitate, asupra căreia n-a insistat nici chiar ministrul, care-a emis ordinul respectiv.* (60)

O asemenea izbucnire — ce dovedeşte alterarea crescîndă a temperamentului poetului, devenit din ce în ce mai sarcastic şi mai violent — putea fi îngăduită sub un guvern din care făcea parte şi Maiorescu, afectat atunci de reformarea şi întinerirea învăţămîntului şi învăpăiat la muncă în limitele înţelegerii lui istorice pînă acolo încît să inspecteze cu Eminescu şcolile din Iaşi (7). însă Maiorescu fu silit de împrejurări să demisioneze, şi însuşi guvernul Catargi căzu în curînd. Nu se topise încă zăpada, şi junimiştii în funcţiuni publice tremurau şi cereau informaţiuni.

;< Domnule Negruzzi — scrie Eminescu—în oraş circulează zgomotul că ministerul ar fi căzut. Acest zgomot ne nelinişteşte atît pe mine, cît şi pe Bodnărescu. Dacă ştiţi ceva pozitiv, vă rog să ne spuneţi şi noă, cît şi despre vreo nouă combinaţie de care s-ar fi vorbind.

Pompiliu ş-a pregătit geamantanele şi vrea să fugă la Magyiar-Orszag. Panu se plimbă cu nelinişte prin Copou, deşi omătul e pîn' la brîu, Lambrior şede tăcut în cafenea la Max, şi pe cîţi intră în cafenea îi întreabă ce s-aude. * (188)

Guvernul într-adevăr căzu şi, la 1 iunie 1876, noul ministru de instrucţie G. Chiţu, pregătit prin intrigile lui Vizanti, destitui pe Eminescu. Lucrul produse asupra lui o disperare sumbră şi-i iscă o ură cruntă împotriva liberalilor (123*):

«Canalia liberală a nimicit ideile ce mile făurisem despre viaţă 1

E.ămas fără o poziţie materială asigurată şi purtînd lovitura morală ca o rană care nu se mai poate vindeca, voi fi nevoit să reiau toiagul pribegiei, neavînd nici un scop, nici un ideal.

Crede-mă . . . că de azi sunt om perdut pentru societate.

O singură fericire ar renaşte în sufletul meu, dacă aş putea să ascund nedreptatea.

Posteritatea nu vreau să afle că am suferit de foame din cauza fraţilor mei.

Sunt prea mîndru în sărăcia mea. I-am dispreţuit, şi acest gest e prea mult pentru un suflet care nu s-a coborît în mocirla vremurilor de azi.»

Dar această lovitură nu fu singura. Cu o ură josnică, vrednică de un om care avea să se expatrieze din cauza necinstei, Vizanti, în înţelegere cu nu mai puţin odiosul Petrino, puse la cale un proces împotriva lui Eminescu pentru pretinse sustrageri de cărţi şi mobilier. într-un raport către ministru, veninosul şi desfrînatul poet se plînse că d-1 Eminescu se servise fără justificare de mobilele bibliotecii pentru a-şi mobila «apartamentul d-sale particular», lăsînd instituţiunea într-o stare deplorabilă, că îşi însuşise din acea bibliotecă 50 de volume şi că, din restituirea lor, mai rămîneau neintrate în bibliotecă un număr însemnat de volume împrumutate la diferite persoane fără cauţiune şi forme în regulă. La parchet Petrino repetă cu mai mvdtă răutate aceleaşi acuzaţiuni. La interogatoriile ce i se luară la 13 septembrie şi la 9 noiembrie, Eminescu răspunse cu sînge rece şi cu o moderaţiune desăvîrşită, redactînd cu propria-i mînă procesul-verbal. înscenarea era evidentă. Lista cărţilor sustrase fusese alcătuită după însemnări făcute cu creion roşu de poet în

catalog, cărţile însă fură găsite în tafturile lor. Neputîndu-se dovedi nici o vinovăţie, dosarul fu închis (121*). în timp ce poetul era hărţuit în acest chip la Iaşi, în Parlamentul ţării numele lui devenea cap de acuzaţie împotriva fostului guvern. O comisiune de dare în judecată, din care făcea partea în primul rînd Andrei Vizanti, «membrul academiei madritense», acuza pe prevenitul Maiorescu de risipă în vistieria statului, prin faptul că dăduse cu împrumut bani favoriţilor săi, adică lui Eminescu şi Slavici, şi numise pe acelaşi Eminescu revizor pe două judeţe, pe acel primejdios Eminescu, care, muritor de foame, cerea în septembrie Veronicăi Miele să-i găsească un loc de pedagog, spre a-şi agonisi acea pîine pe care «o dorea de două zile şi n-avea cu ce s-o cumpere» (121"). Toată amărăciunea omului onest şi activ, care este împiedicat, în virtutea aproape a unei legi naturale, în elanul său de muncă, de perfidia şi răutatea semenilor săi, se cuprinde în aceste rînduri scrise de poet ca o replică la o adresă a noului prefect liberal de Vaslui, care se plîngea că la prefectură nu este nici un tablou de şcolile din judeţ; rînduri ce rezumau şi experienţa pedagogică a lui Eminescu (60):

«Un om nu poate face nimic într-o ţară rău întocmită şi, măcar să tot poruncească, rămîne la vorba aceea: A poruncit cînelui şi cînele pisicii şi pisica şoarecelui, iar şoarecele şi-a atîrnat porunca de coadă.

Cît despre tablouri, ce vor fi lipsind la prefectură, chestiunea în sine nu mă priveşte, mă oblig eu ca astăzi, cînd nu mai sunt revizor şi nici am la dispoziţie asemenea tablouri, să-i comunic pe de rost d-lui prefect şcoalele, învăţătorii, învăţătura cîtă o au aceştia, numărul copiilor, previderile bugetelor comunale etc. Toate acestea ca un semn cît de fără grijă şi nepăsătoare a fost administraţia trecută faţă de şcoalele rurale. Tot atunci-i voi împărtăşi de ce multe şcoli sunt neocupate, care desigur astăzi sc vor ocupa — după acelaşi sistem şi cu acelaşi soi de oameni cu care se ocupă mai toate funcţiile la noi.

Iar la făgăduinţele d-lui prefect, vom spune şi noi vorba veche de baştină a moşului Terinte-Barbă-lată, rezeş şi el la Funduri în ţinutul Vasluiului: Tînărul spune cîte face, bătrînul cîte a făcut, nebunul cîte are de gînd să facă.

în împrejurările [acesteal şcoalele din judeţul Vaslui sînt cele mai bune posibile, precum lumea lui Leibniz, cu toată mizeria şi nimicnicia ei vădită, este cea mai bună lume posibilă, căci posibilitate şi existenţă sunt identice, şi ceea ce e posibil există. Precum soarele stă locului de milioane de ani, oricare ar fi fost părerile omeneşti, fie geocentriste, fie heliocentriste, tot astfel părerile oamenilor nu schimbă nimic din mersul firesc, material al lucrului. Părinţi mizeri şi vitioşi, copii goi şi bolnavi, învăţători ignoranţi şi rău plătiţi, administratori superficiali, toate acestea îngreuiate de creşterea impozitelor, menite a hrăni această stare de lucruri, nu sunt condiţiunile normale pentru şcoli bune, precum lemn de brad putregai, gelău de plumb şi meşter prost nu-mi dă o masă bună. Şcoala va fi bună cînd popa va fi bun, darea mică, subprefecţii oameni ca să ştie administraţie, finanţe şi economie politică, învăţătorii pedagogi, pe cînd adică va fi şi şcoala şcoală, statul stat şi omul om . . . *

EMINESCU ŞI «JUNIMEA»

Mărginaşele şi umbritele cimitire deţin acum pe toţi contimporanii junimişti ai lui Eminescu. Dacă, prin urmare, ne este într-o măsură greu să definim adevăratele simţăminte ale poetului faţă de «Junimea», sîntem pe de alta scutiţi de duşmăniile postume, care se îndărătnicesc să ne preschimbe opiniile prestabilite. Pentru evocarea acestei atmosfere trebuie să citim hîrtiile printre rînduri, să trăim puţin viaţa de cenaclu a literaţilor, să nu socotim o înţepătură amicală drept o repulsie principială, nici o bîrfeală de răspîntie drept ură inestinguibilă. Viaţa de grup a scriitorilor este stăpînită de maliţie, de amor propriu, dar acestea sînt, în acea lume, sentimente labile şi superficiale, care nu rareori sînt o reacţiune a personalităţii împotriva unei prea mari afinităţi. «Junimea» n-a fost decît o reuniune întîmplătoare de oameni — ce e drept — cu multe aspiraţiuni comune, dar despărţiţi printr-o infinitate de atitudini personale, aşa încît a subordona cu totul pc Eminescu grupului sau a-1 dezbina de el, cum fac unii, este o lucrare zadarnică şi pătimaşă.

Ceea ce a trebuit să atragă de la început pe poet la «Junimea» este cultura serioasă a celor mai mulţi dintre junimişti (Maiorescu, Negruzzi, Pogor, P. P. Carp, Lambrior, Vîrgolici etc), precum şi nuanţa germanistă a studiilor acestora. Dar ligamentul central între poet şi cerc îl formează Titu Maiorescu. Oricîte repulsii şi revolte s-ar surprinde la Eminescu împotriva glacialului autor al *Logicii,* Maiorescu, lăsînd la o parte orice consideraţie asupra ideologiei lui politice, filozofice şi estetice, era singurul intelectual de pe atunci, înrudit cu poetul nu numai prin covîrşitoarea superioritate culturală asupra contemporanilor, dar şi prin direcţia nu fără erori a spiritului lor. Şi Maiorescu şi Eminescu erau «metafizicieni» (ziceau adversarii), în fond filozofi întemeiaţi pe speculaţiune în scopul de a ajunge la o teorie generală asupra universului fenomenal, din care tindeau să derive un sistem practic omogen: o etică, o estetică, o politică; gînditori preocupaţi atît de forma gîndirii, cît şi de conţinutul ei, cu a'ît mai rari într-o vreme cînd proaspătul cărturar român era atras de aparenţe, de un dor enciclopedic. Spiritul filozofic face din Maiorescu, mai puţin din Eminescu doi conservatori «progresişti», unu! ataraxic, celălalt polemic; căci raţionalismul idealist pune adevărul în conformitatea lui formală cu legile gîndirii, care sînt finite, iar filozofiile materialiste pun adevărul în funcţiune de obiectul infinit al gîndirii, adică de perceperea în veşnică mişcare a universului. Sistemele « metafizice» descoperind o schemă statornică în lume, fiind, într-un cuvînt, absolute, dau spirite prudente, etice, primejduite de incomprehensiune faţă de nou; dimpotrivă, sistemele materialiste, constatînd multiplicitatea infinită a naturii, trezind ideea de progres, conduc la democratism, dar rău înţelese la liberalism şi socialism utopic. Oameni care, asemeni lui C. A. Rosetti, visau, cu atîta bună-credinţă, prefacerea pămîntului românesc, peste noapte, într-un leagăn al civilizaţiei europene, aveau o pospăială de cultură enciclopedică ce-i făcea aproape mistici. Ei credeau în progres, fiindcă îşi închipuiau că civilizaţia şi cultura unei ţări sînt o valoare cantitativă, pe care ar fi putut-o spori prin instituţiuni şi legi noi, fără prefaceri în structura economică. Nici Maiorescu, nici Eminescu nu erau boieri sau moşieri, ca să-şi apere prin conservatorism privilegiile clasei lor. Pe căi deosebite, ci au fost aduşi la această doctrină politică prin natura speculativă a spiritelor lor, care îi făcea să vadă un ritm raţional în evoluţia materiei, un paralelism între etapele gîndirii şi acele ale naturii şi, mai la urmă — fără nici o apropiere de hegelianism — o lege generală, o filozofie a progresului, ce li se părea evidentă, acolo unde simplitatea empirică a liberalului nu vede decît un fenomen simplu şi incondiţionat al progresului. Din păcate, progresul raţional, adică în fond fără sărituri, al lui Maiorescu,

e o poliţie impusă naturii, a cărei dialectică concretă se exprimă tocmai prin salturi. Oricum ar fi, Maiorescu, din simpla analiză a formei gîndirii, adică din domeniul abstract al logicii, scoate imperativul concordanţei între idee şi cuvînt, cultură şi expresie, fond şi formă, stare socială şi instituţiuni; de aceea Eminescu caută pe cale strict teoretică motivarea unui conservatorism politic şi cultural.

«Interesul practic pentru patria noastră — scria el lui Maiorescu încă de la Berlin — ar sta acum în înlăturarea teoretică a oricărei îndreptăţiri pentru importarea nechibzuită a unor instituţiuni streine, care nu sint altceva decît organizări speciale ale societăţii omeneşti în lupta pentru existenţă, ce pot fi de bună seamă primite în principiile lor generale, a căror cazuistică însă trebuie să rezulte în mod empiric din împrejurările particulare ale fiecărui popor şi ale fiecărei ţări. Nu e locul să mă explic aici mai amănunţit asupra acestui subiect, el însă mi-a ocupat cea mai mare parte din studiile şi din propria mea cugetare.» (177)

Această dispoziţiune spirituală comună a celor doi intelectuali ii alătură şi în domeniul cultural printr-o vădită tendinţă clasicistă, în înţelesul larg al acestui cuvînt, care este preferinţă pentru forma cea mai desăvîrşită a culturii umane. Societatea contimporană era bîntuită de setea instrucţiei extensive accelerate, lumea voia să ştie multe, citea mult şi fără discernămînt, cita abundent şi amesteca ideile, căuta, in sfîrşit, în lectură un stadiu inferior al culturii: informaţia. Cu o pregătire superioară, căpătată din fragedă tinereţă în mijlocul unei lumi înaintate, Eminescu la Cernăuţi, Maiorescu la Viena, cei doi junimişti urmăresc în aspectele multiple ale artei, literaturii şi ştiinţei un principiu unic, forma estetică sau logică, frumosul sau adevărul, sînt dar capabili de judecăţi de valoare, care-i duc la selecţiune şi la aprofundare şi, bineînţeles, la erori şi incomprehensiuni mai ales întrucît priveşte pe cel de-al doilea.

« Direcţia noastră — zice tot Eminescu — se caracterizează printr-o conştienţiozitate căreia nu-i ajung numai condiţiunile externe a ceea ce vrei să reprezinţi.» (60) Şi într-adevăr, Eminescu, cu toată extensiunea planului său de lucru, a arătat toată viaţa o astfel de îndărătnicie în a aprofunda, încît atît în domeniul practic, cît şi in cel teo-

retic el nu a putut să săvîrşească multe pentru a fi ţinut cu orice chip să desăvîrşească, şi de la început şi-a ruinat o carieră spre a nu face un doctorat pro forma. « Un titlu de doctor — gîndea el — m-ar aranja cu lumea şi cu ordinea ei legală, nu însă cu mine însumi, care, deocamdată, nu mă satisfac pe mine. Tocmai această împrejurare concretă mi-a arătat limpede seriozitatea sarcinei, iar motivul foloaselor ce mi s-ar oferi pe această cale nu biruie gîndul datoriei.» (177) Mai destoinic să realizeze un plan de acţiune, Maiorescu nu e mai puţin stăpînit de ideea profunzimii, şi două din semnele acestei dispoziţiuni spirituale, ce-1 apropie pe altă cale de Eminescu, sînt avara selecţiune a lecturilor şi sterilitatea.

Amîndoi admiratori ai lui Schopenhauer, Maiorescu şi Eminescu sînt nu propriu-zis pesimişti, dar — în forme aparent atît de îndepărtate — oameni cu crize de mizantropie, întunericul lumii schopenhaueriene îl alcătuieşte voinţa oarbă de a trăi, bestialitatea, iar lumina, anularea acestei voinţe prin contemplarea adevărului şi frumosului. Mizantropia, sau mai bine zis dezamăgirea de contemporani a celor doi oameni, consta într-o nobilă oroare de patimi mărunte, într-un refugiu în domeniul abstractului şi al esteticului, Maiorescu în chip de răceală academică, Eminescu prin înaltul dispreţ faţă de vulgul burghez, al geniului eliberat prin contemplaţie de orice durere umană, reintrat, asemeni Luceafărului, dispreţuit de filistini, în insensibilitatea faţă de temporal a intemporalului:

Trăind in cercul vostru strimt,
Norocul vă petrece,
Iar eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece.

Loviţi amîndoi în modul cel mai crunt de ura contimporanilor, ei au simţit, fără îndoială, indiferent de putinţa de apropiere afectivă a sufletelor, afinităţile spirituale ce-i legau, şi Maiorescu îşi va găsi tainic în *Luceafărul* o expresie a sufletului său de gheţar, iar Eminescu se va fi mîngîiat cu iluzia că vreodată discordiile dintre oameni pot fi conciliate «în marginile adevărului».

în sfîrşit, dovada istorică a acordului sufletesc dintre dînşii o formează, din partea lui Maiorescu, prezentarea aşa de categorică a operei poetului în cadrul însuşi al in-

tenţiei ei: ascensiunea spre lumea ideilor şi prefacerea limbii, iar din partea lui Eminescu, formularea cu atîta claritate şi căldură, la Viena, a direcţiei maioresciene şi apărarea vehementă a autorului *Logicii* împotriva atacurilor unui ins obscur.

Este, așadar, principial absurd să ne închipuim că Eminescu a putut să privească cu antipatie și silă pe singurul om care 1-a înţeles cît putea să-1 înţeleagă de la început, pe unul din puţinii oameni cu care putea avea un dialog pe toată întinderea vieţii sale spirituale, şi dc aceea credem că Eminescu, om cu deosebire superior, va fi fost în stare de porniri de iritaţie şi ură împotriva criticului său, de dispreţ însă niciodată.

Cînd, va să zică, Eminescu a descins la Iaşi şi a păşit pentru întîia oară în salonul «Junimii», el era pe de-a-ntregul junimist, adică maiorescian, nu însă familiar cu felul de a fi al fiecăruia în parte. Maiorescu-omul avea purtări şi instincte fundamental opuse celor ale lui Eminescu, aşa încît dacă sfera contemplativă a fiinţei lor îi punea de acord, cea activă dădea naştere unei discordii acute. Maiorescu era aulic, ceremonios şi glacial, lăsînd, chiar în ţinutele sale cele mai familiare, spaţii enorme între solitudinea sa inexpugnabilă şi nevoia de familiaritate a convorbitorului, întocmai ca un Escurial trist, apăsător de solemnitate. El era în chip firesc protector, iscînd prin chiar bunăvoinţa sa ideea dependenţei de sine a celorlalţi şi jignind temperamentele susceptibile prin superioritatea ce se desprindea din preţuirea şi discreta sa ocrotire. în afară de aceasta, Maiorescu, fie noroc, fie recunoaştere timpurie a meritelor sale, face de tînăr o carieră strălucită, care-1 pune nu numai în afară de nevoi, dar într-o sferă de existenţă aristocratică, dominatoare. Eminescu, intelectualiceşte maiorescian convins, n-a fost omeneşte prietenul lui Maiorescu. El era un spirit afectiv, căutător de prietenii strînse, un temperament recalcitrant regulilor sociale şi, în sfîrşit, un om pătruns de valoarea sa şi doritor, deci, să capete o stare şi o consideraţie adecvate meritului său. Fără să producă duşmănie adevărată, aceste împrejurări au dat naştere la repulsii şi porniri de mînie. Fiecare act de protecţie din partea lui Maiorescu, pornit din chiar starea de mizerie socială a lui Eminescu, trebuia să-1 umple de amărăciune. în vreme ce Maiorescu şi cei mai mulţi de la «Junimea» trăiau în opulenţă, el era protejat cu o amabilitate jignitoare, ca un «poet» hotărît prin destine să sufere martiriul din care aveau să iasă genialele cînturi, şi Maiorescu ar fi mers pînă acolo încît ar fi intervenit în chiar viaţa afectivă a poetului, îrnpiedicîndu-1, dacă lucrul este adevărat, de a lua în căsătorie pe Veronica Miele, pentru că cele două talente literare nu ar mai fi plîns aşa de frumos în versuri! (123") Nobleţea dovedită de Maiorescu, atît cu privire la Eminescu, cît şi faţă de alţi poeţi, nu mai lasă nici o îndoială asupra bunelor sale intenţii, dar tocmai acestea erau de natură să adumbrească pe poet, pentru că din ele ieşea obligativitatea mizeriei poetului şi a milosteniei patronului literar. O dovadă izbitoare de naivitatea aristocratică a lui Maiorescu o formează aceste rînduri: «A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu însemnează a întrebuinţa o expresie nepotrivită cu individualitatea lui şi pe care el cel dintîi ar fi respins-o. Cît i-a trebuit lui Eminescu ca să trăiască în accepţiunea materială a cuvîntului, a avut el totdeauna. Grijile existenţei nu l-au cuprins niciodată în vremea puterii lui intelectuale; cînd nu cîştiga singur, îl susţinea tatăl său şi-1 ajutau amicii.» (114) Cîtă lipsă de înţelegere I Un om cu aspiraţii active ca Eminescu, care se dovedise cu atîta rîvnă pentru funcţiile de răspundere ca acelea de bibliotecar şi revizor, nu se mulţumea «să trăiască în accepţiunea materială a cuvîntului», iar nevoia de a apela la prieteni sau la tată-său i-a fost, cum este oricărui om cu demnitate, cu deosebire dureroasă. Iată de ce, oferindu-i-se în plină maturitate o cameră şi întreţinere la Maiorescu, Eminescu a fugit. La vîrstă aceea el se credea demn să facă o muncă utilă, lucrativă, nu să fie ospitalizat ca într-un azil de infirmi. Fireşte că nu putem învinovăţi nici pe Maiorescu, nici pe cei de la «Junimea» de nişte întorsături ale soartei de care nu erau vinovaţi. Cheia bunei stări sociale era chiar în mîinile lui Eminescu, şi nu se poate spune că Maiorescu nu 1-a ajutat s-o mînuiască. Prejudecata infirmităţii sociale a poetului 1-a împiedicat însă pe critic de a cerceta de aproape sufletul lui Eminescu, în care s-a înmulţit încetul cu încetul buruiana veninoasă a mizantropiei şi a neîncrederii în sine. Ne vine să credem chiar că atît Maiorescu, cît şi ceilalţi junimişti au lăsat să se întrevadă scepticismul lor în ceea ce priveşte capacitatea de

lucru practic a lui Eminescu şi că, atunci cînd poetul v-enea cu hainele pulberificate şi ghetele înnoroiate, cu faţa ţepoasă şi pleoapele violacee de oboseală, ei exultau în taină de dulcea nădejde că o nouă floare de durere se născuse în lirica poetului. Din nefericire, însă, prietenii aveau dreptate. Boala şi o atrofiere lentă a energiei de a voi l-au făcut pe Eminescu inapt pentru cucerirea posturilor înaintate ale vieţii, şi el, văzîndu-se osîndit să fie un veşnic ocrotit, s-a lăsat invadat de amărăciune şi ură.

Privind lucrurile în această lumină, unele rînduri, adevărate sau apocrife, atribuite lui Eminescu, din care unii vor să tragă o concluzie defavorabilă lui Maiorescu, şi anume că nu el a descoperit şi călăuzit geniul lui Eminescu, ne apar sau ca un efect al unei supărări trecătoare, sau ca o intrigă deşănţată. Fraze ca acestea, luate în cuprinsul lor direct, ne-ar umple de uimire:

«Tot acum pricep de ce Jaques Negruzzi îmi da a-nţelege că d. Maiorescu m-a ajutat mult, făcînd să fiu cunoscut, adică un fel de celebritate, pe care eu n-arn rîvnit-o nicicînd, dar mai ales din partea d-lui Maiorescu, care s-o fi lăudînd cu talentul meu, fără să ştie că mie nu-mi prea place lauda d-sale lipsită de sinceritate, avînd tot interesul să cîştige cu numele meu un credit moral revistei *Convorbiri literare*. . . Am fost condus, cu toate că aveam dreptul să conduc, fiind superior multor din acel cerc literar . . . D. Maiorescu a căutat să-mi impuie modul său de a vedea, dar eu îl priveam în ochi fix, aşa ca să creadă că-1 înţeleg, pe cînd de fapt zburam cu gîndul în alte părţi. . . Din îndemnul lor n-am scris nici un rînd, nici n-am fost inspirat. . . Acum, cînd sunt departe, îmi sună în urechi sfaturile spuse pe un ton dulce, ademenitor, cu scopul de a mă atrage, ca păianjenul prada; apoi satisfăcut, dacă se poate, prin umilire, iată cine e chemat să stăpînească. Mărire, cît se poate; prin ce mijloace nu-ntreba, sunt mai murdare şi mai negre decît glodul...» (120*)

Dacă Eminescu le-a scris într-adevăr, el era prada unei furii spumegînde, unei fobii maladive, scuză poate a unor atari violenţe şi ingratitudini. Şi într-adevăr, pe măsură ce boala poetului înaintează, caracterul omului se face tot mai bănuielnic şi mai violent, sfîrşind cu mania persecuţiei. Această împrejurare, cît şi intervenţia «Junimii» în legăturile poetului cu Veronica Miele explică, aşadar,

unele ieşiri pătimaşe, dar în stările sale potolite sîntem încredinţaţi că Eminescu vedea în Maiorescu nu un «păianjen» prădalnic, ci pe strălucitul intelectual pe care îl apărase la Viena de «scuipatul» lui I. Bumbac.

Şi totuşi, în această atitudine se ascunde un aspect al poetului nebănuit de mulţi. Maiorescu şi alţii ne-au învăţat să vedem un Eminescu naiv ca un copil, nepăsător la laudă, ca şi la injurie, lipsit de orice vanitate de autor, pînă într-atît încît să trebuiască a i se smulge manuscrisul din mînă spre a fi publicat, senin, într-un cuvînt, şi abstract. Imaginea este strîmbă. Eminescu nu era un vanitos mărunt, de felul celor care abundă în lumea literelor, avea însă un sentiment înaintat despre sine şi nu mai este îndoială că se socotea cel mai mare poet al vremii. Părerea lui despre toată lumea literară înconjurătoare era detestabilă, iar critica îl irita. Şi dacă el, din sentimentul superiorităţii, rămînea aparent rece la ironii sau atacuri, în hîrtiile sale îşi vărsa necazul în chip de epigrame:

Critici voi, cu flori deşerte,
Care roade n-aţi adus —
E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai de spxis.

Maiorescu cădea, se înţelege, în primul rînd, victimă răutăţii sale oculte (ms. 2262, f. 102 v.):

Pe tine astăzi, geniu! cu lira-mi te serbez.
Coroana nemuririi pe frunte ţi-o aşez,
Pornind cu tine-n lume, te duc pe la icoane.

Poetul se înăsprea în liniştea odăii sale împotriva grozavei dominaţii culturale a lui Maiorescu, ce i se părea că absoarbe şi deviază atenţia opiniei publice de la opera sa creatoare la sterilitatea plină de recompense a criticului şi, poate în rătăcirea premergătoare morţii morale, gîndea serios că strălucirea aceluia şi a *Convorbirilor* se construise pe bazamentul poeziei sale. El înşiră în deriziune titlurile lui Maiorescu (ms. 2256, f. 47 v.):

«Excelenţa-Sa D. Titu Liviu de Maiorescu, Ministru secretar de Stat la Departamentul Cultelor şi Instrucţiei publice, Ministru plenipotenţiar al Maiestăţii [-sale] regelui

României pe lîngă Curtea Maiestăţii-Sale Imperatorelui Germaniei şi Regelui Prusiei, Comandor şi al Marelui Cordon al Stelei României in spe, Cavaler al Ordinului Benemerenti, clasa I, de facto, Dr. în filozofie şi magistru al artelor liberale, De utriusque iuris, Membru al Academiei Române, Rector magnificus al Universităţii din Iaşi, membru al Societăţii geografice din Patis, prezident al ilustrei societăţii „Junimea" şi al multor alte ilustre şi învăţate Societăţi membru, membru al Societăţii filosofice din Berlin, Redactor en-chef al jurnalului *Timpul,* Director al Institutului pentru înalte învăţături al Regelui Moldav Vasile Lupu, şef al Partidului Conservator din România, Director al răspînditului organ european *Convorbiri literare,* profesor universitar de metafizică, estetică, logică, morală, psicologie şi istoria filosofiei, profesor de altfel de istorii la şcoala centrală de fete etc, etc, etc.»

Despre P. P. Carp n-avea o părere mai bună (ibid.). Pe Iacob Negruzzi, om intrepid şi autor copios, îl privea cu închideri ironice din ochi şi, într-o vreme, chiar cu oarecare duşmănie. Puţina preţuire ce-i dă ca scriitor se vădeşte din chiar rezerva îndrăzneaţă pe care o face asupra operei acestuia în corespondenţa sa cu el. Iar în cîte o înţepătură încredinţată hîrtiei ironiza plagierea din spanioleşte făptuită de Negruzzi în *Amor şi viclenie,* punînd pe Donna Diana, eroina piesei spaniole plagiate, să se plîngă (107):

— Neci n-aş plînge, caro ir.io,
De ar fi traducţiune —
Rea ori bună, ea nu schimbă
Din valoarea mea internă.
Dar Negruzzi, mio caro,
El a scris o comedie,
Comedie-originală:
Viclenie şi amor.
Acolo mă văd pe mine
Figurînd sub nume — Elena,
Iar pe Manuel il caro
Văd că mi-1 numesc Costică.
Dară cum c-a imitat-o
Nici n-o spune, nici n-o scrie,
Ci pe mine mă sileşte
Să recit la versuri rele.

Dar, culme a spiritului de frondă, Eminescu dispreţuieşte pînă şi *Convorbirile literare,* care-i publicau poeziile (ms. 2262, f. 102 v.):

Tu, revistă agiamie, *Convorbiri* mult lăudate,
O, tu, moară de palavre, cc lucrezi atit dc harnic,
Contra oamenilor vrednici al tău glas este zadarnic;
Sumuţind a tale javre, tu la capăt n-o vei scoate.

Vint şi plcav-a t.i ştiinţă, visul lău c o nălucă,
Rătăceşti pe pîrtii veche vrînd să scoţi din rătăcire,
Dar menit iii este capul, tonţii sunt meniţi din fire
Flori să poarte la ureche, şarlatani de nas să-i ducă.

Cită vreme a stat la Iaşi, poetul a fost totuşi nelipsit de la reuniunile societăţii, devenind stîlpul ei central. In vara anului 1872, Pariu, călcînd pentru prima oară pragul «Junimii/;, găsea pe Eminescu familiar şi considerat. Şedinţa se ţinea atunci în casele lui Vasile Pogor — case mari boiereşti, pierdute într-o grădină fără fund. Ferestrele toate luminate şi uşile deschise dădeau locuinţei un aer de înaltă recepţie. La intrare, Panu ru prezentat la doi tineri absorbiţi într-o discuţie latentă: unul din ei, frumos, bine făcut, era Eminescu. Celălalt, Bodnărescu, era înalt, costeliv, puţin adus din spate şi cu ochii stinşi. Pe cît Eminescu era de ardent în anume împicjuiări, pe atît celălalt se pierdea în sfieli şi ceremonii, dovedind un temperament paşnic şi pasiv. Bodnărescu arăta şi el înclinaţiuni către meditaţie, şi acestea, adăogate la blindeţea firii sale, i-au atras de la început prietenia lui Eminescu. în seara de care vorbim, poetul căuta să convingă pe blîndul bucovinean de o filozofie proprie a istoriei, bazată pe o serie de antinomii, cu miros de Kant şi Hegel. Atît Eminescu, cît şi Bodnărescu, fie imitînd stilul academic-maiorescian al unei părţi din «Junimea», fie pătrunşi de vechimea şi importanţa lor în cerc, răspunseră la salutul lui Panu cu multă şi rece demnitate (164). Pogor, în schimb, era un om jovial şi lipsit de orice pedanterie, ba chiar de jenă, gata de a da o întorsătură bufonă chestiunii celei mai grave, de a bombarda pe musafiri cu perne şi a se întinde cu picioarele pe canapele. Era un diletant, plin întotdeauna de ultima carte, cam zeflemist şi piroman, incapabil dc fanatism şi chiar de încredere în puterile naţiei, sclav prin cultura sa enciclopedică

culturilor străine, din care se mulţumea să traducă. Eminescu însă, apropiat prin construcţia intelectuală de Maiorescu, se simţea mai bine lîngă Pogor, pentru că acesta era şi un om blînd şi săritor, şi în diletantismul său se ascundea o mate doză de boemă şi de dezordine amabilă. Eminescu, asiduu la şedinţele «Junimii», nu este un ins paralizat de modestii şi avid de priviri elogioase, ci, fără agresivitate, el arată mereu o rezervă mîndră, nu fără ostentaţie, o plictiseală critică de om conştient de superioritatea sa. Aşa după cum opera sa poetică cuprinde sublimarea pînă la a cincea esenţă a mîniilor şi dezgusturilor sale de ordin personal, fizionomia sa transformă în indiferenţă şi moliciune un dispreţ acut. Invitat de Pogor să citească ceva, Eminescu răspunde cu un semn silnic al capului că n-are nimic, ceea ce nu e fără semnificaţie. «Junimea» era o societate care cultiva ironia şi admitea calamburul şi anecdota, şi asta displăcea lui Eminescu, temperament atrabiliar şi predispus la gravitate. în afară de aceasta, se formase în sînul ei un grup alimentat mai ales din *caracudă,* zis grupul celor opt, prezidat de N. Gane, şi care lua poziţie regulat împotriva obscurităţilor filozofice din poezia lui Eminescu şi a lui Bodnărescu, profesînd deci claritatea. Cine cunoaşte literatura mediocră şi leşinată a lui Nicu Gane, zis Drăgănescu, nu se mai îndoieşte de dispreţul cu care Eminescu trebuie să-1 fi privit. Maiorescu conducea dezbaterile parlamentar, nu lăsa pe poet să-şi citească singur poeziile şi nu îngăduia alunecarea discuţiei pe drumuri mărginaşe criteriului estetic, ferind astfel pe lector de ironiile şi săgeţile *celor opt,* ale *caracudei* şi ale lui Pogor. Cel care se adăpostea mai des sub aripa ocrotitoare a lui Maiorescu era Samson Bodnărescu, ale cărui epigrame chinuite şi obscure sînt proverbiale. Eminescu, deşi prieten cît de cît cu el, nu-1 preţuia ca poet şi nu se sfia să-şi arate opinia. Cînd, odată, se citi *Ce poate fi va fi,* în indignarea caracudei şi mai cu seamă a lui Pogor, care nu înţelegea rostul bătrînului dispărut după mii de ani de viaţă contemplativă, Eminescu ar fi ripostat (ceea ce nu concordă cu estetica lui exprimată în *Criticilor mei)* în numele gratuităţii poeziei şi a sensului ei strict plastic:

«— Bătrînul este indiferent, rolul lui este indiferent, poetul a găsit ocazie prin acest bătrîn să facă nişte versuri şi să pună într-însele o parte a imaginaţiei sale. Ce voiţi mai mult? . . .O poezie nu trebuie înţeleasă în totul. . . căci dacă toţi bucherii de la şcoală o înţeleg, atunci nu mai este poezie.»

Această apărare printr-o definiţie a poeziei, discutabilă, dar curentă atunci şi mai tîrziu, nu-1 împiedica să desconsidere pe Bodnărescu ca poet: « . . .pe mine—• zicea el lui Xenopol, despre aceeaşi compunere — nu mă preocupă înţelesul, nu poţi să ceri aceasta de la toată lumea — eu-s nemulţumit fiindcă versurile sunt proaste». Cu Pogor, Eminescu avea şi alt măr de discordie. Pogor, cosmopolit şi zeflemist, lua în ris istoria românilor, gîndindu-se că, atunci cînd Franţa dădea pe Moliere şi pe Racine, românii erau într-o stare de barbarie completă. La o astfel de afirmaţie uşuratică, Eminescu se sculă odată, vînăt de indignare, şi spuse cu glasul grav cu care salutase Blajul:

«— Ceea ce numeşti d-ta barbarie, eu numesc aşezarea şi cuminţenia unui popor care se dezvoltă conform propriului său geniu, ferindu-se de amestecul străinului. După d-voastră atunci Statele Unite sunt idealul unui popor, iar epoca cea mai glorioasă a poporului nostru este a fanarioţilor?» (164)

Cu toate că această deosebire de opinii îl despărţea de Pogor — numai în aparenţă, desigur, căci jovialul junimist era doar un copil teribil doritor de a face sînge rău prietenilor — Eminescu îl simpatiza totuşi, dar îşi căuta prieteniile printre junimiştii cu idei patriotice ca el şi cu o doză de fanatism. De aceea îl vedem în curînd legîndu-se cu filologul Lambrior, cu fugosul şi materialistul Conta şi în cele din urmă cu primitivul Creangă, evitînd însă pe Panu, care, deşi alcătuind cu Lambrior şi Tassu fracţiunea celor *trei români* iubitori de trecutul ţării, aparţinea în acelaşi timp grupului celor care nu înţeleg poezia filozofică şi era, pe deasupra, un spirit satiric, hipercriticist. Eminescu îl cam evita sau se mira de indiferenţa lui filozofică, cu comizeraţie (164):

«— Bine, omule, . . .pe tine nu te interesează marea problemă cum a ieşit lumea din haos, ce a fost înaintea ei şi ce va deveni? Această idee nu te preocupă, nu te munceşte?

— Nu mă munceşte de loc.

— Apoi atunci — răspundea Eminescu — înseamnă că nu ai capul tăiat pentru asemenea probleme.»

Ncgruzzi, care cumula în «Junimea» o mulţime de activităţi — redactor, poet, nuvelist, organizator al banchetelor, umorist de ocazie, agent electoral şi depozitar al scriptelor coreului — schiţă într-o poezie glumeaţă portretul lui Panu (152):

în timp ce Eminescu poezii ne citeşte,
Invidiosul Panu prin colţuri se munceşte
Să iscodească intrigi; cu mina Iui în taină
Pe 'fassu, pe Verussi îi trage încet de haină,
Lui Lambrior, de-alătuli, din cap ii face semne,
Vroind la aprigi critici cu sila să-1 îndemne.
Şi cind din ei vreunul incepe-a critica,
Cu faţa strălucită abia poate-aştepta
Momentul cind cuvîntul îi ia, şi prăpădeşte
Pe junimistul timid cc lucrul său ceteşte.
Iar cînd a lui îndemnuri zadarnice rămîn
Şi-n undiţă nu poate să prind-un alt român,
Plin de venin îşi trage obrazul ce asudă
Şi in dulceţi şi apă îneacă a sa ciudă.

Eminescu era un admirabil cititor şi, după stabilirea lui Maiorescu la Bucureşti (1874), el devenise lectorul oficial al «Junimii». Glasul său vibrant şi melodios (152), cadenţa cc dădea versurilor, elevaţiunea inspirată a ochilor, pe care în răstimpurile cezurilor îi pironea în grinzile tavanului, creau o atmosferă lirică poeziilor celor mai slabe şi biruiau prin melancolia lor profundă veselia răutăcioasă a asistenţilor, ce sta să izbucnească, încurajată de ştrengăriile lui Pogor. în aceste împrejurări, poetul aştepta placid şi cu semne de plictiseală momentul cînd putea începe lectura, pentru a se pierde apoi cu totul în ritmul de cantilenă al lecturii, în desconsiderarea totală a *proştilor* şi a *ignoranţilor,* care alcătuiau după el «Junimea». Lectura nuvelei *Sărmanul Dionis* este memorabilă:

« într-o seară — îşi aminteşte Panu — mă duc la „Junimea". D-l Pogor ne spune:

— Astă-seară avem *lectură.* Eminescu citeşte o nuvelă. Maiorescu, care a cetit-o, spuse că-i o capodoperă.

Eminescu, răsturnat într-un fotoliu, şedea plictisit şi indiferent la ce se petrece în jmu-i. D-l Maiorescu soseşte:

— Ei, Eminescule, zice d-l lacob Negruzzi, haide, vino şi începe.

Eminescu îşi trage un scaun lîngă masă, scoate manuscrisul din buzunar şi începe a citi:

,,. . .şi tot astfel, dacă închid un ochi, văd mina mea mai mică decît cu amîndoi. De-aş avea trei ochi, aş vedea-o şi mai mare, şi cu cît mai mulţi ochi aş avea, cu atîta lucrurile dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, născut cu mii de ochi în mijlocul unor arătări colosale, ele toate, în raport cu mine, păstrîndu-şi proporţiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne închipuim lumea . . . "

Şi pe această temă, Eminescu continuă, continuă a ceti.

Noi ne uitam unii la alţii, *cei opt* deveniseră treizeci, neştiind ce este aceasta şi unde are să ajungă. Tocmai tîrziu, Eminescu începe a ne da explicaţia acestei metafizice, cetind că eroul lui, Dionis, era un copil orfan, îmbuibat de teorii metafizico-astrologice, locuind într-o casă ruinată şi avînd de la părinţi o singură suvenire, un portret al unei figuri semibărbătească, semifemeiască, dar mai mult bărbat decît femeie, de vreme ce era portretul tatălui său mort tînăr.

Am respirat cu toţii. Iată-ne, ne zicem noi, readuşi pe pămînt, de acum nuvela are să fie nuvelă, să ne aşteptăm la intriga ei, căci pe erou îl cunoaştem.»

Aceste observaţiuni stupide pe care Panu le face asupra lui Eminescu evocă admirabil atmosfera în care poetul îşi făcea lectura şi nu constituie o pată pentru «Junimea», deoarece oriunde se strîng laolaltă 100 de filistini, 90 reprezintă cu autoritate îngustimea de vederi şi prostia. De altminteri, Panu nici nu e trecut ca prezent în procesul-verbal al şedinţei de la 1 sept. 1872, deşi aceasta n-ar fi numaidecît o dovadă că a lipsit, mai ales că nici un contimporan n-a contestat prezenţa lui la lectura nuvelei. Dar de a fost sau nu de faţă, Panu dezvăluie, prin părerile lui, atitudinea unui membru de seamă al «Junimii» (224, VI). *Caracuda, cei opt,* cu preşedintele lor Nicu Gane, n-aveau nici cultura filozofică trebuitoare, nici educaţia estetică evoluată cvi puţin peste concepţia nuvelei ca naraţiune pură. Cu cea mai mare sinceritate, dar, ei tuşeau cu înţeles, îşi mutau scaunele, comunicau ironic cu coatele şi cu coada ochilor, întărindu-se reciproc în convingerea că nuvela lui Eminescu era o elucubraţie. Iar aceia care aveau oarecare cunoştinţe de specialitate căutau să verifice din punctul lor de vedere trăinicia compunerii, depăşind astfel criteriul

estetic şi intrînd în domeniul interminabil al discuţiunilor de principii. Spiritul critic degenera astfel în manie critică, auditorii se făceau numai urechi pentru a prinde pe autor cu o eroare de documentaţie sau cu o obscuritate, închipuindu-şi că punctul de vedere al artei este nu viaţa, ci informaţia şi adevărul abstract, dar alimentaţi din fundul conştiinţei şi de secreţiunea vînătă a invidiei. Eminescu citea, prin urmare, mai pentru o singură persoană, pentru Titu Maiorescu, singurul capabil în acel cerc de a-şi da măcar seama de profunzimea cugetării poetului şi de a remarca numaidecît că migraţiunea sufletului eroului de-a lungul epocilor istorice era o aplicare, cum pretinde poetul, a kantianei teorii a subiectivităţii noţiunilor de timp şi spaţiu. Este drept că, filozoficeşte vorbind, Eminescu făcea o eroare gravă. Apriorismul formelor sensibilităţii nu pune universul în dependenţă de conştiinţa individului, ci numai explică valoarea obiectivă a percepţiei. Epoca lui Alexandru cel Mare nu putea fi creată printr-o operaţie magică de Dionis, pentru că acea epocă nu este un simplu efect al imaginaţiei temporale a individului, ci un lucru în sine devenit percepţie, după Kant, cu ajutorul formelor apriorice. Şi nici măcar ordinea de timp a epocii sus-pomenite nu o putea schimba Dionis, pentru că, o dată înfăţişată într-anume determinaţie temporală pentru un individ, epoca lui Alexandru cel Bun devine în chip necesar acelaşi lucru hotărît şi ireversibil, adică obiectiv, pentru toată lumea. Imaginaţia lui Eminescu era posibilă numai în sistemele platonico-kabalistice de tip umanist, reluate de Fichte şi Schopenhauer. Dar asistenţa «Junimii» nu-şi bătea capul cu asta, căci pe ea o supăra tocmai problema filozofică. Pe dată ce Eminescu venea la un punct simbolic, cum ar fi deschiderea de către Dionis a cărţii de astrologie, Nicu Gane sărea ars: «Na, iarăşi filozofie» — filozofie fiind pentru el sinonim cu efort cerebral. Autorul *Privighetoarei Socolei* fu mai potolit cînd crezu că între Dionis şi frumoasa fată, de care se vorbeşte la o vreme, se iscase o legătură amoroasă. Dar nuvela îşi continua, cum ştim, planul metafizic prin transportarea eroului în epoca lui Alexandru cel Bun. Încurajaţi de strîmbătura lui Pogor, asistenţii dădură drumul, în pauză, observaţiilor şi rîsetelor dispreţuitoare. Pogor însuşi, a cărui aciditate era mai mult maliţioasă decît pătimaşă, nu înţelegea:

«— Bine, — întrebă el pe Eminescu —• ia să ne lămurim . . . Cele ce se petrec cu Dionis, desigur, le visează? »

«— Da şi nu — răspunse Eminescu, cu o lipsă de ironie indulgentă, ce dovedeşte cît de ignoranţi i se păreau cei de faţă. — Asta-i o teorie care-i greu de înţeles.»

Cînd Eminescu începu să descrie casele, costumele, mediul de pe vremea lui Alexandru cel Bun, critica alunecă pe o pantă nouă. Nuvelistul descria un tîrg al vremii: «El îşi grăbi paşii pînă intră în tîrg, pe o uliţă strîmtă, cu case vechi şi hîrbuite, a căror cate de sus erau mai înguste decît cele de jos, aşa încît jumătatea catului de sus se răzima pe stîlpi de lemn şi numai jumătate pe cea de jos. Ceardacuri înalte, înaintate sub şandramale lungi, iar în ceardacuri şed bătrîni» etc, etc.

«— Apoi, stai, că nu-i aşa — întrerupse Lambrior — dumneata descrii un oraş turcesc, arhitectura din veacul trecut. Sub Alexandru cel Bun, românii nici nu veniseră în contact cu turcii.

Eminescu dădu din umeri şi-şi continuă cetirea. Ce-i păsa lui de adevărurile istoricei» (164)

în această atmosferă de hipercritică, de plictiseală adevărată la unii, simulată la alţii, a durat toată lectura, după care Titu Maiorescu, rectificînd şi unificînd opiniile, îşi dădu sentinţa, cu oarecare observări, favorabilă (« Bizar . . . Dar . . . ») (224, II), ceea ce nu împiedică pe ceilalţi să discute cu aprindere pînă după miezul nopţii, ducînd pe uliţile tăcute ale Iaşului ecoul opiniilor lor. Iacob Negruzzi se arăta înfiorat la ideea că va trebui să publice nuvela în *Convorbiri* şi se văita:

* Ce fac eu cu cetitorii *Convorbirilor* cînd voi publica nuvela aceasta? Au să-mi întoarcă toţi înapoi revista.» (164)

Glumea însă şi se grăbi să smulgă foile din mîinile lui Eminescu. Libertatea aceasta de a glumi şi de a critica cu orice preţ, atitudinea de permanentă frondă caracteristică «Junimii», şi susţinută îndeosebi de Vasile Pogor, nu conveneau poetului. Cînd era bine dispus, el se lăsa luat de valul veseliei şi se alătura şi el corului obştesc, care, în glumă, intona poeziile sale mai scurte, poreclite, pentru înfăţişarea lor de romanţă, *cantabili* (152). Dar în dispoziţiuni sumbre, ilaritatea îl agasa, şi vedem, dintr-o scrisoare trimisă lui Negruzzi de la Bucureşti, că o vreme

asta 1-a împiedicat de a mai publica versuri la *Convorbiri literare*.

« Spun drept — zice acolo — că n-aveam de gînd de a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoriam „Junimii din Iaşi, căci desigur că pentru convulsiuni lirice rîsul e mijlocul cel mai bun şi cel mai rău. Atîrnă adică totdeauna de valoarea ce este-n ele şi de valoarea ce le-o dă autorul. Acest din urmă punct e mai cu samă important, nu pentru deşertăciunea personală (departe de mine aceste), dar pentru convingerea că lucrezi sau nu în zadar. Eu sunt scriitor de ocazie şi, dacă am crezut de cuviinţă a statornici pe hîrtie puţine momente ale unei vieţi destul de deşerte şi de neînsemnate, e un semn că le-am crezut vrednice de aceasta. Dacă forma pe care ele a-mbrăcat-o e vrednică dc rîs, vei concede că nu aceasta a fost intenţia mea şi c-atunci e mult mai bine ca să nu se publice niciodată, în orice caz, eu n-am vrut să le dau o formă ridiculă şi, dacă sunt greşeli, eu din parte-mi am cîntărit orice cuvînt.» (Ms. 2255, f. 312—314.)

Umoarea neagră împotriva spiritului zeflemist al « Junimii» se străvede şi în unele versificaţii satirice, cărora e cu putinţă să le fi dat o circulaţie restrînsă printre prieteni, dacă nu le-a pregătit în vederea «bencheturilor» (ms. 2260, f. 25):

Şi tot mai buna soarta, decit la *Convorbiri,*
Ca nimeni să citească a talc isvodiri.
La ce să dai hîrtia cu şiruri numărate
Pe-a caracudei labe, păroase, nespălate,
Să pierzi a ta viaţă şi creierul să-1 storci
Zvîrlind mărgăritare în troaca unor porci. . .

sau o alta, în care ironiza incontentabilitatea junimiştilor (ms. 2260, f. 23):

[Mult aţi rîs de-a mele versuri |
Nici nu ştiu cum să vă-mpac,
Orice-ncerc în urma urmei
Tot nu e pe-al vostru plac.

Pentru azi o noapte-ntreagă
Mi-am muncit sermanii crieri,
Doar să pot să vă iau ochii
Cu icoane şi descrieri.

Ci-n sfîrşit gîndii în mine
Că cc-i simplu-i şi frumos —
Deci vă dau în versuri simpic
Un tablou cuviincios.

Tabloul cuviincios este însă dc aşa natură, că decenţa nc obligă să-1 tăcern.

Ca de obicei în asemenea reuniuni, bîrfeala era reciprocă şi, pînă la un punct, însuşi agentul activităţii cercului. Prin stabilirea lui Maiorescu la Bucureşti, şedinţele începură a se ţine la Pogor şi cîteodată la Iacob Negruzzi acasă, ceea ce junimiştii socoteau ca fiind o degradare. Indignarea lui Eminescu fu la culme cînd şedinţa trebui să se ţină la N. Gane (164):

«—Credeam — strigă Eminescu — că am scoborît ultima treaptă cînd ne-am adunat la Negruţi. Iată că din cauza mizerabilei politice suntem nevoiţi ca să ajungem la Nicu, mîine-poimîne poate vom fi obligaţi să ne adunăm la Burlă sau la Gheorghiu.»

Raporturile ţepoase dintre membri, păstrate îndeobşte la un nivel amical, explodară odată într-o insurgenţă subită, urmată de defecţiune. La citirea satirei a III-a, pe care Maiorescu o adusese din Bucureşti, Panu, care se orientase politiceşte în afară de junimişti, se ridică furios din colţul în care şedea şi, strigînd: « Aceasta nu mai c satiră, este o murdărie!», ameninţă cu retragerea din cerc, dacă poezia se publică în *Convorbiri*. Junimiştii se bîtfeau între ci în şoaptă, dar sub ochii de oţel ai lui Eminescu ei se arătau disciplinaţi şi solidari, şi Eminescu însuşi, aşa dc recalcitrant, n-a părăsit niciodată «Junimea» şi n-a publicat versuri aiurea fără autotizaţiunea lui Maiorescu. Eminescu era acum stimat la «Junimea» şi consolidat chiar în conştiinţa celor care mai înainte făceau rezerve în taină. După o tăcere de moarte, prefăcîndu-se dar că n-au auzit protestul lui Panu, junimiştii cerură din nou să li se citească *Scrisoarea* şi, în discuţiunea violentă ce a urmat, luară apărarea lui Eminescu. Din seara aceea Panu n-a mai călcat }a şedinţele «Junimii». într-o singură împrejurare, bîrfeala, agitaţiunea şi harţa critică încetau la «Junimea», şi anume, cînd venea Alecsandri. Intrarea pe neaşteptate în sală a plinului de sine bătrîn, în vreme ce Eminescu citea, ne apare azi ca o ironie a destinelor literare. Turburarea respectuoasă a tuturor, tăcerea mormîntală, supusa ascultare a

glumelor şi compunerilor lui Alecsandri, satisfacţia lui Maiorescu de a-1 avea în sînul «Junimii», toate acestea pun într-o lumină şi mai fulgerătoare izbînda astrului cu plete lungi, a hipersensibilului Luceafăr (152, 164).

Eminescu a suportat, fireşte, ca junimist, şi vicisitudinile cercului, le-a primit cu mai multă sau mai puţină supărare, a încercat pe ici, pe colo cîte un proiect de răspuns, dar n-a ripostat niciodată, căpătînd astfel reputaţia unei insensibilităţi la critică ce nu corespunde adevărului decît dacă socotim tăcerea ca o dovadă de superioritate şi convertirea injuriei în indignări abstracte, ca un fel de învingere de sine. Farsa lui Hasdeu *Eu si ea* fu citită în «Junimea» chiar de Eminescu, care dădu din umeri la terminarea lecturii, cu indiferenţă, fără să poată înlătura publicarea ajutată de patosul citirii sale. De Mihail Zamfirescu, care-1 atacase în *Mu%a de la Bor/ a-Reee,* nici nu voia să audă, luînd în rîs orice producţie a acestuia. Cu toate acestea, acea compunere trivială trebuie să fi făcut deliciile multora şi să fi răcorit multe invidii inflamate. în afară de faptul că toţi junimiştii erau caricaturizaţi în frecventatori turmentaţi de băutură ai unei cunoscute crîşme din Iaşi, la care, ce e dreptul, unii se cam duceau, Eminescu era prezentat ca un stricător al limbii literare şi pus să cînte împreună cu Năut, adică Naum (164, 239):

Noi suntem poeţi, măi frate,
Ce gramatică nu ştim
Şi-orice reguli consacrate
Le călcăm, le nimicim.

Versurile din *Sărmanul Dionis* sînt debitate ca nişte aiurări, adăugîndu-se după ele comentarii umoristice ca acestea:

Loveşte-mă, lele,-n spate cu un bulgăre de iască,
Să ştie toată lumea din Ţara Românească.

O umbră de reacţiune aflăm la Eminescu într-un sonet satiric, rămas ofilit printre hîrtii, în care Ureche (Popovici-Alexandrescu) şi Pantazi, cel crescut « sub poalele Fanelii», o cîntăreaţă franceză de la o cafenea de peste drum de prefectura de poliţie (211), erau împunşi cu destulă, dar secretă violenţă (ms. 2260, f. 26):

Pişcată-ţi este mina ta de streche,
De mişti in veci condeiul pe hîrtie
Compune-un şir, nu, fabrică o mie —
Că eşti un cap de prost e veste veche.

Dac-ai avea de spus ceva, ai scrie.
Nimic nu poţi tu să ne zici, Ureche,
Cu Pantazi rămîi în veci pereche —
Tu iscodeşti cel mult ce dinsul ştie.

Ţi-asemăn fruntea unei vii paragini,
Gîndiri nu ai de fel 'n-a tale scrieri:
De zei lipsite sunt a tale pagini.

Zadarnic paiul sec al minţii trieri,
în loc d-idei drapîndu-1 cu imagini —
Deşert e-n suflet şi izlaz în crieri.

Eminescu, de obicei sumbru şi solitar, evita cafenelele frecventate de junimişti, şi numai arareori, în clipe de bună dispoziţie, se abătea cu vreunul la un astfel de local, de pildă, la « Château-aux-Fleurs», unde îşi făceau partida de şah A. D. Xenopol, Burlă, Bodnărescu, Panu. Societatea celor cu care nu era prieten de aproape îl stînjenea şi preferinţele sale mergeau într-altă parte decît spre localurile pretenţioase şi boiereşti. La «benchetui» «Junimii», însă, lua parte ca la ceva oarecum obligator. Petrecerea era foarte veselă, se începea cu o şedinţă ordinară, însă cu lecturi glumeţe, pline de aluzii la toate aspectele «Junimii», în care excela Iacob Negruzzi, şi se termina cu o masă copioasă. Spre a ne da seama de tonul «benchetului» e de ajuns să spunem că Vasile Pogor cumpărase odată o talanca de boi pentru conducerea dezbaterilor şi că însuşi Maiorescu, temperament grav şi fără umor, se simţea obligat să scrie cîte o compunere glumeaţă (152, 164). Pentru asemenea împrejurare e posibil ca Eminescu să fi compus cupletele vesele, de tip goliardic, de cîntat în cor, ce urmează (ms. 2260, f. 58):

Iar Bodnarachi disperat
Luat-a traista-n spete
Şi-n lumea larg-a alergat
Pin-a dat de Şirete.
Dar pentru el loc de popas
în lumea asta n-a rămas,
O, Jesul

La un pahar de vin, Eminescu se făcea deodată limbut şi ţanţoş, fraterniza cu oricine şi devenea sentimental. La

un « benchct » fu surprins de Panu îmbrăţişîndu-sc şi pactizînd cu un junimist proaspăt şi obscur (164):

« — Eminescule dragă — zicea necunoscutul — în sănătatea *Venerei* şi *Madonei*.

— Lasă deoparte *Madona,* să închinăm pentru *Ventre*.

— Şi pentru *poet* şi pentru *proletar*.

— Bravo I Scumpe amice, ştii că-mi plăcii Apropo, cine eşti şi cum te cheamă, dragă prietene?

— Mă cheamă Ionescu.

—Poate să te cheme şi Bandraburgă, poţi chiar să n-ai nici nume, tot prieten îmi eşti, să bem !»

Ca junimist, poetul a ţinut la 16 martie 1876, pe. cînd era încă revizor, şi o conferinţă, *Influenţa austriacă,* ultima dintr-un ciclu de conferinţe organizat de «Junimea», ce avea ca scop arătarea diferitelor înrîuriri străine pe care le-a suferit poporul român. Panu, care nu ascultase conferinţa şi care era o gură rea, pretinde că impresia produsă a fost deplorabilă, iar o gazetă locală răstălmăcea ideile lui Eminescu şi-1 acuza de propagandă politică. Cine citeşte însă conferinţa, redactată şi publicată în *Convorbiri literare,* îşi dă numaidecît seama de profunditatea compunerii poetului, care era totdeodată excurs istoric, istorie socială şi filozofie politică şi, în sfîrşit, temeiul întregii sale activităţi politice de mai tîrziu. Cu cît un ins este mai profund, cu atît scrupulozitatea sa formală este mai mare, ceea ce produce nu rareori o inaptitudine pentru manifestările exterioare, care cer îndrăzneală, ţinută intelectuală mediocră şi mai ales o ignorare totală a răspunderii cuvîntului spus. Cuvîntarea lui Eminescu fiind un adevărat studiu de politică şi economie naţională, cc avea nevoie de respiraţii lente ale gîndirii, nici nu putea fi o conferinţă atrăgătoare. Debutant într-ale oratoriei, din fire sfios, intimidat şi de solemnitatea rigidă pe care «Junimea» ţinea s-o dea prelegerilor, cu sosiri neobservate în trăsură, cu intrări brusce la oră fixă, cu debitări fără text înainte, Eminescu, împins pe la spate pe uşa rezervată conferenţiarilor, s-a pomenit deodată în faţa unui public pretenţios, compus în special din doamne, printre care trebuie să fi fost şi Veronica Miele. Ţinuta de duminecă forţată îi dădea un aer uşor ridicul. Redingota — poate de împrumut — era cam înverzită de eroziuni, iar pălăria tare, neagră, demi-ţilindru, ce-i va plăcea să poarte, tremura stînjenită în mîini. Junimiştii în frunte cu Negruzzi trăiră probabil clipe de cataclism pînă ce Eminescu, aşenndu-şi pălăria cu îngrijire pe măsuţă, cu fundul în jos, concentrîndu-şi privirile rătăcite asupra cărţii de vizită pe care-şi avea notate punctele esenţiale, începu cu voce plăpîndă, sugrumată, leşinată. Dar apoi conferenţiarul, încurajat şi de cîteva aplauze puse la cale de clică sau de oareşicare doamne duioase, o porni neted la drum, izbutind să capteze atenţia auditorului şi să-1 scoată din sudorile neliniştii. Un ultim moment de panică mai avură prietenii către sfirşit. Epuizîndu-şi ideile înainte de ora academică, Eminescu trăgea de fraze impacientat, căutînd să umple prăpastia de timp arătată de ceasul pe care îl muta nervos din buzunarul jiletcii pe masă şi viceversa. Dar, în sfîrşit, limba se opri la liman şi sala clocoti de aplauze. Poetul fu înconjurat de lume cu acte de simpatie, iar seara prietenii îl duseră la «Bolta rece», să stropească cu vin laurii de peste zi (13).

Aceasta a fost însă prima şi cea din urmă producţie oratorică a poetului.

La « Bolta rece», pare-se, a făcut cunoştinţă Eminescu cu Ion Creangă, într-un moment de euforie dărîmătoare de graniţi sufleteşti, cam spre toamna anului 1875, înainte în orice caz de 1 octombrie 1875, cînd apare în *Convorbiri literare* întîia poveste a lui Creangă: *Soacra iu trei nurori* (132). « Bolta rece» era o crîşmă de mahala, în dealul Sărăriei, aşezată în pivniţele şi hrubele nesfîrşite şi adinei ale unor case boiereşti dărîmate de mult, din care nu mai rămăsese decît boitele subterane. Un grec, Amiras, făcuse in ele depozite mari de vinuri şi prefăcuse ruinătura într-un loc de băutură, devenit curînd faimos. Elemente comune sufleteşti împinseră aci şi pe Eminescu, şi pe Creangă. Erau amîndoi moldoveni dintr-o ţară cu podgorii, atraşi care va să zică de izul masiv al vinurilor curate din poloboace, vinuri pe care le beau mai bucuroşi dintr-o ulcea de pămînt păstrătoare de aromă, în răcoarea spirtoasă a unei bolţi, decît din paharele boiereşti inodore ale localurilor de lux. La acest simţ direct al vinului se adăoga din partea amîndurora o voluptate a priveliştilor şi purtărilor primitive, rurale, la Creangă, fiindcă era ţăran obişnuit să şază pe o laviţă, să dea pe gît o bărdacă de vin după o prealabilă adulmecare cu nasul şi să şteargă apoi în mînecă cu un geamăt de mulţumire totdeodată şi gura, şi nasul; la Emi-

nescu, fiindcă acesta trăise pe drumuri de ţară şi alături de aceeaşi lume aspră şi pentru că un romantism social îl cutremura de simţire la ideea că în asemenea hrube strămoşii moldoveni băuseră vin, trăind ţărăneşte, dar sănătos, cîtă vreme cerevizia străină şi moravurile ei nu-i atinsese. Pentru a se folosi mai bine de aroma vinului, Eminescu îşi adusese la «Bolta rece» o cană anume, de sticlă roz riglată, cu capac de zinc, ca nu cumva aburul rece al băuturii să se piardă în văzduh (149). în aromirea lirică pricinuită de golirea repede a cîtorva căni din vinul lui Amiras, cei doi oameni de aceeaşi rasă sufletească s-au înţeles, ţărăneşte, din ochi. Şi după ce s-au îmbrăţişat desigur şi s-au sărutat plescăit peste masă, într-o mimică patetică din cele mai expresive, după ce Creangă şi-a dezlegat basmaua diaconească cu snoave şi zicători populare, spre deliciile cu lacrimi ale poetului, s-au hotărît într-o uitare totală de sine să meargă la «Junimea». într-o sîmbătă seara junimiştii se pomeniră cu Eminescu ţinînd de braţ un om gras, îmbrăcat în haine aspre de şiac mînăstiresc, avînd înfăţişare fumurie şi vicleană de popă de ţară, mai mult ironic în stînjeneala sa de ţăran sastisit decît realmente ruşinat. Amîndoi erau aprinşi la faţă şi zîmbeau extatici din colţul ochilor împăienjeniţi, şi duhul lor mirosea cale de-o poştă a vin de la « Bolta rece». Din seara aceea, în care intuiţia ni-1 înfăţişează pe Creangă clătinînd respectuos din cap la lecturi şi pe junimiştii iubitori de anecdotă, în frunte cu nebunatecul Pogor, chicotind de haz, spre mulţumirea calmă, demonstrativă a lui Eminescu, soarta literară a lui Creangă era pecetluită şi, o dată cu ea, şi prietenia dintre cei doi băutori de vin (152).

Pentru a înţelege slăbiciunea lui Eminescu pentru Ion Creangă, trebuie să privim de aproape omul. Ca şi Eminescu, şi spre deosebire de Titu Maiorescu, Creangă, ridicîndu-se prin relativa sa cultură şi prin puterea de expresie deasupra indivizilor din clasa sa, nu devine prin aceasta un burghez intelectual, ci rămîne mai departe un ţăran, însă un ţăran fabulos, mărind în persoana sa elementele speţei pînă la monstruozitate. Deosebirea între Creangă şi un ţăran din Humuleşti, între Eminescu şi un oarecare om trăind în mizerie, este că în vreme ce aceştia din urmă îşi trăiesc viaţa lor pe atunci fatal descurajată, cei doi junimişti îşi fac din ea, ridieîndu-se unul instinctual, al doilea

ca filozof, şi un principiu estetic. Nu numai că existenţa rudimentară se potriveşte firii lor fiziologice şi morale, dar, exaltată prin conştiinţă, fiinţa lor toată aspiră, pe versantul Ceahlăului, întoarcerea la măreţia vieţii în plină geologie. Priviţi în cuprinsul clasei lor, amîndoi sînt nişte esteţi rafinaţi, căci ei caută pretutindeni puritatea stilului, ceea ce dovedeşte pe deasupra funcţionarea unui instinct sigur tradiţional. Ţăranul care îşi pune peste cămaşă un ilie tăiat în chipul surtucului orăşenesc este un vulgar transfug spre mahalalele oraşelor, dar cine elimină din interiorul său orice element orăşenesc, adaptîndu-se numai tehnicii moderne, printr-o priză electrică în vatră şi un bec în opaiţ, este un fin colecţionar de artă rurală. Creangă şi Eminescu sînt nişte rafinaţi ai voluptăţilor aspre, animalice chiar, dar grosolănia lor n-are nimic comun cu rusticitatea grobă. Dacă Creangă fuge înspre mahalale să stea într-un bordei, care ar constitui pentru unii o protoistorie, o face aceasta nu din mizerie sau din neghiobie, ci din sentimentul intim al reconstrucţiei peisajului alpestru. Bojdeuca sa din mahalaua Ţicăului, zisă şi Valea Plîngerii, sub o ulicioară prăvăloasă, dosnică, anume strada Scăricica, hazna de noroaie pe vremea ploilor şi dună de colburi vara, era o cocioabă de sat sărac, cu păiimar de seînduri în faţă şi alt cerdac de lemn în chip de uluci pe din dos. Ograda era năpădită de buruieni şi flori de ţară, cum ar fi busuioc şi rozmarin şi, privind totul laolaltă, aveai sentimentul unui muşuroi de pămînt, în care zăplazuriie de seînduri putrede şi fumul de la coş sînt, ca pe şesurile triste de ţară, străbătute in goana trenului, singurele semne de aşezare omenească. Era, de altfel, o casă de ţară depărtată de orice zarvă orăşenească. Din cerdacul de din dos se vedeau dealurile Ciric şi Aroneanu, pe care coborau din cînd în cînd turme de oi, şi noaptea linişte desăvîrşită a marginii de oraş nu era turburată decît de lătratul sătesc al clinilor. înlăuntru nu se aflau decît două odăiţe despărţite printr-o mică tindă şi (pe atunci) lipite pe jos cu lut. Asta trebuie să fi plăcut cu deosebire lui Creangă şi, ca să încerce fiorul pâmîntului galben, credem că păşea prin casă cu piciorul desculţ, asemeni oricărui om de ţară pentru care clisa, iarba şi răceala minerală constituie delicii ale membrelor inferioare. Epiderma lui Creangă se simţea bîntuită de vînt şi neînvelită in hainele uşoare orăşeneşti. El îşi făcea haine aspre de

postav de casă greu şi păros, de noaten, pe care şi-1 aducea de la Humulcşti şi care, singur, izbutea să-i apese pielea indurată şi să-i dea sentimentul îmbrăcării. Pielea acestui bivol nămolos nu se cutremura de fioruri şi mîncărimi decît de la un prag înaintat al senzaţiei. Vara, cînd era cald, prietenii îl găseau tăvălit pe o saltea în cerdacul cu uluci dinapoia casei ce da spre dealul Ciricului, în cămaşă şi cu o prostire în jurul girului, ca să-şi şteargă diluviaiele-i sudori, iar pentru locurile de pe groasa-i spinare, undi unghia sa lată nu biruia, avea o lopăţică de lemn cu crestături pentru un scărpinat ce lua proporţiile frecării cu muget a unei vite de cumpăna fîntînii. Organele enorme cu ţesuturi mari ale lui Creangă cereau, de asemenea, o alimentaţie compactă, aşa după cum vietatea sănătoasă aşteaptă nerăbdătoare să-şi cufunde capul şi nările într-un nutreţ adînc. « La masă, Creangă nu mînca mai mult decît o oală de găluşte făcute cu păsat de mei şi cu bucăţi de slănină, o găină friptă pe ţiglă de lemn şi undită cu muşdei de usturoi, iar pe deasupra şindilea cu o strachină de plăcinte moldoveneşti, zise „cu poale-n brîu', însă ca băutură el se mulţumea cu o cofiţă de vin amestecat cu apă.» (90) Acest Gargantua moldav era mai mult un fabulos Flămînzilă, şi boul întreg în frigare, văzut de Eminescu la serbarea de la Putna, îi constituie o alimentaţie posibilă în închipuire. El avea înclinări pentru mîncărilc care aprind cerul gurii şi-1 îmbibă cu mirosuri tari, *verbi gratia* sarmale moldoveneşti, cu care îmbia într-o scrisoare pe Eminescu, pastrama de capră friptă pe spuză, vin crud dat dc duşcă din oală, totul în cantităţi mari pentru ca simţul intern să prindă de veste. Cu o ceată de prieteni, Ienăchescu, Răceanu, Mişu Nicşoi, Eminescu, colinda adesea crîşmele, ieşind spre ziuă afară din oraş, cu săniile iarna, şi ducînd mai departe petrecerea, cînd nu dospea lîngă vatră sau în cerdac frecat de un număr incalculabil de pisici (40).

Cu Eminescu însă apropierea nu era numai de ordin alimentar. Creangă era un om plin de umor ţărănesc, nu prea deştept, dar viclean şi muşcător, respectuos de cărturari, dar gata să învăluie pe convorbitor cu un potop de locuţiuni populare, fie dintr-un spirit critic obişnuit unor ţărani, fie din instinctul de a-şi dezvălui astfel deşteptăciunea sa naturală în faţa celor învăţaţi. Iar Eminescu, mare iubitor de expresii neaoşe, adunător dc producţii populate şi tot-

deodată sociolog al autenticităţii şi sănătăţii ruralului faţă de pătura superpusă, nu putea fi decît răpit de acest geniu al bordeiului.

Creangă vorbea lui Eminescu aşa: « Te-am aşteptat la Crăciun să vii, dar. . . beşteleu, feşteleu, că nu pot striga valeu, şi cuvîntul s-a dus, ca fumul în sus», sau, arzînd scrisorile trimise poetului de admiratoarele sale: « Muiere, deschide ferestrele ca să iasă fum din parfum, căci mă cred în rai — fără mălai — în iad—-fără de Vlad — în casă fără nevastă», şi asta îneînta pe Eminescu (123) şi-1 trăgea spre mahalaua Ţicăului, spre casa lui Creangă, unde a şi locuit o vreme cînd a fost destituit din postul de revizor şcolar. El îl îndemna pe fostul diacon să pună pe hîrtie poveştile (12), pe care le asculta lîngă vatră, bînd vin fiert cu scorţişoară şi măr domnesc, şi-i deschidea capul asupra meritului scrierilor sale. Cu Creangă, Eminescu era întors din nou în lumea moşilor sfătoşi din vremea copilăriei şi a rătăcirilor prin pădurile şi satele din jurul Ipoteştilor. Creangă şi fratele său Zahei, cu care rătăcea deseori, erau pentru el ţărănimea naivă, dar plină de tradiţie fantastică, societatea lor nu-1 supăra, căci cei doi ţărani şugubeţi nu zeflemiseau pe poet ca junimiştii, ci-1 socoteau cu stîngăcie « eminentul scriitor şi cel mai mare poet al românilor», iar Eminescu tăcea numai şi sorbea umorul verbal al povestitorului. Rătăcirile lui Eminescu cu Creangă sînt nu numai o înfăţişare a legăturii lor, dar şi o necesitate de natură psihologică, pentru că numai afară, la cîmp, la pădure sau la crîşma cu mese de lemn prost, duhul lui Creangă înfăţişa realitatea unei clase sociale. Ei se mistuiau ceasuri şi chiar zile întregi, cutreierînd mahalalele, ureîndu-se mai pe aproape pe dealul Ciricului, pînă la vremea mesei, sau prin Tătăraşi, Păcurari, Nicolina, Copou, Aroneanu sau Galata, înconjurînd oraşul, ori luînd drumul Sculenilor pe malul Prutului, spre a se scălda sau a se înfunda prin pădure. Popasul îl făceau întotdeauna la o crîşmă, de pildă Ia aceea a lui Ţîru, dincolo de barieră, în Tîrguşor sau la Costache crîşmarul, la Nicolina. Pe laviţă sau întinşi pe iarbă, după împrejurări, ei beau vin şi mîncau pastrama cu mămăligă rece, pastrama pe care Creangă, apueînd-o cu degetele lui groase, o pîrjolea singur într-un ciob de strachină cu cîţiva tăciuni, şi Eminescu era — poate — convins că aşa îşi duceau viaţa ţătănimea şi boierimea veche, a căror necesitate istorică

o contesta Pogor. Ei se întorceau în oraş plini pe haine şi pe ciubote de colb şi de necurăţenii, obosiţi şi traşi la faţă, dar veseli şi mai cu seamă tainici la gînduri (75, 164).

«— Ce vorbeşti tu tot timpul cu Creangă? — întreba cîte un junimist pe Eminescu. Poetul zîmbea cu satisfacţii retrospective şi ocolea răspunsul:

— Vorbim şi noi ce ne trece prin minte 1» (164)

Cînd Eminescu a plecat la Bucureşti, Creangă rămase trist şi desperecheat, cu singura mîngîiere a întoarcerilor din cînd în cînd ale lui Eminescu. El îl chema din toată fiinţa la Iaşi: « Bădie Mihai, ce-i cu Bucureştiul de ai uitat cu totul Eşul nostru cel oropsit. . . De Crăciun te aşteptăm să vii. Tinca a pregătit de toate şi mai ales „sarmalele cari ţie îţi plăceau foarte mult... La Eşi ninge frumos de ast-noapte, încît s-a făcut drum de sanie. Ciricul parcă e mai frumos acum. Vino, frate Mihai, vină, căci fără tine sunt străin.» (40)

Oricît de hibridă ar părea imaginea, în sufletul lui Eminescu rudimentarul Creangă se întregeşte cu aulicul Maiorescu, spiritul de exactitate logică cu acela de coloare locală, basmul cu silogismul. Şi Creangă nu reprezenta pentru Eminescu o minune a expresiei populare decît pentru că era «în marginile adevărului», adică întemeiat în timp şi spaţiu ca un stejar bătrîn.

Epoca şederii la Iaşi, în apropierea «Junimii», a fost cea mai rodnică din viaţa poetului din punctul de vedere al creaţiunii artistice, şi este aproape sigur, pentru cine a răsfoit manuscrisele poetului, că aproape toată opera sa a fost parte scrisă, parte gîndită pînă la 1877, compunerile după această dată pînă la 1883 fiind reluări şi desăvîrşiri a idei mai vechi. Singurătatea sa în mijlocul neînţelegerii junimiştilor şi vicisitudinile deselor sale iubiri i-au trezit, fără îndoială, încă de pe acum, ideea *Luceafărului,* călătoria în oraşul pumnulean 1-a indignat prin penetraţia germanică, şi de aci a răsărit *Doina,* ura împotriva facţiunii liberale, care îl destituise, s-a transformat în satiră directă, personală la început, sublimată abia peste cîţiva ani, de aluziile prea străvezii şi brutale la elemente alogene (ms. 2276 bis, f. 66 v.):

Costacopol, Zevzecopol, Zaharia-Antoniade,
Soutzos, Mănos, Stavri, Kelos, Polichroniade.

Acum (1875—1877) îl frămînta gîndul unui poem dacic, *Sarmis* sau *Gemenii,* unde avea să ne înfăţişeze nunta regelui dac Brig-Belu, în sunetele cimpoaielor scitice şi danţul tinerilor, sub ochii zeului getic Zamolxe, precum şi pe nebunul frate al craiului, Boerebist, şi se încerca să prefacă in dramă proiectul poemului *Decebal.* Teatrul 1-a ispitit îndeosebi pe Eminescu în această vreme, şi multe însemnări dovedesc că plănuia înfăptuirea vechilor proiecte şi realizarea altora nouă. Dacă însuşi Creangă mergea la teatru, e firesc să credem că Eminescu, trăit în colbul culiselor, nu ocolea în aceşti ani reprezentaţiile Teatrului Naţional de sub direcţia lui Th. Aslan şi grupa de operete a d-rei Keller sau spectacolele de vară din grădina « Château-aux-l'leurs». După destituirea din revizorat, Eminescu începe să facă la *Curierul de laşi* chiar cronica dramatică, ceea ce ne încredinţează pentru această vreme de contactul său cu teatrul. Cîte o piesă originală slabă ca *Moartea lui Constantin Brincopeanu* de Antonin Roques, vodeviluri de Alecsandri, melodrame ca *Bastardul din Castelul Montluvier,* operete ca *La fille de madame Angot* şi rar cîte o piesă bună ca *Revizorul* de Gogol, acestea sînt piesele pe care a putut să le vadă Eminescu, cu o silă şi un spirit ce ne sînt evidente din cronicile sale (60). Pe Eminescu îl bîntuia mai cu seamă ideea unei drame istorice. Aci îl vedem încereînd a dialoga basmul împăratului şi împărătesei care n-au copii, sau unind fabulosul cu istoricul în *Cenuşotcă,* ori introducînd un conflict sentimental într-un proiect de dramă istorică cu acţiunea pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu, din care crezuse odată să facă un Macbeth românesc. Figura *Ringalei* 1-a atras, de asemeni. Diferite proiecte de piese ca *Grue-Singer, Cel din urmă Muşatin, Nunta lui Dragoş* s-au contopit într-o singură intenţie, aceea a dramei istorice *Bogdan-Dragoş.* La Viena — credem — premeditase o operetă, *Arpad — regele ungurilor.*

Acum însă îl surprindem cu intenţii chiar de dramă ori comedie antică, cum ar fi *Văduva din Ephes,* după o temă antică (Apuleius, Petroniu), tratată şi de Brantome şi de La Fontaine, dar pe care a împrumutat-o cu siguranţă din Lessing, sau traducînd cîteva scene din întîiul act al piesei lui Shakespeare, *Timon Atenianul.* E de notat că amîndouă aceste teme au o notă de mizantropie şi misogi-nism. Şi figura mai modernă a lui Mirabeau îl oprise într-un

proiect dc piesă în 4 acte, *junețea lui Mirabeau (Opera lui M.E.,* II—III).

Oricit de obtuză i se va fi părut lui Eminescu atmosfera de ia « Junimea », oricîte nemulţumiri şi amărăciuni răsuflă din hirriilc sale, scara de sîmbătă a societăţii îl atrăgea către ca ca un loc de relativă potolire a zbuciumelor vieţii şi de năzuinţi contemplative. Lui Eminescu îi plăcea, cu tot zîmbetul duiec-amar din colţul gurii, să citească la « Junimea», şi cînd se aşează la Bucureşti el continuă să frecventeze colonia junimistă din casa lui Maiorescu. Pentru un spirit creator, lauda, ca şi ironia invidioasă sînt îmbolditi deopotrivă de eficace la faptă, şi numai spiritele mediocre evită societatea umană, rănite nu numai de rîsete, dar chiar de preţuirile măsurate.

EMINESCU ŞI DRAGOSTEA

Poet popular prin romanţele sale de dragoste, ini rate pe coarda viorilor în conştiinţa celor mai umile fete suburbane, Eminescu a fost adoptat dc sufletul mulţimii în fiinţa lui istorică, transfigurat şi idealizat după chipul liricii sale. Foarte curînd, dar, s-a născut imaginea unui îndrăgostit nefericit de o femeie meduză, care, nepăsătoare, îl lasă să « degere» la geamurile sale şi-i împietreşte inima cu gheaţa ochilor. Astfel privită, dragostea eminesciană este însăşi erotica populară, compusă din ahturi şi suspine, din chemări sentimentale şi imprecaţiuni. Biograful se găseşte încurcat în faţa a două tonuri deosebite de dat acestui capitol din viaţa poetului. După unii, înrîuriţi dc versiunea «junimii», Veronica era o femeie uşuratică, nestatornică şi indiferentă la dragostea poetului, după alţii, alimentaţi la sursa familiei, era un crin de zăpezi albe ofilit din cauza intrigii în paharul de cristal al virtuţilor casnice. Orice aşezare a istoricului de o parte sau de alta, sau chiar la mijloc, este o neîndemînare biografică, pentru că nu numai ne lipseşte orice element de judecată, dar niciodată faptele vinei femei nu pot fi măsurate altfel decît prin logica mişcătoare a sensibilităţii sale, care însă mai întotdeauna ne scapă printre degete. Dacă cei care au trăit în preajma femeii exaltate sau hulite au putut avea impresiuni aşa de potrivnice, cu cît mai greu ne este nouă să judecăm o fiinţă şi o dragoste cu o fotografic înainte şi cîteva scrisori banale. Pentru a dovedi absurditatea unei întreprinderi, ce depăşeşte puterea de obiectivitate a istoriei literare şi intră în oglinzile cu mii de feţe ale idiosincraziei, vom da o mică pildă.

D-na Virginiă Gruber, fiica Veronicăi Miele, scrie într-un memoriu: « Mama a fost plină de viaţă, plină de farmec, frumoasă, dansa perfect şi avea o voce superbă, în societatea aleasă pe care o vizita, din cauza acestor calităţi superioare, făcea umbră întotdeauna în jurul celorlalte femei.» (123)

Privim fotografiile poctei şi ne aflăm în faţa unei femei aci graţioase, aci uscăţive in tinereţe, cu proeminenţele feţei acute, îngroşate mai apoi şi trivializate, cu o oţărire în toate liniile feţei, cu buze lungi, subţiri şi supte, cu un văl de lividitate şi melancolie, ce urîţeşte fizionomia şi o face antipatică. Iată dar femeia, plină de farmec, văzută într-o simplă fotogtafie poate rău executată, cu subiectivitatea de neinlăturat a privitorului.

Bizuindu-se pe scrisorile sale, un altul vedea în Veronica o femeie cuprinsă de fiorii dragostei mistice, «care s-a jertfit lui Eminescu», în vreme ce noi citim cu nedumerire aceste rinduri (123 *):

«Nu găseşti tu cuminte, din partea mea, ca după cc mi-am jertfit copilăria pentru această căsătorie s-o susţin pînă la sfîrşit ca să pot la o ocazie să am o viaţă liniştită, avînd venitul meu?», rinduri foarte cuminţi, de bună seamă, dar care revelă o femeie chibzuită, terestră, aşteptînd răbdătoare să rămînă văduvă, pentru ca cu pensia să-şi dea apoi sufletului nişte satisfacţiuni pe care vîrsta cu treizeci de ani mai înaintată a soţului ei nu i Ie îngăduia, nicidecum însă o Beatrice, o Laură, o eroină pasională dintr-un roman de ciclu breton.

Căutînd deci cu tot dinadinsul să facem portretul Veronicăi, osîndind-o sau reabilitînd-o, facem sau o mare nedreptate, sau născocim o fiinţă de fum menită să învăluie în legendă viaţa simplă a lui Eminescu. Făptura reală a poetei nu are ce căuta în iţele existenţei lui Eminescu, fiindcă femeia nu trăieşte prin viaţa ei proprie, ci prin procesul de transfigurare pasională al iubirii. Veronica este numai o cristalizare a modului erotic al lui Eminescu, fără să fie singura, şi ceea ce interesează pe biograf este tocmai şi numai aspectul pasional al vieţii acestuia.

încă din fragedă copilărie, din epoca Ipoteştilor, inainte de 16 ani, Eminescu întreţinea — cum am văzut — legături de dragoste cu o fată de la Ipoteşti, cu care se întîlnea noaptea sub un salcîm şi bătea drumurile sentimentalizînd, ca Paul cu Virginia. Sosit în Bucureşti de la Blaj, urmărea în Cişmigiu o fată, iar din cuşca sufleurului de la Teatrul Naţional sorbea cu ochii şi diviniza o frumuseţe din lojă (152). Dragostea regelui asirian pentru marmura rece, care se crede a fi tinăra actriţă Eufrosina Popescu, ne este cunoscută. In vremea studenţiei a avut, fără îndoială, legături cu tinere femei facile, cum este acea Milly, care apare intt-o glumă versificată de la Berlin. Stabilit la Iaşi, Eminescu se arăta în ochii tuturor prins, ca un fluture de lampă, in orbita blondei Veronica Miele. S-ar părea că de aci încolo toate versurile poetului cîntă dragostea pentru tinăra femeie şi că numele lui Eminescu îndrăgostit este indisolubil legat de acela al Veronicăi, cum e Francesca da Rimini de Paolo Malatesta. Cu toate acestea, lucrul nu poate fi, principial, aşa.

«Cu toată inegalitatea temperamentului său — zice Caragialc — Eminescu avea două coarde totdeauna egal de intinse; veşnic înamorat şi veşnic avînd nevoie de bani — se putea altfel? şi poet şi sărac. . . Veşnic visa nişte „mîini subţiri şi reci , veşnic vîna un cămătar, care să-i cumpere pe nimica leafa-nainte cu cîteva luni.» (42)

Opiniunea, aşadar, că Veronica Miele formează obiectul aproape unic al pasiunii lui Eminescu este cu totul greşită. Eminescu căuta dragostea, nu femeia, victimă mereu a improvizaţiunii şi a absurdului. El este străfulgerat principial de orice femeie, pentru o actriţă de varieteu sau pentru o tinără burgheză de periferie, întrevăzută la un geam, o urmăreşte cu frenezia întîiei iubiri, compune declaraţiuni focoase sau versuri imploratoare şi rămîne mereu in aceeaşi nelinişte cercetătoare, nesatisfăcută. Eminescu nu are mistica transfiguratoare a marilor romantici, care-şi creează o femeie fictivă pe datele imperfecte ale realităţii şi absorb în contemplaţie orice nevroză sexuală, el nu vede îngeri suavi cu ochi incandescenţi, ca misticii medievali, care să-1 umple de turburare şi căinţă şi să-1 împingă spre o claustralitate a spiritului, deşi accentele platonice sub forma tiraniei eternului în dragoste nu-i lipsesc. Pentru Eminescu iubirea este un leagăn de gingăşii erotice, o necesitate spirituală şi afectivă, bineînţeles, dar şi fiziologică, o nevoie naturală de a trăi viaţa speţei cu toate deliciile de ordin sufletesc superior, pe care conştiinţa le suprapune mecanismului reflex, dar în sfîrşit un instinct

Ce !c-abatc şi ia paseri tle vreo două ori pe an.

El este un idealist, nici vorbă, un om cu mîini întinse spre fantasma femeii desăvîrşite, pe care n-o va găsi niciodată, pentru că dragostea este căutare, însă idealitatea lui nu e simbol cu aripi, ci o apariţie concretă şi tangibilă, un minimum de cerinţi vitale, adică:

Nu e mică, nu e mare, nu-i subţire, ci-mplinită,
încît ai ce stringe-n braţe — numai bună de iubită.

în vreme cc eroticii mistici dau pildă de constanţă metafizică pentru femeile lor ideale, lucru explicabil prin transcendenţa obiectului iubirii lor, Eminescu este ca om stăpînit de o insatisfacţie erotică, obişnuită la indivizii normali şi invers proporţională cu puterea de abstracţie pasională. « Să cetesc — îşi propunea el, dar poate în timpul boalei — din nou pe Casanova şi să duc viaţa lui.» (M.E., I, 3; ms. 2292, f. 50 v.)

« în ce mă priveşte pe mine — ar fi zis chiar poetul — apoi deşi am fost de multe ori îndrăgostit, dar să vă spun drept eu n-am iubit niciodată. Eu mă înşelam pe mine însumi luînd drept dragoste dorinţa de dragoste, adică dorinţa aceea de a îngenunchea înaintea unei femei frumoase, pe care mi-o zugrăveau imaginaţia şi simţurile mele. Dar odată şi odată pare-mi-se că tot am iubit, căci de data asta am suferit mult, probabil din cauză că aceea pe care o iubeam nici n-a vrut să ştie de iubirea şi de speranţele născute în sufletul meu. Ce am găsit eu în acea fiinţă — nu ştiu, nici nu vreau să mă gîndesc la asta. Nu analizez, ştiu una şi bună, că întreaga mea viaţă aş fi dat-o bucuros pentru dînsa, şi, vezi, asta îmi este îndeajuns.» (3)

Fără îndoială că dacă femeia adorată ar fi răspuns dragostei poetului, acesta ar fi încetat de a o mai iubi, smuls cu sufletul din poziţiile idealului. Este evident însă că această «unică dragoste» nu fusese inspirată de Veronica Miele, fiindcă aceea nu numai a răsplătit pe poet cu iubirea, dar 1-a urmărit cu excesul ei. Unele versuri chiar înlătura această exclusivitate. Aşa, de pildă, putem să ne îndoim că:

Iubind în taină am păstrat tăcere,
Gîndind că astfel o să-ţi placă ţie,

sonetul compus probabil la Iaşi, în vremea revizoratului, a fost scris pentru Veronica, deoarece pentru aceasta iubirea lui Eminescu nu era de mult o taină. *Scrisoarea a IV-a* pomeneşte dc idile zădărnicite de către rude, de dificultatea unei intimităţi prelungite. Nemulţumirea data din «28 august 1876, noaptea», cînd Eminescu, iritat de vreun incident recent, aruncă pe hîrtie indignarea sa, exprimînd-o prin gura iubitei (ms. 2278, f. 27, 28):

Nu am chip în toată voia / în privirea-ţi să mă pierd,
Cum îmi vine, cum îmi place, / Drag copil să te desmierd.

Să te-ntreb in toată tihna, / Gură-n gură, piept la piept:
«Tu pricepi ce-ntreb acuma: / îţi sunt dragă? Spune drept!»

Dar abia-mi întind eu botul, / Iaca sare cleampa-n broască.
De mătuşe şi rudenii / Dumnezeu să te păzească.

Haide tata, haide mama, / Dur la deal şi dur la vale,
Ba că vremea e frumoasă, / Ba că ploaie e pe calc.

Iară tu suceşti ţigară, / Smulgi la fire din musteţi,
Şi-n vorbirea-nteresantă / Torni cîte-un cuvînt isteţ.

Tată şi mamă care să împiedice intimitatea îndrăgostiţilor nu erau în cazul Veronicăi Miele, iar soţul era un om neprihănit şi moral, care se indigna ca Trahanache de «plastografii». «Mai mulţi răutăcioşi mi-au trimis scrisori anonime, în care povestesc lucruri fantastice, doar ar putea să-mi doboare încrederea ce am în sinceritatea ei. . . Invidioşii sunt cei mai scîrboşi oameni.» (123 ")

Maiorescu auzise de nişte relaţiuni ale lui Eminescu cu d-na Burlă, care umbla să se despartă de soţ, dar, chipurile, poetul le dezminte (224, V).

Toată lumea ştie că Eminescu se îndrăgostise mortal, la Bucureşti, de o doamnă Cleopatra Poenaru, fiică a pictorului Lecca, cu vreo zece ani mai în vîrstă decît poetul (115 [78]), femeie lipsită de graţiile fizice, dar înzestrată cu acelea ale spiritului (167). Idolul locuia într-o stradă cu un nume vrednic de Luceafăr, adică în strada Cometei, în apropierea unor plopi ce se clătinau:

Pe lîngă plopii fără soţ
Adesea am trecut;
Mă cunoşteau vecinii toţi —
Tu nu m-ai cunoscut.

Adorația lui Eminescu începea, de obicei, printr-un asediu al locuinței, deambulatoriu și expectativ. El se plimba agitat prin fața casei, concentrîndu-și tăria privirilor către fereastră, bineînțeles seara, iar în cazul Cleopatrei se zice că ar fi pătruns în dependințe, unde a stat ascuns o noapte întreagă pentru a se bucura «o oară, și să mor» de priveliștea suavă a iubitei (152):

La geamul tău ce strălucea
Privii atît de des;
O lume toată-nțelegea —
Tu nu m-ai înțeles.

De cîte ori am așteptat
O șoaptă de răspuns !
O zi din viață să-mi fi dat —
O zi mi-era dc-ajuns.

Că aceasta era tactica preliminară în ofensivă a lui Eminescu și că a practicat-o chiar pe vremuri grele de iarnă, fără armistiții, o dovedesc nu numai cutare amintire a unui prieten, că la Iași făcea același lucru cu Veronica, trecînd des prin fața casei sale, dar chiar versurile poetului:

Căci nu mai am de obicei
Ca-n zilele acele,
Să mă îmbăt și de scîntei
Din stele.

Cind dcgerînd atitea dați
Eu mă uitam prin ramuri
Și așteptam să te arăți
La geamuri.

O altă legendă așază plopii fără soț pe o ulicioară dosnică din Tătărași, în fața unei case cu cerdac, și denunță ca adorată pe o obscură burgheză blondă (184). Celebrele versuri:

Pe aceeași ulicioară
Bate luna la ferești,
Numai tu de după gratii
Vecinie nu te mai ivești

nu par, de altfel, nici ele scrise pentru Veronica. în vremea cînd au fost compuse (înainte de 1 febr. 1879), nu putea fi vorba de o trădare a Veronicăi, nici de o ruptură veșnică, deoarece legăturile dintre ei încep cu profit abia în această epocă.

Vintui tremură-n perdele
Astăzi ca și alte dați,
Numai tu de după ele
Vecinie nu te mai arăți

e, așadar, o strofă inspirată de alte geamuri decît ale Veronicăi. Nici unele elemente fizice frecvente nu trebuie să ne înșele. Atributul mîinilor reci, care pare un amănunt privind temperatura membrelor superioare ale poetei, este de fapt un factor tactil comun și mental, fiindcă îl găsim și în versuri compuse neîndoielnic pentru altcineva, ca *Pe lingă plopii fără soț:*

Ai fi trăit în veci de veci
Și rinduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
înmărmureai măreț. . .

Cleopatra Poenaru a fost, într-adevăr, idolul de o clipă al lui Eminescu, căci printre hîrtiile poetului aflăm niște rinduri fugare în chip de scrisoare către o Cleopatra. E o declarațiune violentă și chiar brutală, inspirată de o concupiscență atroce. Poetul cerșește o zi, o oră numai de dragoste. Pentru amorul lui nu există decît o singură femeie, Cleopatra, care Cleopatra «nu mai este fată mare — zice — să aibă [a]-și perde reputația, nu mai este măritată», ci liberă și, dacă nu e în stare să iubească, ar putea avea cel puțin milă (ms. 2277, f. 17).

Din păcate, nu numai Cleopatra era unica femeie a amorului său. în primăvara anului 1880 s-a produs o ruptură între Eminescu și Veronica Miele, care și ea era « viața» poetului, cu care « s-a început și s-a încheiat» (123). Explicația răcelii o găsim într-altă însemnare. O stea străină congelase inima lui Eminescu. La 6 mai constatase că are o bărbie admirabilă, la 9 mai descoperise adresa și era gata să-i aplice cunoscuta tactică a asediului casei, cînd «un dobitoc» îi ieși în cale. « Abia o văz, abia-mi închipuiesc cu focul unei neînțelese patimi cum sâ-ntreb unde șade, vine dobitocul, în acel moment chiar, în care îmi bag adresa în buzunar.» O explorație prin fața casei fu zădărnicită de un alt cunoscut supărător. «Cum o să iasă nu știu», se-ntreba acum îndrăgostitul îngrijorat (ms. 2276, f. 69).

Zvonul dragostei lui Eminescu pentru Mite Kremnitz, cunoscuta publicistă germană şi cumnată a lui Maiorescu, deşi dezminţit de unii din cauza absurdităţii lui, este tocmai prin aceasta foarte credibil. Toată viaţa Eminescu a alergat după un meteor feminin, chiar în vremea boalei, adorînd fie o cîntăreaţă suedeză la Bucureşti, fie o enigmatică englezoaică la Florenţa (167).

De altminteri, scriitoarea însăşi în nişte amintiri fugare întăreşte această presupunere, nu pînă într-atît încît să nu fim obligaţi să interpretăm o memorie vădit şovăielnică şi un suflet de femeie vanitos. La început, Eminescu face asupra d-nei Kremnitz, pe care avea dese prilejuri s-o vadă în casa lui Maiorescu, unde ea locuia, o impresie defavorabilă. Nebărbierit, prea cărnos la faţă, cu dinţii mari galbeni, cu hainele murdare şi mirosind a vechitură, Eminescu o speria prin rîsul prea plin, « brutal». Mai pe urmă însă se simţi atrasă spre el şi începu să-i traducă versurile în nemţeşte. D-na Kremnitz, ştiind că Eminescu e poet mare, voia să se afle amestecată în creaţia lui, să devină o prietenă celebră. De aceea este aşa de veselă cînd poetul îi dedică versuri şi plînge de emoţie şi mîndrie atunci cînd Eminescu îi aduce poezia:

> Atît de fragedă, te-asameni
> Cu floarea albă de cireş,
> Şi ca un înger dintre oameni
> în calea vieţii mele ieşi. . .

faptă ce indispune pe de altă parte pe Veronica («. . . simt că o figură, *souverenement superieure,* m-a alungat afară din sufletul tău . . . ») (123). Nici Veronica ,nici Mite, ca poete — şi aci stă nefericirea lui Eminescu — nu iubeau omul, ci gloria posibilă. D-na Kremnitz s-a purtat în aşa chip, încît Eminescu s-a simţit autorizat să îndrăznească. Lucrau amîndoi la un dicţionar etimologic al limbii române, împărţind materialul în douăzeci şi patru casete de lemn; « . . .şedeam într-o zi la masa mea, unul lîngă altul — zice Mite —• eu cu tocul în mînă, şi citeam în *Convorbiri;* copiam cuvintele, şi el, cu finul său simţ al limbii, îmi dădea echivalentul german. Atunci, pe neaşteptate, nu însă într-o pasiune de moment, ci pe cînd eu, întoarsă spre el, vorbeam cu vioiciune, el mă sărută, şi eu îl lăsai fără să mă opun. în odaia de alături, spre care uşa era deschisă, copilul se juca cu dădaca, aşa că nici măcar nu fuseserăm singuri, ca de obicei. Nu ştiu ce i-am spus după acest moment surprinzător, ştiu numai că el mă întrebă dacă am un *Danie,* apoi se ridică, îl căută şi-mi citi foarte vesel celebrul pasaj din *Infern.»*

Celebrul pasaj este scena sărutării lui Paolo cu Francesca din cîntul V:

> Quando legemmo il disiato riso
> Esser baciato da cotanto amante,
> Questi, che mai da me non fia divise,
>
> La bocea mi bacio tutto tremante.

Romanţioasa Mite nu numai că nu s-a supărat, dat continuă a « stimula» pe poet, căruia îi permite odată s-o ridice în braţe.

« Cînd ne revăzurărn, în tăcere hotărîrăm să ne iubim unul pe altul ca doi copii, el îmi spunea cum c-ar vrea să mă răpească şi să mă ducă departe şi ce frumos ar fi dacă amîndoi am fi fost copii de ţigan, liberi pe cîmpia înnegrită . . . » (100)

După cum însă această dulcegărie platonică era pentru Mite un capriciu experimental în vederea unei potente mai mari de creaţie a poetului, de care de altfel era dezamăgită, socotindu-1 mai puţin inteligent, cu mai puţin talent şi mai redusă cultură generală decît se aşteptase, dezamăgire pe care o exprimă într-o nuvelă, tot astfel platonismul şi cochetăria nu erau în vederile lui Eminescu, îndrăgostit în fond de Veronica. Şi dacă poate fi adevărat că versurile:

> Cu mîine zilcle-ţi adăogi,
> Cu ieri viaţa ta o scazi,
> Şi ai cu toate astea-n faţă
> De-a pururi ziua cea de azi . . .

sînt scrise pentru Mite, cu prilejul aniversării zilei de naştere, e problematic că poezia

> Te duci, şi ani de suferinţă
> N-or să te vadă ochii-mi trişti,

pe care i-a citit-o acesteia, lăsînd-o să înţeleagă că i-o dedicase, e compusă pentru ea. Tocmai atunci se despărţise de Veronica, şi versurile se potrivesc împrejurării. Mite însăşi se convinge în curînd de direcţia afecţiunii poetului, care prezenta la toată lumea pe d-na Miele drept logodnică. Sfătuită şi de Maiorescu, supărat că cumnata sa poate să

înlocuiască pe uşurateca Veronica, şi mai degrabă gelos, fiind el însuşi îndrăgostit de ea (115), Mite Kremnitz se închise în sine, jignită, şi rămase toată viaţa cu încredinţarea că poetul o iubise odată şi o cîntase în versurile lui.

Pentru a ne da seama de structura eroticii lui Eminescu şi a înţelege astfel mai bine raporturile ce au putut să existe între el şi Veronica, versurile, mai mult decît scrisorile, sint un document preţios. Aspiraţiunile lui Eminescu sînt mai toate, am putea spune, la modul grec, şi consistă în voluptăţi pe care le deţine şi le simbolizează Cupidon:

Gît şi umere frumoase,
Sînuri albe şi rotunde
El le ţine-mbrăţişate
Şi cu mîinile le-ascunde.

Lipsa uneori desăvîrşită a castităţii — dacă nu luăm ca atare tristeţea şi contemplaţia lirică — este aci caracteristică, femeia fiind un obiect de onestă concupiscenţă,

. . .o veşnicie
De-ucigătoare visuri de plăcere.

Eminescu nu se speria în poezie de viziunile carnale şi de apropierea «sinilor»:

Braţul ei atîrnă leneş peste marginea de pat,
De a vîrstii ei căldură fragii *sinului* se coc . . .

*****

îndură-te şi lasă privirea-mi s-o consol
La alba strălucire a gîtului tău gol,
La dulcea rotunzire a *sinilor* ce cresc. . .

O, vino iar în al meu braţ,
Să te privesc cu mult nesaţ,
Să razim dulce capul meu
De *sinul* tău, de *sinul* tău!

Visa în iubire — cu fondul liric al poporului îndeobşte — voluptăţi robuste şi îngăduite. Ar fi vrut, de pildă, ca iubita să stea pe genunchii săi:

Pe genunchii mei şedea-vei,
Vom fi singuri-singurei. . .,

 să i se anine de gît:

Cu braţele-amindouă de gîtul meu te-anini. . .

şi să-1 strîngă cu energie la piept:

Mai aproape, mai aproape
Noi ne-om strînge piept la piept.

Nesatisfăcut cu situaţiile obişnuite, Eminescu combina savante poziţii şăgalnice, de natură să facă mai suavă apropierea iubitei:

Cînd prin crengi s-a fi ivit
Luna-n noaptea cea de vară,
Mi-i ţinea de subsuoară,
Te-oi ţinea de după git.

Şi pe umărul lui cade
Al ci cap cu faţa-n sus.

Ţi-aduci aminte cum pe-atunci,
Cînd ne primblam prin văi şi lunci,
Te ridicam de subsuori
De-atîtea ori, de-atîtea ori?

în « amorul» lui Eminescu sărutarea intra drept element esenţial şi era aşa de frenetică şi avidă, încît alcătuia o copulaţie vinovată ca o însoţire:

Şi gîndind că dorm, şireato, apeşi gura ta de foc
Pe-ai mei ochi închişi.

Lăsind pradă gurii mele
Ale tale buze dulci.

Mînă-n mină, gură-n gură.

Sărutări erau răspunsul
La-ntrebări îndeosebi.

Cu sărutări aprinse suflarea să ţi-o-nec.

N-auzi cum frunzele-a poiană
Şoptesc cu zgomotul de guri
Ce se sărută, se hîrjoană
în umbr-adîncă de păduri.

Ardenta fiziologică a lui Eminescu, care ar fi voit ca într-o «lungă, lungă sărutate» « să bea» tot sufletul iubitei, este transpusă asupra eroilor săi, căci iată de ce cupiditate de păianjen faţă de muscă este cuprins Dionis: « Sub alba haină de noapte de la gît în jos se trădau bourеii sinilor, şi mînuţele şi braţele ei albe şi goale pînă la umeri se-ntinseră spre dînsul şi le inundă cu sărutări. Un moment, şi el sări prin fereastră, îi cuprinse gîtul ei gol, apoi îi luă faţa în mîni şi o sărută cu atîta ardoare, o strînse cu atîta foc, încît i se părea c-o să-i beie viaţa toată din gura ci.»

Prietenul lui Ion Creangă, fire zdravănă şi ţărănească, vrednic fecior într-asta al lui Gh. Eminovici, deşi hrănit cu lecturi romantice, nu era — în afară de cîteva poze patetic romanţioase şi unele evocări ale vieţii mondene, senzuale şi ele, dar nu lipsite de percepţia luxului vestimentar — un cazuist al intimităţii erotice. Deliciul analizelor sentimentale, cultivarea euiui pasional în sine, prin probleme şi experienţe afective, fetişismul obişnuit îndrăgostitului de tradiţie medievală, savoarea solitudinii şi a misticii sînt atitudini aproape necunoscute lui Eminescu, pentru care dragostea este exclusiv posesie şi amplexiune. Dar în acest mod el aduce o notă deosebită, grandios rustică. Trupul său vinjos şi impăroşat, pe care îl culcase pe pămînt şi în fîn, prin poduri şi în paturi tari de gazde, n-avea acuităţi pentru senzaţiile fine, şi nu căuta pentru iubire interioruri fragile şi intime. El cheamă — în poezia sa — femeia, în păduri de fagi sau pe marginea apei, lîngă trestii şi răchite, pentru îmbrăţişări şi sărutări bucolice sub copacii în desfrunzire, atras de o evidentă voluptate ferină către natură, deoarece somnul defineşte şi instinctul sexual, şi cine doarme pe pămînt şi calcă cu piciorul gol în iarbă îşi duce iubirile prin fineţe şi păduri. De aceea, Eminescu — păgîn prin aceasta — creează un număr de corespondenţe între femeie şi natură, confundîndu-le, asociind, de pildă, teiul cu femeia, într-o necesitate fizică unică:

Şi dacă se întîmpla pe tine să te văz,
Desigur că la noapte un tei o să visez;
Iar dacă se întîmpla să întîlnesc un tei,
Desigur toată noaptea visez la ochii tăi.

în aceste împrejurări, dragostea pentru Veronica Miele ni se pare un accident relativ discordant. Lui Eminescu — spirit erotic, de altfel mereu insatisfăcut — îi trebuia o femeie care să împerecheze inteligenţa cu sălbăticiunea şi cu fabulosul, adică ceea ce şi căuta — «o suedeză», «o englezoaică», o amazoană şi carnală, şi obişnuită să calce cu piciorul gol în ierburi, dar lucidă şi înţelegătoare a aspiraţiunilor intelectuale. Iată de ce Eminescu se îndtăgostea aprig de femei chiar fără graţii fizice, dar intelectuale, ca Cleopatra Poenaru sau Mite Kremnitz, şi chiar d-na Miele îndeplinea această condiţie, fiindcă era poetă.

Veronica Miele, născută Ana Cîmpeanu la 22 aprilie 1850, fata unei moaşe din Năsăud, cunoscuse îndeletnicirile lui Eros de la o vîrstă foarte fragedă, pentru că la 14 ani se căsătorise cu profesorul universitar Ştefan Miele, mai bătrîn decît ea cu 30 de ani şi care o luase de pe băncile şcoalei. Căsătoria fusese, aşadar, aproape un incest, însă Veronica nu pare să fi fost nepregătită pentru hymen, judecind după spiritul de intrigă sentimentală pe care-1 dovedeşte într-un proces al lui Maiorescu. Tînăra soţie de 14 ani declară cu foarte multă dezinvoltură, pusă la cale poate şi de Miele, duşman al lui Maiorescu, că, fiind elevă în pensionatul Şcoalei centrale din Iaşi, văzuse pe Titu Maiorescu, profesor acolo, intrînd în odaia unei d-re guvernante Riickert. Pe măsură ce cu ajutorul funcţiunii căsătoriei se deşteaptă la viaţa simţurilor, Veronica trebuie să fi simţit lipsa adevăratei dragoste, pe care nu i-o putea da bătrînul Miele. Cînd poetul era la Viena, tînăra femeie blondă avea douăzeci de ani, cam tot atît cît şi el. Aspiraţiile vagi, relativa cultură şi elevaţiune socială a mediului în care trăia o făcuseră romanţioasă. Ea citise *Venere şi Madonă* şi văzuse, cu un fior, portretul lui Eminescu (123 ·):

Şi-acum mă-ntreb eu: simţire adîncă
Cum de se naşte printr-un portret?
Căci nu văzusem ochii tăi încă,
Ştiam atîta, că eşti poet I

Compararea între tînărul şi falnicul poet şi bătrînul soţ astmatic se traduse în predispoziţii către idilă şi preumblări romantice prin Viena, Veronica fiind atunci tot atît de nesatisfăcută sufleteşte ca şi în ziua căsătoriei. Eminescu era, în mod romantic, un bun tovarăş de intimitate, prin înfăţişarea sa tipică de poet şi prin însuşirea de a declama versuri cu multă simţire. Văzută prin perdeaua groasă a rezervei pe care o impunea starea civilă, Veronica a trebuit să apară, ca de obicei lui Eminescu, un astru de aur fără raza căruia nu e decît moarte, şi aşa a continuat probabil să fie visată cîtă vreme decenţa a ţinut-o la oarecare depărtare. Cînd Eminescu s-a stabilit la Iaşi nu avea, se pare, vreo familiaritate deosebită cu Veronica şi întrebuinţa în scrisori termeni foarte ceremonioşi, ca aceştia (123 *):

« ÎS74, noiemvrie 8

Stimată doamnă,

Aseară v-am zărit într-o lojă, pe care o ocupaţi la reprezentaţia de binefacere dată în folosul săracilor, în sala societăţii dramatice.

Atunci mi-am amintit de invitaţia primită, de a veni într-o joi la serata dv. literară.

Nu merit laudele aduse pentru poezia *Epigonii.* E o concepţie pe care o făurisem încă la Viena, într-un elan de patriotism.

Trecutul m-a fascinat întotdeauna. Cronicele şi cîntecele populare formează în clipa de faţă un material din care culeg fondul inspiraţiunilor.

Cred că voi putea ceti în salonul dv. o poezie, avînd un subiect cules din acest material. Primiţi respectul meu.

Mihai Eminescu»

Poetul frecventa într-adevăr « salonul» d-nei Miele, de altfel împreună cu Miron Pompiliu, Samson Bodnărescu, Slavici şi alţii, şi în afară de o îngrijire de exterior, excesivă pentru el, nimic nu trăda o turburare sufletească deosebită. Din epistole scrise între 5 noiembrie 1875 şi 28 mai 1876, într-o franţuzească graţioasă, dar cu greşeli de ortografie, către Eugenia Frangolea, viitoarea soţie a lui Samson Bodnărescu, elevă a Institutului pedagogic din Gotha, apoi la Berlin, vedem că Veronica oscila între snobism şi decepţie. Evenimentele din Iaşi erau de soiul acesta: «*le colonel Dabija a epousi M-elle Co^adini, Mr. le Dr. Peridi unt autre M-elle Co^adini, Mr. Etienne Mândrea, M-elle Gheuca», « un des Mrs Draghici epouse M-elle Predidici»,* o « *charmantt maîtresse»* a căpitanului Pruncu s-a otrăvit aflînd că ofiţerul vrea să se însoare cu alta. Domnul Leon Ghica, « *un beau tetine homme de 1'aristocraţie c'est* [sic] *donne un coup de revolvere* [sic] *dans la poitrine»,* fără a se şti pricina. Veronica şedea în casă cîte 15—20 de zile în şir şi, în decembrie 1875, citea «*les tragedies de Paris, un roman d'ailleurs assesţ fade»,* dar « *en vogue».* Invitată la balurile clubului, ezita a se duce. îi trebuiau 40 de galbeni pentru toalete şi se temea de acea lume « *dont l'e'legance vous eblottit et qui regarde d'un oeilpiteux la* grenouille proletaire *qui se fourre dans son sein».*

Tinerii scriitori mergeau, de asemeni, şi la doamna pe atunci Burlă, mai tîrziu Cugler-Poni (123). Eminescu începea, dar, să fie un poet cunoscut şi pare-se în curînd chiar adorat tainic de unele femei romanţioase, care-i trimiteau pînă şi scrisori. Ştefan Miele privea liniştit, ca un patron al muzelor, aceste reuniuni literare, nu găsea nimic ciudat în vizitele poetului şi socotea scrisorile anonime drept calomnii. Este evident însă că poetul iubea pe Veronica Miele şi căuta a-i arăta aceasta prin diferite mijloace, ca poezii şi preumblări dese prin faţa casei. Numele femeii iubite îl urmărea necontenit, şi el căuta la masa lui să-i descompună sunetele şi să le refacă într-un cuvînt mai exotic şi mai tainic, precum urmează: «Verona, Vreona, Voerna, Vnoera, Vanoer, Anoero, Arnoev, Aernov, Aornev, Anerov, Aronique, Enorvica, Vicenora, Acivrone, Civranco, Ne6ciovra, Vranceoi, Narvice, Narvioce» (ms. 2283, f. 1). Mijlocul esenţial prin care tinerii îndrăgostiţi s-au pus în legătură este — credem — poezia. Multe versuri de dragoste compuse de poet pot să-şi aibă originea în această vreme, cînd, într-o plimbare ca din întîmplare la Copou şi o convorbire ascunsă în răsunetul pianului, Eminescu ar fi dorit să se afle cu Veronica în pădure, departe de lume şi, se-nţelege. . . de Ştefan Miele:

Pe genunchii mei şedea-vei,
Vom fi singuri-singurei,
Iar în păr, înfiorate,
Or să-ţi cadă flori de tei.

(10 martie 1876)

Luceafărul trebuie să fi fost conceput şi obiect de convorbire chiar din aceşti ani în momente de gelozie, deoarece Veronica Miele publica, în *Convorbiri literare* din decembrie 1875, versuri spirituale în stil de *petite poesie,* în care se arăta franc plictisită de luceafăr şi atrasă de un alt ins, care i se părea soare:

Drag mi-ai fost, mi-ai fost odată I
Dar ce-a fost n-a să mai fie.
Am văzut c-această lume
Făr' de tine nu-i pustie.

Şi luceafărul pe ceruri
Place mult cum străluceşte. . .
Dar apune şi dispare
Soarele cînd se iveşte. . .

Tu luceafăr mi-ai fost mie
Ce în zori de ziuă luce
Şi-ai apus; acum la soare
Eu privesc cu mult mai dulce.

Poetul n-a publicat însă mai nici o poezie de dragoste, pentru acelaşi motiv care îl făcea să păstreze în corespondenţă o desăvîrşită oficialitate: discreţia. Veronica se pare că a împins această discreţie — din socoteli practice — aşa de departe, încît a răpit poetului o speranţă pe care pe altă cale i-o dăduse. La plecarea din Iaşi, Eminescu nu putea deci vedea pe Veronica Miele, din pricini pe care i le explică aceasta într-o scrisoare (123 *):

« Nu e aşa că indiferenţa mea ţi-a zdrobit inima, inima plină de fiinţa mea?

Dar iau pe Dumnezeu de martur dacă această indiferenţă era adevărată; această răceală prefăcută nu era decît o contrabalansare a dragostei tale nemărginite, ce o arătai fără încetare.

Privirea ta, în fine întreaga ta fiinţă, faţă de mine nu dovedea decît iubire.

Erai aşa de puţin stăpîn pe tine, încît cel mai prost om îşi dădea seamă că eşti îndrăgostit de mine; de aceea, nu trebuia oare ca să dau o dezminţire şi să ascund ochilor scrutători reciprocitatea unei dragoste tot aşa de mari?»

în curînd aceste măsuri chibzuite nu mai fură necesare. La 6 august 1879, bătrînul Miele răposa, lăsînd o văduvă

consolată şi îngrijată doar de pensie. De la plecarea lui Eminescu la Bucureşti, relaţiile dintre cei doi îndrăgostiţi fuseseră epistolare şi strict platonice, relativ ceremonioase din partea lui Eminescu, mai îndrăzneţe şi cu elanuri de intimitate din partea Veronicăi. Şi pentru unul şi pentru celălalt această corespondenţă era un exerciţiu sufletesc necesar. Eminescu condensa în Veronica toate aspiraţiunile sale afective, nerealizabile în viaţa de toate zilele, pregătindu-şi astfel şi sublimîndu-şi materia poeziilor sale erotice; pentru tînăra d-nă Miele scrisorile întocmite pe furiş, în spaima de a fi spionată, constituiau un ce romanţios şi, în afară de aceasta, ca poetă, ea simţea negreşit o vanitate ascunsă a se lăsa cîntată şi de a sta în corespondenţă cu un poet pe care-1 bănuia mare. De aceea, moartea lui Miele nu fu primită de Eminescu cu acea jubilaţie pe care am aştepta-o după o dragoste platonică de aproape un deceniu, în scrisoarea ce-o trimitea Veronicăi în această împrejurare şi în care, pentru întîia oară, o chema pe nume, căuta să păstreze încă spaţiul de ceţuri între el şi femeia iubită, cvitînd apropierea care dezvăluie şi dezamăgeşte.

« Tu ştii — îi scria el — dulce şi nobilă amică, că [în] sentimentul de care-ţi vorbesc nu e nimic banal, care să aibă ceva comun nici cu teoria plăcerii, nici cu platitudinele unei tinereţi neconrupte.

Nici tinereţa, nici frumuseţa ta, nici virtuţi sufleteşti, nici graţii fizice nu au fost cauza acelei simţiri care a aruncat o umbră adîncă asupra vieţii melc întregi.

Adesea, există enigme matematice, pentru a căror dezlegare îţi trebuie o cifră cunoscută; adesea, un complex de cazuri se dezleagă prin o singură cauză necunoscută.

Astfel, viaţa mea, ciudată şi azi şi neexplicabilă pentru toţi cunoscuţii mei, nu are un înţeles fără tine.

Nu ştiu de ce eşti o parte întregitoare a tuturor gîndurilor melc, nici mă preocup s-o ştiu, căci nu mi-ar folosi nimic.

Dar este o legătură cu tine neexplicabilă, de nu între viaţa ta şi a mea, dar desigur, între a mea şi tot ceea ce te atinge pe tine, între a mea şi răsuflarea ta pe pămînt.

Veronica — e întîia dată că-ţi scriu pe nume şi cutez a-1 pune pe hîrtie — nu voi să-ţi spun, dar tu nu ştii, nici poţi şti cît te-am iubit, cît te iubesc.

Atît de mult, încît mai bine aş înţelege o lume fără soare decît pe mine fără ca să nu te iubesc.» (123 *)

Tonul eteric al acestor rinduri, comparat cu purtarea lui Eminescu, dovedeşte tocmai contrariul de ce a crezut că înţelege Veronica Miele. Veronica nu exista pentru poet decît ca un mit erotic, ca o necesitate sufletească în clipele de inacţiune sentimentală. Veronica era o creaţiune a idealismului său pasional, şi el ar fi putut pune foarte bine scrisorile la cutie, fără adresă, cită vreme tumultul său afectiv era exprimat. Iată pentru ce Eminescu, alergînd mereu înflăcărat după « o suedeză» sau «englezoaică», revenea totuşi în clipe de abatere la conversaţia cu prietena îndepărtată, fără s-o dorească pe aproape. Pentru d-na Miele, însă, Eminescu reprezenta un liman de delicii sentimentale, după o lungă iarnă casnică. Nici două săptămini nu trecuse de la moartea lui Miele, şi aştepta cu nerăbdare să alerge la Bucureşti, în care scop ruga pe Eminescu să-i găsească o locuinţă « care să aibă aparenţele unei încăperi visate». în curînd (prin septembrie sau octombrie), vălul depărtării fu sfîşiat, şi Veronica cunoscu « beţia divină şi nebuniile fericite» — cum zice ea însăşi — ale dragostei vinovate. Asupra legăturilor dintre cei doi amanţi pluteşte o bănuială penibilă. Abia întoarsă la Iaşi, Veronica era înfricoşată de unele turburări — poate închipuite — ale sănătăţii sale, ca şi de ciudatele scrisori ale lui Eminescu (dacă sînt autentice):

« La informaţiile cari mi le ceri prin scrisoarea ta din urmă, nu pot să-ţi răspund mai nimic, sunt lucruri cari cu greu le-aş putea confia unei scrisori; dacă răul n-a existat la tine, atunci e o închipuire a mea şi o frică, care m-a făcut să-mi imaginez cine ştie ce, dacă însă vreun rău a existat, apoi pozitiv că s-a transmis; în tot cazul nu-i nimic, îţi voi explica cînd vom fi împreună ce-i şi cum. însă, ca o afirmaţiune a presupunerei mele şi a temerilor mele, primesc scrisoarea ta din **31** octombrie, care, iartă-mă, e o mărturie tainică a multor lucruri: viaţa ta compusă din *sujerinţi fizice* şi *rele morale,* doreşti ca amorul unui nenorocit ca tine să nu fi *aruncat o umbră* în viaţa mea senină, iubeşte-mă şi-mi *iartă păcatele,* ce înseamnă toate acestea? Şi eu, care descoperisem ceva, nu aveam dreptul să cred că, deşi tîrziu, dar totuşi voieşti a-mi destăinui lucruri pe cari din cine ştie ce cauze mi le-ai negat înainte?» **(123 *)**

Cu toate aceste sumbre auspicii, Veronica dorea cu ardentă pe Eminescu, îl îmbia să vină la Iaşi, « să ne mai îmbătăm unul de altul», şi ea însăşi a mai vizitat la Bucureşti pe Eminescu, către sfîrşitul anului. Amîndoi îşi îngrijeau sănătatea, tratîndu-se cu fer iodat — Eminescu cel puţin avînd în chip sigur trebuinţă de aceasta **(12J *).** Boala, dezamăgirea, intriga junimiştilor sau, în sfîrşit, o nouă dragoste la orizont, ce se întrevede în acest an, fac pe Eminescu să încerce a rupe legăturile cu Veronica. După inutile apeluri directe şi intervenţii prin Caragiale, d-na Miele se hotărăşte în sfîrşit să**-1** abandoneze.

«Monsieur — îi scria ea cu prefăcută bruscheţă la **27** iunie **1880. —** *Vos lettres seront detruites d'aujourd'hui en un mois. Je trouve parmi mes paperasses de vos poesies. Je me ais un devoir ă vous les rendre, Agreet^* etc, Veronica.» (Ms. **2255,** f. **315.)**

Se pare că afară de o incompatibilitate cu viaţa şi dragostea organizată, Eminescu începe să fie adumbrit şi de gelozie. Zvonul legăturilor d-nei Miele şi cu alţi muritori nu este dezminţit de nimic, şi vedem din chiar scrisorile celor doi eroi că Eminescu avusese sau era pe cale să aibă un conflict de onoare cu un ins care se lăuda la toată lumea că deţine pe Veronica, oprindu-i şi corespondenţa. A merge mai departe pe calea insinuaţiunilor biografice este un lucru inutil, cert fiind numai că prietenii lui Eminescu — adică junimiştii — au socotit-o pe d-na Miele drept o femeie uşuratică, iar Eminescu s-a arătat către sfirşitul vieţii din cc în ce mai misogin:

> Cind vezi piatra ce nu simte nici durerea şi nici mila —
> Dac-un demon ai în suflet, feri în lături, e Dalila!

Relaţiunile dintre îndrăgostiţi au fost reluate din nou, cu intimităţi triste şi obosite din partea lui Eminescu, ardente şi oareşicum comune din partea Veronicăi, care numea pe Eminescu «Miţicule iubit şi drăgălaş», « Titi al meu», « Micul meu », « Miţiculică », « Bebe », « Bebeluş » şi cu alte asemenea apelative încercate de dorinţi **(123 *).** Ideea căsătoriei s-a născut nu ştim cum în mintea lor, şi Eminescu umbla chiar să-şi găsească un cămin potrivit şi, pentru a-şi pune căsnicia pe baze mai trainice, plănuia să treacă la catolicism spre a face divorţul cu neputinţă **(152, 167).** Visuri naive **1** Cît de bine citise în fond Maiorescu în sufletul poetului, cînd într-un chip autoritar îl sfătuise să renunţe la acest proiect nebun ! Eminescu era pe atunci un

om bolnav şi inapt funcţiunii căsătoriei, avînd in vedere mijloacele rudimentare de pe vremea aceea de combatere a infecţiei luetice. Veronica Miele nu i-ar fi dat nicidecum liniştea necesară activităţii cerebrale, ci l-ar fi sugrumat ceva mai curînd cu grijuri şi contrarietăţi, pe care poetul nu le-ar fi putut suporta. Nimic nu împiedica pe Eminescu să devină un paşnic burghez, căsătorindu-se atunci cînd avea o situaţie relativ sigură, şi nu e de crezut că aştepta moartea problematică a lui Miele pentru a se căsători cu o femeie pe care o iubea la început tot aşa de problematic. Eminescu nu era un individ nubil şi-şi dădea scama foarte bine de aceasta. în 1882, prin februarie, Veronica şezu cîtva timp la Bucureşti în str. Buzeşti nr. 5, împreună cu Eminescu. Acesta rămase puţin înspăimîntat de urmările dragostei lui. Veronica voia să se căsătorească numaidecît şi să se stabilească la Iaşi. Se săturase de a mai aştepta, zicînd că e tînăra şi viaţa i-e deschisă şi că vrea să meargă la Viena să petreacă. La multele scrisori cu mustrări, pe care Veronica le trimise poetului din Iaşi, acesta răspunse în sfîrşit, plictisit (123 *):

« Bolnav, neavînd nici o poziţie socială sigură prin care să-ţi pot pregăti un trai modest şi poate fericit alături de mine; sărac precum bine ştii că sunt şi avînd pururea grija zilei de mîni, tu crezi că eu aş putea fi atît de nelegiuit să pot veni lîngă tine şi să nu vreau să viu; crezi că, în starea în care mă aflu, îmi abate a-ţi face infidelităţi, mă crezi, în sfîrşit, de o sută dc ori mai mizerabil de cum sunt în stare a fi. . . te-am rugat, femeie dulce şi fermecătoare, să ierţi că am îndrăznit a te iubi, să ierţi că am aruncat această umbră de mizerie asupra vieţii tale, care după caracterul tău trebuie să fie veselă şi luminoasă . . . Nu văd nici o perspectivă deocamdată de-a trăi împreună, pentru că nu mi s-a oferit pînă acum nimic în Iaşi cu care aş duce o viaţă convenabilă cu tine, şi în mizerie nu voi să trăieşti. . . Te sărut dulce, femeia mea iubită şi dragă, şi dacă, după toate cele zise, tot poţi să mă mai iubeşti, iubeşte-mă, dacă nu, dă-mă uitărei, dar nu crede că vreodată te voi uita sau voi înceta de a te iubi.»

Cu toate că prieteni binevoitori sau răutăcioşi îi deschideau ochii asupra unor « purtări nedemne » ale d-nei Miele, Eminescu se hotărî să-şi caute o locuinţă şi s-o aducă pe Veronica la Bucureşti. Deoarece şedea într-o casă umedă

şi mică pe lîngă biserica Sf. Constantin, se învoieşte în 1881 cu d-na Slavici să ia două camere într-un apartament pe care aceasta îl luase cu chirie pe Podul Mogoşoaiei. Veronica a venit într-adevăr la Bucureşti în 1882, dar căsătoria nu s-a făcut şi, după cîteva zile, cei doi se despărţeau supăraţi. Văzînd-o plecată, Eminescu ar fi respirat uşurat, făcîndu-şi semnul crucii. « îţi mulţumesc, Doamne — am scăpat, în sfîrşit, pentru totdeauna.» (210) Nu scăpase însă. Gelozia îl frămînta încă la zvonurile infidelităţii Veronicăi, augmentată şi de faptul că aceasta din urmă nu voia să vină să stea la Bucureşti, adică « să împartă soarta rea . . . oricum . . . şi oriunde». Aci, luîndu-şi «ad'o» în versuri, se arăta atins (ed. Botez, note):

Cu ochii umezi şi fierbinţi
De văduvă vicleană,
Credeai c-o să mă scoţi din minţi,
Sărmană. . .

aci simula o nepăsare, în care se simţea regretul:

De astăzi dar tu fă ce vrei,
De astăzi nu-mi mai pasă
Că cea mai dulce-ntre femei
Mă lasă.

Iritat de boală, de munca extenuantă de la gazeta *Timpul,* de capriţiile d-nei Miele, Eminescu izbucneşte cu o violenţă amară, care curmă pentru totdeauna relaţiile pasionale cu poeta (M.E., III, 8; 24)-

« Doamnă, de mult joc un rol nevrednic de mine însumi şi vrednic de simţămintele care le-am avut pentru d-ta, căci sper că nu le mai am. Cît ai fost dusă, am avut vreme să reflectez asupra stării mele şi s-o găsesc nesuferită.

Doi ani de zile, doamnă, n-am mai putut lucra nimic şi am urmărit ca un idiot o speranţă — nu numai deşartă — nedemnă. Căci într-adevăr, ce am putut spera? Acum pentru întîia dată ai vorbit limpede cu mine, aceasta tocmai nezicînd nici un cuvînt, nescriindu-mi nici o literă, căci se vede că la mînăstire nu-ţi mai trebuie o manta, cum îţi trebuia un om despre care unii-alţii să presupună că-1 iubeşti, pe cînd în realitate iubeşti pe cine ştie cine. Ştiu multe de d-ta, eu cate pîn-a veni în această ţară afurisită aveam inirna curată şi minte deşteaptă. Nu i-ar putrezi oasele cui au dat

ființă acestor țări în care cuvîntul nu-i cuvînt, amorul nu-i amor.»

Nu mult după aceea, Eminescu înnebuni. Reîntîlnirea lui cu Veronica are acum caracterul melancolic al rememorării trecutului, al unei reidealizări a iubirii.

Privită favorabil de unii, cu antipatie de alții, purtarea Veronicăi scapă oricărei judecăți. Soarta a voit ca ea să moară puțin timp după Eminescu, dînd astfel legăturii dintre dînsa și poet o trăinicie simbolică (77).

în această lume plină de greșeli, la ce bun am răscoli intrigile moarte spre a osîndi un om amărît sau o femeie mai mult însetată de viață decit nechibzuită? Dacă Eminescu a iubit sau nu pe Veronica, dacă aceasta a meritat sau nu dragostea sa, rămîne un lucru deșert față de legenda care a unit pe cei doi poeți în viață și în moarte. Nevoia de unificare a vulgului burghez face ca poeziile de dragoste ale poetului să aibă mai multă semnificație, iscate de iubirea și necredința unei singure femei. Chiar prietenii, puțin informați asupra celorlalte iubiri ale lui Eminescu, vedeau în d-na Miele iubita legală a poetului și, cînd îl zăreau îmbrăcat cu multă îngrijire și țilindru pe cap, îi strigau de departe: «A venit Veronicăi» (159) Sub unghiul acestor considerații simbolice, fața prelungă cu buze subțiri și supte a Veronicăi, așa cum ne-o arată unele fotografii, se luminează de un zîmbet interior, și lividitatea ce-i urîțește fizionomia aduce un văl de suferință care o face simpatică.

EMINESCU GAZETAR

(1876-1883)

Rămas pe drumuri, hărțuit de răutatea oamenilor și cu o neîncredere în viitor, pe care împrejurările păreau c-o îndreptățesc, poetul aleargă să se adăpostească pe la prieteni. Bojdeuca țărănească a lui Creangă din mahalaua Țicăului, unde noaptea lătrau cîinii ca la sate, îl primi cu o voie bună care alină rana lăuntrică a lui Eminescu, răscolită de curînd și de moartea Ralucăi Eminovici (15 august 1876). în cerdacul de din dos al bojdeucii, Creangă și Eminescu dormeau — era vară — sau vegheau vorbind de strîmbătățile lumii, de «canalia liberală» și sfîrșind cu snoave și recitări de versuri (123 *). Eminescu suferea însă cînd era vorba să cadă pe spinarea altuia, oricît de bun prieten i-ar fi fost, și aspra mîndrie că în această țară merita să-și cîștige onest existența îl umplea de turbare ori de cîte ori se vedea constrîns să recurgă la serviciile cuiva. Junimiștii îi găsiră, cu multă greutate, o îndeletnicire și umilă, și prost retribuită, aceea de redactor-administrator și corector al unei gazete intitulate *Curierul de Iași,* care era, împreună cu Tipografia Națională, proprietatea unei tovarășii alcătuite din Nicolae Gane, Alexandru Stoianovici, Iacob Negruzzi, Eugeniu Filipescu, Ștefan Vîrgolici, Teodor Balaiș și Anton Naum. Pentru 100 și mai tîrziu 150 de lei pe lună, redactorul coordona materia oficială a gazetei, ce nu era decît un buletin al publicațiilor Curții de Apel din Iași, și alcătuia și pagina politico-literară, făcînd cronica politică, economică, teatrală și celelalte (14). Deși munca la această gazetă, pe care poetul o numea în dispreț « foaia vitelor de pripas» (M.E., I, 2), era lipsită de orice satisfacțiuni morale și mate-

riale, Eminescu a scris articole aşa de pline de conştiinciozitate şi de doctrină, încît ne este penibil să ne gîndim că o activitate atît de remarcabilă s-a irosit în coloanele unei foi obscure. La o masă simplă de redacţie, cu foarfecele alături, Eminescu compila acum, abstras de orice zgomote ale străzii, informaţiuni, cronici şi articole, lipea fragmentele tăiate din alte publicaţiuni şi făcea corecturi, stînd în legături strînse cu duhul de cerneluri al Tipografiei Naţionale. Şi, culme a modestiei, nici acum şi nici mai tîrziu el nu-şi semnează articolele, văzînd în ele o îndatorire, iar nu o satisfacţiune. El a scris aci la cronica externă şi internă o mulţime de consideraţii politice asupra problemei românilor de pretutindeni, în legătură cu probabilitatea trecerii armatelor ruseşti prin ţară, diferite articole privitoare la chestiunea evreilor pămînteni, admirabile şi lucide articole de politică externă, în care raportul României cu statele înconjurătoare era intuit cu agerime la momentul istoric respectiv *(Planul unei conjederaţiuni balcanice, Românii fi Austro-Ungaria, Turcii si Europa, Dualismul fi federalismul in Austro-Ungaria),* comemorări naţionale depăşind prin impetuozitate efemeritatea unui articol de gazetă *(Grigore Ghica-voievod),* însemnări economice, pe cît de competente, pe atît de organizate în chipul unei doctrine încheiate *(Industria naţională românească, Buna gospodărie bătrtnească, Înstrăinarea industriei rumănefti).* Aci a publicat şi nişte observaţiuni critice împotriva d-rului Zotu, care recenzase aspru *Logica* lui Titu Maiorescu. în afară de aceasta, Eminescu scria şi cronica teatrală (60). în vara anului 1876 juca în grădina « Château-aux-Fleurs» o trupă românească cu Grigore Manolescu, Petre Ionescu, Mihail Arceleanu şi P.S. Alexandrescu, care şi-a urmat reprezentaţiile şi în anul următor (34). începînd de la 1 iulie, cronicile teatrale, deşi nesemnate, poartă întipărirea spiritului eminescian, prin stil şi vocabular, dar mai ales prin elevaţiunea punctului de vedere şi răceala tehnică a preţuirii actorilor. în general, stilul articolelor lui Eminescu n-avea nimic din banalitatea şi improvizaţia gazetărească, pentru că poetul, om cu principii politico-economice şi cu cultură filozofică, punea pe hîrtie, în prilejurile pe care i le oferea gazeta, o doctrină organică ce s-a dovedit statornică. în afară de exerciţiul diurn al condeiului, Eminescu n-a folosit nimic de pe urma acestei activităţi obscure. Celebritatea de o zi a articolului despre rusul sinucigaş Kuzminski se datoreşte, fără îndoială, nu meritelor dramatice ale remarcabilei notiţe, care a atras sporirea tirajului, ci interesului publicului ieşean pentru întîmplarea în sine (60, 90).

Cum Eminescu nu avea la această epocă decît vreo 27 de ani, vîrsta la care omul creator priveşte cu încredere viitorul, legenda vieţii proletare a lui Eminescu devine o problemă psihologică şi biografică de oarecare curiozitate. Mai toate amintirile contimporanilor sînt născute din dorinţa de a explica nebunia poetului prin dezordinea vieţii sau din mustrarea adusă societăţii de a fi lăsat pe marele ei exponent intelectual să moară de foame. Dar deşi nu mai poate fi îndoială că mijloacele de existenţă ale poetului erau foarte modeste, şi că societatea de atunci era nepăsătoare faţă de omul de cultură, nici o schimbare esenţială nu se făcuse în viaţa sa, care continua să-şi urmeze legile ei proprii, expresie şi ele, ce-i drept, a condiţiilor sociale. Atunci cînd nu lucra la redacţie, poetul sta închis în casă, compunîndu-şi operele literare într-o absenţă desăvîrşită din lumea înconjurătoare, în odăiţa de fund de ogradă, din care-1 dădeau afară proprietarii, zic unii, din pricina neplăţii la vreme a chiriei, el îşi făcuse o peşteră îndepărtată de oameni pentru gîndurile sale lăuntrice. Un pat de fier cu vergi, o masă de brad şi două scaune aşijderea, o doniţă cu capac şi o cană de apă, adică obiectele unui interior primitiv, cu care era obişnuit din copilărie, acestea erau elementele nu ale mizeriei, ci ale rusticităţii sale (13, 90). Eminescu — spre deosebire de Slavici — era dintre acei oameni incapabili de cea mai mică îndemînare şi ordine în treburile casnice, şi care, uitaţi de vigilenţa blîndă a unei femei sau a unui prieten, rămîn cu zilele în impuritate, ca un copil în scutecele ude. în afară de aceasta, mîhnirea şi încordarea în munca intelectuală scoteau pe poet din orice interes pentru igiena lumii de toate zilele, înstrăinîndu-1 sau sălbăticindu-1. Numai bucuria cu sora ei dragostea puteau da lui Eminescu acea voinţă de reconciliere cu societatea, prin îmbrăcarea unei redingote, prin aşezarea cu precauţiune pe cap a unui joben şi, în sfîrşit, prin reabilitarea rufelor la spălătoreasă. Căci, oricît ar părea de ciudat, poetul chema destul de des pe această purificatoare a vieţii noastre corporale, însemnînd piesele consemnate printre încercări de versificaţie şi de erudiţie, probabil cu acea senzaţie, ultim reziduu al patriar-

halităţii de la Ipoteşti, de a preda spălătoresei gunoi şi a primi un braţ de crini. El devenise aşa de străin de aceste voluptăţi, încît din faptul că printre rufele însemnate, de pildă batiste, unele aparţin altor persoane, ca Bodnărescu sau d-na Burlă (ms. 2269, f. 74 v.), trebuie să deducem că adesea prietenii găseau că e oportun să-i ofere ceea ce-i lipsea. Cînd însă neîncrederea în viitorul său ori demonul inspiraţiei îl trăgeau în bîrlog, el redevenea ca întotdeauna omul vegetativ, cu atît mai nesimţitor de sine cu cît nici o atribuţie oficială nu-1 silea să aibă o ţinută supravegheată. Acum, ca întotdeauna, baba care-i deretica prin casă întîmpina o rezistenţă dîrză cînd voia să intre în odaie, iar prietenii care-1 călcau din cînd în cînd rămîneau o clipă în prag, asfixiaţi de fermentaţia unui interior ermetic. Cărţi risipite pe jos, albituri murdare aruncate după sobă, pat nefăcut cu rufărie fetidă, apă mlăştinoasă în cofă, iar în mijlocul acestei descompuneri continue a elementelor, Eminescu, la masă sau pe marginea patului, sta absorbit, defunct în gîndurile sale. în jurul lui, coji de nuci şi ghemotoace de hîrtie aruncate revelau febrila ocupaţie intelectuală şi natura frugală a alimentaţiei (13, 90). în această epocă de mizerie şi îndoială, Eminescu a apărut mai mult ca oricînd, contimporanilor, proletar şi boem. în grija religioasă de a-şi face la vreme articolele, Eminescu se ivea pe străzi sau în redacţie cu faţa ţepoasă şi absentă, ascunsă în gulerul ridicat al surtucului, sub care zăreai, exagerau cunoscuţii, un guler soios. Hainele, albe de făina colbului sau înţurţurate de glod vechi, erau lipsite de o parte din nasturi, şi încălţămintea, pe care o păstra uneori în pat, mustea, mucedă de noroaie. Pentru ca să acopere neajunsul pricinuit de lipsa nasturilor la pantalonii prea strimţi, el îşi trăgea din cînd în cînd dinainte poalele redingotei vechi, de culoarea mucegaiului. Imaginea mizeriei e, desigur, mult dilatată de micul burghez cu oroare de fantazia oricît de minimă a dezordinii. Urmînd un îndemn de rusticitate, el îşi făcu în cele din urmă, stimulat şi de Creangă, haine groase de şiac moldovenesc, care îl arătau, cu un trup din fire încheiat, masiv şi pietros. Astfel trecea în zîmbete pierdute spre Copou sau spre Sărărie, cu părul cavalin dat pe spate şi muşcîndu-şi analitic sfîrcul musteţii. Că asemenea fel de viaţă îşi avea obîrşia şi în subconştient, fiind fără îndoială efectul unei îndelungi austerităţi de ordin economic, o dovedeşte faptul că Eminescu continua să doarmă încleştat şi să mănînce cu poftă mare ce se întîmpla, nuci cu pîine sau mere, ca un mistreţ care scurmă cu nasul prin frunzele putrede ale pădurii (90).

Deşi cu atît de reduse nevoi materiale, această viaţă nu era pe placul poetului, pe care îl nefericea nesiguranţa ei, răpirea timpului de studiu printr-o muncă searbădă şi lipsa mijloacelor de a-şi procura instrumentele activităţii intelectuale. Nevoia de independenţă economică şi morală este poate ceea ce a apăsat mai mult pe Eminescu, nerăbdător de a fulgera moravurile de atunci, de pe urma cărora îşi pierduse pentru totdeauna nădejdea unei sinecuri ce ar fi fost totuşi aşa de fructuoasă pentru cultura ţării. Această fire fu cauza unui conflict ce se ivi în curînd între Eminescu şi d-1 Mircea, directorul Tipografiei Naţionale, unde se imprima *Curierul.* D-1 Mircea, fiind legat prin interese profesionale de d-1 Pastia, primarul oraşului, care era atacat într-o foaie locală, *Steaua României,* rugă pe poet, om cu condei, să scrie cîteva rînduri de apărare pentru primar. Toţi redactorii din lume au făcut asemenea servicii inofensive prietenilor şi cunoscuţilor. Eminescu, care era nevoii să se hrănească cu nuci, nu voi totuşi să facă aceasta şi răspunse demn precum că nici nu cunoaşte pe d-1 Pastia, nici nu e cunoscut de dînsul, şi fiind de puţină vreme în ţară, iar acela nu demult primar, nu poate emite nici o opinie nici bună, nici rea asupră-i, sub proprie semnătură. D-1 Mircea propuse atunci să facă singur articolul în chestiune, dar să-1 semneze poetul, propunere la care acesta răspunse, şi mai indignat, că nu înţelege ca stilul unui om care nu ştie să scrie să treacă drept stilul său, că nu vrea să fie amestecat într-o troacă cu oricine, adică cu d-1 Mircea, care este o nulitate, şi că mai ales nu ţine să-şi însuşească greşelile oricărui avocat de mîna a treia, sau ale oricărui ins ce de ieri, de alaltăieri ţine pana-n mînă pentru a înnoda două vorbe româneşti (60).

în urma acestui conflict, Eminescu fu constrîns să se retragă din redacţia gazetei, după un an de muncă stearpă, încă dinainte prietenii junimişti îi propuseră să vină la Bucureşti, spre a i se da un loc de redactor la tînăra gazetă conservatoare *Timpul,* dar Eminescu n-avea bani de drum.

« . . .n-am cu ce veni — scria lui Slavici. Asta m-a făcut să-mi ţin gura pînă acuma — 100 de fr. am pe lună; din ce dracu să plec? Am şi bagaje: *cărţi, manuscripte, cioboate*

vechi, lăvţi cu şoareci şi molii, populate la-ncheieturi cu deosebite naţionalităţi de ploşniţe. Cu ce să transport aceste roiuri de avere mobilă în sens larg al cuvîntului?» (210)

Aşa scria la 12 octombrie 1877. Foarte curînd îşi urca în tren hîrţoagele şi moliile şi pornea la Bucureşti, unde-1 aşteptau mizeria, boala şi, mai la o parte, moartea.

La Bucureşti, după ce poetul se adăposti în noiembrie în curtea Mînăstirii Caimata, Slavici îi căută pe dată o locuinţă, într-o uliţă aproape de centru, dar totuşi dosnică, strada Speranţei, găsiră o căsuţă cu pridvor de lemn, cu două odăi, tindă şi bucătărie, un fel de bordei răsărit, foarte asemănător cu bojdeuca lui Creangă. Casa era prevăzută cu o babă care să aibă grijă de poet, în rarele sale accese de igienă. Totdeodată poetul fu prezentat redacţiunii, instalată în două saloane mari şi o anticameră pentru servitori, în fundul de curte al catului întîi din palatul Dacia, aflător pe Podul Mogoşoaiei (mai apoi Calea Victoriei), colţ cu strada Lipscani. îndărătul meselor lungi pline cu jurnale şi hîrtii, poetul făcu cunoştinţă cu Grandea, redactor pînă atunci la *Timpul,* cu Scipione Bădescu, Ronetti-Roman şi Caragiale (210).

Timpul fusese fondat la 15 martie 1876, ca organ al partidului conservator de sub prezidenţia lui Lascăr Catargiu, puţine zile înainte de căderea acestuia de la guvern. Cîtăva vreme gazeta fu redactată de Gr. H. Grandea, care însă nemulţumea pe junimişti fiindcă nu făcea destulă publicitate *Convorbirilor literare,* iar cu puţin înainte de venirea lui Eminescu ea căzuse cu totul pe braţele lui Slavici. Evenimentele de la 1877, grava inimiciţie, mai mult la suprafaţă, între liberali şi conservatori cereau o gazetă cu vîsle bune şi schelet doctrinar solid. Junimiştii au chemat aşadar pe Eminescu, care n-avea nevoie să-şi însuşească o doctrină politică străină de sine, ca gazetarii de profesiune, numai spre a-şi cîştiga existenţa. Eminescu părea junimist şi conservator prin structură, prin cultură, prin cercul literar căruia îi aparţinea şi prin ura împotriva liberalilor, care îl lăsaseră pe drumuri. Spuma de indignare ce se strînsese la gura sa îşi găsi expresie în chipul cel mai firesc cu putinţă în polemica de gazetă, şi cu aşa violenţă încît depăşea limitele politicii conservatoare. La drept vorbind, în curînd sub latura aceasta *Timpul* deveni de fapt un organ de expresie al poetului, după cum, din punct de vedere redacţional, şedea, după un an numai, pe umerii săi. învinuirea, aşadar, că societatea conservatoare cumpărase conştiinţa poetului pentru o bucăţică de pîine este exagerată, şi dovadă de aceasta este că îşi crease inimiciţii pentru libertatea sa de opinie chiar printre conservatori. Eminescu dezvolta acum cu violenţă şi aplicaţiuni la contingenţe vechea sa filozofie politică, schiţată în conferinţa de la Iaşi, şi care se înrudea formal cu ideile maioresciene asupra raportului dintre fond şi formă. Ideea fundamentală a redactorului era crearea unei vieţi de stat naturale, ieşite din năzuinţa lentă către progres, prin contact cu civilizaţia apuseană, adică un progresism moderat şi fără soluţie cu trecutul, care să îngăduie coordonarea noilor instituţiuni cu sufletul naţiunii. Pentru acest conservatorism, liberalismul înfăţişa o politică şi revoluţionară, şi demagogică, fiindcă voia să îmbrace, într-o noapte, România în haine ce nu i se potriveau. Partidul conservator pretindea a nu fi nicidecum reacţionar, şi însuşi Eminescu respingea o atare insinuaţie. « Să nu se înşele nimeni — zicea... nu voim a ne întoarce îndărăt către privilegiurile sfărîmate de noi cu însuşi mîna noastră, nu cerem o reacţiune spre trecut, cerem însă stabilirea echilibrului care nu mai există pentru susţinerea intereselor vitale ale ţării. Dacă nu voim atingerea libertăţilor noastre cetăţeneşti prin reacţiune, nu voim deopotrivă paralizarea lor prin licenţa demagogiei.» Adevăratul conflict dintre cele două partide nu era atît teoretic, cît economic, pentru că liberalismul înfăţişa interesele noii burghezii industriale pe cale de formaţiune, în vreme ce conservatorismul apăra interesele marilor proprietari de pămînt. De fapt, nici aceasta nu constituia o deosebire radicală, amîndouă partidele fiind burgheze şi urmărind rotaţia la guvern, fără atingerea intereselor partizanilor unuia sau celuilalt. Eminescu însă, ca de altfel şi Maiorescu, pare a nu vedea decît un contrast de metode, derivînd din două sociologii deosebite. Vede însă şi o chestiune patriotică, şi prin aceasta trece peste cadrul programului conservator al gazetei *Timpul.* Cînd Eminescu susţinea că liberalismul, introducînd aparatul complicat al vieţii de stat industrial, a aruncat o povară pe umerii ţăranului, în vreme ce vechea aşezare boieri-ţărani-bresle era mai spornică pentru puterile unei ţări agricole, săracă în bani, asta făcea plăcere boierilor. De aceea cei mai bătrîni din partid, latifundiarii, protejau

pe poet şi susţineau că combate bine. Ei, care trăiau din exploatare, dar nu din profesiuni, trebuiau să se bucure cînd Eminescu ataca pe noul burghez, slujbaş al statului în urma reformelor liberale, spre sleirea inutilă a vistieriei. « Ce caută — striga Eminescu — aceste elemente nesănătoase în viaţa publică a statului? Ce caută aceşti oameni cari pe calea statului voiesc să cîştige averi şi onori, pe cînd, statul nu este nicăieri altceva decît organizarea cea mai simplă posibilă a nevoilor omeneşti? Ce sunt aceste păpuşi, cari doresc a trăi fără muncă, fără ştiinţă, fără avere moştenită, cumulînd cîte trei, patru însărcinări publice, dintre care n-ar putea să împlinească nici pe una în deplină conştiinţă?» Se schimbă însă chestiunea cînd, enunţînd faimoasa teorie a păturii superpuse, poetul susţinea, punîndu-se pe terenul hazardat şi nedrept al otiginii etnice, că noua burghezie română este de fapt de obîrşie străină. Foarte mulţi dintre conservatori purtau nume de o autohtonitate foarte îndoielnică, şi închipuie-şi oricine cu ce ochi vor fi citit aceste rînduri:

« Dar în Bucureşti şi în oraşele de pe marginea Dunării s-a ivit un element etnic cu totul nou şi hibrid, care ne-a furnizat generaţia actuală de guvernanţi. Acestea sunt rămăşiţele haimanalelor de sub steagurile lui Pasvantoglu şi Ypsilant şi resturile numeroase ale cavalerilor de industrie din Fanar. Din această seminţie nouă fac parte oameni ca Giani, Carada, C. A. Rosetti, Pherekydis, Serurie ş.al. Toată spuma asta de fanarioţi novisimi, cari s-au pripăşit în ţară de 50—60 de ani încoace, formează naturalmente elementul de disoluţiune, demagogia României.»

în fond, Eminescu nu făcea proces de origine, ci explica in aprinderea polemică nesinceritatea «democratică» şi parvenitismul politicienilor, « fanariot» fiind sinonim, pentru el, cu aventurier neproductiv, trăind din vorbărie sterilă.

Articolele lui Eminescu, păstrînd ordinea de totdeauna a gîndirii şi stilul impecabil, se distingeau acum printr-o vehemenţă spumegătoare. Violenţa este de altfel, pe zi ce trece, coloarea sufletului eminescian, şi proza politică, poeziile, scrisorile şi elocuţia orală sînt întretăiate de furie şi invectivă împinsă pînă la mizantropie.

« Ca un fel de refugiu — scria Eminescu dezgustat de contemporani—de multele inconveniente ale vieţii, Dumnezeu, în înalta sa bunăvoinţă, a dat omului rîsul cu toată scara, de la zîmbetul ironic pînă la clocotirea homerică. Cînd vezi capete atît de vitreg înzestrate de la natură încît nu sunt în stare a înţelege cel mai simplu adevăr, capete în care, ca în nişte oglinzi rele, totul se reflectă strîmb şi în proporţii pocite, făcîndu-şi complimente unul altuia şi numindu-se sarea pămîntului, ai avea cauză de a te întrista şi de a despera de viitorul omenirii, dacă n-ai şti că după o sută de ani, de pildă, peste amîndouă despărţămintele geniilor *contimporani,* peste balamuc şi puşcărie, va creşte iarbă şi că, în amintirea generaţiei viitoare, toate fizionomiile acestea vor fi pierit fără de nici o urmă, ca cercurile din faţa unei ape stătătoare.»

Eminescu atacă înverşunat pe liberali chiar în chestiunea războiului, învinovăţindu-i că trimisese pe cîmpul de luptă soldaţi goi şi flămînzi, dintr-o nepăsare pentru pătura ţărănească:

« Şi pe cînd aceşti cumularzi nettebnici [adică liberalii], această neagră masă de grecotei ignoranţi, această plebe franţuzită, aceste lepădături ale pămîntului, această lepră a lumii şi culme a tot ce e mai rău, mai mincinos şi mai laş pe faţa întregului univers, face politică şi fanfaronadă prin gazete şi se gerează de reprezentanţii unei naţii ai cărei fii aceste stîrpituri nu sunt şi nu pot fi, tot pe atuncea soldatul nostru umblă gol şi desculţ, flămînd şi bolnav pe cîmpiile Bulgariei, îi degeră mîni şi picioare, de cad putrede de pe trupul viu al omului şi, veniţi înapoi în ţară, cad pe drumuri în ţara lor proprie de frig şi de hrană rea.» (42)

în sfîrşit, în 1878, cînd fu să se acorde evreilor, sub presiunea Congresului de la Berlin, un anume îndreptăţit regim de drepturi cetăţeneşti, Eminescu, contrariat, ar fi declarat vociferînd că se va expatria în Asia sau în America (123, 206). Şi totuşi, poetul nu era antisemit, scria limpede că era departe «de-a urî pe evrei», osîndind violenţele împotriva lor, ci aplica doar o teorie sui generis a muncii, rezultată dintr-o confuzie paradoxală de marxism şi conservatorism utopic, prin care osîndea păturile ce speculau capitalul fără a produce sau exploatau munca altora. « Că sunt şi evrei ce merită egala îndreptăţire — cine o contestă?»

Această combativitate făcu duşmani poetului şi, cum se întîmpla, cei mai aprigi nu fură dintre cei mai de seamă, ci acei scribi fără talent care priveau cu ochi răi ascensiunea

lui poetică. C. A. Rosetti, « pocitura» cu « bulbucaţii ochi de broască . . . », preţuia talentul Iui Eminescu, citea — zice-se — cum îi picau gazetele, în primul rînd articolele lui şi, om cu experienţă, încercă să atragă pe poet de partea sa cu propuneri discrete, pe care acesta le respinse, cerînd în deriziune legaţiunea de la Roma. în schimb, îl atacară literaţi ca Macedonski şi N. Xenopol, care, mai mult sau mai puţin, politiceşte, în tabăra roşilor, se simţeau atinşi de invectivele împotriva păturii superpuse. La început criticile fură numai literare. în *Literatorul* din 24 febr. 1880, poetul era ţinta unor ironii şi sfaturi cu totul josnice. Comentmdu-se poemul *Călin,* se făceau sub semnătura *Riewţi* observaţiuni triviale de soiul acesta (179):

El s-aşează lîngă dînsa, fruntea ei o netezeşte

Drept in creştet o sărutai

« Curat parcă i-ar fi turnat o cofă cu apă rece în cap. Cum dracu-şi poate închipui cineva că ţinînd la piept o femeie atît de frumoasă ca amanta lui Călin, cu nişte ochi atît de galeşi, cu o gură atît de rumenă, atît de zîmbitoare — să-i vie chef s-o sărute *drept in creştet.* Oricît de excentric ar fi gustid cuiva, oricît de vagabondă i-ar fi imaginaţia, astfel de duşuri nu sunt permise nici chiar metafizicului d-nu Eminescu. S-o sărute în creştet I Puţin dacă mai scobora spre părţile dorsale, te pomeneai că-i venea gust s-o sărute în ceafă...»

Mai apoi adversarii găsiră o armă bună de a răspunde poetului, care le contesta calitatea de români neaoşi; Eminescu însuşi era venetic, şi anume bulgar. A1. Macedonski strecură în revista sa *Literatorul* (1882, p. 533) o notiţă perfidă, în care relata, după *Războiul român,* un pretins scandal pricinuit de locotenentul Matei Eminovici, fratele poetului: «Abateri grave s-au constatat contra numitului. El singur n-a putut nega că a intimidat, insultat şi bătut pe locuitorii cari nu se învoiau cu armenii arendaşi în casa cărora şade şi mănîncă. A se pune un ofiţer în serviciul străinului pentru împilarea ţăranului este a nu fi român. D-nul A1. A. Macedonsky afirmă că este bulgar acest domn.» (150) Nicolae Xenopol, poreclit de Eminescu Xenopulos şi criticul literar al *Românului,* făcînd şi el pe poet bulgar, îl înfăţişează cu cea mai murdară ură: « Acest individ poartă pantaloni vineţi, un ghieroc negru de împrumut şi o pălărie mare neagră, întocmai ca aceea a nemţilor cari umblă cu flaşnetele în spate; e pururea plin de noroi, şi faţa şi mîinile sale poartă nenumărate urme de negreală violetă. Cizmele le înlocuieşte adeseori prin papuci, şi în acest hal i se întîmpla uneori să intre la Hugues, spre a căuta vreun stăpîn din ai săi, care nu ştie sărmanul unde să se ascundă mai curînd, spre a nu fi văzut de fostul grădinar. Dăm aici signalmentul exact al acestui bizar personagiu, căci pe la ora mesei de-1 întîlnim pe stradă e bine să te fereşti de dînsul.» După alte cîteva spirite neroade, autorul acestor rînduri încheia, punînd la îndoială sănătatea mintală a poetului: « . . .Aveam pînă acum pe omul care se crede cocoş, pe acel care-şi închipuie că-i umbrelă şi stă toată ziua într-un ungher pentru a se usca . . . dar pe omul care se crede român şi vorbeşte de sîngele strămoşilor, fiindcă şi-a schimbat terminaţia numelui din *ovici* în *eseu,* aceasta nu s-a mai văzut. Desigur că doctorul Maudsley, în vreo nouă ediţie a cărţii sale *Patbology of Mind,* va trage toate foloasele din egzemplul ce-i aducem aici. Ne e teamă însă că Maudsley va rîndui d-lui Eminovici o cură îndelungată în vreun stabiliment, bunăoară la Mărcuţa . . . » (244)

Aceste atacuri, oricît de execrabile, nu înnegurau spiritul poetului şi, dacă le răspundea uneori, o făcea numai pentru că găsea prilej bun de a ilustra teoria păturii superpuse, în ce priveşte tăgăduirea meritelor sale literare, Eminescu rămînea rece, mulţumindu-se să înăbuşe în sine un dispreţ desăvîrşit pentru scribii contimporani. Ceea ce stîrnea amărăciune;' lui era munca istovitoare de redacţie, ce-i răpea deopotrivă zilele şi nopţile pentru un salariu neîndestulător şi nu la vreme plătit. Eminescu a luptat ani de zile aproape singur cu greutăţile redacţionale, scriind articole de fond, reportaje parlamentare, compilînd informaţiuni, corectînd şi paginînd. Aşezat la o masă lungă, plină cu jurnale, el lucra absorbit ceasuri întregi, vara numai în cămaşă şi pantaloni, cu mîinile pline de cerneală violetă şi faţa obosită şi neorînduită. Fiindcă însă nu putea alcătui articole mai de temei decît în linişte, el se închidea seara în odaia lui acasă, compunînd noaptea, la lumina oscilantă a lămpii cu petrol, pentru ca a doua zi, livid, nepieptănat, să apară în tipografie cu un teanc de manuscrise. Nemîncat sau nedormit, el sosea la redacţie cu mare punctualitate,

pentru că, deşi lipsit de grija de sine, era de o conştiincio-zitate profesională inalterată. Din păcate partidul se afla în opoziţie, latifundiarii erau avari cu averea proprie, fondurile erau puţine şi se strîngeau greu, şi astfel redactorii rămîneau neplătiţi cu lunile. Eminescu se împrumuta ca să poată trăi şi suferea de umilinţe şi strîmtorare (210). în iulie 1879, de pildă, ia cu împrumut de la un C. Marcopol din Iaşi 300 lei, fie chiar la Iaşi, unde se va fi repezit, fie la Bucureşti, unde va fi prins pe împrumutător (229). în cele din urmă, salariile tot se plăteau şi, cu oarecare chibzuinţă, un om ar fi putut duce pe acele vremuri o existenţă mulţumitoare, ca aceea de pildă a lui Slavici sau a lui Caragiale, gazetari şi ei. Dar Eminescu era om cu o logică economică particulară, trăia din nimic o vreme şi apoi, deodată, se împrumuta cu sume mari, spre a putea să se înfăţişeze în condiţiuni satisfăcătoare în faţa ultimei femei care-i incendiase inima (42).

în cei şase ani cît a stat la Bucureşti, Eminescu şi-a purtat în repetate rînduri mobilele-i rudimentare şi lăzile cu cărţi şi manuscrise pe la diferite gazde, în căutarea unor adăposturi singuratice şi tăcute. El nu era un om cu gustul interiorului, dar simţea plăcere să stea acasă ca să-şi frunzărească volumele, să scrie şi să transcrie. Cărţile le ţinea rînduite pe nouă lungi poliţe de brad, cam de patru metri lungime, iar restul hîrtiilor prin cufere şi pe masa de brad (234). Deoarece, lucrînd, întindea manuscrisele şi cărţile pe unde găsea, spre a împiedica invazia babei, care dintr-un spirit de îngustă ordine ar fi risipit harta gîndurilor, încuia uşa cu cheia la plecare, lăsînd astfel totul să dospească în dezordine şi necurăţenie. îşi plătea, de altfel, chiria regulat şi înainte, cruţînd avutul său intelectual de orice popriri. Dintr-o chitanţă, de pildă, din 28 noiembrie 1878, luăm cunoştinţă că-şi plătise chiria cu două luni înainte, cîte patruzeci şi cinci lei noi lunar, proprietăresei din str. Speranţei (ms. 2255, f. 337).

în strada Speranţei îşi mutase «boarfele» din chilia scundă din curtea Mînăstirii Caimata, unde le lăsase nemişcate în paza păianjenilor şi a moliilor, deoarece supravegherea lor pe rafturi i se păruse obositoare. îngrijoraţi de existenţa poetului, prietenii vrură să-i vină în ajutor. D-na Mite Kremnitz îi oferi o cameră în schimbul lecţiilor de limba română ce le primea de la el, dar Eminescu se sfii

să pună sub ochii intelectualei germane priveliştea boemei sale. Folosindu-se de lipsa lui din Bucureşti, Maiorescu puse de i se aduseră toate terfeloagele acasă la sine, în str. Herăstrău nr. 27, într-o odaie curată şi luminoasă, rezervată anume pentru poet. Eminescu n-a putut sta la Maiorescu mai mult de două săptămîni (210). Rînduiala aristocratică ce domnea în casa acestuia, mesele regulate, nevoia de a fi mereu îngrijit la înfăţişare, neputinţa de a arunca rufe murdare după sobă şi ghetele în pat, datoria, în sfîrşit, de a-şi supune indiscreţiei altora, sub pretextul curăţeniei, puţinele şi sordidele sale efecte de îmbrăcăminte scîrbiră **pe** poet. în afară de aceasta, mîndria sa vedea o umilinţă în faptul de a trăi din îndurarea unui om căruia nu-i putea oferi nimic în schimb şi care îşi arăta şi în acest chip superioritatea şi norocul său în viaţă. Se întoarse, deci, în str. Speranţei, iar **pe** la 1879 un amic l-ar fi găsit instalat în Calea Victoriei 107, în apropierea Ministerului Finanţelor, în vara anului 1881, cînd bătrînul Eminovici veni la Bucureşti, Eminescu şedea în strada Enei nr. 1, într-o odaie mucegoasă — pe cît spun cei care au văzut-o — cum erau, de altfel, în genere cele pe care le locuia, la care avea acces **pe** o scară de lemn şi printr-un coridor (ms. 2255, f. 342—344). Odaia reprezenta pentru el întîi de toate un depozit pentru numeroasele sale cărţi, din care, prin transporturi dese în lăzi sau pachete, se pierduse un număr însemnat. Poetul îşi iubea cărţile şi era furios cînd, împrumutîndu-le, nu i se înapoiau. Dăduse cu împrumut cărţi şi manuscrise lui Tiktin (ms. 2255, f. 303) şi lui Gaster, de care acesta din urmă s-a şi folosit în vestita *Crestomaţie.* Odăile pe care le închiria erau mici, iar proprietarii sperioşi de aşa calabalîc, încît Eminescu îşi trîntea de obicei volumele pe duşumea sau le lăsa în lăzi, şi numai cînd putea le înşira pe rafturi de lemn. într-un rînd se bătea cu gîndul să-şi cumpere de la hala de vechituri un dulap mare, şi în acest scop măsură uşa să vadă de va putea încăpea prin ea (ms. 2255, f. 303). Peste un an, în 1882, intrîndu-i în cap că trebuie să se însoare cu Veronica Miele, îşi luă o casă goală cu două camere şi intrare separată, în str. Buzeşti nr. 5, pentru care ispravă consultă şi pe d-na Slavici, la care locuia cu chirie cam din toamna anului 1881. Casa era însă umedă, şi Veronica ar fi putut să nu se simtă bine în ea. De aceea, poetul continuă să locuiască la Slavici, pe Podul Mogoşoaiei, în apro-

piere de Biserica Albă (210). Cu Veronica nu s-a căsătorit, şi Eminescu a rămas în casa Slavici chiriaş într-o odaie mare, cu pat simplu şi nelipsitele rafturi de cărţi şi masă de brad cu scaune din acelaşi lemn. Un lighean de pămînt într-un colţ, un cufăr jupuit şi maşina de cafea completau acest mobilier rudimentar, căruia atmosfera aşa de rigidă a casei autorului *Marei* îi împrumuta un aer de ordine şi de austeritate. Cineva ştie că Eminescu stătuse şi în strada Segmentului nr./9, o jumătate de an, după o ipoteză recentă în 1880, la un domn Stelian Chiriţescu, într-un apartament gol, compus din două odăiţe, fireşte tenebroase, pe care le ţinea ferite de invazia eternei babe. Nişte perdele de stambă galbenă acopereau mereu ferestrele pustii ale unei locuinţe, care, oriunde s-ar fi anat, era prin firea şi mobilele locatarului mereu aceeaşi (201). Vlahuţă susţinea că prin decembrie 1882 Eminescu avea domiciliul într-o «căsuţă veche» din str. Ştirbey-vodă. Slavici s-a mutat apoi, luînd şi pe Eminescu, în Piaţa Amzei, la etaj, lîngă o brutărie (210).

în odaia lui, în care se ascundea în răgazurile redacţionale şi nopţile, spre a-şi lucra articolele şi a-şi pune la punct operele literare, prietenii îl găseau, în uitare de sine, îmbrăcat, de pildă, în cămaşă de noapte şi cu surtucul deasupra. Eminescu avea concepţie agitată, rupea hîrtie multă, se zvîrcolea prin cameră, iar cînd citea, ca să se pătrundă de înţelesul şi ritmul textelor, declama, însoţind lectura de gesturi expresive şi zgomotoase. Deoarece meditaţiile lui Eminescu se prelungeau departe în toiul nopţii, Ioan Slavici, gazda, deşi om de litere, arăta semne de nemulţumire şi de iritaţie. Acrul autor al nuvelei *Popa Tanda,* auzind foşnet de hîrtie şi bîjbîituri în odaia alăturată, bătea nervos în perete, strigînd poetului să stingă lumina şi să se culce. Acesta se potolea pînă ce socotea că Slavici a adormit, apoi aprindea din nou lampa şi continua şopocăiala. Din această pricină legătutile dintre cei doi prieteni se înăspriră, cel mai nemulţumit părînd a fi morocănosul Slavici, care-şi vedea tihna casnică turburată. Gazda era îngrozită de înfrîngerea legilor burgheze, ce se petrecea sub chiar acoperişul casei sale. Eminescu bîjbîia noaptea şi nu ieşea ziua din odaie, învins de un somn încleştat, iar prin interstiţiile uşii răbufnea duhul gros de cafea şi spirt denaturat. Cînd în sfirşit, poetul îşi părăsea bîrlogul, gazda găsea duşumeaua plină de cocoloaşe de hîrtie, iar uneori, în cutia mesei, mezeluri mucede şi fetide, uitate cine ştie de cînd (210).

Cc compunea Eminescu la lumina incertă a lămpii cu gaz? O vreme, fără îndoială, versuri. Cea mai activă epocă a poetului a fost, cum ştim, aceea dintre anii 1874—1877, adică a şederii la Iaşi, cînd siguranţa relativă a existenţei îi îngăduia lucrul intelectual. Cele mai multe scrieri sînt desăvîrşite sau meditate în aceşti ani. Atunci trăgea încă nădejde să-şi poată da doctoratul, şi de aceea o ultimă oară, în 1877, mai continuă cu cîteva rînduri începută traducere din Kant. Cu plecarea la Bucureşti şi înhămarea la carul greu al unei gazete, aceste gînduri l-au părăsit cu totul. Dar poetul era încă productiv, mai cu seamă în primul an de redacţie, 1877—1878, cînd munca sa era susţinută de iluzii şi sănătate. O serie întreagă de poezii publicate în *Convorbiri literare* în toamna anului 1879 sînt produsul redactării definitive a proiectelor din anii imediat anteriori, străbătuţi încă de aspiraţia unei mari iubiri. Tot cam pe atunci, într-o clipă de întoarcere înapoi a gîndului, scria poezia O, *mamă,* la 1 ianuarie 1880, patru ani după moartea Ralucăi Eminovici, de imaginea căreia tumultele vieţii îl îndepărtase. *Scrisorile* publicate în 1881 au fost gîndite de mult, dar forma lor definitivă s-a închegat acum, sub imperiul polemicii gazetăreşti cu care sînt înrudite. De asemeni *Luceafărul, Mai am ur. singur dor* şi altele, scoase la iveală mai apoi de Titu Maiorescu, se văd, la o cercetare a manuscriselor, a fi aruncate pe hîrtie în această vreme. în ultimii doi ani de colaborare la *Timpul* (1881—1883), Eminescu n-a mai publicat nimic, şi ne vine să credem că nici n-a scris cu tot dinadinsul. Truda redacţională, boala care înainta cu tropot, supărările legăturilor intermitente cu Veronica îl răpiră tot mai mult de la masa sa de brad, şi poetul însuşi se plinse cu imputare d-nei Miele că-i turburase tihna intelectuală: « De doi ani de zile, doamnă, n-am mai putut lucra nimic şi am urmărit ca un idiot o speranţă — nu numai deşartă — nedemnă» (24).

în afară de poezii, Eminescu dovedeşte acum nişte preocupări ce s-ar părea curioase de n-am cunoaşte firea însetată de absolut a poetului. încă de la Viena el arătase interes pentru ştiinţe, îndeosebi pentru fiziologie şi chimie. Nevoia internă de unitate în explicarea universului împinsese pe

acest spirit speculativ să caute abstracţiunile necesare în ştiinţe, la început în ştiinţele naturale, apoi în mecanică şi astronomie. în caiete groase de şcoală, cumpărate de la Leon Alcalay, începuse să-şi facă însemnări după publicaţiuni ştiinţifice, să copieze bunăoară noţiuni despre plante după Schleiden sau observaţiuni fizice asupra calorimetriei, a căderii corpurilor, a legilor mişcării, forţei centrifuge şi alte asemenea probleme, după *Annale der Chemie und Pharmacie* de Wohler şi Liebig (ms. 2267). Aceste ştiinţe îşi exprimă legile în ecuaţii numerice, ceea ce determină pe poet să se iniţieze în misterele calculului diferenţial. Studiul matematicilor, ce-i fusese în copilărie atît de urît, i se părea acum uşor şi unic instrument de formulare a legilor cosmosului. Că fantazia poetului mărea preocupări abstracte către care se simţea înclinat nu în calitate de cercetător, ci de contemplator, nu mai este îndoială. Slavici avusese prilejul să afle ce-1 frămînta pe poet. « Ideea lui dc predilecţiune — scrie acesta — era că tot ceea ce are viaţă e insolaţiune, ceea ce 1-a adus în cele din urmă la convingerea că fără matematică diferenţială nu sîntem în stare să pătrundem adevărata fire a lucrurilor.» (210) Cînd pentru întîia oară tînărul pe atunci Vlahuţă păşi în odaia de pe Podul Mogoşoaiei a lui Eminescu, acesta, numai în cămaşă de noapte şi surtuc, vorbi absorbit cu prietenul care adusese pe tînăr despre un nou chip de a măsura iuţeala apelor (234). Eminescu nu era însă, hotărît, un om de ştiinţă şi nici măcar un cunoscător sistematic al vreunei discipline, ci numai amator vag de profunditate. Cum însă o risipire a spiritului peste hotarele ocupaţiunii obişnuite este un semn de îmbolnăvire, ne temem că aceste entuziasme pentru calculul diferenţial sînt un preludiu al apropiatei boli. Şi într-adevăr, atunci cînd în vara anului 1883 Slavici găsea odaia vecină plină de fiţuici cu calcule şi ecuaţii, paharul subţire al minţii poetului era de curînd plesnit.

Fără cămin propriu şi sărac, Eminescu era silit, cînd nu şedea acasă, să frecventeze birturile economice, pe Duro din strada Academiei colţ cu Doamnei, sau pe Enache, lîngă fostul Minister de Interne şi, cînd n-avea ceva mai bun de făcut, cafenelele. în vechea cafenea « Oteteleşanu», unde veneau scriitori şi actori, Eminescu era văzut din cînd în cînd singur, la cîte o masă, citind cu rîsete solitare reviste nemţeşti sau copiind prin frecarea unghiei cîte un

articol de jurnal cu o foaie de hîrtie albă. Intra, dc asemeni, în cafeneaua «Labes», de pe str. Lipscani, foarte căutată pe atunci de gazetari şi care se afla în palatul ce a fost acum cîteva decenii al Soc. Naţionala. Ca de obicei, vorbea rar, zîmbea blînd şi cu gîndul pierdut, şi numai arareori la o discuţiune ce-1 interesa izbucnea declamatoriu şi aprins pentru ca să recadă în zîmbet budist şi-n tăcere (45). Lui Eminescu îi plăcea să se plimbe în tovărăşia vreunui prieten, de obicei ardelean (206), pe Podul Mogoşoaiei sau la Şosea (37), cu care prilej vorbea despre ceea ce îi apăsa cugetul, de relele societăţii româneşti sau de sensul existenţei. Deşi Eminescu n-a avut în vremea sănătăţii patima băuturii, ca un adevărat moldovean ce era şi prieten al lui Creangă, nu fugea de prilejurile în care putea să bea un pahar de vin bun. Cu cîţiva prieteni, Teodor Nica, Dionisie Miron, Costachi, Maroneanu şi alţii, Eminescu petrecea ore întregi consumînd *Lacrima CLristi* (210) sau alte vinuri, evitînd de obicei pe cele albe ca avînd « plumb », acasă sau în vreo circiumă ori grădină cu lăutari (167)' în 1873, un grup de studenţi români, foşti colegi la Viena, înrîuriţi de nuvela lui Leon Negruzzi, *Vîtitul soartei,* hotărîseră cu jurămînt să se întîlnească la o petrecere comună din cinci în cinci ani. Cu o zi înainte de 15 august 1878, sosiră într-adevăr din Moldova austriacă Th. Stefanelli şi Vasile Morariu. La Bucureşti se aflau Eminescu, Slavici şi Chibici-Rîvneanul. Cei doi moldoveni, călăuziţi de Chibici, făcură o descindere la redacţia *Timpului* din Palatul Dacia. Acolo, trecînd printr-o odaie în care, călare pe un fel de cal de lemn, Caragiale îşi scria articolul, dădură de Eminescu în cămaşă şi fără cravată, asudînd la un articol pentru ziar pe o masă mare plină de hîrtii şi muşcînd din cînd în cînd, ca pe vremea Blajului, din cîte un măr pe care-1 lua dintr-un talger.

«— Mizerie, băieţi, vecinică mizerie — declamă Eminescu la întrebarea ce mai face — am ajuns jurnalist, adică calic.»

După ce prin sunarea unghiei degetului mare de spatele unui dinte poetul se încredinţa că prietenii aveau bani, se îndreptară către grădina « La idee», local original, unde alimentele erau botezate cu nume noi, mămăliga — mîndrie naţională, cuţitul — Bismarck, cafeaua neagră — taifas cu cealma şi aşa mai departe. într-o plimbare pe Podul Mogo-

şoaiei, poetul dezvălui amicilor, zîmbind, adevărata sa stare, declamînd din Goethe (214):

Arm am Beutel, krank am Herzen
Schleppt* ich meinc langen Tagc.

La ebrietate, Eminescu, înduioşat de soarta omenirii, devenea generos şi ţinea să îmbrace pe săraci cu veşmintele sale unice. Astfel, întorcîndu-se într-o zi cu Slavici, cam turmentat, de la dr. Teodor Nica, unde băuseră cam multişor, zăriră în colţul străzii Doamnei cu strada Colţei, unde se ridica o bina, un om desculţ, mergînd prin lapoviţă. Rezemîndu-se de mormanul de cărămizi, poetul dădu să se descalţe.

« — Ai căpiat, omule? I ţipă Slavici. O să-i dai tu ghetele tale, dat rămîi însuţi desculţ.

— Eu!? — răspunse el. De mine să nu-ţi pese. Eu pot să umblu şi desculţ: dar el, săracull?» (210)

Prieteni prea mulţi Eminescu nu avea. Slavici era un om posac, Caragiale, coleg de redacţie, îi devenise nesuferit prin spiritul său de zeflemea şi prin şiretenia cu care îl provoca la discuţie ca apoi să se bucure de aprinderea sa (204). El se întîlnea totuşi cu junimiştii bucureşteni, care făcuseră în casa lui Maiorescu o filială a «Junimii», ce continua să se adune şi la Iaşî. *Scrisoarea a II-a,* care a provocat retragerea lui Panu din «Junimea», a fost adusă de Maiorescu însuşi la Iaşi. Se citea şi la Bucureşti, ţinîndu-se şedinţe regulate în fiece vineri. împreună cu junimiştii, Eminescu eta frecventator asiduu al concertelor, ca de pildă ale lui Sarasate, pe care le găsea admirabile, sau al reprezentaţiilor de teatru italian cu marele actor Ernesto Rossi:

« „Junimii" de aici — scria el la Iaşi lui Negruzzi — i s-a stricat rostul cu Rossi. Pin' la venirea acestui genial actor, ţineam regulat vinerile şedinţă în care s-a cetit aforismele lui Schopenhauer, epistolele lui Bălcescu, o novelă a lui Slavici, *Gura satului,* o traducere în versuri a lui *Kuy Blas* (Oljanescu]), apoi versurile mele ce vi le trimit, c-un cuvînt, „Junimea ' de aici a mers pîn-acum strună. De la venirea lui Rossi, serile toate ale săptămînii sunt prinse.» (Ms. 2255, f. 312—314.)

Maiorescu mai avea obiceiul să iasă din cînd în cînd la iarbă verde, Ia Cernica, la Pasărea, în pădurea de la Tunari, la Căldăruşani sau la Snagov ori Ţigăneşti. Alteori mergeau mai pe aproape şi pe jos la Băneasa, Herăstrău, Dudeşti sau Măgurele. La aceste preumblări luau parte, pe lîngă Maiorescu cu soţia, Th. Rosetti, de asemeni cu soţia, d-na Mite Kremnitz, care era cumnata lui Maiorescu, nu rareori consulul german Griesebach, în răgazurile sale poet valoros, şi pe deasupra Eminescu şi Slavici, care se simţeau bine în această atmosferă germanizantă. La Măgurele, mic Tivoii românesc, unde se afla vestitul castel Oteteleşanu, pus pe un dîmb în faţa unui lac ce colectează apa cîtorva izvoare domolite în fîntîni și mici cascade, excursioniştii poposeau pînă la miezul nopţii, întorcîndu-se pe lună, cu trăsurile. Acolo, credea — fără temei — Slavici că s-ar fi inspirat Eminescu cînd a compus *Scrisoarea IV* (208):

Stă castelul singuratic, oglindindu-se in lacuri,
Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri;
Se înalţă în tăcere dintre rariştea de brazi,
Dind atita întunerec rotitorului talaz.

Relaţiunile cu această societate i-au atras poetului oarecari neplăceri. întîi de toate, stima pentru talentul său şi deplîngerea sărăciei în care trăia se prefăceau la aceşti oameni odihniţi într-o nobilă, dar jignitoare pentru Eminescu protecţiune. D-na Mite Kremnitz, foatte simţitoare pentru soarta profesorului ei de limba română, şi pentru care acesta pare să fi avut o vagă înclinaţiune, crezu că îi poate veni în ajutor oferindu-i 200 de lei drept onorariu. Eminescu, înroșindu-se pînă în vîrful urechilor, răspunse cu un rîs nervos: « Nu mi-aş fi închipuit că o doamnă atît de inteligentă ca d-ta nu e în stare să-şi dea seama că mă jigneşte cînd crede că eu în vederea unui cîştig material îmi dau osteneala de a o învăţa româneşte pentru ca să poată ceti scrierile noastre, între altele şi pe ale mele. Drept dovadă de sinceritate nu ai să te superi pe mine dacă rump în bucăţele mici aceste hîrtii.» Ceea ce şi făcu sub ochii uluiţi ai sus-numitei doamne (210).

Titu Maiorescu, care, ca om de cultură oficial, ţinea foarte mult la buna opinie a cercurilor de sus, în urma citirii la palat a uneia din *Scrisori,* găsi cu cale să vorbească reginei Elisabeta despre Eminescu şi să înlesnească acestuia o audienţă. Eminescu se arătă furios şi încercă în zadar să dea bir cu fugiţii. Timid şi ironic în sinea lui, strîns în haine

adunate pentru circumstanţă, poetul nu făcu impresie prea bună asupra maiestăţii-sale. Nemulţumirea a fost — de altfel — reciprocă, şi Eminescu a stat multă vreme supărat pe Maiorescu (167).

Intr-acestea, poetul începea să fie cunoscut în public şi mai ales în tinerime. Şcolarii de liceu îl citeau în bănci, trecîndu-şi din mînă în mînă *Convorbirile literare,* şi cînd poetul păşea pe drum cu priviri absente şi zîmbetul uitat în colţul gurii, ţinînd în mîna plină de cerneală violetă un ghiozdan mare, ros la margini, unii tineri îşi dădeau cu coatele şoptind: « Uite Eminescu !» Epigonii începură a se strînge în jurul lui, întîiul printre ei fiind Alexandru Vlahuţă, cu care poetul se întreţinea din cînd în cînd la cîte o cafenea. **In** versurile lui C. Miile, fost elev al său la Iaşi, poetul vedea iarăşi o făgăduinţă ce nu s-a ţinut. Eminescu trebuie să fi apărut tinerilor cu atît mai turburător cu cit aura poeziilor sale se potrivea cu viaţa lui elevată şi abstractă, legendară, chiar în ceea ce putea fi un semn de apropiată furtună. Astfel, într-o seară, uitînd pe masa din odaia lui Vlahuţă, unde se urcase să aştepte încetarea ploii, o garoafă oferită de acesta, poetul se întoarse în toiul nopţii, cu veşmintele ude, spre a şi-o relua (236).

Eminescu, în aceşti doi ani, era însă evident bolnav. Ulcere hidoase îi acopereau picioarele (210) şi capul îi apăsa greu pe umeri de dureri lăuntrice. Legăturile cu Veronica îi erau apăsătoare şi din pricina aceasta, deşi aceea, conştientă de existenţa răului, nu se arăta înspăimîntată. Boala cauza poetului o copleşire şi o silă de sine şi de viaţă, doborîndu-1 în cele din urmă sub deprimatoare turburări psihice. Visa, de pildă, că 1-a lovit apoplexia, care-1 împiedica să se ridice din pat, într-o agitaţie grozavă a inimii (123). O încercare de nuvelă din această vreme dezvăluie ebuliţiunea de valuri înfuriate şi învineţite a sîngelui. Eroul, Ioan Vestimie, impiegat monoton, circulînd zilnic între căsuţa sa, cancelarie, birt economic şi cafeneaua cu jurnale ilustrate, simte deodată o turburare înlăuntrul său, prevestită prin pulsaţiuni şi bătăi ale inimii tot mai neregulate. Memoria, pînă atunci aşa de strălucită, îl părăsi deodată, încît pentru a găsi numele unei « fetiţe blonde, pe care o iubea cu credinţă de 16 ani», trebui să-1 caute în dicţionar, începu să creadă că fusese lovit de o afazie sau că o tumoare sub oasele craniului îi apasă creierul. Toată existenţa lui Vestimie este, de altfel, pierdută într-o învolburare a spiritului, ce-1 afundă ca într-un puţ adînc în visuri grele, concentrice, cu pierderea distincţiei între subiect şi realitate (ms. 22S5, f. 268—280). Suferinţele lui Vestimie sînt, fără îndoială, acelea ale lui Eminescu. Versurile, corespondenţa, actele ne dezvăluie în aceşti ani un om violent şi sarcastic, bănuitor de comploturi morale şi mizantrop, îngrijorat şi neîncrezător în viitor, misogin şi urmărit totuşi de o luxurie chinuitoare, ce-1 pune cîteodată în situaţia penibilă de a fi răscumpărat de prieteni din captivitatea femeilor de noapte (3). Dorinţa de moarte se face tot mai puternică, este înveninată de obsesia hîdă a decesului, care îl ţintuieşte mai cu seamă în vis:

Ce vis ciudat avui, dar visuri
Sunt ale somnului făpturi,
A nopţii minte le scorneşte,
Le spun a nopţii negre guri.

Prin tristul zgomot se arată,
încet sub văl, un chip ca-n somn,
Cu o făclie-n mîna-i slabă,
în albă mantie de domn.

Şi ochii mei în cap îngheaţă,
Şi spaima-mi seacă glasul meu,
Eu îi rup vălul de pe faţă. . .
Tresar. . . încremenesc. . . sunt eu.

(Vis)

Boala era înrăită şi de munca istovitoare dc redacţie, care nu-i dădea răgaz. El era nevoit să rămână în Bucureşti şi vara, pe călduri, spre a redacta o gazetă pe care patronii latifundiari uitau s-o subvenţioneze. în vreme ce mai toţi — Maiorescu îndeosebi — plecau la băi în străinătate, poetul, străbătînd zilnic trotuarele încinse, se înfunda in duhul de cerneluri al redacţiei şi uneori al tipografiei.

« — Uf, nu mai pot, nu mai pot — se plîngea cîteodată vreunui prieten — aş vrea să mă duc undeva la ţară, să mă odihnesc vro două săptămîni. . .

— De ce nu te duci?

— Dar unde să mă duc? Cu ce să mă duc? Pe cine să las în locul meu? . . . » (234)

în anul 1878, fiind văzut în starea aceea şi în urma sfaturilor d-rului Kremnitz, care nu găsea — lucru curios — nimic suspect în ulceraţiile de care am pomenit, Eminescu fu invitat de Nicolae Mândrea, prieten conservator, să stea la moşia acestuia, Floreşti, din valea Gilortului. I s-a dat şi un onorariu de cîteva mii de lei — mai mult ca o înăbuşire a susceptibilităţilor — spre a traduce în româneşte un volum din colecţia de documente a lui Hurmuzachi. La Floreşti poetul a stat singur în tot conacul şi era foarte mulţumit. Rîurile, codrii, şesurile, dealurile olteneşti, munţii în depărtare, totul i se părea foarte frumos şi era hotărît, de i se mai trimetea vreo sută de lei, să călătorească la Turnu-Severin şi prin împrejurimi. Rănile de pe picior îi trecuse şi mergea rnai bine, într-atît acest om al naturii se simţea înzdrăvenit afară din oraşe, la drumul de ţară. Cînd Slavici trecu şi el pe la Floreşti, găsi pe poet sănătos şi vesel nevoie mare (210; ms. 2262, f. 89), cum reiese, de altfel, şi dintr-o scrisoare mai mult sau mai puţin indecentă către colegii de redacţie («Măi oameni buni, Caraieli şi Ronetti-Roman», unde e vorba de « fata popii cea ocheşică ».) (Ms. la I.I.L.F.)

Din păcate, redacţia îl aştepta implacabilă la Bucureşti, şi răul lăuntric nu se potolise prin simpla contemplare a lanţului de munţi ce-1 despărţea de locurile de hoinărie ale tinereţii sale. în cele din urmă, fie că voiau să uşureze pe poet, fie mai ales că erau nemulţumiţi de chipul răzleţ cum bătea drumurile conservatoare (I. A. Cantacuzino se plînse odată iui Maiorescu că Eminescu a făcut din *Timpul* « l'organe personnel de ses antipathies») (24, V), conservatorii de ta conducere îi mai dădură un colaborator, pe care nu-1 ceruse şi pe care nu-1 stima, N. Basarabescu, redactor la *Poporul.* Ca şi la *Curierul de Ieşi,* Eminescu vesti, iritat şi pripit, că nu poate primi solidaritatea cu scriitori «cari cred că se [pot] dispensa şi de talent, şi de cunoştinţe, şi de idei, numai dacă vor vorbi într-un mod incalificabil de persoana regelui, pînă în momentul cînd mîna monarhului semnează cu dispreţ vreun decret de decorare sau de numire în funcţie» (ms. 2255, f. 304). Demisia pe care şi-o înainta nu-i fu primită, dar gestul dezvăluie independenţa, pînă la distrugerea simţului de conservare, a lui Eminescu. Ar fi rămas desigur pe drumuri, fiindcă o catedră de limba germană, pe care o spera la Iaşi, se dovedise vis deşert. O deznădejde surdă şi un dezgust de oameni, şi mai cu

seamă de junimişti—pentru care se zbătuse atîta — îl cuprinse, şi cuvintele pe care le scrie la Iaşi (1882), probabil Veronicăi Miele, sînt zguduitoare şi pline de furtuna apropiată:

« Tu trebuie să-ţi închipuieşti astăzi sub figura mea un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii şi peste acest *[sic]* bolnav, care ar avea nevoie de cel puţin şase luni de repaus pentru a-şi veni în fire. Ei bine, de şase ani aproape o duc într-o muncă zadarnică, de şase ani mă zbat ca într-un cerc vicios în cercul acesta, care cu toate acestea e singurul adevărat; de şase ani n-am linişte, n-am repausul senin, de care aş avea atîta trebuinţă pentru ca să mai pot lucra şi altceva decît politică . . .

Eu rămîn cel mai amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere şi cu speranţa în consolidarea ideilor melc şi un mai bun viitor. Dar nu mai merge. în opt ani de cînd m-am întors în România, decepţiunea a urmat la decepţiune şi mă simt atît de bătrîn, atît de obosit, încît degeaba pun mîna pe condei să-ncerc a scrie ceva. Simt că nu mai pot, mă simt că am secat moraliceşte şi că mi-ar trebui un lung repaus ca să-mi vin în fire. Şi cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rînd din fabrici, un asemenea repaus nu-1 pot avea nicăieri şi la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai regăsesc şi nu mă mai recunosc.

Aştept telegramele Havas, ca să scriu, iar scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormînt, şi n-aş mai fi ajuns să trăiesc.» (66)

Munca şi boala îndepărtase pe Eminescu de rude, precum îl înstrăinase de iubire. La nunta fratelui său Matei, ofiţerul, în aprilie 1880, nu se dusese şi nici măcar nu-i scrisese cîteva şiruri de prietenie. La chemarea surorii sale Henrieta, răspundea obosit că-i este peste mînă, că nici măcar nu poate făgădui, lumea fiind schimbăcioasă şi nădejdile din pulbere, că în sfirşit se simţea bătrîn, foarte bătrîn şi ar fi voit să moară.

« E mult de atunci, Harietă, de cînd eram mici de tot şi ne spuneau moşnegii poveşti. Poveşti sunt toate în lumea asta.» (33)

Ceva însă în legătură cu Ipoteştii se frămînta în capul lui Eminescu. îşi făcea socoteala că ar fi putut scăpa de povara gazetăriei cultivînd pămîntul ţărăneşte, ca tată-său?

Voia să salveze moşia părintească dintr-un sentiment de tradiţie familială? Probabil şi una şi alta. Dc aceea poetul rumega fel de fel de planuri spre a recupera Ipoteştii: să se însoare, să ia bani cu împrumut pentru bătrîn de la Ştirbei (?) sau de la creditul funciar, urmînd ca dobînzile să le plătească el (ms. 2266, coperta 2). Un frate al său, Nicu, se îmbolnăvise în 1883, şi Eminescu fu văzut de prieteni procurînd, nu se ştie de unde, suma de 2000 de lei spte a o trimite fratelui; dar se poate ca banii să fi avut şi altă întrebuinţare în legătură cu proiectele economice asupra Ipoteştilor (210; ms. 2255, .f. 333, 347).

în aceste dispoziţiuni de silă de viaţă şi de ură amară împotriva oamenilor suspuşi, Eminescu porni în vara anului 1883, la sfîrşitul lui mai sau în iunie, la Iaşi (unde avea să fie, în ziua de 5 iunie, serbarea dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare), în calitate de corespondent al gazetei *Timpul*. înainte de a descinde la Iaşi, sau după aceea, c foarte posibil ca poetul să fi trecut, în acest an, pe la Botoşani, Ipoteşti şi în fine la Pomîrla, unde prietenul său Samson Bodnărescu îi făcu surpriza de a transporta din livada liceului privat «Anastase Başotă», al cărui director era, şi replanta în faţa locuinţei sale un enorm castan complet înfrunzit şi înalt de şapte metri.

în capitala Moldovei, Eminescu îşi regăsi prietenii, pe Creangă, Miron Pompiliu şi ceilalţi şi colindă cu ei, in cele cîteva zile cît stătu acolo, ştiutele crîşme. în şedinţa ad-hoc a «Junimii», în casa lui lacob Negruzzi, el citi cu glasul său grav şi muzical, întristat acum şi amar, în aplauzele zgomotoase ale celor de faţă, faimoasa *Doină,* concepută credem de mult, în fond îndreptată împotriva afacerii Stroussberg, potrivită pentru împrejurare:

Ştefane, măria-ta,
Tu la Putna nu mai sta,
Las-arhimandritului
Toată grija schitului,
Lasă grija sfinţilor
în sama părinţilor,
Clopotele să le tragă
Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă.

La dezvelirea monumentului însă n-a mers. în vreme ce lumea se zdrobea în învălmăşeală şi piaţa urla de discursuri şi urale, Eminescu, sumbru, la «Bolta rece», bea vin de Cotnar, zîmbindu-şi singur. O presimţire surdă îl înspăimînta, şi boala ce-1 pîndea nu-i era cu totul străină de conştiinţă, căci întrebat de ce nu citise *Doina* la serbare, cum ii fusese gîndul, răspunse că nu se simţea bine şi era chinuit de temerea ca nu cumva să zică oii să facă ceva nepotrivit cu împrejurările, încît lumea să ridă de dînsul. Fobii, timide deocamdată, îl încolţeau, şi Creangă privi cu clătinări de cap pe poet cînd acesta, vrînd să se culce, puse pe măsuţă un revolver, zicînd că-i era frică să nu-1 ucidă cineva (75).

întors în Bucureşti, Eminescu apăru prietenilor din cc în ce mai abătut şi mai ruinat sufleteşte. O singură dată surprindem la el, chiar în acest an, o tresărire dc bucurie şi de încredere în oameni, dar aceea ca un termen pentru a măsura cu mai multă amărăciune şi ironie nepăsarea societăţii româneşti. Oferind lui Iosif Vulcan, directorul *Familiei,* cel care îi dăduse cei dintîi fiori ai publicităţii, cîteva poezii spre publicare *(S-a dus amorul, Cind amintirile, Ce e amorul, Pe lingă plopii fără sjţ, De-acum),* cu prilejui venirii lui Vulcan la Bucureşti, acela îi trimise, întors acasă, un mic onorariu. Eminescu, vrăjit, luă condeiul şi-i aşternu o scrisoare recunoscătoare, dar de o volubilitate dureroasă (187):

« Mult stimate domnule şi amice,

Mulţumesc pentru onorariul trimis — *cel dinţii pentru lucrări literare pe care l-am primii vodată-n viaţă.* în România domneşte demagogia şi în politică şi in literatură; precum omul onest rămîne aci necunoscut în viaţa publică, astfel talentul adevărar e înecat de buruiana rea a mediocrităţilor, a acelei scoale care crede a putea înlocui talentul prin impertinenţă şi prin admiraţie reciprocă.

Iartă-mi, stimate amice, acest ton polemic, dar te asigur că *a post pentru mine o rară mîngîiere de-a mă vedea remunerat dintr-un colţ atît de depărtat al României, din Oradea-Mars* — cînd în ţara mea proprie nu voi ajunge nicicînd să însemnez ceva, excepţie făcînd de cercul restrîns al cîtorva amici. Ş-apoi *să nu fiu pesimist* ?» etc.

începeau în curînd căldurile verii, cînd lumea, în frunte cu patronii conservatori, fugea din Bucureşti, iar poetul rămînea singur să asude asupra mormanelor de corecturi

şi să-şi alcătuiască informaţiile penttu gazetă pînă tîrziu în noapte. Spiritul obosit şi blazat al lui Eminescu, învrăjbit de un sînge veninos şi ţinut pe loc de o vîrtoşie trupească înnăscută, mai luptă cîtăva vreme împotriva destinelor, apoi răul se dezlănţui, şi coardele maestrului plesniră.

AGONIA MORALĂ ŞI MOARTEA

(1883-1889)

Întocmai ca un dig dc lemn putred, care-şi mai propteşte pieptul dospit de acreala umidităţii împotriva mugetelor năvalnice ale mării, lăsîndu-se străpuns ici şi colo de mici suliţi de apă, conştiinţa lui Eminescu, obosită, mai luptă cîtăva vreme împotriva asaltului tumultuos al imaginaţiei ce voia să rupă zăgazul raţiunii. Neliniştit de spumcgarea lăuntrică şi de ideea unei cabale urzite împotrivă-i, acum cînd toţi îl părăseau spre a pleca la băi, poetul se prinse cu mîinile de Slavici, care, şi el bolnav, se pregătea să se ducă la Viena. îi făcu mustrări amare că-1 părăseşte în împrejurări grele pentru el şi încercă să-1 înduplece să rămînă pe loc. Spre a scăpa de el, Slavici îl rugă să se ducă la Maiorescu cu un bilet din parte-i. Maiorescu citi în scrisoare bănuiala lui Slavici că poetul ar fi greu bolnav, dar văzînd pe Eminescu liniştit şi zîmbitor, nu crezu nimerit să-1 iscodească mai departe (210, 224, V). în fond, era încredinţat că mintea lui Eminescu se clatină, căci acesta, luînd masa cu el, cu cîteva zile înainte, se arătase, în nepotrivire cu firea sa, ţanţoş, declarînd că învaţă limba albaneză şi că vrea să se facă monah (224, IV). în sufletul poetului însă ultimul zăplaz al judecăţii se prăbuşise şi închipuirea năvălea clocotitoare, între omul din ajun şi cel de acuma nu era nici o deosebire. Gîndurile şi sentimentele erau aceleaşi, numai simţul compatibilităţii imaginaţiei cu realitatea fusese distrus. Iată de ce putem păşi mai departe la cercetarea firii şi concepţiei eminesciene chiar pe acest teren sumbru şi aburos.

Eminescu îşi dădu numaidecît seama că durerile sale erau un ecou stins al suferinţelor obşteşti, că acestea fuse-

seră pricinuite dc deşănţarea demagogică a liberalilor, care sărăciseră ţara cu reformele lor, şi cum regele era simbolul noilor stări de lucruri, faţă dc patriarhalitatea vechilor domni săraci, soluţia se impunea, putem spune, de la sine: regele trebuia împuşcat. Poetul se duse, aşadar, la cafeneaua «Capsa» şi încercă, vocifcrînd din ce în ce mai tare, să convingă dc acest silogism impecabil pe d-na Capsa, care şedea — inspăimîntată, ca orice burgheză paşnică — la casă. Apoi scoase revolverul din buzunar, hotărît să se ţie de cuvînt. Gr. Vcntura, care sc afla acolo, se arătă cucerit numaidecît dc această idee şi propuse poetului să meargă împreună cu trăsura la Cotroccni, unde, desigur, regele nu se găsea. întoreîndu-sc pe splaiul Dîmboviţei, lui Vcntura îi veni ideea că o baie ar ii prielnică lui Eminescu, şi dc aceea îl lăsă la baia Mitraszewski, în str. Poliţiei nr. 4 (45). Poetul uitase acum de neajunsurile regalităţii şi, văzîndu-se în apă, fu năvălit de dorinţa talazurilor marine şi de voluptatea somnului veşnic pe ţărmul mării (220):

Mai am un singur dor:
în liniştea serii.
Să mă lăsaţi să mor
La marginea mării . . .

Crezîndu-se, probabil, decedat, el continuă să stea culcat in apă, sub curgerea eternă a robinetelor, pînă ce, spărgîndu-se uşa în prezenţa comisarului C. N. Nicolescu de la secţia 18, a lui Const. Simţion, V. Siderescu, G. Ocăşianu şi a altora, fu readus la suferinţi. Sub impresia unei idei funebre şi solemne, ceru lui Siderescu « o pereche de pantaloni negri, negri de tot». în minte îi veni acum stingerea fericită a călugărului Euthanasius şi viaţa fără prihană a lui Icronim din *Cezara* şi, cum ştia că aceste personaje nu sînt decît alte feţe ale persoanei sale, binecuvîntă pe toată lumea, şoptind rugăciuni pentru fericirea ei (152, 224, IV).

D-na Catinca Slavici, n. Szoke, în casa căreia, din Piaţa Amzei nr. 6, locuia poetul, înspăimîntată de turbulenţa lui, scrisese, în zorii zilei de marţi, 28 iunie/10 iulie 1883, lui Titu Maiorescu un bilet care trădează o silă îndelung stăpînită şi o oroare burgheză, lipsită de orice eufemism: « D-1 Eminescu a înnebunit. Vă rog faceţi ceva *să mă scap de el,* căci e foarte rău.» (221) Dacă Ion L. Caragiale plînse

cînd auzi grozava ştire (224, IV), ziarele vesteau pe scurt şi cu cruzime un eveniment pe care foarte mulţi îl socoteau inevitabil, bizuindu-se pe manifestările artistice . . . nesănătoase ale poetului: «D-1 Mihail Eminescu, redactorul ziarului *Timpul,* a înnebunit. D-1 Paleologu va lua direcţiunea sus-zisului ziar.» (73) Poate nu mai crudă fu nefericita şi seaca epigramă a lui Al. Macedonski, care însă atrase autorului indignarea unanimă (112):

Un X. . . pretins poet — acum
S-a dus pe cel mai jalnic drum. . .
L-aş plinge dacă-n balamuc
Destinul său n-ar fi mai bun,
Căci pină ieri a fost năuc
Şi nu e azi decit nebun.

Chiar Veronica Miele, aflată de Iacob Negruzzi în societatea unui tînăr ofiţer, ar fi primit ştirea cu nepăsare şi ironie (152).

Prietenii, în frunte cu Titu Maiorescu, care plăti 300 lei (224, IV), îl internară pe dată în Sanatoriul « Caritas» al d-rului Şuţu, din strada Plantelor, pentru ca profeţia poetului să se îndeplinească:

Unde-s şirurile clare din viaţa-mi să le spun?
Ah! organele-s sfărmate şi maestrul e nebun !

în schimb, Gh. Eminovici, venit la Bucureşti, declară că lasă asupra lui Maiorescu «toată îngrijirea materială şi morală», iar un frate, probabil Matei, smulse criticului ceasornicul de aur al poetului (224, IV).

La ospiciu, unde fusese transportat în chip brutal şi nu în veşmintele sale, rămase în apa băii, Eminescu se părăsi tot mai mult în voia fantasmelor, conştient totuşi în răstimpuri că scăpase frînele din mîini şi că armăsarul logic zburase. Nu recunoştea pe prieteni sau se prefăcea, lăsînd ochii în jos, că nu-i cunoaşte, manifestîndu-şi credinţa că boala nu-i va trece niciodată. Dar boala lui nu era şi aceea pe care şi-o închipuiau prietenii. El îşi simţea memoria strivită de acea apăsare în jurul craniului şi se plimba năvalnic în căutarea versurilor şi rimelor ce-i populase mintea pînă atunci (221). îndurerat că uitase să vorbească toate limbile ce crezuse a şti pînă atunci, adică latină, italiană, spaniolă, română, franceză, germană, engleză, albaneză, lituană,

paleoslavă, rusească, polonă, bulgară, sîrbă, greacă, neo-greacă şi turcească (ms. 2255, f. 375), îşi făcea un răboj al lor. Apoi, ca să-şi încerce memoria, declama din Homer sau din Virgil (210, 206), bunăoară din *Odiseea* •

> **Spune-ne, *mw/A* divină, de mult iscusitul bărbat ce**
> **Lung rătăci după ce-au dărimat Troada cea sfîntă,**
> **Multe cetăţi de oameni văzu şi daturi deprinse,**
> **Multe-n urma lui supărări pe mare avut-au,**
> **Chibzuind pentru sufletul lui, alor săi înturnare.**
> **Dar pe tovarăşi el nu mîntui cu toată a lui grijă etc.**
>
> ***(ms. 228 U f. 76)***

pînă ce, întunecîndu-1 uitarea, alerga pe goale hexametre, în vanitatea celei mai inextricabile elucubraţii.

Impulsiunile sale sufleteşti rămîneau nestrămutate. Un biet nebun « bulgar», care îi scutura în neştire o cutie de chibrituri la ureche, îl aruncă în toate furiile. I se părea nemaipomenit, de neiertat ca un « bulgar» să-şi îngăduie atîta familiaritate faţă de dînsul, care veştejise pe adversarii xenofobi în privinţa lui, denunţîndu-i ca nu mai puţin alogeni:

> **Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman,**
> **Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian.**

Deoarece şederea la Sanatoriul « Caritas», unde-l tratase cu cloral, morfină, vezicătoare, băi ale membrelor inferioare, nu folosi lui Eminescu, Maiorescu puse la cale, în toamnă, cînd se întoarse din străinătate, trimiterea lui la Viena, în sanatoriul d-rului Obersteiner de la Ober-Dobling, unde fusese internat şi Lenau. Dîndu-i-se ca însoţitor cel mai bun prieten, Chibici-Rîvneanul, coleg de şcoală şi de universitate, Eminescu fu suit în tren cu întîile ploi de toamnă. La 2 noiembrie 1883 sosi, revăzînd, după o trecere de 12 ani, oraşul celei mai frumoase tinereţi, cu mintea întunecată şi chinuită de năluci (86):

> **Unde-i vremea aurită,**
> **Oare cînd s-a fi inturs?**
> **Cînd 1-aceeaşi şcoală naltă**
> **Vizitam acelaşi curs.**

în gară, amintindu-şi poate că acolo luptase pentru înfăptuirea unităţii morale a românilor în pregătirea ştiu-

tului congres de la Putna, strigă, în clipa coborîrii din tren: «România liberată! România liberată!», lăsîndu-se sprijinit dc dr. C. Popasu, nepotul lui Titu Maiorescu (205). Viena era plină de amintirea visurilor de tinereţe, de chipul dulcii B:\udius sau al necunoscutei blonde cu păr de aur, al d-rei Rezi şi, poate, al Veronicăi. De aceea, în tot timpul mersului de la gară la sanatoriu, Chibici a avut de luptat cu poetul, căci acesta trimitea sărutări tuturor femeilor de pe drum, voind să sară din cupeu.

Aşezat în marginea Vienei, în mijlocul unui marc parc cu flori şi arbori, sanatoriul era o vilă elegantă şi austeră, în stil neoclasic, cu peron central sprijinit pe şase coloane zvelte, cu aripi simetrice de o parte şi de alta, terminate prin cîte un mic fronton grec. Ferestrele mari, secţionate în zone geometrice, un imens gazon în faţă şi masivuri verzi de tufe, tonul cenuşiu al tencuielii, toate acestea dădeau un aer de linişte desăvîrşită şi de părăsire. Sub peronul acestei clădiri se opri cupeul lui Eminescu, fiind primit cu multă şi psihiatrică deferenţă de d-rii Obersteiner şi Leidesdorf, care aflaseră că pacientul era socotit drept unul din cei mai de seamă poeţi români (86).

La început, sub imperiul otrăvii din sînge, Eminescu, delirînd, se lăsă în voia halucinaţiilor minţii sale, care însă sînt, precum vedem, o reîntoarcere pe drumul vechilor deprinderi morale şi intelectuale. Aşa, de pildă, botează pe cei din juru-i cu nume regale şi ilustre ca regele Norvegiei, regele iudeilor, împăratul Chinei, Heinrich Heine, din interesul lăuntric pentru Nord, Extremul Orient şi literatura germană ce-1 arătase întotdeauna, cît şi din nevoia de a trăi în mijlocul unei lumi alese. Cu un ştergar legat în jurul capului şi suit pe un scaun, conjura duhurile prin formula « *Abra Kadabra»,* aşa cum, într-o nuvelă senzaţională din tinereţe, văzusem că face un erou al său, ori predica iritat, mergînd necontenit prin odaie şi trîntind uşile, aprins încă de indignarea foiletoanelor şi *Scrisori/or* din ultimii ani. Apoi, devenit sentimental, cînta neîntrerupt, ca în clipele de bună dispoziţie, de bună seamă din repertoriul său favorit, adică *Frunză verde de piper* sau *Eu sunt Barbu Lăutarul.* Mintea îi era încă apăsată, răspundea greu la întrebări şi fără legămînt (86). Odată, însă, preocupat mereu de ideea naţionalităţii noastre, găsi de cuviinţă să demonstreze regelui Iudeii, adică lui Obersteiner, zis şi H. Fleine,

poate dintr-o asemănare ce i se păru bătătoare la ochi, că limba română e cea mai veche, deoarece se trage din graiul dacic. Mersul neîntrerupt prin odaie, cîntecul şi oratoria îl extenuase, dar logica era implacabilă, căci Eminescu se socotea asemeni unui ceas întors ce nu se mai poate opri din proprie putere. Subtilitatea minţii se dovedea, aşadar, orieînd. Căci cu ce oare poţi mai nimerit compara o minte în aiurare decît cu rotiţele delicate ale unui ceasornic ce aleargă pînă la istovire, prin ruperea piedicii basculante ce le opreşte ritmic şi le dă un sens? (221)

In curind, datorită îngrijirilor medicale, scripetul nunţii poetului îşi încetă rostogolirea, şi bucuriile libertăţii inconştiente se mistuiră. Din ianuarie 1884, poetul se potoli deodată, devenind pe măsura înseninării mai tăcut şi mai trist. Nu mai cînta. Ştia acum că cei din jurul lui nu sînt regi şi citea cîte ceva ca o încercare a minţii. La 12 ianuarie veni să-1 viziteze Maiorescu, care însă nu stătu decît vreo cîteva clipe, primit sumbru şi cu neîncredere de poet (86). P. P. Carp, de asemenea, îl văzu, apoi Th. Rosetti. Fără să-şi amintească de începutul boalei, Eminescu îşi dădea seama acum de ceea ce se întîmplase cu sine şi era totdeodată ruşinat şi îngrijorat dc viitor. Nu ştia cine-i plăteşte pensiunea şi asta îl supăra, date fiind obişnuitele sale susceptibilităţi. Pe de altă parte, vedea viitorul înaintea sa căscat ca o prăpastie. Ştiindu-1 nebun, nimeni nu i-ar fi dat vreo întrebuinţare şi el ar fi rămas pe drumuri. Totdeodată îi era foame, o foame năprasnică, ce micşora dimensiunile alimentelor şi care poate fi o formă posibilă a boalei de care suferea, dar fără îndoială şi o strigare a trupului său zdravăn şi vînjos. Fiindcă se plîngea de neajungerea alimentelor, d-rul Leidesdorf îl invită la masă, dar el se sfii să meargă, sub cuvînt că hainele sale nu erau curate. Primi, în sfîrşit, să ia masa cu Obersteiner. Acum citea — din liebbel — discuta cu doctorul asupra literaturii germane şi făcea cîte o mică plimbare în trăsură prin Viena cu nepotul lui Maiorescu. Este de reţinut că poetul, cu toate atenţiunile de aci, dorea să se întoarcă cit mai grabnic în ţară, îmboldit de instinctul sigur de patrie al celor ce se simt pe sfîrşite (221). Cînd se socoti îndeajuns de închegat la minte, compuse o scrisoare către prietenul Chibici, care, ca toate cele scrise în epoca aceea turbure, trădează o chibzuinţă îndelungă asupra tuturor punctelor, o gtijă caligrafică deosebită, o şovăire şi o temere ca nu cumva un fir rupt al frazei >k dea dc gindit asupra sănătăţii sale mintale.

« Iubite Chibici- - scria el acolo. Nu sînt de loc în stare **să**-mi **ilui** scama de boala cumplită prin care am trecut, IIici **dc** modul în care am fost internat aici în ospiciul de alienaţi. Ştiu numai atît, că boala intelectuală mi-a trecut, deşi fizic stau îndestul de prost. Sunt slab, rău hrănit şi plin **de** îngrijire asupra unui viitor care de acum înainte e fără îndoială şi mai nesigur pentru mine decît orieînd.»

După ce întrebă dc soarta cărţilor sale de la Bucureşti şi dc ceasornicul de aur dăruit de tată-său şi răscumpărat de la un anume Simţion, unde îl amanetase, se ruga de Chibici şi **de** prieteni să-1 scoată odată de acolo:

« Fii bun, iubite Chibici, şi răspunde-mi cum stau lucrurile cu mine. Doctorii de aici îmi vorbesc de d. Maiorescu şi de tine. Eu ştiu despre tine că n-ai mijloace penttu a îngriji de mine în starea în care sunt. îmi sunt, dar, necunoscute măsurile pe cari d. Maiorescu va fi binevoit să le ia în privire-mi şi văd pe de altă parte că doctorii de la institut nu ştiu asemenea nimic, ci se mărginesc a-mi cita numele d-sale şi al tău, ceea ce — în izolarea în care mă aflu — nu e de natură a mă satisface. Şi în adevăr, nu-ţi poţi închipui starea în care un om se află într-un institut dc alienaţi după ce şi-a venit in fire. Neavînd nimic de lucru, închis alături c-un alt individ, hrănit rău precum se obişnuieşte la spitale şi lăsat în prada celor mai omoritoare griji în privirea viitorului, mi-e frică chiar de a-mi plîngc soarta, căci şi aceasta ar li interpretat ca un semn de nebunie. Astfel, fără speranţă şi plin de amare îndoieli, îţi scriu, iubite Chibici, şi te rog să-mi lămureşti poziţia în care mă aflu. Eu aş vrea să scap cît se poate de curînd şi să mă întorc în ţară, să mă satur de mămăliga strămoşească, căci aici, de cînd mă aflu, n-am avut niciodată fericirea de-a mînca măcar pînă la saţiu. Foamea şi demoralizarea, iată cele două stări continue în care petrece — Nenorocitul tău amic — *AI. Eminescu.»* (221)

Maiorescu, după sfatul medicilor, nu găsi nimerită întoarcerea aşa de timpurie acasă, şi cu o nobilă şi rece solicitudine hotărî trimiterea pentru cîtva timp a poetului în Italia, pentru ca cei din urmă nouri ai furtunii trecute să se mistuie în uitare. Cu banii strînşi de «Junimea» şi însoţit iarăşi de Chibici-Rîvneanul, Eminescu porni in ziua

de 26 februarie către Italia. înainte de a părăsi sanatoriul, dărui doctorului Obersteiner volumul său de poezii cu dedicaţie scrisă în litere gotice: «*Dem hochgeebrten Herrn Dr. Obersteiner \ur güitigen Erinnerung an M. Eminesiu*». Volumul acesta îl alcătuise, după cum se ştie, Maiorescu, mai mult ca să justifice în faţa poetului, bănuielnic şi mîndru, izvorul cheltuielilor făcute cu boala sa (86).

Poetul, care cîntase, după Caetano Cerri, aşa de lapidar moarta Veneţie, încît numele ilustrei cetăţi de pe Adriatică este pentru mulţi din noi strîns legat de al său:

S-a stins viaţa falnicii Veneţii.
N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri;
Pe scări de marmură, prin vechi portaluri
Pătrunde luna inălbind pereţii. . .

păşi în reşedinţa dogilor cu sufletul stins şi obosit. Sosit noaptea şi dus dc la Ponte di Ferro, în gondolă, spre hotel, Eminescu, a cărui inimă ar fi trebuit să tresalte de emoţie, fu cuprins de nelinişte şi frică la pieoscăitul surd al valurilor, la strigătul lopătarilor şi la tremurarea întoarsă dc lumini şi umbre. Fără să vrea să vadă pe cîntatul San-Marc, nici să păşească măcar de două ori printre porumbei, în faţa Procuraţiilor şi a Campanilului, el ceru chiar din acea seară să plece dis-de-dimineaţă la Florenţa, ceea ce se şi întîmplă. Nici Florenţa lui Dante şi a lui Michelangelo, cu palatele sale de piatră grea şi cu verzuia clopotniţă a lui Giotto, nu pare să-1 fi atras mai de aproape. Gîndurile sale toate erau pentru o englezoaică de care se îndrăgostise şi a cărei urmă o pierdu (167). Neaflînd-o, se hotărî să se întoarcă în ţară. Ştiind că România este la răsărit, ieşi afară din Florenţa, rătăcind o zi întreagă. Noaptea tîrziu, plin de răni la picioare, se întoarse la « Pensione Pera» (221), unde locuia cu Chibici-Rîvneanul. «Nu mi-ai spus tu — se scuză — că de aici ţara noastră se lasă drept la răsărit? Am mers şi eu spre răsărit.» (145, 149)

în ţară, prietenii se sfătuiau ce rosturi să facă poetului la sosire. *Timpul* sta să-şi înceteze apariţia, iar Eminescu ar mai fi avut nevoie de odihnă. Bătrînul Eminovici murise de curînd, murise sinucis şi fratele Nicolae; Matei, ofiţerul, tăcea la R.-Sărat, numai sora Henrieta se mai interesa de soarta fratelui Mihai (33). Th. Rosetti oferi lui Eminescu găzduire la Sculeni, la moşia sa, alţii se gîndiră la Creangă

sau la preotul Enăchescu din Iaşi, cărora «Junimea» le-ar fi dat o despăgubire (221). Oricum, Maiorescu medita în chip foarte serios la existenţa poetului, pentru care agonisise, din cotizaţii, fondul unor ajutoare lunare, pînă la găsirea unui post. Eminescu nu voia să stea însă la ţară, şi nici la Iaşi nu dorea să meargă. La 17/29 martie, cînd porni înspre patrie, poetul era hotărît pentru Bucureşti, deşi n-ar fi vrut să dea acolo ochii cu Slavici. După o şedere de cîteva săptămîni la Bucureşti, în aşteptarea găsirii unui rost (Slavici pretinde chiar că au petrecut «împreună», adică s-au întîlnit, dacă nu cumva e vorba de găzduire, fiindcă lucrurile lui Eminescu trebuie să fi rămas la el), poetul se duse să se stabilească la Iaşi, unde preşedintele Caracudei, Miron Pompiiiu, îl găzdui într-o mică odăiţă din centrul oraşului (210, 221, 91 b).

Prietenilor li se înfăţişă un Eminescu surpat sufleteşte, cu ochii veşteji, părăsiţi de gînduri, greoi la faptă şi la cugetare, monosilabic în răspunsuri, fără nici o vlagă şi de o senilitate, de o întunecare tristă a oricărei dorinţi de viaţă, zguduitoare (167). Se socotea un om osîndit, «*ein aufgegebener Menscb*», incapabil de a mai face ceva bun pe această lume, şi cînd, aruneînd ochii pe o carte, îşi simţea creierul apăsat de stînci grele, descurajarea lua chipul unui dureros oftat. De aci sumbra muţenie cu care întîmpina întrebările unor prieteni şi lipsa oricărui impuls la faptă. Spre a-1 scutura din inerţie şi a-i da încredere în puterile proprii, prietenii îi propun să facă inventarul unor documente istorice. El merse într-adevăr să le vadă, le răsfoi în silă şi apoi, învins de greutatea de a le aduna, declară că manuscrisele erau lipsite de orice valoare (221).

în curînd fu nevoit să se mute la Burlă, dar aci îl supăra comunitatea locuinţei, deşi ar fi putut foarte bine să ia cu chirie o odaie mobilată pe seama sa. Se făcuse însă zgîrcit, din acea frică de viitor ce-1 stăpînea de cîţiva ani şi pentru că, e drept, nu vedea nici o situaţie netedă, dîndu-şi totdeodată seama că n-ar fi în stare să îndeplinească nici o muncă lucrativă. Cu greu îl înduplecară prietenii ca din cei 1.500 de franci, pe care îi ţinea strînşi bine, să-şi cumpere haine şi cele de trebuinţă. Aceşti bani proveneau din ediţia poeziilor de la Socec, din restul sumei ce i se încredinţase pentru călătoria sa în Italia, cît şi din ceea ce, lunar, primea prin Chibici de la «Junimea». Ajutoarele, în loc să-1 con-

soleze, îl împietreau de ruşine şi deznădejde. Să nu iii în stare să scrii sau să munceşti, să vegetezi într-o linişte fără sens, învăluită în compătimire şi dispreţ, acestea erau gîndurile cc munceau pe poet atunci cînd Vlahuţă veni să-1 vadă, prin iunie 1884. Şederea zadarnică şi trîndăvia minţii îl îngrăşaseră într-un chip penibil, înceţoşîndu-i ochii. Cărţile sale, pe care nu se hotăra să le ceară, erau într-o ladă la Bucureşti, un post de subbibliotecar prin demisia lui Philippide nu devenise încă vacant, revizoratul pe care îl dorea mai cu dragă inimă nu i se oferea, astfel încît, mîhnit de zădărnicia zilelor sale, dorea să moară cît mai curînd (221).

Fie curiozitatea, fie îndemnul sincer de a aduce o rază de lumină în sufletul înnegurat al poetului, unii prieteni luară pe Eminescu şi-1 duseră pe la vestitele crîşme periferice cu vin bun, printre care «Bolta rece». Prinzîndu-se ba cu profesorii de liceu Dogaru, Vîrgolici, Ştefan Cerchez, ba cu Petre Grigoriu, poate şi cu Creangă, poetul scăpa de sub supravegherea vigilentă a junimiştilor dietetici şi dispărea ca-n vremurile bune prin crîşmele mărginaşe, iar toamna prin vii pe la Socola, hoinărind toată ziua, dormind în fîn ca la Putna. Odată Miron Pompiliu trebui să-1 aducă cu birja de la Socola, unde îl răpiseră amicii. Dacă pentru sănătatea fizică aceste petreceri erau dăunătoare, în sufletul poetului se rupse deodată un nour negru, şi bucuria începu să străbată. într-adevăr, prin august 1884, Missir, raportorul către «Junimea» bucureşteană a stării poetului, îl găsi pe acesta mult mai sprinten şi mai bine dispus, exprimîndu-şi îndoielile amare de altădată în formă glumeaţă şi resignată şi respingînd sfaturile igienice cu ameninţarea derizorie că se va face călugăr sau se va omori cu stricnina. Se arăta chiar dispus să lucreze dacă cineva l-ar fi îndemnat cu tot dinadinsul la aceasta. Dus la băile Repedea din apropiere, nu voi să facă hidroterapie (221). Se preumbla des prin oraş, din centru către împrejurimi, ieşind din strada Lăpuşneanu spre Păcurari, la răspîntia acestei străzi, care domină Rîpa Galbenă, cu strada Cişmeaua Păcurari, unde se afla o stinghie de lemn. Rezemat cu coatele de ea, privea îndelung priveliştea dealurilor înconjurătoare, Galata, Cetăţuia sau Repedea, într-o mută contemplaţie, apoi se întorcea, absorbit, spre oraş pe lîngă zidul caselor, netezindu-şi din cînd în cînd lunga sa coarnă (169).

Poetul frecventa, de altfel, şi «Junimea» ieşeană, care a mai rămas acolo, cu *Convorbirile,* pînă la 1885, cînd s-a mutat definitiv la Bucureşti, dar aci n-avea nici ce citi, nici ce spune, scufundat în obişnuita sa apatie, ce părea muta înfăptuire a *Glossei:*

Tu rămîi la toate rece,
De te-ndeamnă, de te cheamă;
Ce e val ca valul trece,
Nu spera şi nu ai teamă;
Te întreabă şi socoate
Ce e rău şi ce e bine;
Toate-s vechi şi nouă toate:
Vreme trece, vreme vine.

în jurul acestui om petrificat, Creangă, om simplu, dar adînc, se învîrtea cu clătinaţi din cap şi iubire evlavioasă, în bordeiul din strada Ţicăul-de-Sus, Eminescu mai suia şi acum să stea pe patul de seînduri din cerdac, dar fără volubilitatea confesională ce făcea farmecul întîlnirilor de altădată (46). La banchetul de la hotelul « Traian», cu prilejul centenarului morţii lui Horia (21 oct. 1784—1884, dar amintirea ori serbarea însăşi se bizuie pe o eroare, căci Horia a murit la 28 februarie 1785), la care luară parte şi cei doi tovarăşi, după cuvîntări entuziaste şi închinări de pahare în sănătatea tuturor bunilor români, şi îndeosebi a celor de peste munţi, în toiul petrecerii, cînd capetele erau mai înfierbîntate, mătăhălosul fost diacon se urcă pe masă şi ţinu cu glas tare şi apăsat această mustrare: « D-apoi bine, domnilor, s-a băut în sănătatea cutăruia ... şi cutăruia. . . Să-mi daţi voie să amintesc că numai în sănătatea aceluia care a făcut poezia [şi cită o cunoscută compunere în stil popular] nu s-a băut. Beau deci în sănătatea lui Mihai Eminescu.» Aplauze şi urale furtunoase zguduiră deodată sala, şi toţi începură să strige: «Trăiască Eminescu 1 Eminescu. . . Eminescu să vorbească.» Dar Eminescu, nepăsător, ca şi cînd ar fi asistat la un spectacol străin, îndepărtat, încreţi de cîteva ori fruntea într-un zîmbet silnic şi rămase placid, cu privirea pironită în farfurie. în cele din urmă se ridică şi, în ovaţiile celor de faţă, bău pentru *ţărănimea românească* (66, 169).

Acum locuia într-un fel de pod al unei şuri de piatră, ce se afla în curtea hanului lui Bacalu (atunci Hotel « Ro-

mânia», mai apoi «Pastia»). Era ceva făcut parcă anume pentru autorul *Sărmanului Dionis:* o odaie de pod joasă şi largă, cu o singură uşă-fereastră, la care urcai pe o scară de lemn repede şi exterioară. Un pat, o masă şi un scaun de brad, cîteva cărţi şi jurnale pe jos erau uneltele casnice de totdeauna ale poetului (66). Din cauza petrecerilor tot mai dese, starea fizică se înăsprise, vermina ulcerelor reapăruse pe picioare, deşi mintea îi era aşa de limpede, încît el putea aşterne pe hîrtie rînduri clare şi pline de ascuns umor ca aceste (149, 221):

« Dragă Chibici, de vreme ce residez la otel „România" (vechiul han al lui Bacalu), într-o hulubărie puţin recomandabilă din orice punct de vedere, e lesne de-nţeles că nu am unde pune lucrurile mele, încît ar fi foarte bine dac-ai păstra tu încă cîtva timp aşa-numita mea ladă, deşi presupun că acest lucru nu e tocmai plăcut.

Sănătatea mea scîrţîie într-una, ca o moară de mult stricată, ba poate ireparabilă. Săptămîna aceasta am avut friguri şi dureri de cap; cît despre picioare — ele sunt într-o stare aşa de plîns, precum erau în Bucureşti. O tristă iarnă mă aşteaptă şi o tristă viaţă. Te rog dar să iei tu lada de la Simţion, dacă nu mai e cu putinţă să stea acolo pînă ce starea mea se va-ndrepta, dacă e cu putinţă să se-ndrepte vrodată.»

Cctînd să suplinească orele vacante de istorie la şcoala comercială, îi fură date orele de geografie şi statistică, al căror program se compunea « dintr-un dicţionar de nume proprii şi de cifre». Cum n-avea cărţi de specialitate şi putere de muncă, însărcinarea aceasta i se părea o « belea ». A profesat totuşi un an şcolar, de la 1 oct. 1884 la 1 sept. 1885 (125, 221).

în această toamnă spirituală, cu ceaţă subţire şi ploaie tristă şi măruntă, petrecu Eminescu încă un an. în vara următoare, 1885, îl găsim la Andrejevsky, Liman, lîngă Odesa, trimis de prieteni prin cotizaţii să facă băi la stabilimentul d-rului Jachimowicz. La Odesa nu fusese decît pentru medicamente şi tutun, iar aci se plictisea de moarte. Vîntul şi valurile lacului îi măsurau cu freamătul lor golul zilelor, care i se scurgeau « uniforme şi monotone ca bătăile unui ceasornic de perete». Aci nu cunoştea pe nimeni, toţi vorbind ruseşte sau leşeşte, şi singura-i lectură era o ediţie a lui Heine, rătăcită prin rerfeloagele doctorului secundar. Băile de nămol spălară întrucîtva de ulcere pe acest Iov al poeziei, care cerea acum, de la prieteni, spre a se întoarce acasă, vremea devenind ploioasă, *« nervus rerum»*, adică bani (221). La 2 septembrie scria din Odesa, unde trăsese la un hotel de mîna a treia, «Hotel Strassbourg».

Pe ziua de 24 septembrie 1884, i se dăduse lui Eminescu postul de subbibliotecar, părăsit de A. Philippide (M. O., nr. 142 din 30 sept. 1884), în aceeaşi Bibliotecă a Universităţii unde cu zece ani mai înainte fusese bibliotecar. Superiorul său era acum I. Caragiani. Aci şedea la biroul său din fund, în faţa intrării şi, după ce împărţea cele cîteva cărţi cerute, se cufunda, ca orice om cuminte, în lectură. Din scripte rezultă că funcţiona mai ales la serviciul de înregistrare, îndeplinind şi unele mărunte sarcini birocratice (R. F., VI, 2, 1939). într-o zi de primăvară fu văzut coborînd pe stradela Universităţii înspre strada Alecsandri, în haine curate de doc alb şi cu mustăţile rase. Trăsăturile masive ale feţei, mai rotunde acum, buzele cărnoase şi pletele date pe spate îi alcătuiră atunci o fugitivă mască de înălţare severă asupra lucrurilor şi de linişte lăuntrică, ce îl întinerea în ochii privitorilor. Dar nu fu decît o privire de soare în amurg, căci mustăţile recăzură iarăşi obosite, pe un rictus amar baudelairian.

Se pretinde iarăşi că, de sărbătorile Crăciunului 1885, Eminescu ar fi fost la Cernăuţi, la sora sa Aglae Drogli, şi cu acest prilej ar fi fost luat de prietenii locali şi la Suceava, la Ştefan Dracinski, directorul gimnaziului, care îşi serba ziua onomastică. Erau de faţă prieteni şi cunoscuţi de mult: A. Daskievici, Vasile Bumbac, Ştefureac, C. Mandicevski, I. Isopescul, dar Eminescu rămase mereu întunecat şi cu gura încleştată, chiar atunci cînd catihetul gimnaziului, Scharnagel, dădu ca etimologie a numelui Eminescu cuvîntul «eminere», «a se ridica deasupra altora», ceea ce era adevărat şi prin talent, şi prin suferinţă (82).

împrejurarea de a coborî zilnic pe o scară ca de coteţ şi cu un picior şovăielnic făcu ca, într-o bună zi — după versiunea cea mai vrednică de crezare, pe vreme de iarnă — Eminescu să alunece pe gheţuş şi să-şi fractureze piciorul. L-au dus la Spitalul Sf. Spiridon, unde a stat cîteva săptămîni, vizitat des de prieteni, de Pompiliu, Burlă şi Humpel

îndeosebi, şi jucînd şah (66). Este posibil ca această întîmplare să fi fost în noiembrie 1884, cînd I. Caragiani raportează că poetul era internat la Sf. Spiridon, unde ar fi trebuit să stea pînă la Anul nou. Cu un şuier a pagubă popular îşi exprima neîncrederea în vindecarea sa: «Hei, hei, nu mai calcă iarbă verde piciorul lui Eminescu», dar în genere era resemnat, liniştit pînă la umor, de un umor care prevestea o nouă abandonare în voia spumelor demenţei. Cînd a ieşit de acolo, a fost dus de prieteni într-o nouă locuinţă, plătită din conttibuţiile lor, o odăiţă la etajul al III-lea din casele Lepădatu de pe str. Lăpuşneanu, simplă ca toate celelalte prin care îşi purtase osînda (77). Se mai vorbeşte iarăşi de o mansardă a caselor Iby-Succesori (48), unde avea ca vecină pe o bătrînă pianistă engleză, ce făcea să răsune podul de ruladele ei sentimentale (159).

Poetul fusese pînă aci numai un om cu mintea întunecată la răstimpuri şi cu chinul surd al acestei nefericiri. Dar pe încetul ţesătura fină a instinctelor morale se destramă, şi bolnavul alunecă pe povîrnişul lung al înjosirilor. Bea fără cumpăt şi, împins de un instinct erotic congenital, bîntuia cafeurile-chantante, pierzînd nopţile şi istovind ultimele energii sufleteşti. Lăsa biblioteca cu uşile deschise în voia întîmplării, nu însemna cărţile eliberate în registru şi-şi însuşea garanţiile băneşti pentru cărţi. Ba cerea bani — dintr-o teroare lăuntrică de lipsuri — nu numai prietenilor, ci şi necunoscuţilor (221). îmbrăcat într-un palton livid, din buzunarele căruia — veche obişnuinţă de vagabond — scotea alune spre a le ronţăi — şi cu o pălărie înaltă pe cap, era văzut asediind femeile, de pildă pe curtezanele germane de la hotelul «Vanghele», pe care le implora pe nemţeşte: *« Frâulein. . . Frăukin, maehen sie auf»,* aşa cum chemase odată, cu versuri de foc, femeia ideală:

> **Vino I Joacă-te cu mine... cu norocul meu . . . mi-aruncă**
> **De la sinul tău cel dulce floarea veştedă de luncă.**

Dar cum femeile nu-i aruncau decît ocări şi expediţiile se terminau cu intervenţia poliţiei, vechiul misoginism al poetului se traduse în acte reale, şi Eminescu alerga să pedepsească pe Dalila, apucînd pe doamne de turnura învoaltelor lor rochii, convins probabil, după o logică absconsă, că rochiile lungi erau un semn al minţilor scurte, precum în versurile:

> **Aşadar, cind plin de visuri urmăreşti vreo femeie,**
> **Pe cînd luna, scut de aur, străluceşte prin alee**
> **Şi pătează umbra verde cu fantasticele-i dungi:**
> **Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.**
>
> **Cind vezi piatra ce nu simte nici durerea şi nici mila,**
> **Dac-un demon ai in suflet, feri în lături, e Dalila I**

Toate gîndurile şi impulsiunile lui de altădată gîlgîiau acum în prezent, ca apa turburată a unui puţ, scoasă afară de un trăsnet. Cerea vin şi cînta cu sentiment *Cucuru^ cu Jrun%a-n sus,* bătea cu bastonul în zăplazuri şi ziduri sau spărgea ulcelele înşirate de o bătrînă pe parii unui gard (90), fără îndoială din nevoia interioară de a vedea dacă lumea pe care o trăieşte e aievea sau este o proiecţie a fantaziei sale somnambulice. La teatru se întindea pe bancă spre a figura efectul firesc al unor atari spectacole şi făcea zgomotos şi obstinat observaţii critice, determinat numai de instinctul dreptăţii eterne (52, 77, 221). Şi, cu toate acestea, gîndurile lui erau mereu limpezi, dar cînd voia să ia parte la discuţii, rotiţele minţii îi sfiriiau mărunt în cap şi se încurcau, împingîndu-i sîngele în obraji, şi atunci poetul, întristat, se lăsa în voia memoriei şi declama cu ochii în tavan din versurile sale (46):

> **Şi privind painjcnişul din tavan, de pe pilaştri,**
> **Ascultam pe craiul Rhamses şi visam Ia ochi albaştri.**

Mintea subţiată de cultura germană îşi găsea mai repede expresia in nemţeşte, pentru care motiv poetul intra în magazinul de muzică al lui Kaufmann-Galaţi, unde putea schimba cîteva vorbe nemţeşti şi asculta romanţe pe versurile sale (159). O tristă notorietate învăluia pe omul blind, zîmbitor, cu plete pe spate. Sergenţii de stradă îl tîrau ca pe un Christ domol, cînd ordinea publică li se părea primejduită (68, 221). Lumea şi copiii se ţineau droaie, şi poetul tindea să devină un fel de atracţtune a urbei. Cîte un burghez profita atunci de această scenă — care-i răscolea vechi orori — spre a face didactic o demonstraţie morală odraslei sale: «Uite aşa păţesc — zicea — toţi cei care fac poezii, înnebunesc ca dînsul» (52). Firea sa idilică, reîntoarsă prin acţiunea boalei, îi redobîndea repede buna dispoziţiune,

şi un somn pe canapeaua desfundată a comisariatului şi o ţigare îi redau zîmbetul luceferian şi regatul de himere.

Intr-acestea însă gloria, ajutată de nefericiri, se ridica puternică pe orizontul zilei. Poeziile poetului, aşa de semnificative, profetice chiar, pentru viaţa sa, circulau prin băncile liceelor, şi nu toţi tinerii priveau tragedia lui Eminescu din simplă curiozitate. Nicolae Iorga, elev în clasa a VI-a la liceul din Botoşani, citea cu colegii săi *Poeziile* (97), iar cei de la Liceul Naţional din Iaşi, unde era director Vasile Burlă, vedeau cu bucurie pe omul cu palton vechi mîncînd alune de la dugheniţa lui Ghiţă Olteanu de lîngă liceu, fiindcă el căpăta pentru ei de la prietenul său Burlă învoirea de a merge la teatru (52). La şcoalele de fete reputaţia era cu atît mai mare cu cît fetele, mai duioase, găseau in versurile sale un aliment sentimental dătător de fiori. Cîte una ofta în versuri naive de dorinţa de a-l cunoaşte (77):

Ah! unde eşti, poete, să-ţi spun adevăratul
Că tu cu-a tale versuri eşti tainic adoratu!

Odată Miron Pompiliu duse pe poet la o expoziţie a Şcoalei centrale de fete, la care acela preda limba română, şi-i prezentă pe una din adoratoare, autoarea versurilor de mai sus. înaltul poet, privind aspru şi distrat pe fata, mirată puţin de dezordinea hainelor lui pătate şi boţite, după cîteva observaţiuni asupra albăstrimii ochilor şi a luciului de aur al părului, întrebă sever dacă avea turnură, urmărind sever şi implacabil pe Dalila (77).

Peste vară, Eminescu fu dus iar de prieteni la băile Repedea de lîngă Iaşi (224, V). Purtările sale duşmănoase faţă de femei dăinuiră şi aici, îndreptăţite în parte de teroarea admiratoarelor de felul cunoscutei Riria, care îl urmărea cu asiduitatea ei, în fraze convertite apoi în astfel de proză ritmică:

«*Poetul:* — Hai să trecem peste punte; n-auzi crîngul cum te cheamă? Ca să mergem înspre dînsul inima nu te îndeamnă? în pădurea înverzită şi sub coama ei cea deasă, ţi se şade mult mai bine ca-n această strimtă casă, unde stai cu toţi la vorbă şi te uiţi pe tine toată, şi laşi să se irosească gînd şi inimă bogată.

Riria: — Te înşeli, zilele acestea am vorbit vorbe puţine; am visat şi zi şi noapte, tot gîndindu-mă la tine; dar izvorul şi pădurea, cu toţi cîntăreţii săi, mă ademeneau într-una să mă duc iarăşi la ei. Plîngeau frunzele cu clor, căci lipsea poetul lor 1»

Eminescu dovedi o luciditate deosebită, răspunzînd admiratoarei inoportune cu aceste ironice incoerenţe hamletiene: «Frumos glas ai. Nu cumva eşti Mama-Pădurii, care ai împrumutat glasul vreunei zîne, să vii să ademeneşti strigoii?» (180)

în noiembrie, noile atentate împotriva doamnelor şi stricarea a vreo două felinare orăşeneşti hotărîră pe părinţii urbei să interneze pe poet într-un ospiciu (61). în urma unui raport medical semnat de d-rii Iuliano şi Bogdan, poetul fu predat de un gardist din Iaşi, în ziua de 9 noiembrie 1886, Ospiciului de alienaţi de lîngă Mînăstirea Neamţului. I. Caragiani se grăbi să ceară înlocuirea lui din postul de subbibliotecar (19 noiembrie). A. Vlahuţă vizită spitalul patru ani mai tîrziu şi-l găsi curat şi în ordine, sub îngrijirea casierului Bontăş, aşezat într-o veche zidire de vreo 20 de încăperi cu cerdac, în spatele mînăstirii, ce servise pe vremuri de tipografie. în curtea mare, verde, împrejmuită cu zăplazuri, şi pe săli, se învîrteau vreo 60 de pacienţi, contemplaţi, în lipsa îndelungă a medicului, de ochiul vigilent al unui moş Balomir, alienist improvizat şi năstruşnic (234). Pacienţii, români, ţigani, evrei, mistici, epileptici sau furibunzi, se arătau în toată împestriţarea lor la masă, pe care, la sunarea unui clopot, o luau fie în refectoriu, fie afară, în grădină, după anotimp. O cană pentru apă şi o lingură de lemn alcătuiau tacîmul fiecărui pacient (217). Aci petrecu Eminescu vreo cinci luni, îngrijit însă cu mai multă băgare de seamă, medic fiind un dr. Ursulescu. Leon Onicescu, casier administrator, în lipsa căruia intrase, îl găsi în haine ospitaliceşti şi cu bonetă pe cap într-o cameră cu încă unsprezece alienaţi, unii furibunzi, şi fără nici o excepţie de tratament. Poetul era totuşi mulţumit şi vesel, nedîndu-şi socoteală unde se află. în primele luni de iarnă fu agitat, avînd perioade de furie, cu loviri de pereţi şi alte inconştiente mai joase, pentru care motiv i se decretă ca diagnostic *delirium tremens,* suferinţă ce ştim că este o urmare a alcoolismului. Din ianuarie se însenină ca prin farmec, şi scrisorile sale sînt o dovadă de aceasta. Cînd poetul se dezmetici, ar fi fugit într-un sat din apropiere, în hainele spitalului. Fusese adus la mînăstire într-o completă lipsă, într-o « mizerie de nedescris». Burlă îi dăduse

un palton lung pînă peste genunchi. Casierul, spre a distra pe poet, îl puse să copieze nişte tabele de nutriment, şi Eminescu mărturisi disperat că a greşit, amestecînd mazărea cu fasolea. Ca şi cînd nici un văl nu ar fi trecut asupra minţii sale, Eminescu scria limpede, plin de liniştită demnitate, lui Vlahuţă, să înceteze de a-1 mai umili prin subscripţiile publice (190):

« Nu te pot încredinţa îndestul cît de odioasă e pentru mine această specie dc cerşetorie, deghizată sub titlul de subscripţie publică, recompensă naţională etc. E drept că n-am bani, dar aceasta e departe de a fi un motiv pentru a întinde talgerul în public. Te rog, dar, să desistezi cu desăvîrşire de la planul tău, oricît de bine intenţionat ar fi, de a face pentru mine apel la public. Mai sunt destule alte mijloace onorabile pentru a-mi veni în ajutor, iar cel propus de voi e desigur cel din urmă la care aş avea vreodată recurs.»

Totdeodată se observă la poet o redobîndire a voinţei de a scrie, care nu 1-a mai părăsit. E adevărat că poezia *De ce nu-mi vii,* pe care o trimite de aci la *Convorbiri literare,* nu poate fi scrisă acum, prin însuşi conţinutul ei liniştit-crotic. Poetul punea pe hîrtie versuri vechi, ştiute pe dinafară, spre a da lumii iluzia productivităţii sale, făptuind prin aceasta o înduioşătoare fraudă (188).

Pe la începutul lunii februarie îl vizitară Creangă şi Alorţun. Omătul era gros «de o palmă domnească». Povestitorul văzuse, în zorii zilei, din arhondaricul mînăstirii, un curcubeu spre răsărit, ce i se păru semn de schimbare in bine (40[273]).

La 10 aprilie 1887, Eminescu părăsi Mînăstirea Neamţului, dar în loc să se ducă la Iaşi, unde postul de subbibliotecar nu-1 mai aştepta, şi din ruşinea poate de a mai da ochii cu lumea care îl văzuse în gesturi nechibzuite, nimeri (condus de un G. Buzescu pînă la Paşcani) la Botoşani, la soră-sa Harieta. Acolo, într-o căsuţă mică, în fund de ogradă, în strada Sf. Niculai, nr. 8 (109, 227), acea fată bătrînă, oloagă, sprijinită şi împiedicată totdeodată în mers de nişte « maşini . . . în greutate de 5 oca din fier», trăia din venitul a 5.000 de lei, lăsaţi de bătrîn (61). Era o femeie de o deşteptăciune naturală, deşi învăţase singură să scrie, cu o curiozitate de a cunoaşte, ce-i da o umbră de uşoară scrinteală, pesimistă şi ea în felul ei şi sarcastică; cu faţa dură, lăptoasă, buze groase virile, cu un aer ambigen, într-un cuvînt, de mascul evirat. Harieta nutrea pentru Eminescu poetul un respect religios şi agresiv şi, cînd acesta păşi pragul casei sale, ea crezu că fusese aleasă de providenţă să redea omenirii pe marele creator întunecat.

Abia ajuns la Botoşani, Eminescu fu din nou învăluit în ceţurile ce se ridicau din sîngele lui infectat cu lues şi pe care mijloacele primitive de atunci nu ajungeau să-1 limpezească. Acum demenţa misogină şi furibundă dispăruseră, dar le luase locul o abulie gravă, năucă, ce pironea pc poet cu ochi inexpresivi într-un punct mort, făcîndu-1 să mănînce sau să se mişte, mut, numai la îndemnul altora. Iov se umpluse iar de răni pe picioare, şi o cunună grea dc dureri pe cap îl făcea să bănuiască una şi la creier. Doctorii recomandară internarea pacientului la Spitalul Sfîntul Spiridon din localitate (103), însă curînd trebuiră să-1 întoarcă acasă, fiindcă nu voia să se hrănească sau să ia medicamente decît din mîna surorii sale. De la începutul lui mai, deci, Henrieta îşi luă în serios funcţiunea de infirmieră — de care era foarte mîndră — şi începu — în conformitate cu prescripţiile medicilor — să-1 adape pe bolnav cu iod, să-1 scalde în băi de românită şi să-1 frece de istov cu mercur vreme de o lună de zile, în care poetul fu şi în primejdie de a arde din cauza unui foc grozav ce a izbucnit atunci în oraş (61). Cînd A. C. Cuza şi Miron Pompiliu veniră la Botoşani să vadă pe poet, asistară la o scenă şi înduioşătoare, şi grozavă. Sosiţi la miezul nopţii, merseră de-a dreptul la casa poetului, în uşa căreia bătură. O jumătate de ceas aşteptară apropierea unui zgomot surd de fierărie şi de trup tîrît. Henrieta se trudise să-şi pună fiarele la picioarele moi din pricina cărora, strigată noaptea de bolnav, se tîra pe brînci pînă la patul lui. A doua zi Eminescu îi privi năuc, fără să-i recunoască, şi n-avu decît un mic fulger în ochi atunci cînd Cuza îi citi una din poeziile scrise în neştire, din memorie, pe bucăţi de hîrtie ghemuite şi apoi azvîrlite pe jos (66).

în curînd, însă, mulţumită îngrijirilor doctorului Isac, fu mai bine şi putu să scrie — aşa cel puţin pretindea Henrieta, iar noi credem să înşire pc hîrtie, ca de obicei, versuri din memorie — şi să iasă la plimbare, pe cîmp, la braţ cu soră-sa (61, 97). Orăşenii îl văzură din nou păşind pe stradă cu înfăţişare de sănătate şi veselie, pricinuită mai mult dc faţa netedă, rasă, îmbrăcat în haine groase de abă, deşi era

cald, şi trăgînd cu voluptate din crîmpeiul unei ţigări. Cînd ieşea singur, bătea locurile mărginaşe ori aleile din grădina Vîrnav şi se oprea să asculte ciripitul păsărilor sau să culeagă cărăbuşi şi gîngănii de pe jos, pe care apoi le ţinea în palmă pînă ce-şi luau zborul, vietăţile acestea mărunte părîndu-i-se poate cunoscute de atunci de cînd le cîntase în *Călin:*

> în vcşmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec,
> Somnoros pe nas ca popii glăsuieşte-ncet un cîntec;
> O cojiţă de alună trag locuste, podu-1 scutur,
> Cu musteaţa răsucită şede-n ea un mire flutur;
> Fluturi mulţi, de multe neamuri, vin in urma lui un lanţ,
> Toţi cu inime uşoare, toţi şăgalnici şi berbanţi.
> Vin ţînţarii lăutarii, gîndăceii, cărăbuşii,
> Iar mireasa viorica i-aştepta-ndărătul uşii.

Deoarece Eminescu se întîlnea cu Scipione Bădescu, prieten de redacţie, aflat acum la Botoşani, care putea să-1 atragă la un pahar de vin, Henrieta, vigilentă, se tîra adesea la braţul lui, poposind din cînd în cînd pe un scaun cerut la vreo dugheană (61).

Existenţa lui Eminescu ar fi fost o problemă gravă dacă prietenii şi admiratorii nu s-ar fi gîndit să-i trimită bani. încă de pe cînd se afla la Mînăstirea Neamţului, Eminescu fu rugat de un număr de tineri din Iaşi, elevi ai şcoalei de pictură, să dea învoirea facerii unei colecte. Poetul nu răspunse nimic, simţind oprobriul unei atari ajutorări. Luînd tăcerea ca o aprobare, inimoşii tineri lansară 500 de liste de subscripţie, pe care fiecine era obligat să subscrie numai zece bani. Mulţi au refuzat să dea şi acest gologan, dar s-au strîns totuşi cîteva mii de lei, nu fără a se da o publicitate penibilă nefericirii poetului. Două concerte organizate la Iaşi, ajutoare personale din partea lui A. C. Cuza şi a lui V. A. Morţun mai alcătuiră o sumă de peste o mie de lei. Aceşti bani fură trimişi pe măsura agonisirii şi contra chitanţă Henrietei Eminescu, la Botoşani, care îi întrebuinţa pentru nevoile poetului. Sufletul acestei iniţiative era de fapt Cornelia Emilian, femeie autodidactă şi ambiţioasă, pe care se pare că o împingea la fapta cea bună şi dorinţa de a face în ciudă Veronicăi Miele, pe care n-o putea suferi. Nici Harieta nu mistuia, de altfel, pe «bălăuca», pe « berecheta», astfel încît din ura a două femei se născu pentru poet o asistenţă strînsâ şi apăsătoare. Henrieta chivernisea banii şi-i ascundea grijuliu pentru nişte socoteli de viaţă împreună cu frate-său ce şi le făcea, iar pe de altă parte bănuim, după anume contradicţii în confirmarea sumelor, că poetul primea cîte o sumă de bani pe care o dosea. Luptă tragică între doi nefericiţi în dorinţa de mai bine (61).

Faţă de interesul pe care îl arătau gazetele pentru starea lui Eminescu *(România liberă* din Bucureşti a lui Laurian reproducea din cînd în cînd buletine după *Curierul român* botoşănean, redactat de Scipione Bădescu), amorul propriu al vrednicilor cetăţeni ai urbei Botoşani fu zgîndărit, şi 60 de inşi semnară către Consiliul general judeţean acest strigăt de iubire (27 mai 1887):

«Cetăţeanul ilustru, bărbatul virtuos, poetul suav şi neimitat: Mihail Eminescu, se află de cîteva săptămîni în oraşul nostru, în casa surorei sale d-ra Henrieta Eminescu. Multă lume aicea cunoaşte suferinţele extreme de care e atinsă sora poetului şi puţini s-au gîndit pînă la ce semn prezenţa nepreţuitului oaspe apasă din această cauză existenţa acestei fiinţe. Lipsită aproape definitiv de libertatea pasului, ea vede cu durere că-i e peste putinţă a prodiga spre uşurarea scumpului ei frate toată îngrijirea de care l-ar înconjura dacă, pe lîngă bogăţia afecţiunilor ce o leagă de fratele său, s-ar simţi întărită şi de vigoarea sănătăţii, închipuiţi-vă o soră devotată şi iubitoare, pironită pe nişte picioare artificiale curs de 10 zile şi 10 nopţi înaintea unei figuri pierdute şi mute, dinaintea unui frate ce refuză a mînca, ce nu articulează o singură silabă şi veţi avea icoana sfîşietoare a celor ce se petrec în casa bunei d-re Henrieta Eminescu.»

Petiţia se încheia cu această superbă tiradă:

«Botoşanii, care după veacuri va veni cu certitudine necontestabilă să recupereze onoarea că satul Ipoteşti din apropierea oraşului au dat naştere omului genial, are azi dreptul şi datoria nemărginită de a păşi în faţa sa şi cu lacrimile în ochi a-i zice:

*„Copil al nostru! Product din sîngele acestor locuri! Nu voim ca viitorul să arunce asupră-ne vălul rusinei ți un oprobiu fără margeni. Esti fala noastră ți nu te-om părăsi"** etc.

Onoratul Consiliu judeţean, ce se întruni peste vreo două săptămîni (14 iunie 1887), găsi lucrurile mult mai

încurcate. D-1 C. Leca, îngrijorat de soarta patriei, zise că Eminescu era prea mare pentru judeţ, căci el a servit ţara, că ar fi incorect să i se dea ajutor, că s-ar crea precedent şi că în sfîrşit trebuiesc «căzărme». Mult mai prudent, d-1 Savinescu propuse a se da bani poetului «precompănit», nu o dată cît îi trebuie, ci după mijloacele bugetare, la care d-1 Leca răspunse că admite în principiu a se da ajutor, « însă să nu se precipiteze», ci să se lase pe toamnă. Prefectul, Th. Boldur-Lăţescu, a sfătuit atunci pe consilieri să nu ajungă « la un diapazon străin de animaţiune», să nu rămînă surzi şi muţi şi în întuneric, pentru că Eminescu fiind « o idealitate în carne şi ciolane trebuie să mănînce». în urma acestui argument hotărîtor, se votă un ajutor de 120 lei lunar, din iulie 1887 pînă la 1 aprilie 1888, din care s-au ordonanţat, abia în ianuarie 1889, 1.000 de lei, restul refuzîndu-se sub cuvînt că poetul «product din sîngele acestor locuri» căpătase pensie de la stat (159).

Pentru că sîngele cel rău erumpea pretutindeni pe trup, Eminescu fu adus la Iaşi, acasă la Ştefan Emilian, unde un număr de medici (Otremba, Bottez, Filipescu, Negel şi Riegler) consultară pe poet în ziua de 14 iulie şi recomandară tratamentul antiluetic într-o localitate potrivită. In cele din urmă, rămase ca poetul să plece la Hali, pentru băi. însoţit de doctorandul Focşa, Eminescu porneşte din nou spre străinătate, întovărăşit pînă la Vereşti de Henrieta, şi se opreşte la Viena o clipă pentru un consult medical cu d-rii Neumann, Nothnagel şi Meinert (57). Cînd pe la începutul lui septembrie poetul se întoarce cu o năucire de huruitul trenurilor şi oarecari friguri, Henrieta rămase încredinţată că lipsa îngrijirilor sale îl «calicise» (61).

De acum încolo însă Eminescu era limpezit la cap şi putea să scrie. Multe din scrisorile Henrietei către d-na Emilian sînt compuse de poet şi numai semnate de Henrieta, care se simţea mîndră de secretarul ei. Iată, de pildă, ce găsea cu cale să răspundă în stil într-adins naiv, pentru soră-sa, d-rei Emilian, care se afla la Paris:

« Regret că nu sunteţi cu totul mulţumită în Paris, afară decît de arte. îmi scrieţi că francezii sunt superficiali şi falşi, în adevăr chiar eu, care n-am nici o cultură, am înţeles că francezii nu sunt născuţi pentru a fi oameni de caracter, oricît de mare este, în de almintrelea, însemnătatea lor pe

terenul artelor şi al ştiinţei. Că unele dame sunt bigote e după părerea mea bine, căci mai cu seamă în nenorociri aceasta este mai sigură mîngîiere.

Am auzit că în Francia nu sunt sobe, ci numai căminuri; din cauza asta, se vede, dormitoarele sunt ca nişte termometre. La noi în ţară temperatura e foarte aspră şi a ajuns în unele zile chiar pînă la 24 grade sub zero.

Ca noutăţi politice vă pot comunica că la noi în Botoşani opoziţia n-a reuşit de fel. în Iaşi, majoritatea celor aleşi e din opoziţie, însă peste tot ea e puţin numeroasă.» (61).

Dorind să lucreze, Eminescu rugă pe Maiorescu să-i trimită cărţile şi hîrtiile ce se aflau la dînsul. Dar acesta —• dintr-o înaltă prudenţă de arhivar — nu răspunse nimic, ceea ce supără pe poet. El plănuia să facă o a treia ediţie a poeziilor, şi în acest scop îşi cumpărase două caiete groase, legate în marochin şi ferecate amîndouă cu două broaşte cu cheie (159). Ar fi lucrat la o dramă *Trei flori albe* (174) **şi** ar fi voit, de asemeni, să sfîrşească dicţionarul de limbă sanscrită pe care-1 lăsase la Biblioteca din Iaşi. Traducerea din *Laîs* ar fi fost începută sau făcută aci. Că ar fi lucrat însă cu tot dinadinsul ceva e greu de crezut. Poezia *Kamadeva,* pe care o găseşte A. C. Cuza pe jos, în odaia lui Eminescu, **şi** o dă *Convorbirilor* spre publicare, era, pe cît se pare, un lucru mai vechi. O iubire pentru vreo doamnă Elena din Botoşani, pe aceste vremuri de deznădejde, nu pare cu putinţă, şi cîteva versuri de dragoste aflate între hîrtiile sale au o rezonanţă tristă de demult (66):

O dată te-am văzut
Şi-am stat încremenit,
Şi crud-a fost durerea —
Cu care te-am iubit.

Te văd a doua oară,
Şi glasul tău l-ascult,
Şi ştiu numai atîta —
Că te-am iubit prea mult.

Devenise însă, fără îndoială, mai sociabil, ieşea pe stradă cu capul plecat, salutînd sfios chiar pe necunoscuţi (109) **şi** lua parte la cîte o petrecere în casa vreunui prieten, şezînd mai tot timpul tăcut într-un colţ de canapea şi bucuros

cînd putea vorbi nemţeşte cu cineva. într-o asemenea împrejurare vorbi despre *Faust* al lui Marlowe, al lui Goethe şi al lui Lenau, găsindu-1 superior pe cel din urmă şi deplîngînd soarta nefericitului Niembsch (174). Cîte un « bonjurist» răpea din cînd în cînd pe Eminescu la un pahar de vin — spre ciuda Henrietei (61).

în vreme ce Eminescu se plictisea în glodosul Botoşani, Harieta, în corespondenţă deasă cu d-na Emilian, plănuia să strîngă bani din subscripţii, spre a cumpăra o casă în Botoşani, în credinţa că poetul va voi să şază cu ea. în acest scop începuse chiar unele tocmeli. Stimulată de această speranţă, făcuse cereri de pensie pentru frate-său către regină şi către guvern şi lega banii în zece noduri (61). Deşi nu reiese de nicăieri din scrisorile Henrietei că Eminescu s-ar fi aflat la un moment dat fără mijloace de trai, afară poate de o stagnare temporară a colectelor, Eminescu se tînguia că de un an nu dispune « de un ban măcar», că a ajuns într-o mizerie atît de amară şi deplină, încît nu e condei care ar putea-o descrie: « părăsit de toţi ca o corabie care se îneacă». Circulau atunci liste lansate de C. Miile şi alţii (ceea ce rămîne în veci o pată pentru guvernele de atunci, nepăsătoare de soarta marilor creatori), dar Eminescu declara că nu primise nimic, cel puţin «direct». Convingerea noastră este că plîngerile lui Eminescu sînt neîntemeiate şi pricinuite numai de groaza de mizerie de care suferea şi că Harieta dosea banii, cum mărturiseşte de altfel, spre a-şi cumpăra casă.

De aceea, scrisoarea alcătuită de poet către Morţun, la 10 noiembrie 1887, unde vorbea de «lipsa aproape absolută de mijloace de subsistenţă» în care se afla, cerînd ajutor grabnic, căci « cea mai neagră mizerie» îl ameninţa, trebuie citită cu toată rezerva cuvenită produsului unui om zdruncinat. De asemeni rătăcită este şi declaraţia poetului către un prieten, că merge cu palton şi galoşi pe arşiţă, fiindcă n-are nici haine, nici ghete (227) — care aminteşte obiceiul poetului de a umbla vara cu galoşi. . . spre a nu-şi curăţa ghetele. în aceste zile chiar, un comitet organizase în beneficiul lui o serată literară şi muzicală ce produsese vreo 600 lei (106). în vederea strîngerii de bani şi a căpătării unei pensii, Scipione Bădescu făcea în *Curierul român* relaţii înfricoşătoare, ce nu corespundeau realităţii, fiindcă poetul era relativ bine (103, 106):

« Corpul său e un adevărat putregai. Rănile ce-i acoperiseră mai tot corpul şi care au dispărut momentan, sub influenţa curei suportată la Hali, s-au redeschis din nou şi încă cu mai multă furie ca mai înainte. Nenorocitul e în starea cea mai disperată, neputînd părăsi patul de săptămini întregi deja. [în realitate, se interzicea poetului să iasă din casă pe vreme rea.]

Şi nici un ajutor de nicăieri I Ce timpuri, ce societate, ce barbarie I»

în acelaşi timp, Bădescu făcea o publicitate umilitoare ofrandelor de cîţiva lei sau fiorini, care picau de la cîte o persoană, mai ales din provincia de origine a Eminovicilor. în urma acestor lamente s-a format şi la Botoşani un comitet, care organiză în beneficiul poetului o reprezentaţie de teatru cu trupa de pribegie a lui Eminescu, şi anume Fanny Tardini-Vlădicescu (15 dec. 1887). Beneficiul, în sumă de lei 646, a fost consemnat poetului, parte în numerar, parte, spre a nu-i risipi, într-o chitanţă a Casei de economie şi împrumut din localitate (106). Cîteva luni poetul se duse să-şi ridice banii de la casă, şi odată fu văzut de cineva dînd tîrcoale prin faţa intrării, în ploaie, şi codindu-se cu mîna pe clanţă dacă să intre ori nu (159). în cele din urmă, la 2 aprilie 1888, mulţumită stăruinţelor, Camera luă în considerare acordarea unei pensiuni de 250 de lei — nu fără 5 infame bile negre — pe care Senatul o admise abia la 23 noiembrie 1888, decretul fiind iscălit de rege la 12 februarie 1889, curmînd epoca ruşinoasă a colectelor (61).

Revederea poeziilor sale a trebuit să readucă în sufletul lui Eminescu toată dragostea pentru Veronica, cu atît mai suavă, întotdeauna, cu cît era mai îndepărtată. Poetul i-ar fi scris fără ştirea Harietei: «Dragă Veronica, uită totul. Nenorocirea care m-a lovit e destulă pedeapsă că n-am voit să te ascult. Ce viaţă dezordonată am dus; toate sfaturile tale erau aşa de sincere, aşa de bune, aşa de drepte, încît, dacă îndeplineam o parte din ele, azi n-aş zăcea pe patul de suferinţi. Amintindu-mi de bunătatea inimei tale, simt remuşcări de faptele din trecut. Ar fi o zi de sărbătoare, ar fi o mare plăcere ca să vii la Botoşani, să mă vezi unde sînt bolnav şi din minut în minut îmi aştept sfîrşitul, căci pentru societate sunt de mult mort.» (123*)

Veronica veni pe neaşteptate, pe primăvară, spre ciuda Harietei, care privea cu indignare cum «îndrăcită» i-aduce

iu casă «o droaie de nespălaţi» şi se închide singură cu Eminescu în odaie, şopocăind planuri de evadare. Şi într-adevăr, într-o bună zi, Eminescu şi cu Veronica plecară la Bucureşti, lăsînd pe Hatieta cu blesteme Ia gură. Visurile ei de a cumpăra casă şi a trăi din pensia poetului zburară in vînt, şi de supărare se îmbolnăvi, arătînd simptome de oftică. în septembrie 1888, Harieta mai văzu o singură dată pe frate-său la Bucureşti, unde îl descoperise, după ce rnultă vreme poetul îi ascunsese adresa, apoi rănită în suflet de prezenţa lîngă poet a acelei femei care venea să ridice chiar banii datoraţi lui Eminescu la Botoşani, ce i s-ar fi cuvenit ei pentru osteneli, căzu greu bolnavă (61), şi curînd după moartea poetului se stinse şi ea în mizerie şi părăsire dusă fiind la mormînt într-o birjă, de oameni nevoiaşi şi, străini.

La Bucureşti, Eminescu veni îmbiat a-şi reîncepe activitatea de gazetar, pe care o părăsise de cinci ani, colaborînd la gazeta conservatoare *România liberă,* care-i oferea 200 de lei pe lună, mai mult ca ajutor. Articolele ce se bănuiesc a fi de Eminescu (de pildă *Iconarii d-lui Beldiman,* semnat cu iniţialele M. E.) arată multă chibzuinţă a judecăţii şi o linişte, în sfirşit, a concepţiunii, încît nimic nu re-ar face să bănuieşti că sînt scrise de un om care pînă mai deunăzi privea lumea cu ochii rătăciţi. în redacţia gazetei din Pasajul Român venea ca pe vremuri să se aşeze la masă, dar, în loc să scrie articole, visa deştept cu foi de hîrtie înainte, pe care scria caligrafic litere asiriene şi chaldee — ziceau prietenii — oricum orientale, împins de acea reverie lingvistică asiatică, ce-1 făcuse să se intereseze de gramatica sanscrită şi de caracterele arabe (220). Locuia într-o odăiţă la etajul al III-lea al unei case de raport din Piaţa Teatrului, dînd într-un coridor întunecos, odăiţă la fel cu toate cele pe care le avusese (70), şi mergea în haine mistuite, cu încălţăminte desfundată şi pălărie cu orificii, deşi, trecînd cu vederea trista condiţie de a trăi din mila altora, în nici un chip nu este credibilă legenda mizeriei poetului, deoarece ştim sigur că era urmărit pas cu pas de prieteni, şi N. Pătraşcn era însărcinat de «Junimea» să-i aţină calea şi să-i dea numai atîţi bani cîţi îi erau de trebuinţă (167). Eminescu mergea la teatru şi pe la cafenele şi declama uneori prietenilor pasaje întregi din *Eneida* lui Virgiliu, înlocuind astfel cu învîrtirea automată a memoriei procesul

gîndirii spontane (206). Din vechea personalitate îi rămăsese mişcări intelectuale subconştiente. Se închidea, aşadar, în casă şi citea mai toată ziua cronici şi scrieri istorice, fiindcă avea încredinţarea că trecutul nostru este un şir neîntrerupt de martiri. Aceasta o spunea şi lui Panu, care şedea în aceeaşi casă din Calea Victoriei, deoarece acolo se aflau redacţia şi tipografia gazetei *Eupta.* însă la masa Iui Panu, zgomotoasă de prezenţa colaboratorilor, nu se ducea decît rar şi fără bucurie, întîi pentru că împotriva lui Panu avea o rezervă de cînd cu întîmplarea lecturii *Scrisorii a IH-a* şi al doilea fiindcă masa era gălăgioasă de prea multă lume şi nu-i plăcea să se expună. în afară doar de cîte o întîmplătoare ironie sau alt asemenea semn de vioiciune, şedea mut, cufundat în abis (164). încetul cu încetul, se produce în Eminescu o reînviorare a puterilor spirituale, pe atît de neaşteptată, pe cît de iluzorie. Poetul începea să pîlpîie de ardenta literară, reacţiona cu mai multă impulsivitate la opiniile adverse, făcea planuri de lucrări şi în cele din urmă toată lumea află că poetul scrisese o piesă de teatru. într-o zi luminoasă de toamnă, Eminescu, îmbrăcat cu îngrijire şi în ţinută solemnă, se aşeză la masa de lectură a «Junimii» din casa lui Maiorescu şi citi cu glas vibrant şi bine scandat piesa în versuri *Eais,* spre uimirea, turburarea şi înduioşarea tuturor (167). Dar era o amăgire, căci piesa *Eais,* cumpărată de direcţiunea Teatrului Naţional cu 50 de lei (126), nu era decît o traducere după *Eejoueur de flâte* a lui Emile Augier şi o dovadă de confuziunea minţii poetului, dacă într-adevăr a prezentat-o ca originală. Ştiind sau neştiind aceasta, prietenii manifestau o bucurie superlativă, chemau pe poet din toate părţile la petreceri, deşi el prefera să meargă cu ardelenii la birtul « Şerbănescu » din «Hanul Kiriazi», unde cu capul între mîini cînta doine de jele din Ardeal, în ahturile celor de faţă. El era de altfel mai apropiat de cei nevoiaşi, şi iubirea lui de proletar se revela acum ca şi altădată în unele gesturi nechibzuite, dar cu înţeles, ca acela de a-şi scoate paltonul slinos, lung, şi a-1 pune pe vreme de ninsoare pe umerii prietenului ce nu avea asemenea veşmînt, sau de a întinde unui cerşetor pleşuv propria sa pălărie (41, 159). Pentru acest motiv, poate, îl cultiva pe socialistul C. Miile, pînă la locuinţa căruia din casa Steiner în str. Academiei urca cu paltonul său prea lung, cu paşi îngreuiaţi de mari galoşi (119).

Pe iarna, un număr dc tineri gazetari (Al. Hodoş, D. M. Marinescu-Marion, L. Gh. Nicoleanu-Fix, I. Popescu, N. Procopiu, I. S. Rădulescu-Gut, N. Ţincu-Tall, Cesar Colescu-Vartic, Dionisie Miron şi alţii) înduplecară pe poet să le patroneze o revistă de informaţie culturală, *Fîntîna Blandu^iei,* cerîndu-i un singur articol. Eminescu, consimţind, le făgădui colaborare regulată, şi nu numai le dădu articolul de deschidere cerut, *Fond fi formă,* dar învîrti el însuşi cu entuziasm şi exces roata maşinii tipografice, în noaptea de 3 spre 4 decembrie, cînd apăru cel dintîi număr (67, 154, 220). Pe frontispiciul gazetei, de format jurnal, erau numele facsimilat al lui Eminescu, dat ca fondator, şi un moto din versurile sale: « *Unde vei găsi cuvîntul, Ce exprimă adevărul».* Mulţi socotiră gazeta ca fiind a lui Eminescu şi o primiră cu interes. însă «meşterul», cum îl numeau ciracii, în afară de două articole de fond cu caracter teoretic de politică europeană şi tendinţe antidecepţioniste foarte cuminţi, nu mai fu în stare să dea decît lucruri neînsemnate. De el este următoarea traducere din Mark Tvvain (67):

Cînd începe trenul zborul
Vine-ndată conductorul
Şi, scoţînd perforatorul,
Face-o gaură-n bilet.
Pentru cursa care costă
Zece bani biletu-i alb,
Pentru cursa care costă
Douăzeci biletu-i verde,
Pentru cursa care costă
Treizeci e biletul vînăt.
Clanţ făcînd perforatorul
Face gaură in bilet.

Cbor

Clanţ I cu toţii, fraţi iubiţi,
Faceţi găuri unde ştiţi.

Aceste nevinovate versuri stîrniră indignarea cuiva din Moldova, care, nevăzînd cuvîntul *bortă,* crezu că poezia este o insinuaţiune indecentă, spre rîsul, ultimul rîs al lui Eminescu (154). De Crăciun se înjghebă o petrecere a colaboratorilor în casa lui C. Bărcănescu, cu care prilej poetul

a mai cîntat, ca o lebădă presimţitoare de moarte, un cîntec jălalnic (9).

Apoi zidirea măcinată de ape şi ţinută în loc de cîteva ori cu slabe proptele se curmă deodată de la mijloc şi se nărui în pulberi pentru totdeauna. Mintea lui Eminescu se risipi din nou, şi vechile porniri revenIră. Cînta din senin romanţe nemţeşti, vorbea cu suspin despre o cîntăreaţă vieneză, «cu părul galben ca de aur şi cu glasul ca clopotul» (167) şi frecventa Coloseul Oppler în vederea unei cîntăreţe «suedeze», pe care o salută într-o zi, urcîndu-se pe masă, cu un şervet oriental în jurul capului şi strigînd formidabil: « Suedeza 1» (220). în curînd fu nevoie să fie apărat de privirile vulgului şi, în acest scop, prietenii, scoţîndu-1 de la Mărcuţa, unde fusese dus întîi în februarie şi unde nu voiau să-1 ţină, îl internară din nou în Ospiciul «Caritas» al d-rului Al. Şuţu din strada Plantelor, nr. 9, în care poetul petrecu cîteva luni de visare dementă euforistică şi viziuni paradisiace, unice clipe de adevărată fericire în viaţa sa zbuciumată. în seara de 31 martie 1889, Mihai Chintescu, într-o conferinţă la Ateneu, populariza, cu o lipsă regretabilă de discreţie, prăbuşirea poetului (44):

« Doamnelor şi domnilor, fie din sărăcie, fie din indiferenţă, fie poate din amîndouă sau şi din alte cauze, Eminescu e cuprins de o manie ciudată, care se termină prin o nouă nebunie, şi îngrijirile deosebite din partea sorei sale nu-i servesc la nimic. Atunci a fost internat la Mînăstirea Neamţu. După ce se face mai bine, vine în Bucureşti, unde trăieşte mai liniştit pînă la sfîrşitul anului trecut, cînd un nou atac de nebunie îl cuprinde, tocmai cînd traiul material îi era asigurat, căci Camera îi votase o pensie de 250 de lei pe lună. în fine, cea din urmă coardă a acestei fermecătoare lire s-a rupt, şi maestrul e cu desăvîrşire şi poate pentru totdeauna nebun.»

La 13 aprilie 1889 se decise instituirea unei curatele, în urma cererii unui consiliu compus din Titu Maiorescu, Dem. Laurian, Şt. Mihăilescu, I. L. Caragiale, I. Gr. Valentineanu şi Mihail Brăneanu, aceasta spre a se putea primi, prin tutor, pensiunea de la stat. Viaţa de răspundere morală a poetului încetase (182).

Eminescu păşi pragul ospiciului îngîndurat şi sobru la vorbire. Locurile acestea le mai văzuse, după cum cunoştea chiar pe unii bolnavi (232) şi, fireşte, pe d-rul Şuţu, « un

bătrîn cu o barbă mare, murdărită de tutun, putredă parcă, cu un mozolit nesuferit de gingii pustii». El simţea că aci are o misiune mare de îndeplinit, şi de aceea cerea de mîncare şi băutură, ca unul ce « nu mîncase de mult», şi mesteca cu multă poftă alimentele, asemeni zidarului care e pe cale de a se urca pe schele. Cercetările sale ştiinţifice asupra mecanicii lumii trebuiau duse aici, în linişte, mai departe. Aplicînd abstracţiile matematice la problemele spirituale, voia să găsească principiul vieţii, fiindcă descoperise că misterul mişcării şi al vieţii stă în «mutarea consecutivă a punctelor de gravitaţie», adică în «distanţarea consecutivă între cele două puncte». O dată pus pe drumul cel bun, începu să născocească diferite demonstraţiuni şi aparate, cu scopul de a capta forţa universului, ca, de pildă, o sferă de gumilastic, o cumpănă şi mai cu seamă o ţeava metafizică (ms. 2255, f. 386, 418):

« O ţeava cu apă atîrnată drept la mijloc. Oriunde ai atinge ţeava, acul se suie în partea opusă. In ţeava o mărgea de plumb pe un fir de sîrmă reprezentînd puterea gravitaţiei şi niţel aer. Echilibru? Amîndouă una peste alta. Dezechilibru? Amîndouă fug în părţi opuse.»

Pe coli mari de hîrtie, el aşternea sîrguincios ecuaţii şi formule, ca un om de ştiinţă care ştie că timpul este scump (47). Este evident că asemenea cercetări nu se pot face decît prin consultaţiuni vaste, din care pricină Eminescu îşi însemna numele autorilor cărora le datora ceva, ca Schopenhauer, Kant, Laplace, Pythagora, Ueberweg, Goethe, Tyndall, Robert Mayer, Hartmann etc. (ms. 2255, f. 351—433; M. E., I, 2). Toate aceste nume îi şedeau cîtăva vreme liniştite în minte, apoi, ca spiţele roţilor de locomotivă, care de prea multă rotaţie se transformă într-un disc incert, se amestecau febril. « Ah 1 — zicea atunci poetul vreunui cunoscut ce-1 vizita. — Ia uite-te cum seamănă Pasteur cu Maiorescu! Şi tu semeni cu Kant I Bietul Kant 1 Mare om 1 Am învăţat la el, la Heidelberg ... Te rog să-mi aduci toate volumele lui. . . Eu semăn cu Schiller şi cu Faust, al lui Goethe. Am să mă sinucid. . . Aşa a făcut şi Hamlet 1. . . Mare om e Shakespeare! Ce tragedian 1. . . Dar Kant 1. . . Unde mai găseşti un Kant I. . . A murit la 1885 1. . . Am să vorbesc cu el 1. . . Da, am să mă sinucid şi eu ca Hamlet I. . . Am să-mi prefac viaţa în nimic şi sîngele în vin de Drăgăşani 1. . . Să mor!. . . Şi apoi —

cu vinul să mă vindec!. . . Ce mare om e Kant I» (65) Şi continua astfel, cu această subtilă şi voluptoasă asociere între sugestia beţiei şi a nimicului, a tragediei şi a lucrului în sine, în care se strecurau antipatii şi repulsii şi erori mai vechi: C. A. Rosetti şi Carada. Inepţia lui Macedonski era dovedită matematic: «Dacă progresul ar fi infinit şi nu numai o repartiţie inegală după timpi, Homer ar fi trebuit să fie un măgar şi Macedonski un geniu, şi tocmai contrariul e adevărat, regres — grad, progres + grad.» (Ms. 2255, f. 386; M. E., I, 2.) Interesul de odinioară pentru limbile orientale (sanscrită, arabă) şi slave era mai mare ca orieînd, fără ca, de altfel, să fie neglijate literaturile clasice şi îndeletnicirile artistice. Declama şi acuma din Homer, Horaţiu şi Virgil şi compunea versuri originale, într-o manieră pură, lipsite de orice zgură, dialectice şi sonore de un aer aurifer, ca, bunăoară:

> Atîta foc, atîta aur
> Ş-atitea lucruri sfinte,
> Peste-ntunericul vieţei
> Ai revărsat, părinte. . .

sau alte improvizaţiuni luminoase pe tema *Gloriosul voivod* (235).

Mergînd tot aşa neîntrerupt, într-un palton lung, cu galoşi mari în picioare şi mîinile la spate, în preocuparea colosalei lucrări ce se cădea să facă, era, desigur, cuprins de oboseală şi de dureri de cap. Dar avea clipe de odihnă şi umor, cînd în lungul salon al ospiciului observa cu ironie de analist pe «colegi» şi părea vizitatorilor săi Eminescu cel de totdeauna. La început, căuta să nu piardă contactul nici cu prezentul şi, în acest scop, cerea gazete şi cărţi, ca, de pildă, *Corespondenţa* lui Jules de Goncourt *(Lettres)* (170, 235).

Lipsit toată viaţa de avuţie, el visa acum o bogăţie imensă, feerică. Descoperi în pietricelele, bucăţelele de hîrtie şi de lemn de pe jos bogăţii mari, pe care începu să le strîngă în scopul de a scoate din ele diamante. Nu-i scăpă din vedere nici valoarea incalculabilă a frunzelor din copaci, pe care le evalua la milioane şi miliarde, însemnînd preţul pe ele. Ţinea o contabilitate strînsă de comorile sale pe ulucile şi zidurile ospiciului, plănuind să-şi cumpere moşii, bineînţeles şi Ipoteştii, şi chiar lumea întreagă împreună cu institutul, al cărui proprietar se socotea de fapt. Greutăţii apăsătoare

din cap el îi găsi o explicaţiune luminoasă şi — într-anume fel figurat — adevărată: avea în cap diamante care îi atîrnau greu (232). Deoarece însă, lăsînd bogăţiile, el înfăţişa şi tradiţia autohtonă, fiind Matei Basarab reîncarnat, regele puse la cale un atentat printr-un pacient, Petre Poenaru, care, jucîndu-se ca din întîmplare cu praştia, îl izbi în frunte cu o pietricică. Eminescu consemnă aceste fapte judecătorului Bursan, care venise să încheie raportul medico-legal, în vederea curatelei, în ziua de 12 iunie (182):

«— Cum te cheamă?

— Sunt Matei Basarab; am fost rănit la cap de către Petre Poenaru, milionar, pe care regele 1-a pus să mă împuşte cu puşca umplută cu pietre de diamant cît oul de mare.

— Pentru ce?

— Pentru că eu fiind moştenitorul lui Matei Basarab, regele se teme să nu-i iau moştenirea.

— Ce-ai de gînd să faci cînd te vei face bine?

— Am să fac botanică, zoologie, mineralogie, gramatică chinezească, evreiască, italienească şi sanscrită. Ştiu 64 de limbi.»

Întrebat cine era atentatorul, declară:

«— Un om bogat, care are 48 de moşii, 48 de rîuri, 48 de garduri, 48 de case, 48 de sate şi care are 48 de milioane.»

Contrariu zvonurilor melodramatice (47), Eminescu n-a suferit prea mult de pe urma aşa-zisului atentat, care îi pricinuise o simplă zgîrietură, şi nu pare să fi avut stări de agitaţiune aşa cum scrie, cu o vulgară declamaţiune, Scipione Bădescu (105):

« îndată ce-1 dezleagă, rupe tot cu o putere de fiară şi strigă de produce un ecou îngrozitor.»

în realitate, slăbit de marile preocupări intelectuale şi de erizipelul, de altfel vindecat, ce i se iscase pe faţă din cauza mînjirii cu necurăţenii a locului zgîrieturii, se simţea ostenit şi doritor de o lungă linişte. Totdeodată inima îi era tumefiată mai demult de o endocardită, provocată de marile ei bătăi. în privinţa clipei pe care a ales-o providenţa spre a reîntoarce pe Eminescu în eternitate, ştirile sînt destul de contradictorii, unele dînd ziua de joi 15 (232), altele de vineri 16 iunie (65).

Aproape sigură este aceea de joi 15 iunie, în zorii zilei, cum arată actul de deces şi cum, de altfel, s-a săpat pe piatra mormîntului. Miercuri seara, Eminescu, cu o ultimă licărire de conştiinţă, chemă pe bătrînul doctor şi i se plînse de mari dureri în trup. Rămas singur, se întinse pe pat şi, cînd limba sorţii sale ajunse pe pragul al doilea al vieţii, inima se opri şi poetul trecu în univers.

Dimineaţa, găsindu-1 mort, l-au dus la Spitalul Brîncovenesc pentru autopsie, unde, cîntărindu-i-se creierul, în stare de ramoliţie, se găsi că are 1.400 de gr, cam atît cît al lui Schiller (157, 159). Doi servitori ai spitalului fură trimişi să declare decesul la Oficiul de stare civilă, şi — cruntă ironie — pe actul de moarte al d-lui Mihail Eminescu, poet, cei doi neştiutori de carte puneau pecetea degetelor lor bătătorite:

REGISTRU STĂRII CIVILE PENTRU MORŢI.

Bellu
Ortodox-Român

No. 2935

Mihail Eminescu de 43 ani poet necăsătorit	***Din anttl tina mie opt sute opt deci şi*** **nouă** ***luna*** **iunie** ***q\ioa*** **septe spre rlece** ***ora*** **douăsprezece** ***meridiane.*** ***Act de morte*** **a D-lui Mihail Eminescu de patru ^eci şi trei de ani, poet, necăsătorit, născut în comuna Botoseani fiul Decedatului Mihail Eminovici alte amănunte nu sa putut luoa** ***decedat...*** **la cinci spre ijece corent** ***ora*** **trei ante** ***meridiane, în casa din strada*** **Municipala No. 14** ***Suburbia*** **Doamna Balasea.** ***Martori au fost:*** **D1. Iordache Munteanu** ***de ani*** **trei <Jeci** ***de profesie*** **servitor, din acel spital** ***şi*** **D. Ion Stirbu** ***de ani*** **două <Jcci şi cinci** ***de profesie*** **servitor** ***din strada*** **aceiaşi No. 14 de la acel spital** ***cari au subscris Împreună cu noi acest act dupe ce li s-au cetit.*** ***Catul morţii s-a constatat de noi prin doctoru verificator*** **d-l Sutzu care a şi liberat certificatul cu No. 161.** ***Făcut de noi*** **Nicolae Hagi Stoica fiu consiliar** ***al comunei Bucuresci şi oficiar de stare civilă.*** **Martori n-au ştiut subscri.**

Martori (ss) **+ I. Munteanu**
(ss) **+ I. Stirbu**
Officiar (ss) **H. Stoica fiu**

(Din ***Registru pentru mor/i pe anul 1889*** **[7]**
Primăria Comunei Bucureşti. Oficiul stărei civile.)

Gazetele *Adevărul, Constituționalul, Românul, Democrația* pomeniră toate de această pierdere, şi revistele avură cuvinte de jale.

«Naţiunea mea, îmbracă doliu! — se tînguie Vulcan în *Familia.* — Literatura noastră jeleşte! Poesia română plînge I

Vi s-a dărîmat o columnă, vi s-a stins un luceafăr, vi s-a răpit o podoabă . . .

Genialul poet Mihail Eminescu a încetat din viaţă.» (65)

B. P. Hasdeu, în *Revista nouă,* mustră pe contimporani în mod bombastic (88):

«El va trăi, deşi a murit nebun. Şi cum oare să nu înnebunească? în toate cpocele au fost poeţi, pe cari iiămînda sărăcie, uneori numai deşertăciunea, pentru o ticăloasă pomană însoţită de o mai ticăloasă laudă, îi încovoia tămîitori dinaintea celor puternici. în toate epocele s-au văzut însă şi de acele firi semeţe, înalte, vrednice de solia ce le-a dat-o dumnezeirea, cari niciodată n-au întins o mînă cerşitoare către vreo mărire pămîntească, către acei ce uită că nu săracii spălau picioarele lui Isus, ci Isus a spălat picioarele săracilor. Aşa poet a fost Eminescu.»

Publicul văzu sîmbătă în biserica Sf. Gheorghe-Nou chipul descompus, surpat şi împăroşat al poetului, cu ochii scufundaţi de adîncă oboseală. Un bandaj negru în jurul capului, ce acoperea linia secţionării craniului (201), fu probabil pentru unii dovada grozavă că Eminescu murise ucis, aşa cum Harieta însăşi, ţintuită departe, crezu.

în după-amiaza zilei de sîmbătă, 17 iunie, la orele 6, cortegiul însoţit de un număr mare de studenţi, gazetari şi prieteni, în fruntea cărora se aflau primul-ministru Lascăr Catargiu, Titu Maiorescu, M. Kogălniceanu, Th. Rosetti, Aug. Laurian şi alţii, porni spre cimitirul Bellu, trecînd pe Calea Victoriei, Calea Rahovei şi cîmpia Filaretului. O ploaie măruntă pica din cerul peste tot acoperit de nouri. Pe drum, în dreptul Universităţii, şi la mormînt, se ţinură cuvmtări îndurerate şi banale, după care, pe înserat, cosciugul fu coborît în groapă, între un tei şi un brad (157).

Astfel se stinse în al optulea lustru de viaţă cel mai mare poet pe care 1-a ivit şi-1 va ivi vreodată, poate, pămîntul românesc. Ape vor seca în albie, şi peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate, şi cîte o stea va vesteji pe cer în depărtări, pînă cînd acest pămînt să-şi stângă toate sevele şi să le ridice in ţeava subţire a altui crin de tăria parfumurilor sale.

MASCA LUI EMINESCU

Privesc chipurile lui Mihai Eminescu, înşiruite dinainte-mi: acela astrai şi pletos din tinereţe, cel uşor subţiat de gînduri şi de o înfrigurare sentimentală, de la 30 de ani, faţa placidă şi adipoasă, cu ochi împînziţi de o ceaţă alburie, în ciuda unui zîmbet copilăros şi somnolent, din epoca întîiei căderi, masca nietzscheeană, în sfîrşit, din ultimii ani, pustiită, surpată ca un crater stins, cu ochii înfundaţi **şi** stătuţi. Privindu-le, omul cel adevărat pare că răsuflă aievea.

Eminescu era un român de tip carpatin, dintre aceia care, trăind în preajma munţilor, mai cu seamă în Ardeal **şi** Moldova-de-Sus, sub greaua coroană habsburgică, cresc mai vînjoşi **şi** mai aprigi şi arată pentru încercările de smulgere a lor din pămîntul străbun lungi rădăcini fioroase, asemeni acelora ce apele curgătoare descoperă în malurile cu copaci bătrîni. El avea ca atare un suflet etic, simţitor la toate ideile şi sentimentele, care, alcătuind tradiţia unei societăţi, sînt ca grinzile afumate cc susţin acoperişul unei case, nefiind lipsit totdeodată de viziunea unui viitor mai drept. Nu nutrea nici o aspiraţie pentru sine, ci numai pentru poporul din care făcea parte, fiind prin aceasta mai mult un exponent decît un individ. Deoarece nu urmărea un folos propriu, ci unul social, n-avea însuşirea dc a alerga repede pe treptele vieţii, spre a ieşi sus în fruntea scării, dar era cu atît mai îndîrjit şi mai muşcător în lupta pentru idei. Răzvrătit, cu o lipsă de prefăcătorie ruinătoare pentru om, Eminescu a fost un patriot înflăcărat şi un denunţător al mizeriei muncitorului rural, industrial şi intelectual,

îndrăzneţ în numele ideii, sfios şi blazat în numele său. Din această pricină, dacă avea umor, era totuşi un om lipsit de ironie. Spiritul critic e o înfăţişare rectilinie, care nu are nimic sfînt afară de expresia cea mai înaltă a adevărului. Patriotismul, tradiţia, ideologia sînt pentru omul ironic locuri comune, bătătura aridă de atîta călcătură, vatra înnegrită de funingine, tot ce stînjeneşte prin vechime şi respect zvîcnirea vieţii noi. Acestea însă erau scumpe lui Eminescu, care nu le considera ca o crustă peste rîul vital. Şi cînd un *graeculus* ca I. L. Caragiale, cu linii subţiri şi nestatornice de maliţie, încerca să atragă pe poet în jocul alunecător şi întortocheat al sofisticii, piciorul său sufletesc solid se împleticea iritat, obişnuit să se aşeze lat şi neted în hora sublimă a principiilor. Eminescu cel lipsit de ironie căuta pe Creangă sau pe ardeleni, care, cum ştim, se frămîntau pe loc, neputincioşi în faţa iuţelii valahe, dar petreceau cu lacrimi de înduioşare în duhul gîndurilor grave şi religioase.

In viaţa afectivă, Eminescu nu se ridică decît prin expresie deasupra norodului, cuprinsul esenţial al sufletului său fiind un sentiment de *jele,* fie că în iubire, departe de orice educaţie analitică, îşi chema iubita în codru verde, fie că gîndul morţii i se înfăţişa cu toate mîngîierile unei îngropăciuni după datini şi tristeţile unei vieţi nelumite.

Inteligenţa îi era limpede, îndreptată numaidecît la ţintă, dar mijlocie, ca o apă curgătoare fără ochiuri adînci. în schimb, puterea de a oglindi prezentul în vis, făcînd din el un cer întors şi fără fund, este enormă şi împiedică paşii tereştri. Eminescu era un lunatec sublim, în sufletul căruia visele creşteau ca nalba, acoperind şi colorînd priveliştea orizontală. Starea sa normală era cea vizionară şi acţiunea politică a fost, desigur, o latură care, mai la urmă, s-a dovedit alterată de vis şi utopie, rămînînd nu mai puţin un protest metaforic împotriva relelor contimporane.

Trăind în universul său, Eminescu n-a fost nicicînd atras de luminile marilor oraşe, de moliciunile şi estetismul claselor de sus. Hoinar din fire, nu numai a trăit, de nevoie, în haine destrămate şi sub tavane scunde şi coşcovite de apa ploilor, dar a început a simţi o plăcere nu lipsită de amărăciune în a cultiva propria mizerie, confundînd voluptăţile simple ale naturii cu noroaiele şi cu bureţii vieţii.

Dar dacă n-avea mîndria fizică, o avea pe aceea morală. Pătruns în linişte de valoarea personală, arăta, după împrejurări, fie simplitate gravă, fie dispreţ înalt, preţuindu-se singur şi cu răceală înainte ca lumea să-1 preţuiască. De aci un sentiment al răspunderii, un scrupul în toate actele, obstinat, improductiv, care îl fac inapt pentru viaţa publică, nepreţuit pentru cea intelectuală.

în sfîrşit, sufletul său era alcătuit din roate enorme şi greoaie, ce, o dată puse în mişcare, se învîrteau cu duduit grozav şi implacabil. Era plin de violenţă şi de statornicie în dragoste şi duşmănie, şi spumele urii sale au fost adesea nedrepte şi nemăsurate.

Eminescu a fost, într-un cuvînt, un om înzestrat să exprime sufletul jalnic sau mînios al unei mulţimi în primejdia de a fi strivită de puterile îndîrjite ale lumii vechi, să o învioreze cu vehemenţă şi s-o împingă înainte, arătîndu-i viitorul în chipul unui trecut idilic, şi pe care soarta 1-a aruncat într-o societate părînd entuziastă de progres şi grăbită de a-şi lepăda veştmintele vetuste, dar hotărîtă a nu abandona nimic din privilegiile ei.

Azi, însă, cînd poporul românesc, după o lungă robire dinăuntru şi dinafară, a luat conştiinţă de sine, chipul lunar şi amar zîmbitor al poetului îşi regăseşte puterea asupra sufletelor noastre, şi el ne apare drept cel mai în stare să dea expresie simţirilor moderne şi româneşti, şi cu fluierul său poetic să ducă năzuinţele noastre sociale pretutindeni,

Peste ape, peste punţi,
Peste codrii de pe munţi.

i

BIBLIOGRAFIE EMINESCIANĂ:
VIAȚA

Înşirăm aci studiile şi articolele cu referinţe la viaţa lui M. E., cite am putut cunoaşte la data terminării acestei ediţii. Lipsesc din prezenta listă unele articole fără nici o valoare informativă, unele reeditări de lucruri cunoscute şi studiile publicate prin reviste, dacă au fost apoi adunate în volum (ex.: *I. Slavici, I. Rădulescu-Pogoneanu).* Pentru o orientare generală bibliografică şi pentru a controla materialul ce n-am găsit de cuviinţă a cita, cercetătorul va consulta:

N. ZAHARIA, *Mihail Eminescu,* Buc, «Socec», 1923 (ed. a Il-a mărită). B. A. R.P.R., I. 69.

GH. ADAMESCU, *Contribuţiune Ia bibliografia românească,* Fasc. I, Buc, «Cartea Rom.», 1921, p. 116—119; fasc. a Il-a, Buc, «Tip. Rom. Unite», 1923, p. 153—165; fasc. a III-a, Buc, «Casa Şcoalelor», 1928, p. 122-126, B. A. R.P.R., S. d. 1, XXI, f. 18, 19 şi 20.

DACOROMANIA, Buletinul Muzeului limbei române condus de Sextil Puşcariu, Cluj: Revista Periodicelor pe anii 1921 [An. II, 1921—22], 1922 [An. HI, 1923], 1923 şi 1924 [An. IV, 1924-26], 1925 şi 1926 [An. V, 1927-28], B. A. R.P.R., S. d. 1., HI, A. 26, 27, 29 şi 30.

IOACHIM CRĂCIUN, *Istoriografia română In 1925 şi 1926. Repertoriu bibliografiic* [Extras din *Anuarul Institutului de istorie najională],* Cluj, IV (1926-1927), Buc, «Cartea Rom.», 1928, B. A. R.P.R., S. d. 1., XXI, f. 23.

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAŢIONALĂ, Cluj, III (1924-1925) şi IV (1926-1927), B. A. R.P.R., S. d. 1., XXI, A. S.

De un interes capital este publicaţia:

MIHAI EMINESCU, *Lămuriri pentru viata fi opera lui Eminescu,* redactate cu concursul lui Gh. Bogdan-Duică şi G. Ibrăileanu de Leca Morariu, Cernăuţi, an. I (1930), an. II (1931), an. III (1932), an. IV (1933), an. V (1934), an. VI (1935), an. VII (1936), an. VIII (1937). Nu cităm deosebit numeroasele studii şi notiţe din această revistă, ci indicăm numai anul şi fascicula, de pildă aşa: M. E., I, 1.

În toate manuscrisele eminesciene ale Acad. R.P.R. se pot găsi orientări cu privire la viaţa poetului, fie şi numai prin datarea unei compuneri. Ele se află sub numerele:

2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2275 bis, 2276, 2276 bis, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2306, 2307, 2308. Cf. şi *Autografe lacob Negru^Z',* passim şi în special plicurile 51 *(Eminescu),* 52 *(Veronica Miele)* şi ms. 3215. *45 scrisori inedite ale lui Gh. Eminovici* la autorul acestei cărţi (ms. G. E.). Achiziţii 1957, nr. 95, 195, 197, 217; achiziţii 1958, nr. 1 (Veronica Miele). Alte documente la I.I.L.F.

MONIT. OF., 29 aug. 1874; 22 aprilie 1877; 30 sept. 1884; 31 oct./12 noiembrie 1892; 5/17 noiembrie; 7/19 noiembrie; 17/29 noiembrie; 15/27 aprilie 1894; 9/21 dec. 1894; 17/29 dec. 1894; 16 febr. 1895; 27 iunie 1895; 24 martie 1898; 25 iulie 1898; 13 martie 1901; 23 noiembrie 1913.

ARHIVELE STATULUI, Buc, Minist. Instrucţiei, 1875-76, numeroase rapoarte ale lui Eminescu, îndeosebi dos. nr. 3063, 3188, 3220 (copii Elena Piru).

1. *Actul de botezai lui Eminescu, iaLuceafărul,* 1904, p. 126 şi, în facsimil, în Aug. Z. N. Pop, *Contribuţiuni. . .,* 1962. Fotografie la I.I.L.F.

2. *Almanach literar pe anul 1903,* Cernăuţi, 1903. *[Patru scrisori ale lui Em.,* comunicate de Filimon Taniac, p. 43—48.]

3. ZAMFIR C. ARBURE, *Din dragostele lui Mihail Eminescu,* în *Facla,* II, nr. 41 din 8 oct. 1911, p. 293, B. A. R.P.R., P. I. 2665.

4. ZAMFIR C. ARBURE, *Din amintirile mele. Cîteva păreri ale lui Mihail Eminescu,* In *Dimineaţa* din 18 oct. 1911.

5. NIC. V. BABOEANU, *Iubire-Durere,* Scrisori. . ., Buc, «Biroul Universal», Ath. I. Niţescu, 1905, B. A. R.P.R., I. 14. 101.

6. E. BAICAN, *Trei duhuri sfinte la Iafi,* in *Liberatul,* Iaşi, VIII, nr. 2 din 3 martie 1906, B. A. R.P.R., P. IV. 997.

7. I. BAICAN, *Din viaţa lui Eminescu,* în *Conv. Iii.,* 1914, p. 604—608.

8. TEODOR BĂLAN, *Serbarea de la Pulna,* 1871, Cernăuţi, 1932.

9. C. BĂRCĂNESCU, *O! yes, yes.yesl,* in *Ftnl. Blând.,* nr. 10 (s. H-a) din 3-10 dec. 1889.

10. IERONIM G. BARIŢIU, *Mihail Eminescu. Reminiscenţă,* în *Ritidunica,* foaie literară-beletristică, Sibiu, I, nr. 1 din 30 martie 1894, p. 5, şi 22 din 10 aprilie 1894, p. 17-18, B. A. R.P.R., P. II. 419.

11. IERONIM G. BARIŢIU, *Amintiri despre Eminescu: Eminescu la Viena* [reprodus după *Rlndunica,* 1894], în *Simănitorul,* Buc, II, nr. 17 din 27 aprilie 1903, p. 238-260.

12. I. A. BASSARABESCU, *Cine a îndemnat pe Creangă să scrie,* în *Conv. lit.,* febr. 1930, p. 3-5.

13. N. A. BOGDAN, *Amintiri despre Eminescu,* in *Familia,* Oradea-Mare, XXXVin, 1902, p. 92 - 93.

14. N. A. BOGDAN, *Eminescu, redactor la «Curierul de laţi»,* 1876-78, in M. Eminescu, *Nuvele,* Iaşi, « Şaraga», şi *Familia,* 1890.

15. G. BOGDAN-DUICĂ, *Primul amor al tui Eminescu* [Conferinţă la Cluj, 12 febr. 1923], in *înfrăţirea,* Cluj, III, nr. 726 din 14 febr. 1923, B. A. R.P.R., P. IV. 4812.

16. G. BOGDAN-DUICĂ, *Trecerile lui Eminescu prin Ardeal,* în *Tribuna,* 18 noiemv. 1924, şi *Aurora,* 14 noiemv. 1924; cf. *Mi/carea literară,* 1924, nr. 2.

17. G. BOGDAN-DUICĂ, *Titu L. Maiorescu fi Mihail Eminescu* [Documente din Blaj], în *Societ. de miine,* I, 1924, p. 304-305.

18. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe fi mărunte despre Eminescu,* I-IV, in *Via(a românească, \92A,* v. LIX, p. 52-54, 153-156; v. LX p. 383-393.

19. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe fi mărunte despre Eminescu,* V. *De la Viena,* in *Viafa rom.,* 1925, v. LXI, p. 80—83.

20. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe fi mărunte despre M. Eminescu: Eminescu la Teatrul National,* In *Mifcarea literară,* Buc, n, nr. 47 din 3 oct. 1925, B. A. R.P.R., P. IV. 1445.

21. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe fi mărunte despre M. Eminescu: Eminescu in Societatea «Orientul»*, în *Cosin^eana*, Cluj, IX, 1925, p. 307 - 308; *Mihail Eminescu fi întemeierea (.{României june»*, în *Cosinzfana*, X, nr. 29-30 din 25 iulie 1926. n. A. R.P.B., P. TI. 3077, III.

22. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe si mărunte despre AI. Eminescu: Un amic al poetului*, în *Omagiu! lui I. Biaitu*, Buc., « Cult. naţ.», 1927, B. A. R.P.R., II. 93.839.

23. G. BOGDAN-DUICĂ, *Şi iarăşi fi iarăşi Eminescu*, în *Societ. de mii ne*, II, 1925, p. 231-232.

24. G. BOGDAN-DUICĂ, *M. Eminescu fi V. Miele*, în *Societ. de n/line*, II, 1925, p. 109.

25. G. BOGDAN-DUICĂ, *Eminescu la Berlin*, în *Flamura*, Craiova, nr. 6 din iunie 1925, p. 179, B. A. R.P.R., P. I. 6655, II.

26. G. BOGDAN-DUICĂ, *Eminescu* (conferinţă), în *Societ. de miine*, III, 1926, p. 84.

27. G. BOGDAN-DUICĂ, *Fragmente din Eminescu*, in *Cele trei Crifuri*, Oradea, VII, iunie-iulie 1926, p. 91, B. A. R.P.R., P. II. 6156, I.

28. G. BOGDAN-DUICĂ, *Despre M. Eminescu* (conferinţă), în *Cosinzeana*, X, 1926, p. 58-59.

29. CORNELIU BOTEZ, *Unde s-a născut poetul Eminescu ?*, în *Mihail Eminescu — Literatură*, Iaşi, 1904, p. 76—78, şi *Ateneul*, Botoşani, număr festiv, febr. 1904.

30. CORNELIU BOTEZ, *Pentru istoriografii vieţii lui Eminescu fi a Veronicăi Miele. Precizarea citorva puncte*, în *Adev. Ut. fi art.*, nr. 100 din 27 oct. 1922.

31. DR. V. BRANISCE, *leţvodul de zestre al părinţilor lui Mihail Eminescu*, în *Corn. Kt.*, LVIII, 1926, p. 44-48.

32. DR. V. BRANISCE, *Două certificate şcolare ale lui Mihail Eminescu*, in *Corn. Ut.*, LVIII, 1926, p. 244-248.

33. DR. V. BRANISCE, *Scrisori inedite de la fi relative la Mihail Eminescu*, în *Conv. Ut.*, LVIII, 1926, p. 669-677.

34. THEODOR T. BURADA, *Istoria teatrului In Moldova*, v. II, Iaşi, 1922, B. A. R.P.R., S. d. I, A. 17.

35. ŞTEFAN CACOVEAN, *Emiri •seu in Blaj*, in *Luceafărul*, 1904, p. 71-74.

36. ŞTEFAN CACOVEAN, *Emite ic* la Bucureşti, In a. 1868/69*, in *Luceafărul*, 1905, p. 59-64.

37. ŞTEFAN CACOVEAN, *Amintiri despre Eminescu*, în *Almanahul presei române*, Cluj, 1926, B. A. R.P.R., P. I. 7436.

38. G. CĂLINESCU, *Emінesciane*, în *Cmintul*, iulie, 1931.

39. G. CĂLINESCU, *Un portret inedit al lui Eminescu* şi *Adevăratul portret al lui Eminescu*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 904 din 3 aprilie 1938 şi nr. 913 din 5 iunie 1938.

40. G. CĂLINESCU, *Viaţa lui Ion Creangă*, Buc, Editura Fundaţiilor, 1938.

41. CAN., *Paltonul lui Eminescu. O amintire*, în *Vieaţa*, Buc, II, 1895, nr. 8 din 2 aprilie, B. A. R.P.R., P. II. 233.

42. I. L. CARAGIALE, *în Nirvana. Ironie. Două note. Din carnetul uimi sufleur*, în *Momente, schiţe, amintiri*. Buc, «Minerva».

43. ILARIE CHENDI, *Preludii*, Buc, «Minerva», 1903, B. A. R.P.R., A. 27.409.

44. MIHAIL CHINTESCU, *încercări asupra poetului Eminescu* (conferinţă), ta *Revista olteană*, II, 1889, p. 85—100, B. A. R.P.R., P. I. 832, n.

45. AL. CIURCU, *Eminescu. Din amintirile mele*, în *Adevărul*, XXIV, nr. 7937 din 17 oct. 1911.

46. MĂRIA COSTĂCHESCU, *Intilnire cu Mihail Eminescu*, in *Mihail Eminescu — Literatură*, Iaşi, 1903, p. 28—29.

47. *Cum a murit Eminescu. Ultimei» lui ceasuri, povestite de un martor ocular*, ia *Universul*, nr. 146 din 28 iunie 1926.

48. A. C. CUZA, *Kamadeva. Amintiri*, în *Neamul românesc literar*, 1909, p. 497- 501.

49. DR. E. DĂIANU, *Eminescu fi Blajul*, în *Familia*, 1902, p. 301-302.

50. DR. E. DĂIANU, *Eminescu In Blaj*, Sibiu, 1914.

51. ANGHEL DEMETRIESCU, *Mihail Eminescu*, in *Literatură fi artă română*, 1903, p. 539 urm., B. A. R.P.R., P. II. 931.

52. STATE DRAGOMIR, *Amintiri despre Eminescu,* în *Mihail Eminescu— Literaturi,* Iaşi, 1903, p. 6-7, 24- 26, 41-42.

53. AUREL DUMBRĂVEANU, *Fapte si documente din trecut,* in *Ader. li/, si ar/.,* II, nr. 28 din 15 iunie 1921.

54. CONSTANŢA DE DUNCA-SCHIAU, *Amintiri din copilărie. Botezul lui Eminescu,* în *Telegraful roman,* Sibiu, LXII, nr. 61 din 14/27 iunie 1914, B. A. R.P.R., P. IV. 556, III.

55. CONSTANŢA DE DUNCA-SCHIAU, *Răspuns la parte din răvaşul calendarului «Asocia/iunii»,* în *Transilvania,* III, 1921, p. 186-190.

56. MIHAIL EMINESCU, *Poezii complete,* Iaşi, « Şaraga», 15. A. R.P.R., I. 102.018.

57. MIHAIL EMINESCU, *Diverse,* cu o prefaţă de I. L. Caragiale, Iaşi, «Şaraga», B. A. R.P.R., I. 102.021.

58. MIHAIL EMINESCU, *Poezii,* cu o notiţă biografică dc Căpitanul Eminescu, fratele poetului M. E., Buc, «L. Alcalay», [Bibi. p. toţi, nr. 195-196], B. A. R.P.R., I. 101.830.

59. M. EMINESCU, *Opere complete, 1. Literatură populară,* Buc, «Minerva», 1902. Prefaţă de I. Chendi.

60. MIHAIL EMINESCU, *Scrieri politice fi literare,* voi. I (1870-1877), Buc, «Minerva», 1905, B. A. R.P.R., II. 101.194.

61. HENRIETTE ŞI MIHAIL EMINESCU, *Scrisori către Cornelia Emilian si fiica sa Cornelia,* Iaşi, «Şaraga» (1893?), B. A. R.P.R., I. 75.075.

62. [MATEI EMINESCU], *Memoriu asupra lui Eminescu,* în *Fin/. Blând.,* 1889, nr. 27. (Reprodus şi în M. E., *Diverse,* Iaşi.)

63. MATEI EMINESCU, *Noui informa/ii despre familia Eminescu,* în *Junimea literară,* Cernăuţi, 1924, p. 4—8.

64. VICTOR EMINESCU, *Geneza primelor versuri ale Iui Mihail Eminescu,* în *Mihail Eminescu — Literatură,* Iaşi, 1904, p. 73 — 75.

65. *Eminescu a muriţi,* în *Familia,* nr. 26 din 25 iunie — 7 iulie 1889.

66. *Eminescu comemorativ.* Album artistic-literar, întocmit de Octav Minar, Iaşi (1909), B. A. R.P.R., II. 17.719.

67. *Fintlna Blanduziei,* Buc, 1888 — 1889. [Diferite notiţe passim.]

68. I. P[OP] FLORANTIN, *Amintiri despre Eminescu,* in *Universul literar,* nr. 43 din 24 oct. 1911.

69. *Fotografii ale familiei Eminovici,* in *Junimea literară,* Cernăuţi, VI, 1909, p. 129.

70. TEODOR FRÎNCU, *Preumblări In Bucureşti, XXIX,* in *Gazeta Transilvaniei,* Braşov, nr. 185 din 14/27 aprilie 1902, B. A. R.P.R., IV. 51.111.

71. ECON. D. FURTUNĂ, *Eminescu la Botoşani,* in *Cuget clar,* nr. 34 din 3 martie 1938; *Alte ştiri despre revisoratul lui Eminescu,* în *Cuget clar,* nr. 17 din 4 noiembrie 1938.

72. GALA GALACTION, *In grădina Virnav din Botoşani,* în *Flacăra,* Buc, VII, 1921, p. 437- 438.

73. GALA GALACTION, *Viata lui M. Eminescu,* Buc, Bibi. « Dimineaţa», nr. 12 [1924].

74. GALA GALACTION, *Un con/cotar al lui Eminescu,* în *Adev. lit. fi ari., V,* 1924, nr. 184.

75. EM. GÎRLEANU, *Ion Creangă fi Mihail Eminescu,* in *Luceafărul,* 1909, p. 295 - 297.

76. MĂRIA DR. GAVRILESCU, *Poetul M. Eminescu* [poezie], în *Mifcarea,* Iaşi, nr. 242 din 24 oct. 1925, B. A. R.P.R., P. IV. 2463.

77. MĂRIA DR. GAVRILESCU, *Amintiri despre Eminescu,* in *Mişcarea,* Iaşi, nr. 245 din 29 oct. 1925, nr. 246 din 30 oct. 1925, nr. 248 şi 249 din 1 şi 2 noiemv. 1925.

78. DR. VASILE GHERASIM, *în satul Eminoviceni/or,* în *Conv. lit.,* LIV, 1922, p. 834- 835.

79. VASILE GHERASIM, *Iarăfi origina tui M. Eminescu,* in *Revista Moldovei,* Botoşani, III, nr. 5 din sept. 1923, p. 1 — 11, B. A. R.P.R. P. I. 6350.

80. VASILE GHERASIM, *Familia Eminovici* [Citeva precizări cu privire la originea lui M. Eminescul, in *Conv. lit.,* 19?3 p. 185-188.

81. VASILE GHERASIM, *Eminescu la Viena,* in *Jun. li,.,* Cernăuţi XH, 1923, p. 374-379.

82. VASILE GHERASIM, *George Drogli, nepotul Ini Eminescu* (Sfirşitul unui calvar), în *Adev. Ut. ţi art.,* IV, nr. 149 din 14 oct. 1923.

83. N. D. GIURESCU, *Ctnd s-a născut Eminescu ?,* in *Cont: lit.,* 1892, p. 183-185.

84. PETRU GRĂDIŞTEANU, *«.Convorbiri literare»* şi *«Revista contimporani-»,* în *Revista contimporană,* 1873, p. 384 — 400, B. A. R.P.R., P. I. 24.

85. I, GRĂMADA, *Societatea academică social-literari «România jună» din Viena* (1871-1911), Arad, 1912, B. A. R.P.R., II. 42.093.

86. I. GRĂMADĂ, *Mihail Eminescu,* Heidelbcrg, 1914. [Extras din *Milteil, des român, Institnts zu Wien],* B. A. R.P.R., II, 41.390.

87. ED. GRUBER, *Discurs la inaugurarea bustului lui Eminescu,* în *Arhiva,* Iaşi, 1891, p. 196.

88. B. P. HASOEU, *Eminescu* (necrolog), in *Revista nouă.* Buc, II, nr. 6 din 15 iunie 1889.

89. TRAIAN ICHIM, *Copii de documente ale familiei lui Eminescu,* în *Viata rom.,* 1921, v. XLV [la Miscellanea].

90. IOAN S. ÎONESCU, *Poveşti. Anecdote. Impresii de călătorie* Iaşi, 1905 [Din viaţa lui M. E., p. 109-113], B. A. R.P.R., II. 3072.

91. COLONEL IONESCU-DOBROGEANU: a) *Reminiscenţe.* în *Analele Dobrogei,* 1921, II, p. 53-68, B. A. R.P.R., P. I. 4838; b) *Cum am cunoscut pe Mihail Eminescu,* in *Preocupări literare,* I, nr. 2 din 1 febr. 1936.

92. C. IORDĂCHESCU, *Eminescu la botoşani,* in *Junimea Moldovei de Nord,* I, 1919, nr. 8-10, p. 11, B. A. R.P.R., P. I. 5008.

93. C. IORDĂCHESCU, *Eminescu şi Macedonschi pini ir. iunie 1883,* in *Adev. lit. şi art.,* IV, 1923, nr. 155.

94. C. IORDĂCHESCU, *Epigrama contra lui Eminescu,* în *Adev. Ut. şi art.,* nr. 158 din 16 dec. 1923.

95. C. IORDĂCHESCU, *Locul şi data naşterii lui Eminescu,* in *Adev. lit. şi art.,* IV, nr. 217 din 1 febr. 1925.

96. C. IORDĂCHESCU, *Eminesciane* [Locul naşterii lui Em.J, in *Rev. Moldovei,* Botoşani, V, 1926, nr. 4, p. 13-15.

97. N. IORGA, *în amintirea ut Eminescu,* în *Neamul românesc literar,* 1909, p. 503 - 507.

98. *Iscălitura lui Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu,* în *Jun. lit.,* Cernăuţi, XII, 1923, p. 232.

99. [DR. SAMUEL ISOPESCU], *Momente din viaja lui M. Eminescu,* comunicate de. . ., in *Adev. Ut. şi art.,* 1923, nr. 125, p. 5.

100. MITE KREMNITZ, *Amintiri fugare despre Eminescu,* m*Conv. lit.,* ian., febr., 1933.

101. P. L., *Casa lui Aron Pumnul de vlnţare,* în *Universul,* XLIII, 1925, nr. 60.

102. *La cine sunt manuscrisele lui Eminescu ?,* în *Familia,* XXXV, nr. 26 din 27 iunie 1899, p. 310 şi p. 333 — 334 şi în *Mihail Eminescu,* 1889 — 1899, Buc, 15 iunie 1899. Număr comem. [ed. de revista *F/oare-albastră,* I, 1898-1899], B. A. R.P.R., P. III. 217.

103. BARBU LĂZÂREANU, *Din viaja lui Eminescu,* în *Mintuirea,* i n, nr. 692, din 20 aprilie 1921, B. A. R.P.R., P. IV. 4600.

104. BARBU LĂZĂREANU, *Cazul Macedonschi-Emimscu,* in *Luptătorul* din 1 mai 1921.

105. BARBU LĂZĂREANU, *Agonia lui Eminescu,* în *Adevărul,* XXXIX, nr. 13.044 din 27 iunie 1926, B. A. R.P.R., P. IV. 571.

106. BARBU LĂZĂREANU, *Eminescu şi Fanni Tardini,* în *Adev. lit. şi art.,* 1923, nr. 133 [După *Curierul român,* Botoşani, 1 şi 17 oct. 1887].

107. BARBU LĂZĂREANU, *Amor si eic/enie. Polemica Eminescu-Negruzz',* in *Excelsior,* Buc, I, nr. 20 din 18 aprilie 1931.

108. BARBU LĂZĂREANU, *Mizerie şi risipă,* in *Vremea,* Buc, IV, nr. 192 din 21 iunie 1931.

109. EMMA LĂZĂRESCU, *Amintiri despre Henrieta Eminovici şi Veronica Miele,* în *Corn. lit.,* LVIII, 1926, p. 49-51.

110. *Masca lui Eminescu,* în *Viaţa literară.* Buc, TII, nr. 90 din 20 oct. 1928.

111. AL. MACEDONSKI, *Sfirşitul urni legende: Chestiunea Eminescu,* in *Literatorul* din 15 dec. 1898, p. 3.

L .

112. AL. MACEDONSKI, *Epigramă*, în *Literatorul*, 1883, p. 413, iulie, nr. 7.

113. TITU MAIORESCU, *Notă asupra zilei si locului naşterii lui Eminescu*, in *Critice*, III, Buc, «Minerva», 1915.

114. TITU MAIORESCU, *Eminescu si poeziile lui* [1889], în *Critice*, HI, Buc, «Minerva», 1915.

115. TITU MAIORESCU, *însemnări* ζ<'''>''< I (1855-1880), Buc, «Socec», 1937.

116. RADU MANOLIU, *Locul unde s-a născut Eminescu*, în *Arhiva*, Iaşi, XVII, 1906, p. 315-319.

117. M.C., *Din viaţa lui Eminescu*, în *Adev. lit. ilust.*, VIII, nr. 2178 din 24 aprilie 1895, B. A. R.P.R., P. III. 121.

118. C. MELLE, *Dinu Milian*, ed. a 3-a, Buc, «Adevărul», 1909.

119. C. MILLE, *Letopisi/i. II*, Buc, 1908, p. 268-269.

120. OCTAVMINAR, *Veronica Miele. Dragoste fi poezie*, Buc, «Socec», 1923, B. A. R.P.R., II. 82.504.

121. OCTAV MINAR, *Eminescu in fata justiţiei*, Buc, «C. Sfetea» [1914?], B. A. R.P.R., I. 37.885.

122. OCTAV MINAR, *Veronica Miele*, Buc, « Flacăra», 1914. [Românii celebri, nr. 3.]

123. OCTAV MINAR, *Cum a iubit Eminescu*, Buc, Bibi. «Lumina», nr. 22-23.

124. OCTAV MINAR, *Conacul de la Ipoteşti unde a copilărit Eminescu*, in *Adev. lit. fi art.*, X, nr. 540 din 12 aprilie 1931.

125. [GH. MITRU], *Anuarul pe 1922-1923* [al Şcoalei corn. elem. de băieţi din Iaşi], Iaşi.

126. CORNELIU MOLDOVANU, *Cel mai nefericit poet*, în *Univ. Uf* din 3 martie 1913.

127. LECA MORARIU, *Folcloristul Eminescu*, în *Jun. lit.*, Cernăuţi, XII, 1923, p. 53.

128. LECA MORARIU, *Eminescu şi Fanni Tardini*, in *Jun. lit.*, Cernăuţi, XII, 1923, p. 126.

129. LECA MORARIU, *Obîrşta lui Eminescu*, in *Jun. lit.*, Cernăuţi, XII, 1923, p. 394-395.

130. LECA MORARIU, *Sentimentalism — sau ştiinţă ?*, în *Jun. lit.*, Cernăuţi, XII, 1923, p. 395-396.

131. LECA MORARIU, *Coincidente*, in *Jun. Ut.*, Cernăuţi, XII, 1923, p. 396.

132. LECA MORARIU, *Data Împrietenirii lui Eminescu cu Creangă*, în *Jun. lit.*, Cernăuţi, XII, 1923, p. 456.

133. LECA MORARIU, *Eminescu iniţiator al serbării de la Putna*, în *Jun. lit.*, Cernăuţi, XII, 1923, p. 456-457.

134. LECA MORARIU, *Dala fi locul naşterii lui Eminescu*, în *Revista Moldovei*, Botoşani, II, nr. 9 din 1 ian. 1923, p. 13—21.

135. LECA MORARIU, *Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu*, in *Glasul Bucovinei*, V, 1922, nr. 1156-1157.

136. LECA MORARIU, *Eminescu copil*, în *Glasul Bucovinei*, VI, 1923, nr. 1197, 1198.

137. LECA MORARIU, *Eminescu elev*, în *Glasul Bucovinei*, 1923, VI, nr. 1210, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1218, 1219, 1220, 1221.

138. LECA MORARIU, *Fră/inii Eminescu*, în *Glasul Bucovinei*, VI, 1923, nr. 1360-1363.

139. LECA MORARIU, *Iarăşi obîrşia Eminovicenilor*, în *Glasul Bucovinei*, VI, 1923, nr. 1252.

140. LECA MORARIU, *O contribuţie uitată pentru istoriografia lui Eminescu*, în *Jun. lit.*, Cernăuţi, 1924, p. 64—65.

141. LECA MORARIU, *Idolul celei dinţii iubiri a lui Eminescu*, in *Jun. lit.*. Cernăuţi, XIII, 1924, p. 452.

142. D. MURĂRAŞU, *Eminescu ziarist şi scriitor politic*, în *AI. Eminescu, Scrieri politice*. Clasici rom. comentaţi, Craiova, « Scrisul românesc» [1931].

143. D. MURĂRAŞU, *Mărturii in legătură cu originea lui M. Eminovici*, Buc, Colecţiunea «Prietenii istoriei literare», 1931.

144. [MURĂŞANU AUREL A.], *Mihai Emin escu şi întemeierea « României juni». 1868—71*, Braşov. A. Mureşianu; Branisce, 1926. Cf. şi *Cosinzeana*, X, 1926, p. 290.

145. IOSIF NĂDEJDE, *Din vien/a Iui Eminescu,* în *Dimineaţa* din 7 oct. 1911.

146. GRIGORE NANDRIŞ, *Familia Eminosicz In Polonia,* in *Jun. lit.,* Cernăuţi, XII, 1923, p. 86-90.

147. GR. NANDRIŞ, *Aspecte elin Polonia contimporană,* în *Adev. lit. şi art.,* 1923, nr. 121.

148. I. NANDRIŞ, *Amintiri despre han Grămadă: Din tinereţea romantică a lui Eminescu şi a lui P.P. Carp,* în *Adev. lit. şi art.,* IV, 1923, nr. 128.

149. C. NARLY, *Un muzeu Eminescu la Seminarul pedagogic universitar din Iaşi,* Iaşi, 1925, B. A. R.P.R., II. 82.738.

150. *Naţionalitate,* in *Literatorul,* 1882, p. 533.

151. [I. NEGRUZZI], *Dicţionarul Jtmimei,* în *Conv. lit.,* 1924, p. 862.

152. IACOB NEGRUZZI, *Amintiri din Junimea, Viaţa rom.,* [1921], B. A. R.P.R., I. 62.148.

153. GH. NICOLAIASA, *Hirlii de la tatăl lui Eminescu,* in *Corn'. Ut.,* LVI, 1924, p. 807-810.

154. L. GH. NICOLEANU, *Eminescu şi «Finlina Blanduziei»,* în *F!n-tina Blanduziei,* S. II, 1 oct. 1889, nr. 1.

155. L. GH. NICOLEANU, *Un an. . . 4 dec. 1889,* in *Fint. Blând.,* nr. 10 *(fi.* II) din 3-10 dec. 1889.

156. *Notiţă despre trupa Fanai Tardini la Braşov,* în *Telegraful român,* Sibiu, XIII, 3/15 iunie 1865, p. 170.

157. *Notiţă in jurul morţii lui Eminescu,* in *Adevărul,* I, 1889, nr. 252 din 18 iunie [Ultime informaţii] şi nr. 253 din 20 iunie [înmormintarea lui Eminescu] şi în *Constituţionalul,* I, 1889, nr. 3 din 17 iunie şi nr. 5 din 20 iunie.

158. *Notiţă despre artista Augusta Wilbrandt-Baudius,* in *Adevărul,* nr. 14.501 din 8 aprilie 1931 [ultima pagină].

159. *Omagiu lui Mihail Eminescu.* Comitetul Comemorării. Galaţi, Buc, 1909, B. A. R.P.R., II. 14.883.

160. IACOB ONEA, *Eminescu In Blaj,* în *Tribuna,* Sibiu, 1902, nr. 45, şi *Epoca,* Buc, VIII, nr. 1973-71 din 15 martie 1903, B. A. R.P.R , P. IV. 667.

161. I. GR. OPRIŞAN, *Meleagurile iui Eminescu,* în *Universul,* nr. 146 din 28 iunie 1926.

162. RAMIRO ORTIZ, *Eminescu, il poeia romeno della foresta e della polla,* ta *Mihail Eminescu, Poesie,* prima versione italiana a cura di R. O., Firenze, G. C. Sansoni, 1927 [Bibi. Sansoniana straniera].

163. P., *Îngroparea rămăşiţelor poetului Eminescu,* în *Constituţionalul,* Buc, I, nr. 5 din 20 iunie, 1889, B. A. R.P.R., P. IV. 668.

164. GEORGE PANU, *Amintiri de la Junimea din Iaşi,* Buc, «Adevărul», 1908, B. A. R.P.R., S. d. I, IV. B. 52-53.

165. I. V. PĂTRĂŞCANU, *M. Eminescu student la Berlin,* Buc, Colecţ. «Prietenii istoriei literare», 1931.

166. H. PETRA-PETRESCU, *Din juneţea lui Eminescu. Amintiri,* in *Familia,* XXXVI, 1900, p. 6-7, 13-14 şi în *Anuarul III al soc. p. crearea unui fond de teatru român pe anii 1899—1900,* Braşov, 1900, B. A. R.P.R., A. 20.982.

167. N. PETRAŞCU, *Mihail Eminescu, studiu critic,* Buc, «Socec», 1892, B. A. R.P.R., I. 69.408, şi in *Conv. lit.,* 1890-1891.

168. EUFR. PETRESCU, *Eminescu ia Crasna* [Bucovina], in *Fil-Frumos,* Suceava, IV, 1929, p. 11-12.

169. GH. POPA RĂDOI, O *amintire din viaţa Iui Eminescu,* in *Arhiva,* Iaşi, XI, 1900, p. 283-284.

170. ION POPESCU, *Peste groapă,* in *Fint. Blând.,* nr. 10 (s. II) din 3-10 dec. 1889.

171. MIHAIL N. POPESCU-COLIBAŞ, *Data naşterii lui Eminescu,* fa *Corn. lit.,* 1904, p. 1018-1020.

172. I. POP-FLORANTIN, *Cincantenarul «României june»,* in *Adev. lit. fi art.,* 27 mai 1923.

173. *Poşta redacţiunei* a rev. *Familia,* 1866, nt. 6, 8, 10, 17, 34.

174. O. PURSCH, *Amintiri,* ta *Ramuri,* Craiova, IV, 1909, p. 509—510.

175. DR. SEXTIX PUŞCARIU, O *scrisoare inedită a ini M. Eminescu,* ta *Ramuri,* Craiova, IV, 1909, nr. 11 din 1 iunie, p. 492—494.

176. SEXTIL PUŞCARIU, *Scrisorile lui Eminescu...* [la Cronică], ta *Jnn. lit.,* Cernăuţi, VI, 1909, p. 157-158.

177. I. A. RĂDULESCU-POGONEANU, *Stadii,* Buc, 1910.

178. N. RĂUTU, *Istoria liceului Eaurian din Botoşani, 1859—1909,* Botoşani, 1909, B. A. R.P.R., II. 16.084 (M. E. şi Gimn. din Botoşani, p. 25-27).

179. RIENZI, *Frunze găsite prin volume,* în *Literatorul,* I, nr. 6 din 24 febr. 1880, p. 82-86.

180. RIRIA, *Ultima rază din viaţa lui Eminescu,* in *Familia,* 1902, nr. 10-14.

181. I. N. ROMAN, O *pagină inedită din viaţa lui Eminescu,* în *Adev. lit. si art.,* X, nr. 535 din 8 martie 1931.

182. RADU D. ROSETTI, *Tragedia lui Eminescu. Documente inedite,* în *Adev. lit. şi art.,* III, nr. 95 din 17 sept. 1922.

183. RADU D. ROSETTI, *Eri,* Buc, *Universul,* 1931.

184. V. SCtNTEE, *M. Eminescu,* în *Adevărul,* XXIV, nr. 7937 din 17 oct. 1911, şi *Arta,* Iaşi, 1 aprilie 1904.

185. DR. RADU I. SBIERA, *Amintiri despre Eminescu,* Cernăuţi, 1903, B. A. R.P.R., A. 27.801.

186. [M. E.], *Scrisoare către I. Negruzzh ™ Conv. lit.,* XXV, 1891-1892, p. 903 - 906.

187. *O scrisoare inedită a lui Eminescu,* în *Familia,* XXXV, nr. 26 din 27 iunie 1899, p. 301-302.

188. *Scrisori de la Mihail Eminescu,* în *Conv. lit.,* XXIII, 1899, p. 1-10.

189. O *scrisoare a lui Eminescu către sora Iui Henrieta,* in *Educatorul,* Lugoj, 1 /14 martie 1914, şi *Drum drept,* Buc, II, 1914, p. 111 — 112, B. A. R.P.R., P. I. 4028.

190. O *scrisoare autografă a lui M. Eminescu* [către A. VlahuţăJ, in *Universul literar,* nr. 24 din 16 iunie 1913.

191. I.A.R., *Două scrisori de la Eminescu şi Creangă,* în *Conv. lit.,* XXXIX, 1905, p. 1150.

192. I.A.R., *Două scrisori ale lui Eminescu,* in *Corn: lit.,* 1919, p. 393 -398.

193. *Trei scrisori ale lui Eminescu,* în *Sămănătorul,* II, nr. 39 din 28 sept. 1903. [Reprodus după F. Taniac.J

194. *Patru scrisori inedite ale lui M. Eminescu,* in *Jun. Iii.,* Cernăuţi, VT, 1909, nr. 7 şi 8.

195 *Scrisorile lui Creangă* [2 către Eminescu], în *Flacăra,* Buc, IV, nr. 9-10 din 20 dec. 1914, p. 58-59.

196. *O scrisoare inedită a lui Mihail Eminescu,* in *Prietenii istoriei literare,* buletin informativ, nr. 1, Bucureşti, 1933.

197. ION SCURTU, *Din copilăria lui Eminescu,* în *Sămănătorul,* II, v. III, 1903, p. 153-154.

198. ION SCURTU, *Eminescu in Banat, la Sămănătorul,* II, v. III, 1903, p. 524-526.

199. ION SCURTU, *Portretele lui Eminescu,* Buc, Minerva, 1903 [extr. din *Calendarul Minervei].*

200. IOAN SCURTU, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften,* Inaugural-dissertation, Leipzig, 1903, B. A. R.P.R., II, 50.225.

201. S. SECULA, *Amintiri despre Eminescu,* în *Familia,* XXXV, nr. 26 din 27 iunie 1899, p. 311.

202. AL. ŞERBAN, *Eminescu despre d-l Maiorescu,* în *Flacăra,* Buc, m, nr. 31 din 17 mai 1914.

203. AL. ŞERBAN, *D-l V. G. Morţun fi Eminescu,* in *Flacăra,* Buc, III, nr. 35 din 14 iunie 1914, p. 293 - 294.

204. AL. ŞERBAN, *Eminescu fi Creangă,* in *Flacăra,* Buc, 1914, p. 311.

205. *Serbarea României june,* în *Foaia diecezană.* Caransebeş, 1923, nr. 4, p. 6, B.A. R.P.R., P. n. 236.

206. AUG. B. SÎNCELEANU, *Amintiri despre Eminescu,* în *Neamul românesc literar,* 1909, p. 686 — 688.

207. ION SLAVICI, *Eminescu şi ardelenii,* în *Tribuna,* Arad, XIII, nr. 129 [citat de N. Zaharia].

208. ION SLAVICI, *Castelul singuratec,* în *Adev. lit. şi art.,* 1923, nr. 155.

209. IOAN SLAVICI, *Un răspuns.* [Amănunte despre înfiinţarea *României tune], ia România jună,* 1871 — 1921, *Cartea Semicentenarului* [1925], p. 152-156, şi *în Adev. lit. şi art.,* VI, nr. 244 din 22 martie 1925, p. 7.

210. IOAN SLAVICI, *Amintiri,* Buc, «Cultura naţionali», 1924, B.A. R.P.K., [. 80.567.

211. IOAN SLAVICI, *Cel din urmă arma;,* Buc, «Cultura naţionali».

212. SPANCIOC [V. G. MORŢUN|, *Mihail Eminenţi,* in *Dacia viitoare,* Bruxelles, 1 aug. 1883.

213. [T. V. STEFANELLI], *Din viaţa lui Eminescu* [necrolog] în *Revista politică,* Suceava, IV, nr. 15 din 1 august 1889, şi *Mihail Eminescu,* Buc, 15 iunie 1899 [ed. *Floare albastră,* I, 1898-1899].

214. TEODOR V. STEFANELLI, *Amintiri despre Eminescu,* Buc, [Sfetea], 1914, B.A. R.P.R., I. 35.707.

215. M. STRAJAN, *Amintiri despre Eminescu,* in *Ramuri,* Craiova, IV, 1909, p. 526.

216. DR. A. ŞUNDA, *Nevroza Ini M. Eminescu* [Extras din *Spitalul,* nr. 13, 1905], Buc, 1905, B.A. R.P.R., II. 1687.

217. RUDOLF ŞUŢU, *Eminescu la M-rea Neamf,* în *Arhiva,* Iaşi, XVII, 1906, p. 257-259.

218. CARLO TAGLIAVINI, *Michele Eminescu,* în *L'Europa orientale,* III, 1923, nr. IX-XI, p. 745-801. (Studi sulla România.)

219. *Teatrul naţional In Brafov,* în *Familia,* nr. 3 din 25 iunie, 7 iulie 1865, p. 43-44.

220. D. TELEOR, *Eminescu intim,* Buc, colecţia «Lumen», nr. 8, B.A. R.P.R., I. 12.308.

221. GH. TEODORESCU-KIRILEANU, *Cîteva date asupra lui Eminescu,* in *Conv. lit.,* XL, 1906, p. 995-1016, 1089-1094.

222. P. TOMASCHEK, *Die Abstammung Eminescu's,* în *Czernowitzer Morgenblatt,* VI, nr. 1449 din 8 mai 1923.

223. P. TOMASCHEK, *Cercetări noi referitoare la originea lui Mihail Eminescu,* Şiret, B. Fleischer, 1925. [Extr. din *Anuarul* X al Liceului de stat din Şiret.]

224. I. E. TOROUŢIU, *Studii fi documente literare.* Buc, «Bucovina» I (1931), 11,111 (1932), IV (1933), V (1934) *[Junimea],* VII (1936) *[Sămănătorul].*

225. *Tragedia lui Eminescu,* in *Adev. lit. fi art.,* 1922, nr. 97.

226. *Trupa lui M. Pascali* in *Ardeal,* in *Familia,* l-Y>8, nr. 14, 15, '6. 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27. *ÎS,* 30.

227. ANDRONIC N. ŢĂRANU, *Cum l-am cunoscut pe Mihail Eminescu,* in *Revista Moldovei,* III, nr. 2—4, iunie-august 1923, p. 14—17.

228. PETRE UILACANU, *Amintiri despre Eminescu,* în *Familia,* 1902, p. 537-538.

229. DANA VASILIU-VOINA, *Un mic document eminescian,* in *Adev. lit. fi art.,* nr. 904 din 3 aprilie 1938.

230. VERAX, *Emincscu judecat fi condamnat,* in *Evenimentul literar,* Iaşi, 1, 8, 22 august 1894.

231. EUGENIU VINCLER, *Eminescu profesor,* în *Albumul serbării de revedere dintre foflii elevi ai Iitst. Acad. din lafi. . .,* Buzău, 1914, B.A. R.P.R., III. 41.260, p. 6—7, şi în *Adev. lit. fi art.,* nr. 28 din 5 ianuarie 1921.

232. DR. V. VINEŞ, *Cîteva date asupra ul/imelor zile ale poetului Mihai Eminescu,* Extras din *România medicală,* Buc, 1931, B.A. R.P.R. I. 108.052.

233. VASILE VÎRCOL, *Amintiri despre Eminescu,* în *Viata nouă,* I, 1906, p. 58-60.

234. A. VLAHUŢĂ, *Din goana vie/ii,* v. III [Amintiri despre Eminescu, 1889]. Buc, «Alcalay», «Bibi. pt. toţi», nr. 59, şi «Socec», 1909.

235. A. VLAHUŢĂ, *Curentul Eminescu fi o poesie nouă,* Buc, 1892, B.A. R.P.R., I. 69.811.

236. A. VLAHUŢĂ, *Amintiri despre Eminescu,* în *Luceafărul,* 1909. p. 291-292.

237. IOSIF VULCAN, *Smeniri de călătorie,* in *Familia,* 1868, nr. 30-45.

238. IOSIF VULCAN, *Mihail Eminescu,* în *Familia,* XXI, 1885, p. 14 [nr. 2 din 13/25 ian.].

239. [M. ZAMFIRESCU], *Muza de la Borta-Rece,* bufonerie literară lirică in trei acte de Henri Meilhac şi Ludovic Halevy. Muzica de I. Ofienbach, Buc, «Rev. contimp.», 1873, B.A. R.P.R., A. 24.949. [Numai actul I.]

240. P. ZARIFOPOL, *Notă la un inedit al lui Eminescu,* in *Conv. Ut.* iunie, 1933.

241. DR. ZOSIN, *Substratul patologic in pesimismul contimporan,* Bucureşti, 1900 [Eminescu, p. 152- 159], B.A. R.P.R., A. 21.521.

242. DR. ZOSIN, *Nebunia lui Eminescu,* in *Spitalul,* Buc, 1903, nr. 11.

243. DR. P. ZOSIN, *Nebunia lui Eminescu,* in *Convorbiri stiin/ifice si filosofice,* Buc, I, v. I, nr. 2, aprilie 1912, p. 17-19.

244. N. XENOPOL, *Portret,* in *Literatorul,* 1882, p. 240-241.

245. G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române,* compendiu, ed. a Il-a, Buc, «Naţionala Mecu», 1946, p. VI, notă.

246. G. CĂLINESCU, *Şerban Eminovici,* în *Naţiunea,* II, nr. 424 din 24 august 1947.

247. G. CĂLINESCU, *Material documentar,* în *Studii fi cercetări de istorie literară fi folclor,* III, 1954.

248. G. CĂLINESCU, *Eminesciene,* în *Contemporanul,* nr. 3 din 24 ianuarie 1958.

249. G. CĂLINESCU, *Despre biografie,* in *Contemporanul,* nr. 4 din 31 ianuarie 1958.

250. G. CĂLINESCU, *Realistul fi fantastul,* în *Contemporanul,* nr. 5 din 7 februarie 1958.

251. G. CĂLINESCU, *Baletul de la Leningrad,* în *Contemporanul,* nr. 6 din 14 februarie 1958.

252. G. CĂLINESCU, *Castanul replantat,* în *Contemporanul,* nr. 8 din 28 februarie 1958.

253. AUREL VASILIU, *Bucovina In viaţa fi opera lui M. Eminescu,* Cernăuţi, 1943.

254. GH. UNGUREANU, *îndrumător,* in *Arhivele Statului, Iaşi, I,* Iaşi, 1947.

255. MIRCEA ŞTEFAN, *Mihai Eminescu, revizor fcolar,* Buc, Ed. de stat didactică şi pedagogică, 1956. [Excelent studiu, neaducînd din punct de vedere biografic nimic nou peste documentaţia noastră.]

256. AUGUSTIN Z. N. POP, *Contribuţii documentare la biografia lui Mihail Eminescu,* Buc, Ed. Acad. R.P.R., 1962 [necitat de noi, dar folosit în unele detalii].

257. *Postfaţa* la ediţia a III-a a acestei cărţi, Buc, 1938.

Pentru înlesnirea cercetătorului am dat după fiecare articol sau studiu şi cota Bibliotecii Academiei R.P.R. (B.A. R.P.R.), pentru ceea ce am consultat acolo. Pentru revistele [P = Periodice] mai des utilizate, dăm mai jos cota o dată pentru totdeauna:

Adevărul(P. IV. 571), *Adevărul literar fi artistic* (P. IV. 5517), *Arhiva,* Iaşi [A. D. Xenopol] (P. I. 184), *Convorbiri literare* (P. I. 20, II), *Dimineaţa* (P. IV. 1557), *M. Eminescu,* Iaşi, 1903 (P. I. 1721), *Familia,* Pesta (P. II. 155), *Flnllna Blanduziei* (P. IV. 489, III), *Flacăra* (P. II. 3053), *Glasul Bucovinei,* Cernăuţi (P. IV. 4716), *Junimea literari,* Cernăuţi (P. I. 1643, II), *Literatorul* (P. I. 697, II), *Luceafirul* (P. II. 1505), *Ramuri* (P. I. 1808), *Şamanilorul* (P. I. 1332), *Societatea de miine* (P. II. 7401), *Timpul* (P. IV. 96), *Universul* (P. IV. 734), *Universul literar* (P. III. 735, IV), *Viaţa românească* (P. I. 1947).